

Muurien sisällä

LEENA KURKI
MATLEENA KURKI-SUUTARINEN
KAROLIINA TARUVUORI

Muurien sisällä

sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa

Copyright ©2010 Tampere University Press ja tekijä

Myynti

Tiedekirjakauppa TAJU

Kalevantie 5

PL 617

33014 Tampereen yliopisto

puhelin 040 190 9800

fax (03) 3551 7685

taju@uta.fi

www.uta.fi/taju

<http://granum.uta.fi>

Taitto

Maaret Kihlakaski

Kansi

Mikko Reinikka

ISBN 978-951-44-8031-7

ISBN 978-951-44-8091-1 (pdf)

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Tampere 2010

SISÄLLYS

Johdanto	11
Lähtökohtia.....	11
Kirjan tarkoitus ja sisältö	16
<i>Matleena Kurki-Suutarinen</i>	
Kidutuksesta vankien elämänhallinnan edistämiseen	21
1. Vankeusrangaistusten historia	21
1.1. Luostarirangaistuksista nykyaikaisiin vankeusrangaistuksiin.....	21
1.2. Rangaistusten historia Suomessa	25
2. Rangaistusteoriat	27
<i>Sovitusteoriat.....</i>	<i>27</i>
<i>Preventiiviset teorit.....</i>	<i>28</i>
<i>Rikosoikeuden koulukunnat.....</i>	<i>29</i>
3. Vankeusrangaistuksia koskeva lainsäädäntö Suomessa	31
3.1. Vuoden 1889 laki rangaistusten täytäntöönpanosta.....	31
3.2. Vankeuslaki.....	35
<i>Uuden lain säätämisen tarve</i>	<i>35</i>
<i>Rikosseuraamusalan organisaatio</i>	<i>37</i>
<i>Rangaistusajan suunnitelma</i>	<i>39</i>
<i>Vankien sijoittaminen vankilaan</i>	<i>40</i>
<i>Sijoittaminen vankilassa.....</i>	<i>41</i>
<i>Perushuolto ja asuminen.....</i>	<i>42</i>
<i>Osallistumisvelvollisuus</i>	<i>43</i>
<i>Sosiaali- ja terveydenhuolto</i>	<i>45</i>
<i>Vapaa-aika.....</i>	<i>46</i>
<i>Yhteydet vankilan ulkopuolelle.....</i>	<i>48</i>
<i>Kurinpito</i>	<i>50</i>
<i>Turvaamistoimenpiteet.....</i>	<i>52</i>
4. Lopuksi	53

Arvoja ja elämänhallintaa vankilassa	59
1. Elämänhallinnan edistäminen vankeinhoidon uutena tavoitteena	59
1.1. Poissulkemisesta elämänhallintaan	59
1.2. Tarpeet ja elämänhallinta.....	61
1.3. Kohti rikoksetonta elämää	64
<i>Arviointikeskukset</i>	64
<i>Toimintaohjelmat ja päihdekuntoutus</i>	67
<i>Yhteisökuntoutus</i>	69
2. Arvojen suhteesta elämänhallintaan	75
2.1. Johdattelua arvotutkimukseen	75
<i>Milton Rokeach ja arvojen luonne</i>	75
<i>Shalom H. Schwartz ja arvojen rakenne</i>	76
2.2. Kulttuurin ja identiteetin suhteesta arvoihin	79
3. Vangit kertovat arvoistaan	81
3.1. Arvokeskustelun taustoja.....	81
<i>Suomalaisia vankien arvotutkimuksia</i>	82
3.2. Elämäntarinat ja arvot	84
3.3. Keskustelut elämästä ja arvoista	89
A. Lapsuuden arvo-oppimista	90
<i>Väkivalta ja turvattomuus</i>	90
<i>Koulukiusaaminen</i>	92
<i>Perinteet</i>	94
B. Arvovalinnat nuoruudessa	96
<i>Perinteestä itseohjautuvuuteen</i>	96
<i>Uusi yhteisö ja rooli</i>	98
<i>Päihteet</i>	100
<i>Rikokset</i>	101
<i>Väkivalta, maine ja kunnia</i>	102
C. Aikuisuus ja alakulttuurin arvot	107
<i>Fyysinen ja henkinen väkivalta</i>	107
<i>Luottamus ja lojaalisuus</i>	109
<i>Mielihyvä ja nautinto</i>	111
<i>Perhe</i>	113
<i>Mainintoja: ulkomaalaiset ja seksuaalirikolliset</i>	116
<i>Luonto, toiveet ja unelmat</i>	117

4. Rikollisen alakulttuurin arvot ja niihin ”vaikuttaminen”	119
4.1. Kokemuksia kertomisesta	119
4.2. Pohdintaa rikollisen alakulttuurin arvoista	121
4.3. Vertaistuki apuna rikoksettomaan elämään.....	125
4.4. Päivittäisen työn ongelmia	127

Leena Kurki

Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa..... 133

1. Ihminen muurien takana.....	133
1.1. Sosiologien ajatuksia ihmisestä yhteisössään	133
<i>Lähtökohta</i>	133
<i>Max Weber</i> (1864–1920) ja valta.....	134
<i>Ferdinand Tönnies</i> (1855–1936) ja yhteisö	137
<i>Georg Simmel</i> (1858–1918) ja salaisuus.....	139
1.2. Vankila totaalisenä laitoksena	141
<i>Pakko-organisaatioista</i>	141
<i>Antipsykiatrian anti</i>	142
<i>Erving Goffman, stigma ja identiteetti</i>	143
<i>Michel Foucault ja Panoptikon</i>	147
1.3. Sosiologiasta sosiaalipedagogiikkaan.....	149
<i>Sosiaalipedagogiikasta</i>	149
<i>Anthony Giddens, Zigmunt Bauman</i> <i>ja sosiaalipedagogiikka</i>	151
<i>Identiteettipohdintaa</i>	155
1.4. Persoonaa ja yhteisö sosiaalipedagogiikan ytimessä.....	157
<i>Martin Buber ja inhimilliset suhteet</i>	157
<i>Ihmisen ja yhteisön olemus</i>	158
<i>Vankila yhteisönä</i>	161
2. Sosiaalipedagogisesta työstä vankien parissa	163
2.1. Sosiaalisesta kasvatuksesta	163
<i>Yhteiskunta ja sosiaalinen kasvatus</i>	163
<i>Sosiaalisen kasvatuksen määrittelyä</i>	165
<i>Sosiaaliskasvatuksellisen työn perusteet</i>	167
2.2. Onko sosiaalipedagoginen työ vankilassa mahdollista?	168
<i>Ajatuksia vankien kuntoutuksesta</i>	168
<i>Kokemuksia sosiaaliskasvatuksellisista ohjelmista</i>	170
<i>Suomalainen vankilaprojekti Paulo Freiren hengessä</i> ...	174

3. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa	179
3.1. Innostamisen olemus	179
<i>Synty ja leviäminen</i>	180
<i>Innostamisen määrittelyä</i>	181
<i>Innostaminen vankilassa</i>	183
3.2. Innostamisen rakentuminen.....	186
<i>Kulttuuri innostamisen ytimessä</i>	186
<i>Innostamisen ulottuvuudet</i>	188
<i>Innostamisen tehtävät ja rakennepuut</i>	189
3.3. Innostamisen toiminta	193
<i>Todellisuuden analysointi</i>	193
<i>Perusryhmän muodostaminen</i>	195
<i>Toiminnan ohjelmointi ja toteutus</i>	196
<i>Arviointi</i>	198
<i>Juhla</i>	198
<i>Innostaminen pätkinänkuoressa</i>	198
3.3. Ammattina innostaja	199
4. Innostamisen käytäntöä	205
4.1. Ihannevankila	205
4.2. Centro (establecimiento) penitenciario de Picassent (Valencia).....	206
<i>Yleiskuva vankilasta</i>	206
<i>Sosiokulttuurinen toiminta</i>	208
Epilogi	213
Lähteet	215

Motto:

*Olin nuori poika silloin, kun kadun lait mä kohtasin.
Kuljin katuja pitkin illoin, että jotain oppisin.
Potkut päähän piti väistää, lyödä lyönnit takaisin,
kyyneleiden tulot estää, muuten maassa makaisin.*

*Pitkät hiukset piti lepattaa, päässä minunkin,
kun rokkareita kulman takaa, mä salaa ihailin,
kunpa vielä nahkarotsin, joku mulle lahjoittais
niin paljon itsetuntoa, tuo takki kohentais.*

*Kun joskus illoin katukiveen, mä pääni asetin,
ja kylmän vuoteen päälle, pieneen uneen nukahdin.
Niin joskus, unen saattamana, mä kotiin astelin,
mut petyin katkerasti, kun siihen kylmään heräsin.*

*Sitten tuli se sateinen ilta, ja mä jouduin tappeluun,
ja juuri kun löin kettingillä, kyttä puuttui taisteluun.
Oli kädessään virkamerkki, käsiraudat kilahhti,
näin taas mustamaijan penkki, perseeni alla narahti.*

*Sano kyttä mulle putkassa, että linnaan vie sun ties,
sillä eihän noita rundeja, koskaan tee kunnon mies.
Ja kyllähän mä itsekin, sen hyvin ymmärsin,
että pelini mä pelasin, ja siinä paljon menetin.*

(Vanki. Riihimäki 2006)

Johdanto

Lähtökohtia

Tämä kirja juurtuu kertomukseen ihmisistä, vangeista, heidän vapautestaan ja sen puutteesta. Kahdeksantoista vuotta vankiloissa viettänyt espanjalainen Patxi Zamoro (2005) sanoo kirjassaan *A ambos lados del muro* (muurien molemmin puolin), että vankila on pahin kuolema, jonka ihminen voi kohdata, sillä se kuolema kohdataan jo elämässä. Hän kumoo tiukasti ajatuksen että kuolemassa ei enää tunneta tuskaa: ”Minä olen sitä tuntenut, olen huutanut tuskasta, aivan riippumatta siitä, minkälainen vankilani on ollut, onko se ollut vanhanaikainen ja huonokuntoinen vai sofistikoitu uusi ja tekninen laitos, jossa ovet sulkeutuvat mekaanisesti nappia painamalla Vankilan tavoite ei hänen mielestään ole kuntouttaa ihmisiä takaisin vapaaseen yhteiskuntaan, vaan tavoite on rangaista, aiheuttaa pahaa. Ihminen ei vankilassa voi enää edes itse kunnioittaa itseään, vaan vankila tuhoaa sen parhaan, mikä hänessä ehkä vielä olisi jäljellä. Zamoron mukaan ei ole suinkaan sattumaa, että vankila erottaa ihmisen luonnollisesta yhteiskunnallisesta ympäristöstään. Hänet erotetaan niistä välttämättömistä kokemuksista, jotka muutoin tukisivat hänen kasvuaan persoonana: ”Hänet erotetaan

kokemuksista perheen ja ystävien kanssa, kulmabaarista, pöydästä, jolla on kirja, suihkusta suihkuverhon varjossa, kissasta joka naukuu yössä, sanomalehden kolahduksesta postiluukussa, bussin jarrutuksista, lumisista vuorista, myrskyvästä merestä, vanhuksista, jotka vielä pitävät toisiaan kädestä. Sinut erotetaan elämästä.”

Kaiken ydin on siinä, että ihmiseltä puuttuu vapaus, ja vankilan tarjoamat kokemukset ovat vain väkivallan äärikokemuksia. Jotta niistä selviäisi, on tukahdutettava sisältään ne mahdolliset arvokkaat asiat, jotka siellä vielä muutoin olisivat. Vankila muuttaa ihmistä väistämättä, muuten hän ei kykenisi siellä elämään.

Suomalaisen, väkivaltarikoksesta pitkän tuomion saaneen entisen vangin Veijo Teittisen kokemukset ovat samansuuntaiset. Hän on kirjassaan Vangin filosofia (1993) ja sitä edeltävässä sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielmassaan Vangin näkökulma (1992) pohtinut muun muassa selviämistrategioita. Hän toteaa, että vankilassa ihminen joutuu hyvin pitkälle luopumaan omista käsityksistään ja asioille aikaisemmassa elämässä antamistaan merkityksistä. Kaikki saa sen merkityksen, joka sille annetaan kärkevästi muiden toimesta. Vankilassa jonkun on ikään kuin annettava lupa tapahtumille, jotta ne voisivat tapahtua ja alkaa saada uusia merkityksiä:

”Koska harvat totuudet tässä maailmassa muistuttavat siviilielämän totuuksia, muodostuu tämä maailma sen vuoksi, ja tästä syystä, absurdiksi, kafkamaiseksi. Joskus tuntuu kuin Bunuelin andalusialainen koirakin juoksisi rinnallani. Tai että viettäisin Godardin viikonloppua”.

Tutkimuksensa perustalta Teittinen toteaa lisäksi, että vankilaelämän luonne näyttää tuottavan runsaasti sellaisia kokemuksia, jotka ovat yhteneväisiä ajasta ja paikasta, maasta tai maanosasta riippumatta.

Monissa vankien kirjoituksissa, myös edellisissä esimerkeissä, vangin asema korostuu ikään kuin yhteiskunnan ”uhrina”. Tässä kirjassa ei kuitenkaan ajatella niin, vaan lähdetään siitä, että jokaisella ihmisellä on mahdollisuus valita. Kirjassa ei myöskään tukeuduta erityisesti mihinkään lukuisista rikollisuutta ja sen syntyä selittävistä teorioista.

Nykyajan kriminologiassa niitä on monenlaisia, yksilöpsykologisista yhteisöllis-rakenteellisiin. Janne Kivivuori esittelee kirjassaan Rikollisuuden syyt (2008) yhdeksän teoriaa, jotka tuovat selitysmalleiksi muun muassa evoluutiota ja perimää, köyhyyttä, oppimista, leimaantumista, konfliktia ja rutiinitoimintoja. Rikollisuuden tutkiminen tarvitseeikin hänen mukaansa tuekseen varsin monta tieteenalaa, sillä selitykset ovat usein sosiologisia, psykologisia tai psykiatrisia. Nykyisin on vuoropuhelua myös taloustieteen, biologian, väestötieteen, maantieteen, kaupunkitutkimuksen ja yhdyskuntasuunnittelun kanssa. Kivivuori toteaa (2008, 18): ”Rikollisuuden syytä tutkittaessa maailmassa ei nimittäin ole rajoja tai niveliä, joiden kohdalla yhden tieteen ’alue’ loppuisi ja toisen alkaisi. Kriminologia on siksi suotuinen kenttä tieteenalarajojen ylittämiseen” (ks. kriminologian määritelmä, Kivivuori 2008, 18).

Tämä kirja tuo sosiaalipedagogiikan mukaan suomalaisen kriminologiseen keskusteluun, sillä myös sillä on painavaa sanottavaa siihen diskurssiin, joka pohtii ja tutkii rikoskäyttäytymistä ja sen herättämiä yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä reaktioita rikosoikeudellisista rangaistuksista epävirallisiin sanktioihin ja paheksunnasta ihailuun.

Sosiaalipedagogiikan ajatus myös rikollisuuden yhteydessä on se, että ihmisellä on aina valinnan mahdollisuuksia. Toki on niin, että esimerkiksi monet nuoret ovat lähtöisin varsin vaikeista oloista. He ovat joutuneet näkemään ja kokemaan liikaa, niin kuin kirjan mottona olevasta runosta heijastuu. Silti suurin osa samanlaisissa olosuhteissa eläneistä ihmisistä ei tee rikoksia. He ovat valinneet toisin. Ja toisaalta on niin, että yhä suurempi osa rikollisuudesta nousee ihan tavallisesta ”keskiluokasta”, eli sosiaalinen marginalisaatio ei ole ollut ”syynä” huonoihin valintoihin. (Garrido Genovès 2005, 17.)

Kirjan tavoitteena on tarjota pohdittavaa ja samalla välineitä siihen, että jokaisen vangin kyky tehdä myönteisiä valintoja elämässään vahvistuisi. Lähdetään ajatuksesta, että jokainen ihminen maailmassa on yhtä ainutlaatuinen ja arvokas persoona, mutta täyteyteensä hän kasvaa vain yhteydessä toisiin, yhtä ainutlaatuisiin persooniin. Se pitää paikkansa myös jokaisen vangin kohdalla. Hän on tosin tehnyt elämässään huonoja valintoja, mutta jatkossa hän voi muuttaa ne hyvään suuntaan.

Vankila on kuitenkin paikka, joka ei itsessään tue hyvien valintojen tekemistä. Tutkimuksissa lienee lähes yksimielisesti (ks. Kivivuori 2008) todettu, että vankila ei ”paranna”. Siellä koetaan epäoikeudenmukaisuutta ja uhmaa, leimaudutaan ja opitaan rikollista käyttäytymistä. Myös vankien omat kokemukset ovat samanlaiset.

Tässä kirjassa lähdemme keskustelemaan vankilasta. Miten elämää siellä olisi mahdollista tukea niin, että vangit voisivat saada hyviä ja merkityksellisiä kokemuksia, jotka osaltaan auttaisivat hyvin valintoihin myöhemmin elämässä. Kirjan teema, sosiaalipedagoginen sosiokulttuurinen innostaminen, onkin monessa maassa havaittu hyväksi tueksi vankilan ilmapiiriin myönteiselle kehitykselle, ja sitä kautta se on avannut tietä hyvien valintojen tekemiselle jatkossa (ks. myöhemmin).

Edellinen saattaa vaikuttaa idealistiselta, jopa toivottomalta, jos uskomme esimerkiksi ranskalaisen komisarion ja oikeustiet. tohtorin J-F Gayraudín (2007) tai brittiläisen historioitsijan ja toimittajan Misha Glennyn (2008) laajoihin ja perusteellisiin mafiaa koskeviin tutkimuksiin. He painottavat vakavasti sitä, että organisoitu rikollisuus on globalisoitumassa ja siirtymässä marginalisaatiosta keskiöön myös poliittisissa ja taloudellisissa järjestelmissämme. Geopoliittinen todellisuus muuttuu ja kaikkialla tapahtuu vahvaa rikollista ”kehitymistä”. ”Mafiat” eivät ole mitään patologiaa tai poikkeavuutta, ne ovat merkki tuosta kehityksestä. Yhä useammissa maissa, lähes kaikissa myös Euroopassa, ne vaikuttavat jo varsin laajasti. Pelottavaa siinä on, että järjestäytynyt rikollisuus kykenee ehdollistamaan yhteiskunnallisen elämän monia sektoreita. Se ei kuitenkaan näy helposti, ja mafian voima on juuri siksi niin suuri. Sillä on paljon resursseja ja hyvät peiteorganisaatiot. (Gayraud 2007; Glenny 2008; Saviano 2007.)

Saattaa tuntua siltä, että edellä puhuttu ei kosketa Suomea, että meidän rikollisuutemme on vielä ”kotikutoista” ja rikollisjärjestöme ovat lähinnä moottoripyöräjengejä (ks. Mölsä 2009; Santavuori 2000). Yhä enenevästi tapahtuu kuitenkin rikoksia, joissa on mukana kansainvälistä yhteistyötä; ruotsalaisten, virolaisten ja suomalaisten tekemiä isoja ryöstöjä ja niin edelleen. Ruotsissa mafian leviäminen ja

samalla rikollisuuden kansainvälistyminen ja koventuminen näkyvät jo hyvin selvästi (Larsson ja Wierup 2008, ks. ruotsalaisen rikollisuuden kuvasta myös rikosromaaneista Larsson 2006–2008; Lapidus 2008; Bodström 2008; Persson 2008; 2009).

Lisäksi asenteemme rikollisuutta kohtaan lienevät muuttumassa. Lukuisat elokuvat, televisiosarjat ja muut ihannoivat sitä ainakin alitajuisesti (esimerkkeinä Kummisetä ja Sopranos). Niiden avulla saatetaan jopa tarkoituksellisesti syöttää tietynlaista, myönteissävytteistä mielikuvaa. Rikosten uutisointi mediassa on lisääntynyt räjähdysmäisesti, samoin on tehnyt jännitys- ja poliisikirjallisuus. Myös rikolliset itse kirjoittavat elämäkertojaan. Esimerkiksi Helvetin Enkelien legendaarisen johtajan ”Sonny” Bargerin (2008) omaelämäkerta saattaa sujuvuudessaan hyvinkin innostaa ”aatteeseen” (ks. myös Jalutsi 2009). Kirjojen poliisi- ja tutkijapäähenkilöistä taas on tullut lähes henkilökohtaisia tuttavuuksia: Brunetti, Maigret, Wallander, Vares, Kinsey Millhone, Kay Scarpetta...

”Vankilaturismin” jatkuva lisääntyminen on osa edellistä ilmiötä. Esimerkiksi YouTubessa voi katsella 60 Alcatrazin vankilasta tehtyä turisti- ym. videota, ja ääri-ilmiö lienee turismi Bolivian suurimmassa vankilassa (1500 vankia) San Pedrossa La Pazissa. Bolivian tunnetuimmat rikolliset ovat siellä muiden joukossa, niin myös natsi Klaus Barbie ennen luovutustaan Ranskaan.

Kyseinen vankila on jaettu kahdeksaan osastoon, joista hienoimmissa on yksityiset kylpyhuoneet, keittiöt ja kaapelitelevisiot, niiden vastakohtana ovat usean vangin jakamat sellit. Verónica Calderón kirjoittaaakin espanjalaisessa suurlehdessä *El País*’ssa 24.4.2009, että San Pedro ei ole mikä tahansa vankila. Ensinnäkin 200 vankia asuu siellä perheineen ja vaimolla ja lapsilla on vapaa kulkuoikeus ja muu yhteys vankilan ulkopuolelle. Lisäksi San Pedro on ehkä erikoisin turistipaikka maailmassa. Kahdellakymmenellä kuudella eurolla pääsee tutustumaan vankilan monimuotoiseen yhteisöön. Kierroksellaan turisti voi jopa ostaa ja käyttää vankilan tuottamaa marihuanaa ja kokaiinia ja viettää yönsä sellissä. Näistäkin kierroksista on video YouTubessa.

Osin kaikesta edellä kuvatusta seuraa, että rikollisuutta pidetään jo itsestään selvästi elämäämme kuuluvana ilmiönä.

Rikollisuuden ja sen kehityksen tutkiminen ei kuitenkaan ole helppoa. Varsinkin organisoitunut rikollisuus on vaikea aihe. Sille on löydetty kovin monenlaisia selityksiä ja paradigmoja. Lisäksi klassinen kriminologia on kiinnostunut erityisesti yksilöstä ja siitä, miten yhteiskunta vastaa rikollisen yksilön toimintaan, kollektiivisiin ilmiöihin ei niinkään tartuta – ja niihin on hankala tarttua. Kuitenkin myös Pohjoismaissa on viime aikoina nähty hälyttävää kansainvälisen kollektiivisen rikollisuuden kasvua, kuten edellä mainittiin. Suomalaiset rikollisjengit jatkavat samalla tavoin voimistumistaan, ja vankila on oiva paikka rakentaa niiden hierarkioita (ks. myöhemmin tässä kirjassa). Rikollisilla liikkeillä on sekä halu että resurssit kasvaa. Rikollisuus on myös muuttumassa yhä enemmän moni- tai yleisrikollisuudeksi, ja samalla se laajenee sisällöiltään. Rikoksia ei enää tehdä niinkään henkilökohtaisten mieltymysten mukaan, vaan rikollisjärjestöillä on monenlaisia valinnan mahdollisuuksia. Valintojen perustaksi analysoidaan kylmästi laskelmoiden kustannuksia, hyötyjä ja kiinnijäämisen todennäköisyyksiä. Onko turvallista kuljettaa huumeita vai olisiko lääkkeiden tai piraattituotteiden välittäminen, talousrikollisuus tai ehkäpä ihmiskauppa taloudellisesti tuottavampaa ja turvallisempaa? (ks. Gayrayd 2007.)

Kirjan tarkoitus ja sisältö

Tämän kirjan tarkoitus on tuoda sosiaalipedagogiikan sovellusalue, Sosiokulttuurinen innostaminen (Kurki 2000 4. painos 2008) filosofis-metodologiseksi välineeksi vankien persoonallisen kehittymisen ja vankilan yhteisöllisyyden tukemiseen. Lisäksi tarkoitus on lisätä rikollisuuteen ja vankilaan liittyvää ymmärrystä ja sitä kautta ehkä vaikuttaa myös asenteisiin. Siksi kirjassa ei mennä suoraan innosta-

misen metodologiaan, vaan rakennetaan sille perusteita suomalaisen vankeinhoidon kautta.

Kirja jakaantuu kolmeen osaan, jotka yhdessä muodostavat kokonaisuuden. Aloitetaan historiasta, sillä vankilaa ja tämän päivän vankeinhoitoa ei ole mahdollista lähestyä luotettavasti juurruttamatta tarkastelua aikaisemmin tapahtuneeseen. Kivivuori tosin toteaa (2008, 42), että historialliset analyysit eivät voi korvata jonkin nykyteorian empiiristä analyysia. Tässä kirjassa ei kuitenkaan ole tarkoitus etsiä rikollisuuden synnyn historiallisia juuria, vaan tarkoitus on kuvata rangaistuslaitoksen lakisäateistä kehittymistä ja sen avulla sitä, miten suhtautuminen vankeihin ja käsitys rankaisusta on lainsäädännössä mahdollisesti muuttunut.

Lainsäädäntö luo puitteet myös vankeinhoidolle. Siksi oikeustieteen kandidaatti Matleena Kurki-Suutarinen käsittelee kirjan ensimmäisessä osassa suomalaisen vankeinhoidon historiaa lainsäädännön perspektiivistä ja tarkastelee erityisesti sitä, millä tavoin vankeihin on eri aikoina suhtauduttu. Kirjoituksessaan hän tekee lyhyen katsauksen rangaistusten historiaan ja esittelee pääkohtia vuoden 1889 rangaistusten täytäntöönpanosta annetusta laista ja vuoden 2005 vankeuslaista.

Lainsäädäntö asettaa puitteet myös sille, miten sosiokulttuurista innostamista on vankiloissa mahdollista toteuttaa. Innostaminen lähtee aina liikkeelle vallitsevan tilanteen, todellisuuden, analyysistä, ja toiminta tapahtuu tuon todellisuuden tarjoamissa realistisissa puitteissa. Ei tavoitella kuuta taivaalta. Samalla ymmärretään se, että muutos ei ole mahdollista, jollei sen perustana olevaa todellisuutta tunneta.

Kirjan toisessa osassa vankien parissa työskentelevä erityisasiantuntija Karoliina Taruvuori lähestyy aihetta vankien näkökulmasta ja rakentaa artikkeliaan sekä oman päivittäisen työnsä että tekemiensä vankien arvotutkimusten perustalta. Janne Kivivuori ei tosin ole kovin innostunut haastattelututkimuksista. Hän toteaa (2008, 43), että on virhe arvioida jotakin selitystä sillä perusteella, ovatko rikolliset itse samaa mieltä: ihmiset eivät itse pysty ilmaisemaan kaikkia toimintaansa vaikuttavia syitä. Myös terapeuttisävyiset keskustelut, joissa etsitään syitä yhdessä rikollisten itsensä kanssa, opettavat Kivivuoren mukaan

usein vain uusia, myöhemmin hyödynnettävissä olevia selitystapoja rikolliselle käyttäytymiselle.

Innostamiseen liittyvään todellisuuden analyysiin kuuluu kuitenkin kiinteästi sen pohtiminen, keitä me olemme, mistä me tulemme, mitä meillä on menneisyydestämme mukana, mitä osaamme, mitkä ovat arvomme, unelmamme ja toiveemme: On kuultava vangin omaa tarinaa. Kirjan toisessa osassa keskitytään tuon tarinan kuulemiseen, sillä ilman vankien omaa ääntä ei innostamista ole mahdollista toteuttaa. Se tarvitaan välttämättä myös kirja kolmannen osan perustaksi.

Lisäksi Taruvuoren artikkelissa kuvataan, millaisia kuntoutusohjelmia Suomen vankiloissa tällä hetkellä on. Monissa niistä on innostamista lähellä olevia piirteitä, mutta suoraan innostamiseen rinnastaen niitä ei silti ole mahdollista esittää. Ensinnäkin ne ovat usein irrallisia ohjelmia, jotka eivät perustu selkeään, koko vankilan työtä ohjaavaan filosofis-metodologiseen, teoreettiseen perustaan. Monet ovat lähtökohdiltaan kognitiivis-behavioristisia ja painotukseltaan terapiatyyppejä. Toki osa ohjelmista sopii hyvin myös innostamisen yhteyteen sillä edellytyksellä, että ne eivät jää erillisiksi, vaan ovat osa innostamisen laajaa prosessia

Kolmannessa osassa KT, dosentti Leena Kurki tuo sosiokulttuurisen innostamisen vankilaan. Lähdetään ikään kuin ”puhtaalta pöydältä” eikä pyritä keinotekoisesti yhdistämään nyt olemassa olevaa, esimerkiksi kuntoutusohjelmia, innostamiseen: Tietoista sosiaalipedagogiikasta nousevaa innostamisen toimintaa ei suomalaisissa vankiloissa vielä ole. Artikkelin perustuu kiinteästi kirjan ensimmäiseen ja toiseen osaan. Korostetaan realistista, myös lainsäädäntöön perustuvaa, todellisuuden ymmärtämistä, ja painotetaan vangin oman äänen kuulemistä. Se on välttämätöntä, jotta saataisiin aikaan liikkeelle lähtemistä ja osallistumista. Ne ovat innostamisen toiminnan lähtökohdat.

On syytä jo tässä vaiheessa todeta painokkaasti myös se, että innostamisessa on kyse ihmisten saattamisesta yhteen, dialogiin ja vuorovaikutukseen toistensa kanssa. Tavoitteena on kuulla ihmisen tarinaa ja vahvistaa pedagogisen, kulttuurisen ja sosiaalisen toiminnan avulla vankilan ilmapiiriä myönteiseen suuntaan. Aidossa, kriittisessä

ja kokonaisvaltaisessa innostamisessa ei tapahdu sellaista Kivivuoren (2008, 288) varoittamaa ryhmäytymisvaikutusta, jonka seurauksena rikoksenteekijöiden kerääminen yhteen keskustelemaan, seikkailemaan, samoilemaan luonnossa ja niin edelleen voisi johtaa rikosten lisääntymiseen. Kivivuori vetoaa jopa tutkimuksiin, joiden mukaan muiden seuraa välttelevät vangit eivät palaa vankilaan yhtä helposti ja nopeasti kuin muut.

Sosiokulttuurisessa innostamisessa lähdetään siis ajatuksesta, että vankilan koko ilmapiirin muuttumisella on mahdollista saada aikaan sellainen ”mikrovallankumous”, joka vahvistaa vankien minuutta ja heidän positiivisia ihmissuhteitaan ja heijastuu sitä kautta myönteisesti ensin vankiin itseensä, vankilayhteisöön ja sitä kautta koko yhteiskuntaan. Innostaminen myös toimii, kuten myöhemmin kirjassa kerrotaan. Selvää on, että yksittäiset ”seikkailut” luonnossa ja muut irralliset puuhut eivät ole sosiokulttuurista innostamista, jolleivät ne kuulu kokonaisvaltaiseen, filosofis-metodologiseen, hyvin suunniteltuun innostamisen prosessiin.

Johan Galtung korosti jo klassisessa vankila-analyysissään *Fengsels samfunnet* (1959, 236) samantyyppisiä asioita. Hän päätyi ajatuksen, että vankien ”kuntouttaminen” onnistuu vain, jos vankilayhteisössä kyetään luomaan perheenomaisia primaarisuhteita, eikä vain vankien kesken, vaan kaikkien yhteisön jäsenten välille. Vankilassa täytyy myös olla sellaisia tunnusmerkkejä ja toimintoja, jotka orientoivat tulevaan työelämään. Kolmanneksi vankilayhteisön tulisi olla niin lähellä muuta yhteiskuntaa, että elämä siellä valmistaisi kokonaisuudessaan, suoraan ja systemaattisesti, myöhempään elämään vankilan ulkopuolella.

Sosiaalipedagogiikassa ja sosiokulttuurisessa innostamisessa korostetaan sitä, että toiminnan perustaksi tarvitaan aina hyvä teoria. Toiminta ilman teoriaa on vain turhaa päämäärätöntä puuhastelua, ja teoria ilman toimintaa on puolestaan merkityksetöntä ajatusleikkiä. Kaiken teorian tulee kääntyä toiminnaksi, ja sosiokulttuurinen innostaminen onkin teorian ja toiminnan dialektista vuorovaikutusta, aitoa praxista. Siksi kirjan kolmannessa osassa lähdetään liikkeelle teoreettisista pohdinnoista, aluksi sellaisista sosiologisista näkemyksistä,

jotka yhdessä sosiaalipedagogisen orientaation kanssa luovat perustaa sosiokulttuurisen innostamisen filosofis-metodologiselle lähestymistavalle. Sen jälkeen siirrytään innostamisen käytäntöihin vankilan maailmassa.

Matleena Kurki-Suutarinen

Kidutuksesta vankien elämänhallinnan edistämiseen

1. Vankeusrangaistusten historia

Käsitykset rikoksista ja niiden rangaistuksista ovat muuttuneet ja tulevat jatkuvasti muuttumaan ajan myötä. Toisaalta nykypäivän ymmärtäminen edellyttää historian tuntemusta. Siksi teen tässä kirjan ensimmäisessä osassa katsauksen vankeusrangaistusten historiasta nykypäivään. Läpikäyn keskeiset rangaistusteoriat ja päädyn voimassa olevaan vankeutta koskevaan lainsäädäntöön. Painopisteeni on vuonna 2006 voimaantulleen vankeuslain kuvaamisessa. Kyseinen laki antaa raamit sille, mitä vankiloissa voidaan ja täytyy nykypäivänä tehdä. Kuvaan erityisesti niitä lain pykäläiä, joissa säädetään vankien toiminnasta ja toiminnan rajoittamisesta vankilassa.

1.1. Luostarirangaistuksista nykyaikaisiin vankeusrangaistuksiin

Keskiajalla pääasiallisina rangaistusmuotoina käytettiin ruumiin- ja kuolemanrangaistuksia. Ruumiinrangaistuksia olivat esimerkiksi ruoskinta ja polttomerkit. Rangaistus saatettiin myös kohdistaa siihen ruumiinosaan, jolla rikos oli konkreettisesti tehty: varkaalta katkaistiin

käsi. (Pihlajamäki 2004, 98–99). Rangaistukset ja niiden toimeenpanoon liittyvät kidutukset olivat suorastaan julkisia näytelmiä (ks. esim. Foucault 2000).

Keskiaikaisten rangaistusmenetelmien käyttö alkoi vähentyä Euroopassa 1600-luvulta alkaen, aluksi oikeuskäytännön lieventyessä ja armahdusten kautta. Niiden sijasta otettiin käyttöön vapaus- eli vankeusrangaistukset, ja kuolemanrangaistuksia alettiin muuttaa myös pakkotyöksi. Motiivina kuolemanrangaistuksien vähentämiselle oli erityisesti ajatus, että on hyödytöntä tappaa rikollinen, kun hänet voidaan panna tuottavaan työhön. Pakkotyön muotoina olivat karkotukset siirtomaihin ja tuomitseminen soutuorjaksi kaleereille tai työläisiksi ojennuslaitoksiin. Sen etuina olivat säästöt vankilakustannuksissa ja työn tuottama taloudellinen hyöty, sillä kuolemanrangaistusten vähentäminen oli nostanut vankilukua ja siten myös vankilakustannuksia.

Myös lain tasolla tapahtui rangaistusjärjestelmässä merkittäviä uudistuksia 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Ranskalaisen sosiologin Michel Foucaultin (2000, 13; Foucaultista enemmän myöhemmin kirjassa) sanoin rikosoikeudessa koitti aivan uusi aikakausi. Syntyi uusi oikeus- ja rikosteoria, ja rangaistukset saivat uuden moraalisen ja poliittisen oikeutuksen. 1800-luvulla ruvettiin noudattamaan legaliteettiperiaatetta. Toisin sanoen rikoksina voitiin tuomita vain sellaiset teot, jotka oli laissa rikoksiksi määritelty. Vanhat asetukset kumottiin, tapaoikeudesta luovuttiin, ja suunniteltiin tai laadittiin uusia lakikokoelmia: Venäjällä 1769, Preussissa 1780, Pennsylvaniassa ja Toscanassa 1786, Itävallassa 1788 ja Ranskassa useamman kerran vuosina 1791–1810. Kidutusten käyttö poistettiin lopullisesti vuosien 1830–1848 tienoilla, ja sen jälkeen rangaistuksen kohteena ei ollut enää ruumis, vaan siirryttiin vapausrangaistusjärjestelmään. Rangaistuksiin sisältyi olennaisena osana tavoite rikollisen parantamisesta eli hänen palauttamisestaan takaisin yhteiskunnan jäseneksi. Myös rangaistusten julkinen täytäntöönpano poistui vähitellen. (Ylikangas 1984, 136–139.)

Milanolaisen markiisin Cesare Beccarian vuonna 1764 julkaisema teos ”Rikoksesta ja rangaistuksesta” vaikutti keskeisesti rikosoikeuden

uudistuksiin eri puolilla Eurooppaa. Katariina Suuri jopa kutsui Beccarian Venäjälle neuvonantajaksi lainuudistustyöhön. Vaikka Beccaria ei sinne lähtenytkään, myös Venäjän uuden lakikokoelman rikoslain säännökset perustuivat hänen ajatuksiinsa. (Tuomikoski 1998, 23.)

Beccaria kirjoitti, että rangaistusten tarkoitus ei ole kiduttaa tuntevaa ihmistä tai tuottaa hänelle tuskaa. Sen sijaan niiden tarkoitus on estää syyllistä tekemästä lisää vahinkoa muille kansalaisille ja ehkäistä muita tekemästä samanlaisia rikoksia. Rangaistus ja sen täytäntöönpano on Beccarian mukaan suhteutettava rikokseen ja sen on tehtävä ihmisiin mahdollisimman tehokas ja mieliinpainuva vaikutus tuottamatta syylliselle tarpeetonta kärsimystä. (Beccaria 1998, 52.) Beccaria korosti myös, että laki määrittää, milloin ihmistä voidaan rangaista. Laissa tulee säätää, millaisen näytön perusteella syytettyä voidaan pitää säilössä, alistaa tutkintaan ja rangaista. (mt. 90.)

Vapausrangaistusten alkuperää ei pystytä täsmällisesti määrittelemään. On kuitenkin esitetty näkemys, että se on kirkollisessa vapausrangaistuksessa eli luostarirangaistuksessa. Kyseisessä rangaistuksessa vakavaan väärinkäytökseen syyllistynyt munkki tai nunna määrättiin selliin tekemään katumusharjoituksia. Vähitellen vapaudenriistoa alettiin soveltaa pappeihin, sitten myös maallikoihin, ja siitä tuli kirkolliseen rikosprosessiin kuuluva rangaistus, jonka suorittamista varten rakennettiin erityisiä vankiloita. Kirkollinen vapaudenriisto kesti yleensä epämääräisen ajan, ja siihen saattoi liittyä työvelvollisuus. Vähitellen vapausrangaistus siirtyi maallisten rikosoikeusjärjestelmien käyttöön. Ensimmäiset varsinaiset vankilat perustettiin 1500-luvulla Englantiin (Bridewellin vankila Lontooseen vuonna 1555) ja Hollantiin. Ne olivat varsinaisesti pakkotyölaitoksia, joihin suljettiin kulkureita, irtolaisia ja pikkurikollisia. Myös Saksassa alettiin 1600-luvun alussa hyödyntää vankiloita taloudellisesti siten, että vankeja käytettiin työvoimana muun muassa valtion linnoituksissa ja kaivoksissa. (Pihlajamäki 2004, 98–103.)

Nykyaikaiset vankilat syntyivät 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Suomessa vankiloita rakennettiin 1800-luvun loppupuolella. Tosin jo 1829 valmistui Kuopioon

keisari Aleksanteri I:n määräyksestä Suomen ensimmäinen valtitsevaa vankeinhoitoideologiaa vastaava vankilarakennus (www.rikosseuraamus.fi/28142.htm).

Koska vangit olivat aina pyrkineet yhteenliittymien muodostamiseen, heidät pyrittiin nyt vankisellien avulla eristämään toisistaan ja estämään vankikulttuurin syntyminen. Eristämisen tavoitteena oli turvata vankien parantaminen yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi. (Laine 2007, 309, 330).

Foucaultin näkemyksen mukaan on luonnollista, että vankilasta tuli merkittävä rangaistuskeino. Vapaus kuuluu kaikille yhtäläisesti, joten vapauden menetys on tasa-arvoinen rangaistus ja vankila siten juridisesti selkeä rangaistusmuoto. Vankeusrangaistus voidaan myös määritellä ajallisesti tarkasti. Foucault kuvaa vankilaa tavallista ankarampaana kasarmina, säälimättömänä kouluna ja synkkänä työpajana, mutta kuitenkin olennaisesti samanlaisena laitoksena tai instituutiona kuin nämä. Siksi vankila näyttää rangaistusten sivistyneimmältä muodolta. (Foucault 2000, 317–318.)

Foucault tuo kuitenkin esille, että vankilaa ja siihen liittyviä menetelmiä alettiin arvostella jo samoihin aikoihin, kun vankeusrangaistuksesta tuli vallitseva rangaistusmuoto vuosina 1820–1845. Todettiin, että vankilat eivät vähennä rikollisten määrää. Sitä vastoin vankeus aiheuttaa rikoksen uusimista, eikä vankila voi olla tuottamatta lainrikkajia. Vankila tekee mahdolliseksi ja jopa suosii lainrikkajien maailman syntymistä. Vapautettujen vankien elinehdot vievät heidät vääjäämättä rikoksen uusintaan, ja vankila tuottaa myös epäsuorasti lainrikkajia saattaessaan vangin perheen kurjuuteen. Vankeusrangaistuksissa nähtiin siis alusta alkaen samanlaisia ongelmia, jotka yhä tänä päivänä puhuttavat. (Foucault 2000, 362–366.)

1.2. Rangaistusten historia Suomessa

Ruotsi-Suomessa rikosoikeus alkoi ankaroitua 1500-luvun puolessa välissä sääty-yhteiskunnan myötä ja kuninkaiden pyrkiessä kasvattamaan valtaansa. Kuoleman- ja ruumiinrangaistusten käyttöala laajentui. Eerik XIV antoi vuonna 1563 ”patentin” (säädöksen) törkeistä rikoksista. Siinä lisättiin määrällisesti niitä tekoja, joista voitaisiin tuomita kuolemanrangaistus. Ankarien rangaistusten perusteena käytettiin Mooseksen lakia, kuten jo vuosisatoja aikaisemminkin. Mooseksen lailla perusteltiin pelotuseriaatetta ja kostonlakia (*lex talionis*) eli ns. silmä silmästä -periaatetta. Mooseksen laista tehtiin vuonna 1608 törkeimpien rikosten kohdalla toissijaisesti sovellettava oikeuslähde Kristofferin maanlain (1442) rinnalle, ja kuolemanrangaistus voitiin tuomita noin seitsemästäkymmenestä eri teosta. Oikeuskäytäntö muodostui kuitenkin lievemmäksi kuin lain ankarat sanktiot, sillä alioikeudet tukeutuivat mieluummin maanlakiin kuin Mooseksen lakiin. Lisäksi ne lievensivät laissa säädettyjä rangaistuksia tuomioissaan. Myös hovioikeudet pystyivät lieventämään rangaistuksia ja kuninkaalla oli armahdusoikeus. (Kekkonen 1999, 19; Kotkas 2003, 115; Ylikangas 1984, 153–155.)

Myös oikeuskäytäntö koveni 1500-luvun loppua kohden. Kuolemanrangaistukset, ruumiinrangaistukset ja myöhemmin häpeärangaistukset yleistyivät. Ylikankaan (2004, 153–155) mukaan osasyynä ruumiin- ja häpeärangaistusten yleistymiselle oli kansan köyhtyminen – sakkoja ei pystytty enää maksamaan.

Keskiaikaista lainsäädäntöä uudistamaan asetettiin lakikomissio vuonna 1686. Uudistustyön tuloksena syntyi vuoden 1734 laki. Kyseessä oli merkittävä lakikokoelma, vaikka se sisällöltään oli pikemminkin vanhan tapaoikeuden kirjaamista kuin uuden oikeuden luomista (Kekkonen 1999, 20). Rikoslainsäädännössä ei kuitenkaan tapahtunut suuria muutoksia verrattuna 1500- ja 1600-lukuihin. Rangaistukset olivat edelleen ankaria, ja kuolemanrangaistus säädettiin 68 teosta. Utta oli kuitenkin se, että vankeusrangaistus oli ensimmäistä kertaa yleinen päärangaistus muiden rinnalla. Ilmeisesti ainakin osittain

Beccarian teoksen vaikutuksesta Kustaa III poisti vuonna 1782 laista kidutuksen ja lievensi joitakin rangaistuksia (Kotkas 2003, 121; Tuomikoski 1998, 23; Ylikangas 1984, 165.)

1800-luvun alkupuolella suomalaisen vankeinhoidon tavoitteena oli tuottaa hiljainen, työteliäs, siisti, raitis ja hurskas ihannevangi. Työn tekemistä pidettiin varhimpana keinona vangin muuttamiseksi ihanteiden mukaiseksi. (Ruokanen 1981, 48.)

Rikosoikeuden uudistaminen aloitettiin 1860-luvulla, kun senaatti totesi, että vuoden 1734 laki oli jäänyt jälkeen yhteiskuntakehityksestä. Aluksi annettiin kiireellistä osittaisuudistusta tarvitsevien asioiden osalta viisi erillisetusta, jotka modernisoivat rikosoikeutta. Asetuksilla otettiin käyttöön rangaistusasteikkojärjestelmä. Rikoksille määrättiin minimi- ja maksimirangaistukset, joiden puitteissa rangaistukset voitiin tuomita, aiempien kiinteiden rangaistusten sijasta. Tuottamuksen ja tahallisuuden välille tehtiin selkeä ero eli rikoksenteikijän syyllisyyden asteeseen alettiin kiinnittää huomiota. Kuolemanrangaistusten määrää vähennettiin. Vankeinhoitoon luotiin progressio- eli edistysjärjestelmä. (Kekkonen 1999, 33–34; Kotkas 2003, 197–200.)

Rikoslain kokonaisuudistuksen tuloksena annettiin 18.12.1889 rikoslaki (39/1889). Myös asetus rangaistusten täytäntöönpanosta (39A/1889) ja asetus rikoslain voimaanpanosta (39B/1889) liittyivät samaan lakipakettiin. Lait annettiin näin juhlallisesti:

”Me Aleksander Kolmas, Jumalan Armosta, koko Venäjänmaan Keisari ja Itsevaltias, Puolanmaan Zsaari, Suomen Suuriruhtinas, y.m.,y.m., y.m. Teemme tiettäväksi: Suomenmaan Valtiosäätyjen alamaisesta esityksestä tahdomme Me täten armosta vahvistaa seuraavan rikoslain Suomen Suuriruhtinaanmaalle, jonka voimaanpanemisesta, niinkuin myöskin rangaistusten täytäntöönpanosta erityinen asetus annetaan.”

Vuoden 1889 rikoslaki perustui klassiseen rikosoikeuteen. Rangaistuksen oli oltava ensisijaisesti sovitus rikolliselle teolle ja vasta sen jälkeen rikollisen parantamiseen tähtäävä. Päärangaistuksiksi tulivat vapausrangaistus (kuritushuone ja vankeus) ja sakko, mutta myös

kuolemanrangaistus säilyi valtiorikoksien ja murhan yhteydessä. Lisärangaistuksena voitiin tuomita kansalaisuuden menettämiseen. Samalla rangaistusjärjestelmästä poistettiin häpeä-, ruumiin- ja karkotusrangaistukset.

2. Rangaistusteoriat

Sovitusteoriat

Rangaistusteoria on teoria rikosoikeuden käytön perusteista (Lappi-Seppälä 2006, 66). Sillä perustellaan, missä tarkoituksessa ja millaisin edellytyksin rikoslain ja siinä säädettyjen rangaistusten käyttö on oikeutettua. Rangaistusteoriat jaetaan kahteen päätyyppiin: sovitusteoriat ja preventiiviset teoriat. Sovitusteoriat (retributiiviset teoriat, absoluuttiset teoriat) keskittyvät tehtyyn rikolliseen tekoon, ja rangaistuksen tehtävä on olla rikoksen oikeudenmukainen sovitus. Rikoksenteijä on ansainnut rangaistuksen rikkomalla sovittuja sääntöjä vastaan. Sovitusteoriaan liittyy retributivismi eli sovitus- ja kostoajattelu. Äärimillään kostoajattelu on *talio-periaatteessa* eli silmä-silmästä -ajattelussa. (Lappi-Seppälä 2000, 16.)

Sovitusteoriat katsovat siis taaksepäin, ja alun perin ne olivat uskonnollisesti ja filosofisesti värittyneitä. Rikoslain käskyt ja rangaistukset perustuivat Jumalan sanaan. Lappi-Seppälä (2006, 67) tunnistaa uudemmassa sovitussajattelussa juridisen ja sosiaalipsykologisen puolen. Juridisen sovitussajatuksen mukaan rangaistuksen käyttö perustellaan lakien rikkomisella ja sillä, että tekijä on osoittanut rikoslain mukaan rangaistavaa syyllisyyttä. Sosiaalipsykologisen sovitussajatuksen mukaan taas rikoksesta seuraavan rangaistuksen tulisi vastata yleisen oikeustajunnan vaatimuksia.

Preventiiviset teoriat

Preventiivisissä rangaistusteorioissa (utilitaristinen teoria, relatiiviset teoriat) tähdätään tulevaisuuteen vastakohtana sovitus teorioiden menneeseen painottuvalle näkökulmalle. Rangaistuksen tarkoitus on vaikuttaa rikoksenteelijän ja muiden käyttäytymiseen. Relatiivisen teorian mukaan rangaistuksen tehtävä on estää epätoivottavaa käyttäytymistä. Voidaan puhua myös utilitarismista eli hyötyajattelusta. Rangaistus nähdään välineenä yhteiskunnan kannalta hyödyllisiin seuraamuksiin pääsemiselle eli rangaistusta tarkastellaan sen tulosten kautta. Rangaistus on oikeutettu, kun se hyödyttää yhteiskuntaa joko vähentämällä lainrikkomuksia yleisesti tai rangaistukseen tuomitun omia taipumuksia rikkoa lakia.

Preventiiviset teoriat jaetaan kahteen osaan. Yleispreventiolla eli yleisestäävyydellä tarkoitetaan rangaistusten yleisesti lainrikkomista vähentävää vaikutusta. Tällöin oletuksena on, että tieto laissa olevista säännöksistä, rangaistuksista ja lain soveltamisesta käytäntöön vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen (Anttila & Törnudd 1983, 146). Erityispreventiolla eli erityisestäävyydellä puolestaan pyritään vaikuttamaan rikoksenteelijään eli estämään rikoksenteelijän uusia rikoksia.

Erityisestäävyys jaetaan edelleen kahteen tyyppiin. Välittömällä eli negatiivisella erityisestäävyydellä vaikutetaan tuomittuun käyttämällä pakkoa. Välillisellä eli positiivisella erityisestäävyydellä puolestaan pyritään vaikuttamaan rikoksenteelijän haluun tehdä rikoksia. Tällöin rikoksenteelijä pyritään kiinnittämään yhteiskuntaan ja ehkäisemään hänen halunsa liittyä rikolliseen alakulttuuriin.

Negatiivinen erityisestäävyys on pyritty toteuttamaan ehdollisen ja ehdottoman vankeuden avulla. Ehdollinen vankeus on vanhastaan katsottu varoitukseksi, jolloin uusiin rikoksiin syyllistymisestä seuraa ehdoton vankeusrangaistus. Ehdoton vankeusrangaistus puolestaan estää rikokset konkreettisesti, koska rikoksenteelijä on eristetty vankilaan. Tosin eristämiselläkään ei rikoksia pystytä aivan täydellisesti estämään, mutta toki useimpien rikosten tekeminen vaikeutuu huomattavasti.

Vankiloissa on pyritty toteuttamaan myös positiivista erityisestäävyyttä. Toisin sanoen vankeja on yritetty sosiaalistaa ja sopeuttaa

yhteiskuntaan. 1800-luvulla käytettiin erilaisia kasvatuksellisia toimia, ja nykyisin tähän tavoitteeseen pyritään esimerkiksi erilaisten toimintaohjelmien avulla. Niiden tavoite on kehittää vankien kognitiivisia taitoja, ongelmanratkaisukykyä ja rationaalista ajattelua. Myös eri rangaistuslajeissa voi olla välillisen erityisestävyyden piirteitä siten, että esimerkiksi yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen avulla pyritään helpottamaan tuomitun sitoutumista yhteiskuntaan. Yhdyskuntapalveluun sisältyy palkatonta työtä, jolla korvataan vankeusrangaistus. Nuorilla rangaistus voi tarkoittaa myös kuntouttaviin tukipalveluihin osallistumista. (Lappi-Seppälä 2000, 80, 113.)

Myös yleispreventio voidaan jakaa välittömään ja välilliseen muotoon. Välitön yleisestävyys perustuu rangaistusten pelotevaikutukseen. Rikoksia ei tehdä, koska pelätään siitä seuraavaa rangaistusta. Välillinen yleisestävyys puolestaan perustuu ”syvempiin” sisäisiin motiiveihin, jotka estävät rikosten tekemisen. Rikoslain kielloilla ja rangaistusjärjestelmällä pyritään vaikuttamaan kansalaisten asenteisiin ja arvoihin ja näin käsitykseen oikeasta ja väärästä. Tavoitteena on, että kansalaiset välttävät rikoksen tekemistä, koska se on moraalisesti väärin. (mt., 56–60.)

Rikosoikeuden koulukunnat

Klassinen rikosoikeuden koulukunta syntyi 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Siihen kuuluvat ajattelijat korostivat rankaisun yleisestävää vaikutusta. Rangaistuksen tuli toimia pelotteena, mutta sen tuli olla myös tarkoituksenmukaisessa suhteessa rikolliseen tekoon. Valistusfilosofit Hobbes, Montesquie ja Rousseau vaikuttivat vahvasti koulukunnan filosofiseen sisältöön, jonka perusajatuksena oli ihmisen vapaa tahto ja kyky tehdä rationaalisia valintoja oikean ja väärän välillä. Merkittävimpiä koulukunnan edustajia ovat Cesare Beccaria (1738–1794), P.J. A Feuerbach (1775–1833) ja Jeremy Bentham (1748–1832).

Luonnontieteet ja empiiriset yhteiskuntatieteet kehittyivät 1800-luvulla. Tämän kehityksen vanavedessä 1800-luvun lopulla myös

rikoksen tekemisen syytä alettiin etsiä perimästä, kehityshäiriöistä ja yksilöpsykologiasta. Syntyi klassisen rikosoikeuden periaatteista jyrkän eron tehnyt moderni rikosoikeuskoulu. Koulukunta jakaantui useisiin suuntauksiin, muun muassa sosiologiseen ja positivistiseen koulukuntaan. Kaikki suuntaukset korostavat kuitenkin rangaistusten erityisestävää vaikutusta. Enää ei korostettu ihmisen vastuuta teoistaan, vaan keskityttiin tekijän menneisyyteen. Sotien jälkeisessä Euroopassa psykologit jäljittivät rikoksen syytä lapsuusajan traumaista. Modernin koulukunnan ideologiana on niin sanottu hoitoideologia, jonka mukaan rangaistusten tehtävä on ennen kaikkea parantaa rikoksenteijä. Parantumattomat rikolliset eristettiin esimerkiksi psykopaattilaitokseen (Lappi-Seppälä 2000, 22–23). Rikosoikeudellisiin seuraamuksiin lisättiin kastraatio ja sterilisaatio. Rangaistus ei enää välttämättä ollut suhteessa tehtyyn tekoon, vaan määräytyi rikoksenteijän hoidon tarpeen mukaan. Kuten Matti Laine (2007, 353) toteaa, rankaisuvalta siirtyy tällöin helposti muille kuin oikeusviranomaisille. Siitä puolestaan aiheutuu oikeusturvaongelma.

Uusklassisen koulukunta kehittyi 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa modernin rikosoikeuskoulun kritiikistä. Palattiin klassisen koulukunnan ajatteluun siten, että perusfilosofiana oli ihmisen vapaa tahto. Huomiota kiinnitettiin kuitenkin myös yksilön motiiveihin tehdä rikos pelkän teon tarkastelun sijasta. Uusklassiseen rangaistusoppiin sisältyy erityisestävyyden piirteitä: tuomioissa tuli ottaa huomioon rikoksenteijän tilanne ja lieventävät asianhaarat. Ruokasen arvion mukaan Pohjoismainen ja erityisesti suomalainen rikosoikeustiede on ollut uusklassismin tienraivaaja (Ruokanen 1981, 8).

Seuraavaksi siirryn käsittelemään Suomen voimassaolevaa rangaistusjärjestelmää, jonka kehityksen eri vaiheissa edellä kuvailluilla rangaistusteorioilla ja koulukunnilla on ollut merkityksensä.

3. Vankeusrangaistuksia koskeva lainsäädäntö Suomessa

3.1. Vuoden 1889 laki rangaistusten täytäntöönpanosta

Edellä kohdassa 2.2. mainittu rangaistusten täytäntöönpanosta vuonna 1889 annettu asetus (39a/1889) oli hyvin pitkäikäinen. Se oli voimassa aina vuoteen 2006 saakka (Nimestä huolimatta kyseessä oli laintasoinen säädös. Nimi muutettiin vastaamaan oikeaa säädöstasoa lailla 128/1995). Lakiin oli toki vuosien varrella tehty niin paljon muutoksia, ettei alkuperäisiä pykäläiä enää ollut voimassa; kun laki lopulta kumottiin, vanhimmat olivat peräisin 1940-luvulta. Eniten muutoksia lakiin tehtiin 1970-, 1990- sekä 2000-luvulla.

Lain kokonaisvaltaisen uudistamisen tarve heräsi ensimmäisen kerran 1960-luvun puolessa välissä, vaikka voidaan myös esittää näkemys, että 1920-luvun alussa professori Allan Serlachiuksen ehdotus uudeksi rikoslajiksi osoitti, että vuoden 1889 rikoslaki oli jo tuolloin vanhentunut (Heinonen 1974, 98).

Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset, elintason nousu, vilkas kriminaalipoliittinen keskustelu ja yhteiskuntakriittiset liikkeet loivat pohjaa uudistustyölle (HE 263/2004, 3). 1960-luku merkitsi länsimaisessa kriminaalipolitiikassa kasvatus- ja hoitoideologian hylkäämistä. Lappi-Seppälän (2006, 157) sanoin irtauduttiin aikaisemmasta erityispreventiivisestä optimismista ja uskosta, jonka mukaan kriminaalipoliittisen järjestelmän käytössä olevilla välineillä voitaisiin merkittävässä määrin muuttaa rikoksentekijöitä paremmiksi ihmisiksi. Tässä vaiheessa siirryttiin uusklassiseen ajatteluun ja ruvettiin noudattamaan normaalisuusperiaatetta, jonka mukaan laitosojojen tulee vastata yhteiskunnassa vallitsevia olosuhteita.

Suomessa hoitoideologian merkitys oli kaiken kaikkiaan pienempi kuin monessa muussa maassa. Siihen vaikuttivat sekä taloudelliset resurssit että klassisen koulukunnan vahva perinne. Myös sotien jälkeisen kovan kriminaalipolitiikan linja rajoitti erityispreventiivisen ajattelun mukaisten ratkaisujen hyväksymistä. Kuitenkin myös Suomessa oli

vuonna 1932 säädetty kyseiseen ajatteluun perustuva laki vaarallisista rikoksensuojajoista, vuonna 1939 laki toistuvasti rikoksiin syyllistyneiden tuomioiden koventamisesta ja 1940 laki nuorista rikoksentekeijöistä. (Lappi-Seppälä 2000, 24.) Ruotsissa ja Tanskassa hoitotieteologialla sitä vastoin oli suuri merkitys. Kyseisten maiden järjestelmät eroavat edelleen Suomesta paremman resurssoinnin, lukuisten yhdyskuntaseuraamusten ja hoidollisten toimien johdosta. (Lappi-Seppälä 2006, 158.)

Laki vaarallisista rikoksensuojajoista (180/1932) mahdollisti useampikertaisen rikoksentekeijän eristämisen ennalta määräämättömäksi ajaksi, jos tuomittua oli pidettävä yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle vaarallisena. Käytännössä vuoteen 1940 mennessä tuomioistuimet olivat antaneet 20–60 pakkolaitoslausumaa vuosittain. Näistä 80 % oli annettu kolmen tai useamman varkaustuomion johdosta (Heinonen 1974, 101.) Laki nuorista rikoksentekeijöistä (L 262/1940) sisältää 15–20 -vuotiaita rikoksentekeijöitä koskevia seuraamuksia, joilla pyrittiin lainrikkajien parantamiseen kasvatuksellisilla keinoilla. Nuori rikoksentekeijä, joka oli tuomittu vankilaan 6 kuukaudeksi–4 vuodeksi, voitiin määrätä erityisen vankilaoikeuden päätöksellä suorittamaan tuomionsa nuorisovankilassa (14–15 §). Edellytyksenä oli, että tuomittu oli sellaisen kasvatuksen ja opetuksen tarpeessa, jota voi saada nuorisovankilassa ja että hän oli kehityskykyinen (16 §). Kasvatuksen ohessa nuorisovankilassa oli kiinnitettävä huomiota siihen, että tuomittu harjaantuu tekemään työtä ja että hän mahdollisuuksien mukaan voi oppia itselleen sopivan ammatin (18 §). Alun perin nuorisovankilaan määrätyn tuomio pidentyi automaattisesti ja vuoden 1953 muutoksen jälkeen vankilaoikeus pystyi pidentämään nuorisovankilaan määrätyn laitosaikaa. Katsottiin, että jos rangaistus aika oli lyhyt, parantumistavoite ei ollut saavutettavissa pidentämättä kasvatusaikaa (mt. 102). Laissa myös korostettiin, että virallisen syyttäjän, yleisen oikeuden ja vankilaoikeuden on koetettava tarkoin perehtyä nuoren rikoksentekeijän henkilöllisyyteen, hänen aikaisempiin elämänvaiheisiinsa ja niihin oloihin, joissa hän on elänyt (23 §). Viimeksi mainittu pykälä on vieläkin muutettuna voimassa ja pykälät 14–16 on kumottu vuonna 2005 vankeuslain säätämisen yhteydessä.

1960-luvulla heränneen uudistustarpeen johdosta asetettiin vapausrangaistuskomitea valmistelemaan muutoksia rangaistusten täytäntöönpanolakiin. Komitean mietinnön pohjalta ensimmäiset muutokset tehtiin vuonna 1971, mutta varsinainen uudistettu laki (ns. RTA-uudistus) astui voimaan heinäkuussa 1975 pitkän eduskuntakäsittelyn jälkeen. Jo ensimmäisessä vaiheessa tavoitteeksi asetettiin pyrkimys edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan aiemman parantamisen sijasta ja rangaistuksen haittojen minimointi. RTA-uudistuksessa keskeiseksi lähtökohdaksi tuli, että rangaistuksena on pelkästään vapaudenmenetys. Kun tämä kirjattiin lakiin, se merkitsi luopumista progressiivijärjestelmästä ja erottelusta kuritushuone- ja vankeusrangaistusten välillä. Kuritushuonerangaistuksen poistaminen tarkoitti siirtymistä yksiläjiseen vapausrangaistukseen eli vankeuteen. Myös muualla Euroopassa luovuttiin samoihin aikoihin vangin parantamisajattelulle perustuvasta progressiivijärjestelmästä. Kyseisessä järjestelmässä vangit luokiteltiin, ja vankeuden edetessä ja vangin käyttäytymisen salliessa rangaistusta vähitellen lievennettiin. Vanki joutui aluksi alimpaan luokkaan, jossa vallitsi tiukin kuri ja jossa vangilla oli vähiten oikeuksia. Hyvän käytöksen perusteella vanki ylennettiin korkeampaan luokkaan tietyn ajan kuluttua, kunnes hän pääsi ylimpään neljänteen luokkaan, jossa oli eniten vapauksia (tarkemmin esimerkiksi Ruokanen 1981, 75–76).

Uudistetun lain keskeinen tavoite oli edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Tähän tavoitteeseen pyrittiin koulutuksen, kuntouttamisen ja vangin taipumuksia vastaavaan työhön sijoittamisen avulla. Korostettiin vangin ammattitaidon säilyttämistä ja kehittämistä. Myös vangin yhteyksiä laitoksen ulkopuolelle kehitettiin, hänen mahdollisuuksiaan osallistua laitoksen ulkopuolisiin tilaisuuksiin lisättiin ja mahdollistettiin valvomattomat tapaamiset. Vangin yhteydet entiseen elinympäristöönsä pyrittiin turvaamaan määrittelemällä vangin sijoitusvankila yleensä kotikunnan perusteella.

Rangaistuslaitos veloitettiin järjestämään sopivaa ammattikoulutusta ja muuta tarpeelliseksi katsottua opetusta. Vapaa-aikana piti suoda tilaisuus harjoittaa opintoja, askartelua ja harrastustoimintaa. Vanki-

lakirjastojen tasoa parannettiin, ja vangeille annettiin oikeus hankkia kirjoja ja harrastusmateriaalia sekä seurata tv- ja radiolähetyksiä.

RTA-uudistuksessa vangille annettiin mahdollisuus käyttää omia vaatteitaan tietyn rajoituksen. Rangaistuslaitoksen oli kuitenkin annettava vangille asianmukainen vaatetus sekä työntekoon että vapaa-aikaa varten. Työpaikoilla oli käytettävä vankipukua ja vankilassa saattoi olla muitakin tiloja, joissa liikkua vangin oli sitä käytettävä (Richter 2002, 83). Tuomioistuimessa oli oikeus esiintyä pukeutuneena muuhun kuin vangin pukuun.

Kirjeenvaihto, puhelinyhteydet, tapaamiset vankilassa, poistumisluvat ja saatetut lomat olivat vangin mahdollisuuksina olla yhteydessä ulkomaailmaan. Vankilan johtaja tai hänen määräämänsä muu virkamies saivat tarkastaa vangilta peräisin olevat ja vangille saapuneet posti- ja muut lähetykset. Kirjeitä ei kuitenkaan saanut lukea, paitsi jos se oli tarpeen rikoksen estämiseksi tai oli erityistä syytä epäillä kirjeenvaihto-oikeutta väärinkäytettävän. Vanki sai olla myös puhelinyhteydessä vankilan ulkopuolelle, mutta suljetuissa laitoksissa soittomahdollisuus oli vain määrättyinä päivinä ja puhe-aika oli rajallinen, lukuun ottamatta vangin asianajajansa kanssa käymiä keskusteluja (Richter 2002, 93).

Vangin kahlehtimista rajoitettiin. Kahlehtiminen oli mahdollista ainoastaan karkaamisen estämiseksi kuljetuksen aikana tai sellaisen väkivaltaisuuksien hillitsemiseksi, jota ei saatu estetyksi muilla keinoin. Vankia tuomioistuimessa kuultaessa kahleet oli poistettava. Kahlehtimisen sijasta väkivaltainen vanki voitiin myös sijoittaa yksinäishuoneeseen. Kahlehtimisesta ja yksinäishuoneeseen sijoittamisesta laki velvoitti tekemään merkinnän kurinpitopäiväkirjaan.

Vankilan oli pidettävä huolta vangin terveydestä. Hänen oli saatava ulkoilla ja harjoittaa sopivaa liikuntaa päivittäin. Vapaa-aikaansa vangit saivat pääsääntöisesti viettää yhdessä. Siihen voitiin tehdä poikkeuksia, jos järjestyksen säilyminen sitä edellytti tai jos vanki vakavasti vaaransi toisten terveyttä, käytti jatkuvasti huumeita tai tarjosi niitä tai jos oli perusteltua epäillä yritystä karata. Jos vanki taas halusi viettää vapaa-aikansa yksin, oli siihen annettava mahdollisuuksien mukaan tilaisuus.

K.C. Carceral (2006, 30) toteaa yhdysvaltalaisesta yksityisestä vankilasta kirjoittamassaan kirjassa, että myös vangeilla kuten kaikilla ihmisillä on tietyt perustarpeet, jotka liittyvät virkistykseen, omaisuuteen, postiin, puheluihin, pyykkiin ja ruokaan. Suomalaisessa lainsäädännössä nämä asiat on jo pitkään otettu asianmukaisesti huomioon. Carceralin mukaan yhdysvaltaisissa yksityisissä vankiloissa näiden perustarpeiden kunnollinen huolehtiminen ei sitä vastoin ole itsestäänselvyys. Julkisissa vankiloissa tätä ongelmaa ei hänen mukaansa ole.

3.2. Vankeuslaki

Uuden lain säätämisen tarve

Vuonna 2004 hallitus antoi Eduskunnalle esityksen vankeusrangaisituksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 263/2004): Lainsäädännön uudistaminen kokonaisuudessaan oli tullut ajankohtaiseksi. Hallituksen esityksessä todetaan, että vaikka vuoden 1889 lakia oli useaan kertaan muutettu ja uudistettu, se oli monin osin vanhentunut ja siinä oli runsaasti sisällöllisiä ja lakitekniisiä muutostarpeita. Tarpeet johtuivat vankeinhoidossa, yhteiskunnassa ja lainsäädännössä tapahtuneista muutoksista. Erityisesti vuoden 1995 perusoikeusuudistus ja 1. maaliskuuta 2000 voimaan tullut uusi perustuslaki edellyttivät myös vankeinhoidon lainsäädännön tarkistamista vastaamaan niissä asetettuja vaatimuksia. (Ks. myös Mohell & Pajuoja 2006)

Vankirakenne oli Suomessa muuttunut niin, että väkivalta- ja huumerikollisten määrä oli lisääntynyt ja omaisuusrikollisten määrä puolestaan vähentynyt. Samalla vankien ongelmat olivat lisääntyneet. Heillä on nyt entistä enemmän päihde- ja psyykkisiä ongelmia, ja yhä useammalta vangilta puuttuu työhistoria ja ammatillinen koulutus.

Jo vanhan lain aikana vankeinhoidon piirissä oli kehitetty uudenlaisia, vankien rikollisuuteen ja asenteisiin vaikuttavia tavoitteellisia toimintaohjelmia. Työtoiminnan sisältö oli muutettu vastaamaan

vankien moniongelmaisuudesta ja alentuneesta työkyvystä aiheutuvia haasteita. Lisäksi avolaitostoiminta oli monipuolistunut. (HE 263/2004, 58).

Myös vankeinhoitolaitoksen organisaatiota oli uudistettu. Rikosseuraamusvirasto perustettiin vuonna 2001 yhdistämällä oikeusministeriön vankeinhoito-osasto ja Kriminaalihuoltoyhdistys. Myös muuta organisaatiota ja vankilaverkostoa oltiin uudistamassa.

Hallituksen esityksessä todetaankin, että yhteiskunnassa ja kriminaalipoliittisessa ajattelussa on viime vuosikymmeninä tapahtunut muutoksia. Rangaistusten määräämisessä ja täytäntöönpanossa on luovuttu rangaistuksen ja hoidon, pakon ja palvelun jyrkästä erottelusta. Vankeusrangaistuksen suorittamiseen on lisätty erilaisia rikollisuuteen ja asenteisiin vaikuttavia uusia toimintaohjelmia. Hallituksen esityksen mukaan (HE 263/2004, 58) useiden maiden lainsäädännössä on näkyvissä tällainen uudentyypinen ajattelu. Tavoitteeksi on asetettu aiempaa korostuneemmin uusintarikollisuuden vähentäminen ja vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. Vangin omaehtoista sitoutumista on pyritty lisäämään tietynlaisella paluulla progressiiviseen järjestelmään, eli vapausrangaistuksen aikana siirrytään asteittain vapaampiin olosuhteisiin ja vapauttamista voidaan aikaistaa.

Edellä esitettyjen tarpeiden perustalta annettiin syyskuussa 2005 vankeuslaki, joka tuli voimaan 1. lokakuuta 2006. Samalla kumottiin rangaistusten täytäntöönpanosta vuonna 1889 annettu laki.

Uuden vankeuslain 2 §:ssä, jossa säädetään vankeuden täytäntöönpanon tavoitteesta, on nähtävissä selkeä periaatteellinen muutos vanhaan lainsäädäntöön. Uuden lain sanamuoto asettaa aktiivisen veloitteen toimia vangin sopeuttamiseksi normaaliin elämään. Vaikka jo vanhassa laissa oli 70-luvulta (RTA-uudistus) lähtien tavoitteena edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan, lähtökohta oli passiivinen. Erityisen voimakasta veloitetta edistämiseen ei asetettu. Uudessa vankeuslaissa sen sijaan asetetaan tavoitteeksi lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Tämä tapahtuu edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estämällä rikosten tekemistä rangaistusaikana.

Perustuslain 7 §:n 3 momentti edellyttää, että vapautensa menettäneiden oikeudet turvataan lailla. Ennen uutta vankeuslakia oikeuksia ja velvollisuuksia oli säännelty myös asetuksen ja määräyksen tasoilla säädöksillä. Lisäksi nykyisin on selvää, että vanki säilyttää perusoikeutensa täysimääräisesti myös vankeusaikana. Perusoikeuksia ovat henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus, luottamuksellisen viestin suoja, uskonnon-, omantunnon- ja sananvapaus, oikeusturva sekä sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. Niitä voidaan rajoittaa ainoastaan ihmisoikeussopimusten ja perusoikeussäännösten kannalta hyväksyttävällä tavalla.

Vankeuslailla ja samaan aikaan säädetyllä lailla Vankeinhoitolaitoksen organisaatiosta vakiinnutettiin ja selkeytettiin vankien sijoittamista. Muun muassa sijoittajaysikkötoiminta vakiinnutettiin. Samalla vankeuslakiin otettiin määräykset rangaistusajan suunnitelman laatimisesta ja sen perustana olevasta riski- ja tarvearviosta. Sijoittajaysiköitä ja rangaistusajan suunnitelmia sekä uutta 1.1.2010 voimaan tullutta rikosseuraamusalan organisaatiota kuvataan tarkemmin seuraavissa alaluvuissa rikosseuraamusalan organisaation yhteydessä.

Rikosseuraamusalan organisaatio

Rikosseuraamusalan keskusvirastona toimi vuodesta 2001 vuoden 2009 loppuun Rikosseuraamusvirasto. Se vastasi yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanon johtamisesta, ohjauksesta ja hallinnosta. Rikosseuraamusviraston ohjauksessa toimivat Kriminaalihuoltolaitos ja Vankeinhoitolaitos. Kriminaalihuoltolaitos vastasi vapaudessa toimeenpantaviin seuraamuksiin liittyvästä toiminnasta eli ehdollisesti tuomittujen nuorten ja vankilasta ehdonalaisesti vapautuneiden valvonnasta, yhdyskuntapalvelusta ja nuorisorangaistuksesta. Vankeinhoitolaitos vastasi vankeusrangaistusten ja sakon muuntorangaistusten täytäntöönpanosta. Vankeinhoitolaitokseen kuuluvat viisi aluevankilaa ja valtakunnallinen terveydenhuoltoyksikkö aloittivat toimintansa 1.10.2006. Aluevankilat käsittivät sijoittajaysikön ja vankilat. Etelä-Suomen aluevankilaan kuului kahdeksan vankilaa,

Länsi-Suomen aluevankilaan kuusi, Kaakkois-Suomen aluevankilaan neljä, Itä-Suomen aluevankilaan viisi ja Pohjois-Suomen aluevankilaan kolme vankilaa. Terveydenhuoltoyksikköön kuuluivat alueelliset yksiköt, vankisairaala, psykiatrinen vankisairaala ja lääkekeskus.

Oikeusministeri Tuija Brax teki kesäkuussa 2007 päätöksen vankeinhoidon kehittämissuunnitelmasta ja antoi toimeksiannon rikosseuraamusalan organisaation kehittämisestä. Näistä muodostettiin hanke, jonka keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin rikosseuraamusalan yhteisen organisaation luominen. Hankkeen pohjalta on päädytty malliin, jossa vuoden 2010 alusta Rikosseuraamusvirasto, Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihuoltolaitos yhdistyisivät Rikosseuraamuslaitokseksi. Samalla maa jaettaisiin kriminaalihuoltolaitoksen ja aluevankiloiden sijasta kolmeen rikosseuraamusalueeseen. Tavoitteena on vankien elämänhallintaa edistävien tukipalvelujen lisääminen. Lähityöntekijöiden, kuten vartijoiden ja ohjaajien, määrää on tarkoitus kasvattaa. Samaan aikaan valtionhallinnon tuottavuusohjelman mukaisesti rikosseuraamusalalta katoaa 300 henkilötyövuotta. Vankeuspäivien määrä suljetuissa vankiloissa vähenee ja avolaitoksissa lisääntyy. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2007.)

Aluevankiloiden historia jäi lyhyeksi. Vankeinhoidon organisaatio uudistui kokonaan vuoden 2010 alusta lukien. Rikosseuraamusvirasto, Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihuoltolaitos yhdistettiin Rikosseuraamuslaitokseksi (laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009). Rikosseuraamuslaitoksen muodostavat keskushallintoyksikkö, kolme rikosseuraamusaluetta ja terveydenhuoltoyksikkö. Myös Rikosseuraamusalan koulutuskeskus kuuluu rikosseuraamusalan organisaatioon, mutta siitä säädetään erillisessä koulutuskeskusta koskevassa laissa.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintona toimii Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö (RISE KEHA). Keskushallintoyksikkö koostuu työjärjestyksen mukaisesti viidestä yksiköstä ja sisäisestä tarkastuksesta.

Rikosseuraamusalueet ovat Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue. Rikosseuraamusalueilla toimii Rikosseuraamuslaitoksesta annetun valtioneuvoston asetuksen

(1108/2009) mukaisesti arviointikeskus, yhdyskuntaseuraamustoimistoja ja vankiloita sekä tarvittaessa muita rangaistusten täytäntöönpanosta ja tutkintavankeuden toimeenpanosta vastaavia yksiköitä. Yhdyskuntaseuraamustoimistosta, vankiloista ja muista yksiköistä voidaan muodostaa yksi tai useampi rikosseuraamuskeskus. Käytännössä rikosseuraamusalueilla on tällä hetkellä aluekeskus (Alke) ja arviointikeskus (Arke). Lisäksi alueille on perustettu rikosseuraamuskeskuksia (Rike), joiden alaisuudessa toimii vankiloita ja yhdyskuntaseuraamustoimistoja. Aluetta johtaa aluejohtaja. Arviointikeskukset vastaavat aikaisempia sijoittajayksiköitä.

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella toimii kolme rikosseuraamuskeskusta ja arviointikeskus. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella on viisi rikosseuraamuskeskusta ja arviointikeskus. Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella on kuusi rikosseuraamuskeskusta ja arviointikeskus.

Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan tavoitteena on yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpano siten, että lisätään tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä edistetään heidän elämänhallintaansa ja sijoittumistaan yhteiskuntaan. (Laki 953/2009 2 §). Tavoite on sama kuin vankeuslain 2 §:ssä. Tavoite on haluttu ulottaa koskemaan myös yhdyskuntaseuraamuksia. Laitoksen tehtävänä on ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen nuorten rikoksentehtävien valvonta, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun, vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpano, ehdonalaiseen vapauteen päästettyjen valvonta sekä tutkintavankeuden toimeenpano ja muu rangaistusten täytäntöönpano sen mukaan kuin niistä erikseen säädetään. (3§)

Rangaistusajan suunnitelma

Vankeuslaissa edellytetään, että vangeille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten. Siinä suunnitellaan vangin sijoittamista, toimintaa rangaistusajana, valvottua koevapautta, ehdonalaista vapauttamista

ja poistumisluvan myöntämistä. Suunnitelmaa täydennetään vapauttamis- ja valvontasuunnitelmalla ennen vangin todennäköistä vapauttamista. Vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa sekä vangin edellytyksiä selviytyä vapaudessa että hänen tarpeitaan palvelujen ja muun suhteen.

Rangaistusajan suunnitelma on lain mukaan laadittava kaikille vangeille. Sen sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot. Rangaistusajan suunnitelman sisällöstä säädetään yksityiskohteisesti vankeudesta annetussa valtioneuvoston asetuksessa (509/2006). Sijoittajayksiköissä laadittiin rangaistusajan suunnitelma 94 %:lle vuonna 2007 saapuneista vankeusvangeista. Suunnitelmia tehtiin 4 412 kappaletta, ja suurin osa niistä laadittiin kirjallisen materiaalin perusteella. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2007, Rikosseuraamusvirasto.)

Rangaistusajan suunnitelma laadittiin siis aiemmin sijoittajayksikössä ja vuoden 2010 alusta lukien arviointikeskuksissa ja sitä tarkennetaan siinä vankilassa, johon vanki sijoitetaan. Laissa säädetään, että suunnitelma valmistellaan yhdessä vangin kanssa. Lisäksi on tehtävä tarpeellisessa määrin yhteistyötä vangin koti- ja asuinkunnan viranomaisten, muiden viranomaisten, yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Yhteistyöhön on kuitenkin saatava vangin suostumus. Lisäksi vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa on vangin suostumuksella oltava tarpeen mukaan yhteistyössä vangin koti- tai asuinkunnan sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten kanssa. Suunnitelman toteutumista seurataan. Se on myös otettava käsiteltäväksi säännöllisin väliajoin.

Vankien sijoittaminen vankilaan

Vangin sijoittamisesta vankilaan päättää arviointikeskuksen johtaja. Vankeja sijoitettaessa on lain mukaan otettava huomioon vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin tai muihin läheisiin, ikä,

sukupuoli, terveydentila, aiempien rangaistusten määrä, aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toivomus sekä mahdollisuudet sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota vangin mahdollisuuksiin hoitaa vankeuden täytäntöönpanoon liittyviä asioita omalla kielellään. Häntä ei myöskään pidä sijoittaa suljetumpaan vankilaan tai vankilan osastoon kuin vankilan järjestys, turvallisuus ja vankilassa pitämisen varmuus edellyttävät.

Suoraan vapaudesta voidaan avolaitoksiin sijoittaa kuitenkin ainoastaan silloin, kun tuomittu vankeusrangaistus on enintään yhden vuoden mittainen. Vangin on lisäksi sitouduttava päihteettömyyteen ja päihteettömyyden valvontaan. Tässä on nähtävissä tiettyjä jäänteitä progressiivijärjestelmästä tai paluuta siihen. Yleensä avolaitokseen siis siirrytään suljetun laitoksen kautta, kun vankeus on kestänyt tietyn ajan ja vangilla on tarvittavat valmiudet.

Arviointikeskukset sijaitsevat rikosseuraamusalueilla, joita on siis kolme. Arviointikeskus ratkaisee, onko tuomitun aloitettava rangaistuksen suorittaminen saapumalla keskuksen vai voiko hän mennä suoraan keskuksen määräämään vankilaan.

Sijoittaminen vankilassa

Vankiloissa on valvonnan asteeltaan ja toiminnoiltaan erilaisia osastoja, joilla tulee olla päiväjärjestys. Vankilan johtaja vahvistaa kyseisen järjestyksen lukuun ottamatta varmuusosastoa, jonka päiväjärjestyksen vahvistaa aluejohtaja. Kun vangin sijoittamisesta osastolle päätetään, on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelma, vangin yksilölliset ominaisuudet, ikä, vangin mahdollisuudet täyttää osallistumisvelvollisuutensa, vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, vangin tai muun henkilön turvallisuus ja rikollisen toiminnan ehkäiseminen. Jos vanki haluaa asua kokonaan tai osittain erillään muista, siihen on varattava mahdollisuus mikäli vangilla on perusteltu syy uskoa henkilökohtaisen turvallisuutensa olevan uhattuna tai jos erillään asumiseen on jokin muu hyväksyttävä syy. Vankiloissa on myös niin sanottuja

sopimusosastoja, joille sijoitetut vangit sitoutuvat osallistumaan järjestettävään toimintaan ja päihitteettömyyden valvontaan.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö voi päättää, että vankilaan perustetaan turvallisuussyistä muusta vankilasta eristetty osasto eli varmuusosasto. Vanki on mahdollista sijoittaa osastolle, jos on perusteltua syytä epäillä, että hän syyllistyy rikoslain 50 luvun 1, 2 tai 4 §:ssä tarkoitettuun huumausainerikokseen, syyllistyy muuhun rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus olisi vähintään 4 vuotta vankeutta, karkaa tai yrittää karata tai yritetään vapauttaa. Vanki voidaan lisäksi sijoittaa varmuusosastolle, jos hän on vakavasti vaarantanut vankilan turvallisuutta tai jos sijoittaminen on perusteltua hänen oman turvallisuutensa takaamiseksi. Vangin sijoittamisesta varmuusosastolle päättää Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö, eikä sijoittamista saa jatkaa kauemmin kuin se on välttämätöntä. Joka tapauksessa vähintään kolmen kuukauden välein on tutkittava, vieläkö sijoittamisen edellytykset täyttyvät.

Varmuusosastot on perustettu Riihimäen ja Turun vankilaan. Riihimäellä osasto aloitti toimintansa 1.8.2007 ja sinne voidaan sijoittaa 8 vankia. Turussa se avattiin 10.12.2007 ja sinne voidaan sijoittaa 10 vankia. Varmuusosastolle sijoitettujen vankien pääririkoksina ovat olleet väkivalta- ja huumerikokset. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2007)

Perushuolto ja asuminen

Vankeuslaki sisältää aiempaa enemmän ja tarkempia säännöksiä vankien perushuollosta ja asumisesta. Aiemmin vastaavia säännöksiä on ollut asetuksen tasolla ja Vankeinhoitolaitoksen ohjeistuksessa. Vankeuslaissa edellytetään, että vankien käytössä tulee olla asianmukaiset asumis- ja peseytymistilat. Kuten tunnettua useat vankilat Suomessa on rakennettu 1800-luvulla, eikä niissä ole nykykäsityksen mukaisia tiloja. Vankeuslakia koskevassa hallituksen esityksessä on erityisesti saniteettitilojen puutteellisuutta pidetty perustuslain 7 §:n 2 momentin vastaisena ihmisarvoa loukkaavana kohteluna. Vankeuslaissa edellytetäänkin,

että vankiloita rakennettaessa ja korjattaessa varsinaiset asuintilat on varustettava niin, että ne vastaavat yleisessä rakennuslainsäädännössä asuintiloille asetettavia vaatimuksia. Niinpä asuinhuoneiden on täytettävä rakennusmääräyksissä asetetut kokovaatimukset. Laissa käytetään nimenomaan termiä ”asuinhuone”. Vanhoissa vankiloissa on puutteita myös paloturvallisuudessa.

Jos vangilla ei ole kunnollista omaa vaateetusta tai jos vankilan järjestys, valvonta tai työturvallisuus edellyttää omien vaatteiden käytön rajoittamista, on hänen saatava asianmukainen vaateetus vankilan toimesta. Vaatteiden huollosta, asuinhuoneen ja oleskelutilojen siivouksesta ja muusta puhtaanapidosta sekä muista mahdollisista taloustöistä vangin on huolehdittava itse.

Ravinnon tulee olla terveellistä, monipuolista ja riittävää. Perusruokavaliosta poiketaan, jos se on perusteltua vangin terveyden tai uskonnollisen tai muun vakaumuksen vuoksi. Erityisesti ulkomaa-laisten vankien määrän lisääntymisen johdosta uskonnolliset vakaukset aiheuttavat poikkeamistarpeita. Myös muut vakaumukset ovat yleistyneet. Vankeuslakia valmisteltaessa arvioitiin, että jos yhdessä vankilassa erityisruokavaliota tarvitsevien määrä nousisi 10–20 prosenttiyksikköä, se aiheuttaisi kahden henkilötyövuoden lisätarpeen. (HE 263/2004, 90). Näissä pohdinnoissa on nähtävissä yhteiskunnan muutos. On valmiutta kunnioittaa ihmisten vakaumuksia, eivätkä vangit joudu tältä osin eriarvoiseen asemaan. Tosin voidaan kysyä, onko suvaitsevaisuudessa ja vankien oikeuksien pohdinnassa menty jo vähän liiankin pitkälle. Hallituksen esityksessä (HE 263/2004, 116) on nimittäin erikseen mainittu horoskooppimerkkeihin (!) perustuvat ruokavaliot. Loppupäätelmä tosin on, että tällaisia erityisruokavaliota ei vankilaolosuhteissa voida toteuttaa.

Osallistumisvelvollisuus

Vankeuslakia koskevassa hallituksen esityksessä (263/2004, 67) mainitaan, että Yhdistyneiden Kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöissä ja Euroopan neuvoston vankilasäännöissä lähtökohtana on, että

vankien toimeettomuus on yksi vankilan vahingollisimmista piirteistä. Vähimmäissäännöissä vaaditaan, että vangeilla tulee olla työntekovelvollisuus. Suomessa kyseinen velvollisuus vaihtui osallistumisvelvollisuuteen rangaistusten täytäntöönpanolakiin vuonna 1995 tehdyllä muutoksella. Päihdeongelmaisten ja alentuneesti työkykyisten vankien määrän lisääntyminen oli perusteena muutokselle. Uudessa vankeuslaissa osallistumisvelvollisuus on kytketty rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen. Siihen liittyen vankila voi järjestää itse tai hyväksyä sellaista muiden järjestämää toimintaa, jonka tarkoitus on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Se voi olla työtä, koulutusta tai muuta toimintaa, jonka avulla vahvistetaan vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan, ylläpidetään ja parannetaan ammattitaitoa, osaamista, työ- ja toimintakykyä ja tuetaan päihteetöntä elämäntapaa.

Vangeille järjestettävä työ jaetaan kahteen osaan: ammattityö ja valmentava työ. Ammattityö on työtaitoa ylläpitävää ja työllistymistä edistävää työtä. Valmentava työ puolestaan kuntouttaa ja parantaa työkykyä ja valmiuksia. Ammattityössä seurataan asianomaisen alan teknistä kehitystä ja käytetään ajanmukaisia työtapoja ja -menetelmiä. Valmentavaan työhön liittyy ammatillisen kuntoutuksen menetelmiä.

Vanki voi saada luvan myös siviilityöhön eli työn tekemiseen tai työharjoitteluun vankilan ulkopuolella. Lisäksi hän voi saada luvan tehdä omaa työtä. Se tarkoittaa vangin omaan lukuunsa, omilla raaka-aineillaan ja omilla tai vankilan työvälineillä tekemää työtä. Työn on sovelluttava vankilassa tehtäväksi. Sekä siviilityössä käyvän vangin että omaa työtä tekevän on maksettava vankilalle ruoka- ja ylläpito-kustannuksia.

Vanki voi myös osallistua vankilassa tai sen ulkopuolella järjestettävään koulutukseen. Jos perusopetuksen oppimäärä on suorittamatta, on annettava tilaisuus sen loppuunsaattamiseen. Vankilalla on myös velvollisuus ohjata ja tukea opintoja sekä seurata opintomenestystä. Erikseen on säädetty, että todistuksesta ei saa ilmetä, että opintoja on harjoitettu vankilassa.

Osallistumisvelvollisuus voi toteutua myös niin, että vanki sijoitetaan vankilan ulkopuoliseen laitokseen, jossa hän osallistuu päihde-

huoltoon tai selviytymismahdollisuuksia parantavaan muuhun tavoitteelliseen toimintaan. Lisäksi hän voi saada luvan osallistua valvonnan alaisena sellaiseen vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan vankilan ulkopuolella, joka tukee kuntoutumista, yhteyksiä ulkomailmaan ja sijoittumista yhteiskuntaan.

Osallistumisvelvollisuudesta voidaan vapauttaa enintään neljäksi viikoksi siinä tapauksessa, että vanki on osallistunut toimintaan säännöllisesti. Vapautuksen tarkoitus on palvella eräänlaisena vangin vuosilomana, ja myös siinä on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelman toteutuminen. Lisäksi osallistumisvelvollisuudesta vapautetaan rikoksesta syytteessä oleva vanki, jotta hän voi valmistella puolustustaan. Myös joku muu tärkeä syy, kuten määräaikainen työkyvyttömyys, voi olla peruste vapauttamiselle.

Avolaitoksessa ammattityöstä maksetaan käypä palkka ja suljetussa vankilassa toimintaraha. Myös valmentavaan työhön, koulutukseen tai muuhun vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan osallistuvalla vangilla maksetaan toimintaraha. Se on jaettu kolmeen luokkaan työn, koulutuksen, toiminnan vaativuuden, osallistumisen säännöllisyyden ja keston sekä vangin henkilökohtaisen suorituksen mukaan. Toimintarahan luokitus muistuttaa näin ollen palkkausjärjestelmiä, joissa palkka määräytyy työn vaativuuden ja henkilökohtaiseen suoriutumisen perusteella. Osallistumisvelvollisuudesta vapautetulle vangille maksetaan käyttörahaa.

Sosiaali- ja terveydenhuolto

Vankeinhoitolaitoksen on järjestettävä tai muutoin turvattava vangin terveyden- ja sairaanhoito sekä lääkinnällinen kuntoutus. Vankeuslaissa ei säädetty tältä osin merkittäviä muutoksia aiempaan lainsäädäntöön verrattuna. Sen sijaan psykologista neuvontaa, tukea ja hoitoa koskeva pykälä on uusi, vaikkakin se vastaa voimassa ollutta käytäntöä. Vangille on mahdollisuuksien mukaan varattava tilaisuus psykologin antamaan ja muuhun vastaavaan neuvontaan, tukeen ja hoitoon. Hallituksen esityksessä todetaan, että sosiaalityön merkitystä vankeinhoidossa

haluttiin korostaa ottamalla lakiin sosiaalista kuntoutusta koskeva pykälä. Tältäkin osin lakiin kirjattiin vallitseva käytäntö. Pykälän mukaan vankia on tuettava sosiaalisessa kuntoutumisessa ja suhteiden ylläpitämisessä lähiomaisiin tai muihin läheisiin sekä asumiseen, työhön, toimeentuloon, sosiaalietuuksiin ja sosiaalipalveluihin liittyvien asioiden hoitamisessa.

Vapaa-aika

Vapaa-aikaa koskevaan vankeuslain lukuun on koottu vangin vapaa-ajantoimintoja koskevat säännökset, jotka aiemmin olivat hajanaisia ja osittain asetuksen- ja määräyksentasoisia. Laki edellyttää, että vankilassa on järjestettävä vapaa-ajan toimintaa, mutta sen on oltava vankilan oloihin soveltuvaa. Myös vankilan ulkopuolisille henkilöille, yhteisöille ja säätiöille voidaan antaa lupa järjestää edellä mainitun edellytyksen täyttävää toimintaa. Vangeille itselleen on annettava tilaisuus osallistua toiminnan suunnitteluun ja järjestämiseen, ja harrastustoiminnassa heitä on ohjattava ja neuvottava. Asiaan palataan perusteellisesti kirjan kolmannessa osassa.

Hallituksen esityksen mukaan vapaa-ajan toiminnoilla tarkoitetaan liikuntaa, askartelua, opiskelua, taide- ja kulttuuritoimintaa, erilaisia kurssi-, esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia sekä muuta tämänkaltaista ohjelmaa, johon osallistumista voidaan rajoittaa vain laissa säädetyillä perusteilla. Osallistuminen voidaan kieltää tai sitä voidaan rajoittaa, jos vanki on sijoitettu sopimusosastolle tai varmuusosastolle, vanki suorittaa yksinäisyysrangaistusta tai on turvaamistoimenpiteen kohteena. Turvaamistoimenpiteitä ovat sitominen, tarkkailu, eristämistarkkailu ja erillään pitäminen sekä pitäminen erillään kurinpitörangaistusta tutkittaessa. Oikeus osallistua toimintaan voidaan evätä myös, jos vanki on päihtynyt, häiritsee toimintaa tai vaarantaa vankilan järjestystä ja turvallisuutta. Hallituksen esityksen mukaan erityisesti varmuusosastolle sijoitetun vangin osallistumista kaikille tarkoitettuun vapaa-ajan ohjelmaan on yleensä rajoitettava. Myös sopimusosaston luonteeseen kuuluu, että vanki viettää vapaa-aikaansa samalle osastolle sijoitettu-

jen vankien kanssa. Laissa tai hallituksen esityksessä ei oteta kantaa näiden varmuus- tai sopimusosastolle sijoitettujen vankien vapaa-ajan toimintojen järjestämiseen.

Vankilassa on myös järjestettävä mahdollisuuksien ja vankien tarpeiden mukaan jumalanpalveluksia, hartaushetkiä ja muita uskonnollisia tilaisuuksia. Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumista voidaan rajoittaa muutoin samoilla syillä kuin vapaa-ajantoimintaan osallistumista, mutta sopimusosastolle sijoitetun vangin osallistumista ei voida kieltää. Lisäksi laissa todetaan erikseen, että vangin mahdollisuudesta uskonnonharjoitukseen on huolehdittava muulla tavoin, jos vanki ei saa osallistua yhteiseen tilaisuuteen. Vankeuslain uskonnonharjoittamista koskeva pykälä perustuu perustuslain 11 §:n 2 momenttiin, jonka mukaan uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Aikoinaan jumalanpalvelukset olivat vangeille pakollisia, mutta siitä on luovuttu jo kauan sitten. Aiemmassa laissa oli säädetty mahdollisuus osallistua jumalanpalvelukseen tai uskonnolliseen tilaisuuteen vankilan ulkopuolella, mutta vankeuslakiin tällaista säännöstä ei ole haluttu ottaa. Sen sijaan erityistilanteissa voidaan lupa antaa poistumislupia koskevan luvun perusteella. Tällöin annettaisiin lupa poistua saatettuna.

Kirjasto on jo aiemmassa laissa ollut keskeisesti vankien vapaa-aikaan liittyvä asia. Kuten edellä mainitsin, RTA-uudistuksessa säädettiin, että vankien käytettävissä on oltava tieto- ja kaunokirjallisuutta sisältävä kirjasto. Vankeuslaissa sen kattavuudesta on säädetty olennaisesti laajemmin. Nykyisessä laissa edellytetään ensinnäkin, että vankilassa on oltava kirjasto tai vangeille tulee järjestää mahdollisuus käyttää yleisiä kirjastopalveluja. Lisäksi edellytetään, että kirjaston on toimittava yhteistyössä yleisten kirjastojen kanssa ja sen toiminnan tulee vastata niiden toimintaperiaatteita. Vangeille on varattava riittävän usein pääsy kirjastoon ja heitä on ohjattava sen käytössä. Vangin oikeutta käyttää kirjastoa voidaan rajoittaa samoista syistä kuin oikeutta osallistua uskonnollisiin tilaisuuksiin. Laissa kuitenkin edellytetään, että tällöin

kirjastopalveluista on huolehdittava muulla tavoin. Myös omasta pyynnöstään erillään asuvien vankien palveluista on huolehdittava.

Aiemmin voimassa olleen lain mukaisesti myös vankeuslaissa on säädetty vankien oikeudesta radio- ja televisio-ohjelmien ja sanomalehtien seuraamiseen sekä kirjallisuuden ja aikakauslehtien hankkimiseen. Lisäksi heillä on oikeus tehdä vapaa-aikanaan omaan lukuunsa sellaista työtä, joka soveltuu vankilassa tehtäväksi. Työstä ei kuitenkaan saa aiheutua haittaa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle tai vaaraa vankien, henkilökunnan tai muiden henkilöiden turvallisuudelle.

Vankeuslain mukaan vangeille voidaan antaa lupa kokoontua vapaa-ajan toiminnan suunnittelua tai muiden yhteisten asioiden käsittelemiseksi varten. Kokoontumiselle järjestetään tarpeellinen valvonta.

Jos vangin jumalanpalvelukseen, hartaushetkeen tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen osallistumisen epäämistä tai vapaa-ajan-toimintaan osallistumisen kieltämistä tai rajoittamista harkitaan, on tilaisuuden järjestäjää kuultava ennen päätöksen tekemistä. Päätöksen tekee valvonnan esimiestehtävissä toimiva, kiireellisissä tapauksissa muu ohjaus- tai valvontatehtävissä oleva, virkamies.

Yhteydet vankilan ulkopuolelle

Vangeilla on oikeus kirjeenvaihtoon. Vangille saapunut tai vangilta lähtevä kirje tai muu postilähetys saadaan tarkastaa läpivalaisemalla tai muulla vastaavalla tavalla avaamatta sitä. Tarkastaminen tehdään kiellettyjen aineiden tai esineiden varalta. Kirje, muu postilähetys tai viesti on kuitenkin lupa lukea ainoastaan, jos se on yksittäistapauksessa perustellusta syystä tarpeen rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi tai vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojaamiseksi. Tältä osin säädöstä on selkeytetty ja tiukennettu verrattuna rangaistusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin.

Varmuusosastolla olevan vangin postilähetyksen lukemiseen on hieman alempi kynnys kuin muiden vankien. Tällöin ei edellytetä perusteltua syytä, vaan ainoastaan yksittäistapauksessa olevaa tar-

vetta. Viesti voi olla esimerkiksi postikortti. Erikseen säädetään, että vankilan tai sen henkilökunnan toimintaa valvovan viranomaisen tai ihmisoikeuksien toteutumista valvovan toimielimen ja vangin välistä kirjeenvaihtoa ei saa tarkastaa eikä lukea. Samoin on laita vangin asianajajalleen tai muulle oikeudenkäyntiasiamiehelle tai -avustajalle osoittaman kirjeen tai muun postilähetysten suhteen. Heiltä vangille tullut kirje tai muu postilähetys sen sijaan saadaan tarkastaa avaamalla, jos on syytä epäillä, että kirje sisältää kiellettyjä aineita tai esineitä. Vangin on tällöin kuitenkin oltava läsnä tarkastuksessa.

Vangeilla on oltava oikeus olla puhelimitse yhteydessä vankilan ulkopuolelle. Puhelimen käytön ehdoksi voidaan kuitenkin asettaa, että vangin on ilmoitettava, kehen hänellä on tarkoitus olla yhteydessä. Puhelua voidaan kuunnella yksittäistapauksissa samoilla edellytyksillä kuin kirje tai muu postilähetys voidaan avata. Varmuusosastolla olevan vangin puhelimen käytön ehtona on, että hän suostuu siihen, että hänen puheluitaan voidaan kuunnella ja tallentaa.

Vieraita on tarpeellisen valvonnan alaisena oikeus tavata tapaamis- ta varten varattuina aikoina niin usein kuin se vankilan järjestystä ja toimintaa haittaamatta on mahdollista. Lisäksi hakemuksesta voidaan antaa lupa poistua vankilasta lyhyeksi ajaksi. Poistumisluvan tarkoitus on tukea yhteyksien säilymistä ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. Poistumislupa toteuttaa siis selkeästi yleistä vankeuden täytöntöönpanon tavoitetta. Lupa myönnetään rangaistusajan pituuden perusteella. Edellytyksenä on, että luvan myöntäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Lupa voidaan myöntää vain, kun luvan ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä vangin käyttäytymisestä, hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella. Hänen on myös sitouduttava päihitteettömyyden valvontaan ja muuhun tarpeelliseen valvontaan. Rangaistusajan pituuden perusteella poistumislupa voidaan myöntää silloin, kun koko rangaistuksesta on suoritettu kaksi kolmasosaa tai kaksi kolmasosaa ennen ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä. Molemmissa tapauksissa rangaistusta on tullut suorittaa vähintään kaksi kuukautta.

Poistumislupa tärkeästä syystä tai ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumista varten voidaan hakemuksesta myöntää, jos luvan myöntäminen on tärkeää perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon taikka työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syystä. Lisäksi edellytetään, kuten rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävässä poistumisluvassakin, että vangin käyttäytymisen ja muiden tietojen perusteella ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä ja että vanki sitoutuu päihitteettömyyden ja muuhun tarpeelliseen valvontaan.

Poistumislupa ”erittäin tärkeästä syystä” on annettava vakavasti sairaana olevan lähiomaisen tai muun läheisen tapaamista samoin kuin lähiomaisen tai muun läheisen hautaan saattamista varten tai muusta vastaavasta syystä. Lupa annetaan lyhyeksi aikaa, ja se voidaan antaa ainoastaan Suomen alueelle. Poistumiseen liittyy tarpeellinen valvonta. Lupa voidaan evätä karkaamisen, vapauttamisyrityksen tai uuden rikoksen estämiseksi tai muusta painavasta syystä. Lisäksi vangille voidaan antaa lupa poistumiseen saatettuna tai tarpeellisen valvonnan alaisena ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumista varten tai muusta tällaisesta syystä enintään puoleksi vuorokaudeksi.

Kurinpito

Vankiloissa on järjestyssääntö, jota on noudatettava samoin kuin henkilökunnan antamia kehotuksia ja käskyjä. Vangin on käyttäytyttävä asiallisesti henkilökuntaa, toisia vankeja ja muita henkilöitä kohtaan. Vankilan järjestyksen tai turvallisuuden ylläpitämiseksi annetun Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen kehotuksen tai käskyn noudattamatta jättämisestä tai järjestyssäännön rikkomisesta voi seurata kurinpitorangaistus. Muita järjestyksessä rikkomuksia, joista voi seurata kurinpitorangaistus, ovat syyllistyminen vankilassa tai muutoin Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen valvonnan alaisena rikokseen, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, luvaton poistuminen avo- tai terveydenhuollon laitoksesta, vankeuslain tai sen nojalla annetun asetuksen tai määräyksen rikkominen, siviilityön

tai vankilan ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan osallistumiseksi saadun luvan ehtojen rikkominen tai poistumislupalle asetettujen ehtojen rikkominen. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen valvonnassa oleminen muualla kuin vankilassa tarkoittaa esimerkiksi valvonnan alaisena suoritettua käyntiä vankilan ulkopuolella, saatettua poistumislupaa, vangin kuljetusta, siirtoa tai muuta valvottua toimintaa vankilan ulkopuolella.

Kurinpitörangaistuksia on kolmenlaisia: varoitus, oikeuksien menetys ja yksinäisyysrangaistus. Oikeuksien menetys tarkoittaa vapaa-ajan toimintaan osallistumisen, rahan tai muiden maksuvälineiden käytön tai omaisuuden hallussapidon rajoittamista enintään 30 vuorokauden ajaksi. Se ei kuitenkaan saa estää mahdollisuuksia pitää yhteyksiä vankilan ulkopuolelle. Yksinäisyysrangaistus taas sisältää sijoittamisen yksinäisyyteen enintään 14 vuorokauden ajaksi. Siihen kuuluu myös omaisuuden hallussapidon, yhteydenpidon, kirjaston käytön, radio- ja televisio-ohjelmien seuraamisen sekä harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan rajoittaminen. Rajoituksista voidaan kuitenkin poiketa, jos siihen on vangin olosuhteisiin nähden syytä. Lain esitöissä ei ole määritelty, mitä tällaiset olosuhteet voisivat olla. Oikeutta tapaamiseen ja ulkoiluun voidaan kuitenkin rajoittaa vain, jos tapaamisesta tai ulkoilusta aiheutuu vaaraa vangin omalle tai muiden turvallisuudelle.

Hallituksen esityksessä kurinpitörangaistukseksi ehdotettiin myös suoritettun ajan menetystä. Lopullisen lakiin tätä kurinpitörangaistuksen muotoa ei kuitenkaan tullut, koska perustuslakivaliokunta katsoi, että tällaiset seuraamukset kuuluvat tuomioistuimen ratkaistavaksi. Aiemmassa laissa se oli käytössä. Kun vankia oli rangaistu yksinäisyydellä, tämä aika voitiin jättää kokonaan tai osaksi lukematta rangaistusajaksi.

Turvaamistoimenpiteet

Turvaamistoimenpiteistä säädetään vankeuslaissa aikaisempaa täsmällisemmin. Aiemmin valvonta- ja tarkastustoimenpiteiden ja kurinpito- ja turvaamistoimenpiteiden välillä on ollut epäselvyyttä. Turvaamistoimenpiteiden tarkoitus on ennakolta estää vankilan järjestyksen, vangin tai muun henkilön turvallisuuden vaarantaminen tai uusien rikosten tai muiden vaaraa aiheuttavien tekojen tapahtuminen. Turvaamistoimenpiteitä ovat sitominen, tarkkailu, eristämistarkkailu sekä erillään pitäminen. Vielä hallituksen esityksessä sitomisen sijasta käytettiin aiemman lainsäädännön termiä ”kahlehtiminen”. Eduskunnan perustuslakivaliokunta katsoi kuitenkin lausunnossaan (PeVL 20/2005 vp), että kahlehtiminen on vanhahko termi ja se olisi syytä korvata nykyaikaisemmalla ilmaisulla. Koska nykyisiä kahlehtimisvälineitä ovat käsiraudat ja muovinen side (ns. nippuside), jolla kädet voidaan sitoa, lakivaliokunta ehdotti, että kyseisen turvaamistoimenpiteen nimeksi tulisi sitominen. Sitominen voi tapahtua karkaamisen estämiseksi kuljetuksen aikana, väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi, jos sitä ei saada muuten hillittyä ja siitä saattaa aiheutua vaaraa turvallisuudelle tai vahinkoa omaisuudelle, tai uhkaavan väkivallan torjumiseksi tai henkilönkatsastuksen turvaamiseksi. Henkilönkatsastuksella tarkoitetaan kehon tarkastamista, näytteen ottamista tai muuta kehoon kohdistuvaa tutkimusta, joka tehdään vangille rikoksen selvittämiseksi. Ennen uutta lakia kahlehtimisvälineistä määrättiin yleiskirjeellä, jonka mukaan kahlehtimisvälineitä olivat käsi- ja jalkaraudat, hihnavuode ja pakkopaita.

Tarkkailulla tarkoitetaan vangin sijoittamista huoneeseen tai selliin, jossa häntä voidaan ympärivuorokautisesti tarkkailla. Tarkkailu tapahtuu päihtyneen tai vieroitusoireista kärsivän vangin terveydentilan seuraamiseksi, itsemurhan tai itsetuhoisen käytöksen estämiseksi tai väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi. Eristämistarkkailua käytetään, jos on perusteltua syytä epäillä, että vangilla vankilassa tai sinne tullessaan on kehossaan kiellettyjä aineita tai esineitä. Niiden poistumista kehosta tarkkaillaan teknisin apuvälinein tai muilla tavoin.

Vanki voidaan pitää erillään, jos se on välttämätöntä esimerkiksi siksi, että hän mahdollisesti vaarantaisi vakavasti muun henkilön henkeä tai terveyttä, hänellä on ilmeisiä karkaamis- tai vapauttamistavoitteita, hän pyrkii jatkuvasti käyttämään päihdyttäviä aineita tai tekemään huumausainerikoksia tai kyseessä on joku muu vankilan järjestystä vakavasti vaarantava teko, joka näin yritetään estää.

4. Lopuksi

Rangaistukset ja niiden tavoitteet ovat vaihdelleet aikakaudesta toiseen, ja rangaistusjärjestelmä on aina tiukasti sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan ja sen olosuhteisiin. Suomen järjestelmä on kulkenut hyvin erilaisia latuja kuin naapurimaamme Ruotsin huolimatta pitkästä yhteisestä historiasta. Taloudelliset realiteetit olivat pitkään syynä erilaiseen kehitykseen. Kun Suomi oli saavuttanut Ruotsin taloudellisesti, olivat aika ja ideologiat muuttuneet. Ruotsin vankeinhoitoon syvällisesti vaikuttanut hoitoideologia oli murentunut yleisessä eurooppalaisessa kriminaalipoliittisessa keskustelussa.

Eri aikakausina ovat siis vallinneet erilaiset teoriat ja perusideologiat, eikä mikään rangaistusteoria ole ollut kaikkialla yhtä tärkeä. Teoriat eivät myöskään ole yksiselitteisiä tai tarkkarajaisesti sovellettavia, ja kerran jo hylättyyn tai ainakin taka-alalle siirrettyyn teoriaan on voitu palata myöhemmässä vaiheessa. Rangaistusteorioita, ideologioita ja koulukuntia voidaan myös tulkita eri tavoin. Ne auttavat kuitenkin ymmärtämään rangaistusjärjestelmiä ja hahmottamaan niiden kehitystä.

Voidaan myös ajatella, että eri teoriat ovat painottuneet lainsäädännössä, rangaistukseen tuomitsemisessa ja rangaistuksen toimeenpanossa. Rikoslaisissa säädettyihin rangaistuksiin liittyy vahvasti yleisestäävyyden tavoite. Se, että tietty teko on säädetty rikokseksi ja rangaistavaksi, on omiaan estämään ihmisiä syyllistymästä rikoksiin joko pelote-

vaikutuksen tai lainsäädännön moraalialuovan vaikutuksen avulla. Siinä vaiheessa, kun henkilö on syyllistynyt rikokseen, merkittäväksi nousee oikeudenmukaiseen rangaistukseen tuomitseminen. Tällöin sovitusteorioiden asema on keskeisessä asemassa. Vain syyllistä voidaan rangaista ja rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa rikokseen. Lieventävät seikat otetaan erityisestävyyden periaatteiden mukaisesti huomioon. Erityisestävyys ja hoitoideologia korostuvat puolestaan vankilassa tapahtuvassa rangaistuksen varsinaisessa täytäntöönpanossa: Sekä vangin konkreettisella sulkemisella vankilaan että vangin valintoihin vaikuttamisella hoidon, kasvatuksen ja kuntoutuksen avulla on tavoitteena estää vankia syyllistymästä uusiin rikoksiin.

1960- ja 1970-luvuilla hoitoideologiaa ruvettiin kritisoidaan voimakkaasti. Kritiikin seurauksena syntyi uusklassinen koulukunta, joka merkitsi paluuta klassisen koulukunnan periaatteisiin. Matti Laine (2007, 356) näkee, että 1990-luvun lopulla on siirrytty uuteen uuspositivistiseen hoitoideologian aikaan. Hoitoideologiaan kuulunut progressiivijärjestelmä on otettu uudelleen käyttöön. On myös kehitetty entistä yksilöllisempiä rangaistusmuotoja. Suomessa niitä ovat yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus. Nuorisorangaistus on tullut käyttöön vuoden 2005 alusta ja se on alle 18-vuotiaille rikoksentekeijöille suunnattu ehdollisen vankeusrangaistuksen tapainen rangaistus, johon valvonnan lisäksi sisältyy erilaisia sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia ja työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä. Rangaistuksen tavoitteena on estää nuoria syyllistymästä uusiin rikoksiin (HE 102/2004). Nuoria rikoksentekeijöitä koskevan 1940-luvun lain ja tämän lain tavoitteiden ja jopa keinojen välillä on selkeitä yhtäläisyyksiä. Toki rangaistuksen toteuttamistapa on täysin muuttunut.

Eduskunnan lakivaliokunta paneutui vankeuslakia käsitellessään mietinnössään (10/2005 vp, 4) erityisesti vankien päihdehuoltoon ja terveydenhoitoon. Se totesi, että valiokunta on suhtautunut eri yhteyksissä myönteisesti sopimushoidon kehittämiseen yhtenä seuraamusvaihtoehtona päihdeongelmallisille. Valiokunta toivoi myös, että suunnitelmat yhdyskuntapalvelun kehittämiseksi tehokasta päihdekun-

toutusta sisältäväksi seuraamusmuodoksi johtaisivat pian konkreettiseen lakiehdotukseen. Mietinnössä tuotiin edelleen esille tarve ottaa sosiaali- ja terveysministeriö mukaan yhteistyöhön. Valiokunta lausui käsityksensä, että onnistuneilla hoitotoimilla voidaan olennaisesti parantaa vapautuvan vangin mahdollisuuksia integroitua vankilan ulkopuoliseen yhteiskuntaan.

Ei ole vaikea yhtyä Laineen näkemykseen hoitoideologian puolesta. Vanhalla ja uudella hoitoideologialla on kuitenkin perustavaa laatua oleva ero. Alkuperäisessä hoitoideologiassa keskeistä oli pakkohoito, jolla rikolliset pyrittiin normalisoimaan. Taustalla oli myös ajatus, että rikollinen on ominaisuuksiltaan muista ihmisistä erottuva ryhmä. Äärimmillään fysionomit tutkivat ihmisen ulkoisen olemuksen ja luonteenpiirteiden yhteyksiä ja frenologit rikollisten kallonmuotoja (ks. esim. Laine 2007). Nyt ymmärretään, että pakottamalla ei ole mahdollista saavuttaa onnistuneita tuloksia. Pysyvä muutos edellyttää ajattelun muuttumista. Kuten jo johdannossa todettiin, jokaisella on mahdollisuus valita ja nämä valinnat ratkaisevat, kenestä tulee rikollinen.

Kuvailin tekstissäni sängen yksityiskohtaisesti vankeuslain tiettyjä pykäläiä. Se herättää ehkä kysymyksen, mihin sillä pyritään, kun kyseessä ei kuitenkaan ole varsinaisesti juridinen oppikirja. Pykälät luovat kuitenkin raamit sille, mitä vankilassa voi tai toisaalta täytyy tehdä eikä niitä ole mahdollista syrjäyttää myöskään luotaessa uutta yhteisöllisyyttä ja uusia toimintatapoja. Vankilassa on aina toimittava lainsäädännön ehdoin. Järjestyksen ja turvallisuuden säilyminen edellyttää normien kunnioittamista. Toisaalta pykälistä on nähtävissä hyvin selkeästi lainsäätäjän asettama velvoite vankien sopeuttamiseen takaisin yhteiskuntaan. Näin ollen pykälät itse asiassa antavat hyvän perustan sosiokulttuurisen innostamisen tuomiselle myös suomalaiseen vankilaan.

Motto:

Putka pelotti, linna vitutti, mutta veri veti”

(vanki haastattelussa Riihimäellä 2007)

Karoliina Taruvuori

Arvoja ja elämänhallintaa vankilassa

1. Elämänhallinnan edistäminen vankeinhoidon uutena tavoitteena

1. 1. Poissulkemisesta elämänhallintaan

Uusi vankeuslaki toi voimaantullessaan 1.10.2006 muutoksia vankeinhoitoon. Laissa korostetaan erityisesti rangaistusajan suunnitelmallisuuden merkitystä vankien tulevaisuudelle. Lain myötä vankilan virallinen tehtävä muuttui. Aikaisemmin vankeinhoitoa leimasi vangin saattaminen vaarattomaksi, ja edelleenkin yhteiskunta vaatii vankien eristämistä, jotta ihmisten normaali elämä olisi turvallista. Joskus on jopa luonnehdittu, että vankilassa vanki suorittaa samaansa koston tuomiota. Lisäksi vankilan tehtävänä on ollut uusintarikollisuuden estäminen pelotuksen avulla. Nyt ajatellaan, että ”pelotuksen tai koston” sijasta vankilan ensisijainen tehtävä on vankien kuntouttaminen uudelleen yhteiskuntaan sopeutuviksi kansalaisiksi: marginalisaatiosta pyritään siirtymään ”takaisin” täysivaltaiseen, rikoksettomaan elämään tukemalla ja kehittämällä vankien elämänhallintaa. (Vankeuslaki 2006, 1. luku 2-3§; ks. Laitinen & Aromaa 2005, 248.)

”Vankila itse” on kuitenkin ristiriidassa kuntouttamisajatuksen kanssa. Vankilassa rikoksenteelijät kohtaavat toisiaan ja voivat sieltä käsin – tuomion kärsimisen ohella – perustaa jopa uusia järjestäytyneen rikollisuuden organisaatioita. Lisäksi vangeilla on omat sisäiset sääntönsä, ja myös ne pitävät yllä rikollista ajattelua ja siihen liittyviä arvoja ja normeja. Vankilassa ne opitaan vaivatta, ja rikollinen ura on helppo valita myös jatkossa. Mikään viranomaisten toiminta ei vaikuta tähän ongelmaan, sillä vankia ei ole mahdollista eristää täydelliseen yksinäisyyteen kuten historiassa on joskus tehty. Vankila-ajan tavoitteen, vangin sosiaalistamisen takaisin normaaliyhteiskuntaan, saavuttaminen on siis varsin vaikeaa ja ajatellaan, että vangeilla on pitkä matka tähän tavoitteeseen. Lisäksi kynnys on usein asetettu liian korkealle ja näin käytännössä lähes mahdoton ylittää. (Ks. Laitinen & Aromaa 2005, 248.)

Rikollisuutta on luonnollisesti pyritty selittämään monin tavoin. Puhutaan muun muassa kahdeksasta kriminogeenisestä tekijästä, joista erityisesti neljän on havaittu ennustavan ihmisen riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin. Ensimmäinen niistä on ”rikollisuudelle myönteiset asenteet ja uskomukset”. Niitä on hyvin vaikea muuttaa, koska ne muodostuvat pitkän ajan kuluessa. Asenteiden yhteydessä mainitaan usein myös arvot. Muut kolme tärkeää tekijää ovat ”rikollinen seura”, ”aikaisempi rikollinen käyttäytyminen” ja ”yhteiskuntamyönteisen käyttäytymisen puutteellisuus”. (Motiuk 2003, 20–21.)

Rikollisuuden yhteydessä puhutaan paljon myös yhteiskuntaan liittyvästä marginalisaatiosta ja poissulkemisesta (ekskluusio): Vangit ovat syrjäytyneet yhteiskunnasta, koska heidän elämäntapansa on ollut sellainen, että yhteiskunta ei ole sitä hyväksynyt. Tosin ennen vankilaan joutumistaan vanki on voinut elää normaalia elämää yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, mutta rikoksesta kiinni jäätyään hänet on syrjäytetty, ja vankila pudottaa hänet lopullisesti yhteiskunnan ulkopuolelle. Hänellä ei ole valinnan vapautta, hänen toimintamahdollisuutensa ovat rajatut ja ihmisarvo on kyseenalaistettu. Silloin kun yhteiskunta syrjäyttää ihmisen, niin kuin vankilassa tapahtuu, hän on pelkkä toiminnan kohde, objekti, ja hänen minuuttaan ja identiteettiään rakennetaan ulkoapäin. (Ks. Helne 2002.)

Usein myös vangit itse puhuvat itsestään yhteiskunnan ulkopuolisina, marginaalstatuksen omaavina ihmisinä. Siviilielämässä he eivät sitä vastoin koe, että heiltä puuttuisi mahdollisuus valintaan, vaan siellä he kykenevät toimimaan laajasti. Kyse on vain siitä, miten he toimintamahdollisuuksiaan käyttävät. Vangit eivät myöskään liitä ihmisarvonsa kyseenalaistamista niin voimakkaasti siviiliin kuin vankilaelämään.

1.2. Tarpeet ja elämänhallinta

Vankien elämänhallinnan lisääminen on nykyisen vankeinhoidon keskeinen tavoite, jonka taustalla on näkemys puutteellisista elämänhallinnan taidoista. Kysymykseksi jää, ovatko kaikkien vankien taidot heikot ja ennen kaikkea, mitä elämänhallinnalla tarkoitetaan. Vastauksia voidaan lähteä etsimään Abraham Maslow'n (1971) psykologisen tarvehierarkiateorian avulla. Sen ydin on siinä, että ihmisellä on perustarpeita, jotka tulee tyydyttää ensin ja vasta sitten on mahdollista siirtyä korkeampien tarpeiden tyydyttämiseen. Hierarkian perustana ovat fysiologiset ja niiden yläpuolella turvallisuuden, suhteiden luomisen ja rakkauden tarpeet. Niitä seuraa arvostuksen kaipuu ja hierarkian huipulla ovat älylliset, eettiset, esteettiset ja itsensä toteuttamisen tarpeet. Maslow'n mukaan tyydytetyt tarpeet muodostuvat voimavaroiksi. Fysiologisten tarpeiden eli perusterveyden ja turvallisuuden tunteen täytyminen vaikuttaa jaksamiseen, ja ihminen kykenee silloin panostamaan myös sosiaalisiin suhteisiinsa entistä enemmän. Kokemus hyväksytyksi ja rakastetuksi tulemisesta lisää sekin voimia. Nykyihmiselle on lisäksi hyvin tärkeää kokea voivansa toteuttaa itseään työssä ja vapaa-aikana. Jos perustarpeet eivät täyty, ei ole mahdollista rakentaa täydesti myöskään sosiaalisia suhteita tai kokea toisten arvostusta. Se vaikuttaa itsetuntoon ja ihmisen on vaikeata löytää elämälleen merkityksiä ja hallita elämäänsä.

Useimmissa määrittelyissä elämänhallinnalla tarkoitetaan juuri voimavaroja: Ihminen tuntee voivansa päätöksillään, ratkaisuillaan

ja toimenpiteillään vaikuttaa elämäänsä ja ympäristöönsä. Hän kykenee kohtamaan vaikeita tilanteita ja ehkäisemään niihin liittyviä ahdistavia kokemuksia. Hallinnan tunne on pitkälti sama asia kuin itseluottamus. Jos elämänkulkua ei kyetä hallitsemaan, se koetaan vain erilaisina sattumuksina tai ajatellaan muiden ihmisten päättävän asioista ja näin säätelevän yksilön elämää. (Keltikangas-Järvinen 1994, 227; Kauppila 1999, 48.)

J.P. Roos (1988) jakaa elämänhallinnan sisäiseen ja ulkoiseen elämänhallintaan. Hänen näkemyksensä mukaan ulkoisessa kyse on yksinkertaisimmillaan siitä, että mitään yllättävää ja elämänkulkuun merkittävästi vaikuttavaa ei ole tapahtunut. Monimutkaisemmillaan se tarkoittaa, että ihminen on kyennyt saavuttamaan asettamansa tavoitteet ja tarkoitusperät lähes katkeamattomasti. Aineellisesti ja henkisesti turvattu asema, kulttuurissa yleisesti arvostetut asiat ja yhteiskunnan kulttuuriset tavoitteet liittyvät ulkoiseen elämänhallintaan, joka on yhteydessä myös sukupuoleen, sukupolveen, koulutukseen ja ammattiin. (Roos 1988, 206–208.)

Sisäisellä elämänhallinnalla Roos (1988) tarkoittaa kykyä sopeutua tilanteeseen riippumatta siitä, mitä elämässä tapahtuu. Tällöin ihminen kykenee katsomaan asioita positiivisesti ja sisällyttämään elämäänsä mitä dramaattisimpia tapahtumia. Sisäinen elämänhallinta voidaan siis ymmärtää tietynlaiseksi aktiiviseksi sopeutumiseksi tai turvattomuuden tunteen hallinnaksi. (Roos 1988, 206–208; http://fi.osha.europa.eu/good_practice/stressi/elaman_hallinta.stm).

Kuka sitten määrittää, mitä on hyvä elämänhallinta? Yhteiskunnassa näkemys siitä näyttää viittaavan ulkoiseen hallintaan eli asioihin, joita kulttuurissa pidetään hyvinä. Mukaudutaan konformistisesti ja muita jäljitellen vallitsevaan tilanteeseen. Ihminen itse voi sisäisen elämänhallintansa ohjaamana kuitenkin arvottaa asioita toisin ja hänellä voi olla jopa muiden näkemystä positiivisempi käsitys omasta elämänhallinnastaan. Vankeinhoidolle se asettaa vakavan haasteen: Halutaanko, niin kuin usein näyttää, lisätä lähinnä ulkoista elämänhallintaa, joka noudattaa konformistisesti kulttuurin arvoja ja yhteiskunnan standardeja vai sellaista sisäistä hallintaa, joka

perustuu ihmisen omaan, autonomiseen harkintaan? Ongelma on usein myös siinä, että vanki itse ei näe elämässään olevan hallintaan liittyviä ongelmia, mutta työntekijät ajattelevat, että toki niitä on, onhan ihminen joutunut niiden takia jopa vankilaan. Mutta onko rikoksen tekeminen aina elämänhallinnan puutetta? (Ks. Ojuri 2004, 48; Riihinen 1996, 30.)

Hyvä itsetunto liittyy hyvään elämänhallintaan, joten arvioitaessa elämänhallintaa arvioidaan myös itsetuntoa. Arviota tehtäessä tulisi tietää, kuinka paljon hyviä ominaisuuksia ihminen näkee itsessään ja kokeeko hän itsensä positiivisesti heikkouksistaan huolimatta. Elämänhallintaan kuuluu oman ainutkertaisuuden ja tärkeyden ymmärtäminen ilman erityisiä suorituksia. Siihen liittyy myös kyky asettaa yksilöllisiä päämääriä ja ohjata elämää niiden suuntaan. Elämänhallinnan edellytykset täyttyvät silloin, kun yksilö kokee voivansa omilla päätöksillään, ratkaisuillaan ja toimenpiteillään vaikuttaa elämäänsä ja ympäristöönsä. Siitä seuraa itsevarmuuden kasvaminen ja myös vastaantulevia negatiivisia tapahtumia kyetään käsittelemään ilman, että itsetunto kärsii. (Karsikas 2005, 88)

Autonomia liittyy itsetunnon ohella elämänhallintaan. Vankilassa ei ulkoista autonomisuutta juuri ole, ja laitoksen päivärhythmi sääntelee toimintaa. Vanki on riippuvainen henkilökunnasta halutessaan hoitaa asioitaan esimerkiksi sosiaalitoimen kanssa tai soittaessaan perheelleen. Ruoka tulee tiettyyn aikaan päivästä, ja sellien ovet ovat suljettuina tiettyinä aikana vuorokaudesta. Vankihierarkia asettaa omat rajoituksensa.

Sisäisen autonomian saavuttaminen on vankilassa erityisen haasteellista. Laitoksessa on paljon sellaista, joka vaikeuttaa oman toiminnan säätelyä. Myös oman käytöksen mahdollinen impulsiivisuus lisää vaikeutta. Vankilaympäristössä voidaankin puhua opitusta avuttomuudesta, jolloin yksilö näkee mahdollisuutensa vaikuttaa omaan elämäänsä ja tulevaisuuteensa hyvin vähäisiksi ja menettää tällöin motivaation oman toimintansa sisäiseen ohjaamiseen. Silloin luovuttaminen ja tilanteesta vetäytyminen yleistyvät. Se voi aiheuttaa aluksi reaktioita, kuten kapinointia olosuhteita vastaan, jolloin vanki saa ”hankalan”

leiman. ”Opitusti avuttoman” roolin noudattamisesta sitä vastoin palkitaan eri tavoin. (Ks. Kauppila 1999, 47.)

Vankilat ovat suuren haasteen edessä pyrkiessään sekä noudattamaan lakia että lisäämään vankien elämänhallintaa. Tuomion tullessa lainvoimaiseksi vangeille laaditaan rangaistusajan suunnitelma, jonka noudattamisen ajatellaan lisäävän juuri elämänhallintaa. Vankeuslaissa sanotaan, että vankeus ei saa sisältää muuta rangaistusta kuin vapauden menettämisen. Laissa todetaan myös, että vangin täytyy saada suorittaa rangaistuksensa niin avoimissa oloissa kuin mahdollista. Oikeusministeriö on siihen liittyen asettanut tavoitteeksi, että yhä useampi vanki pääsisi niin sanottuun valvottuun koevapauteen ja ne vangit, joita ei syystä tai toisesta koevapauteen sijoiteta, vapautuisivat avolaitoksista, ei suljetuista vankiloista. Ajatellaan siis, että vankilan tehtävä on todella vapauttaa. Se tarkoittaa käytännössä sitä, että vankeja pyritään sopeuttamaan yhteiskuntaan palaamiseen mahdollisimman avoimissa oloissa. Koevapauden lisäämisen perusteina on käytetty myös taloudellista hyötyä: valvotun koevapauden vuorokausihinta on huomattavasti alhaisempi kuin suljetussa laitoksessa vietetty vuorokausi. Koevapaus ei kuitenkaan ole ongelmaton asia, ja se on aiheuttanut vastustusta ja synnyttänyt runsaasti keskustelua.

1.3. Kohti rikoksetonta elämää

Arviointikeskukset

Koska uuden vankeuslain merkittävin muutos on vankeusajan suunnitelmallisuuden merkityksen korostaminen, niin kaikille vangeille laaditaan sekä vankeusajan että vapautumisen ensi askeleet käsittävä suunnitelma. Aikaisemmin arvioita uusimisriskitekijöistä ja suunnitelmia rangaistusajaksi tehtiin ainoastaan niille vangeille, joilla oli yli kahden vuoden vankeustuomio.

Suunnitelmallisuuden tukemiseksi perustettiin 1.10.2006 aluevankiloiden yhteyteen viisi sijoittajayksikköä. Toimin erikoissuunnit-

telijana Etelä-Suomen yksikössä sen perustamisesta lähtien. Vuoden 2010 alusta sijoittajayksiköt muutettiin arviointikeskuksiksi ja niitä on kolme rikosseuraamusalueiden mukaisesti. Sijoittajayksikön erikoissuunnittelijan tehtävistä olen siirtynyt 1.5.2009 erityisasiantuntijaksi Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön.

Erikoissuunnittelijan työssä tein vangeista arvioita, jotka koskevat heidän riskiään syyllistyä uusiin rikoksiin. Arvion perusteella pyrin vangin kanssa yhdessä asettamaan tavoitteita, jotka vastaavat mahdollisimman hyvin hänen tarpeisiinsa. Tarpeisiin vastaaminen tarkoittaa käytännössä rikoksen uusimisriskin pohtimista ja sitä kautta riskin pienenemistä.

Uusimisriskiä arvioidaan suhteessa vangin aikaisempaan rikolliseen käyttäytymiseen, taloudelliseen tilanteeseen, asumiseen, sosiaalisiin suhteisiin, koulutukseen ja työllisyyteen, päihteisiin, asenteisiin ja ajatteluun. Tärkein työmenetelmä riski- ja tarvearvion tekemisessä on haastattelu, joka on luonteeltaan dialogiin pyrkivää keskustelua. Vanki tavataan muutaman kerran, yleensä noin kaksi kolme kertaa, ja sen jälkeen tehdään arvio. Tapaamisten aikana hänestä tulisi saada mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva, jotta arviosta tulee vangin kannalta totuudenmukainen.

Arviota tehdään sekä staattisista että dynaamisista tekijöistä, joista staattisiin ei voida vaikuttaa. Staattisia tekijöitä ovat esimerkiksi vangin ikä ja rikoshistoria. Tutkimusten mukaan uusintarikollisuuteen vaikutetaan parhaiten kiinnittämällä huomiota kriminogeenisiin tekijöihin kuten ajatteluun, asenteisiin ja päihteiden käyttöön. Niiden lisäksi on syytä korostaa vangin vahvuuksia kuten rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä tukevia sosiaalisia suhteita, muutosmotivaatiota ja niin edelleen. Sosiaaliset suhteet ovat erityisen tärkeitä uusintarikollisuutta estävän muutosmotivaation ylläpitäjiä. (Karsikas 2005, 30.)

Vankilassa on mahdollista erilaisten toimintaohjelmien, päihdekuntoutuksen, sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen sekä yksilöllisen tuen avulla vaikuttaa vankien asenteisiin, tunne-elämään, päihteiden käyttöön, kognitiivisiin ja sosiaalisiin taitoihin, sosiaaliseen verkostoon ja sosiaalisiin olosuhteisiin. Toiminnan taustalla on yksi

rikosseuraamusalan perusajatuksista eli usko ihmisen kykyyn kasvaa ja muuttua.

Vangeilla onkin velvollisuus osallistua vankilan tarjoamaan toimintaan. Se voi olla esimerkiksi työtoimintaa tai opiskelua. Rangaistusajan suunnitelmaan voidaan kirjata esimerkiksi sellaisia koulutuksen tavoitteita, joiden tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Koulutuksen tulee olla kokonaisvaltaista niin, että se antaa myös välineitä kasvaa ja kehittyä ihmisenä.

Eurooppalaisen viitekehyksen (2006/962/EY), josta myös vankilaopetus nousee, mukaisesti jokaisella Euroopan unionin kansalaisella tulisi olla kahdeksan avaintaitoa, jotka liittyvät elinikäiseen oppimiseen. Nämä taidot ovat viestintä äidinkielellä, viestintä vierailta kielillä, matemaattinen osaaminen, digitaaliset taidot, oppimisen taidot, ihmissuhde- ja sosiaaliset taidot, yrittäjäyys ja kulttuurinen ilmaisutaito. Viimeksi mainittuun liittyy ajatusten, kokemusten ja tunteiden ilmaiseminen esimerkiksi musiikin avulla. Vankien varsin tärkeäksi kokemaa musiikkia on joissakin vankiloissa mahdollista harjoittaa erityisesti iltaisin ja viikonloppuisin. Vankiloissa on myös muuta inhimillisen kasvun tukemiseen liittyvää henkistä, hengellistä ja luovaa toimintaa, joita on viime vuosina supistettu resurssipulaan vedoten. Lisäksi useat vangit tarvitsevat arkielämän, työelämän ja yleisten yhteiskunnallisten taitojen opettelua. Myös sosiaalisten suhteiden hoitamista joudutaan usein opettelemaan.

Seuraavaksi esitän muutamia esimerkkejä siitä, miten edellä mainittuja asioita on vankiloissa pyritty ottamaan huomioon. Yhteisöhoidon esimerkit ovat Etelä-Suomen alueelta, koska tunnen sen parhaiten. Toki tiedän, että monissa vankiloissa ympäri Suomea tehdään hyvää kuntouttavaa työtä.

Toimintaohjelmat ja päihdekuntoutus

Taisteluun aikaisemmin kuvattuja kriminogeenisiä tekijöitä vastaan on laadittu monenlaisia toimintaohjelmia, joiden avulla pyritään pienentämään vankien riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin. Vakavaan

väkivaltaan syyllistyneille on *Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA)*, jossa käsitellään sekä vankien tunteita ja ajatuksia väkivaltarikoksen tapahtumahetkellä että teon taustalla olevia tekijöitä. Usein tappeluihin joutuville, impulsiiviseen väkivaltaan taipuville on suunniteltu *Suuttumuksen hallintakurssi* ja seksuaalirikollisille on oma ajatteluun ja käyttäytymiseen paneutuva *STOP-ohjelmansa*. *Cognitive skills -kurssin* (CS-kurssi) avulla taas on tarkoitus muuttaa vangin omaa rikosmyön-teistä ajattelua.

Lisäksi tarjolla on monenlaisia päihdekuntoutusohjelmia. Päih-teet ovatkin vankien suuri ongelma. Päihdeohjelmia on kehitetty aikaisemmin kunkin laitoksen omien tarpeiden mukaisesti. Nyt on asetettu yhteinen tavoite, jonka mukaan vuonna 2010 kaikki käytössä olevat toimintaohjelmat olisivat läpikäyneet hyväksymismenettelyn, ja siten ne olisivat jo sekä teoriassa että käytännössä hyväksi havaittuja. Hyväksyminen edellyttää käsikirjan laatimista, jotta ohjelma voidaan ottaa käyttöön useissa laitoksissa.

Ohjelmat perustuvat yleensä kognitiiviseen viitekehukseen, jossa ohjaajat rakentavat tilanteet sellaisiksi, että vanki kykenee kyseenalais-tamaan ne ja tekemään päätelmiä itse. Tavoitteena on, että vankien ajattelussa tapahtuva muutos saavutetaan kokemuksellisen oppimisen kautta. Ohjelmien aikana pyritään yhdessä jäsentämään näkemyksiä siitä, mikä on vangille tyypillinen tapa ymmärtää ja tulkita elämäänsä. Tämän jäsennyksen avulla selvitetään, miten ajatusvääristymät pitä-vät yllä esimerkiksi päihderiippuvuutta ja ovat esteenä muutokselle. (Granfelt 2007, 40.)

Kalterit taakse -ohjelma perustuu kognitiiviseen psykoterapiaan. Ohjelman kehittäminen tuli välttämättömäksi, koska vankien päih-deongelma on pahentunut vuosi vuodelta ja tarvitaan yhä intensiivi-empää kuntoutusta. Järvenpään sosiaalisairaalan, Keravan nuoriso-vankilan, Järvenpään avovankilaosaston ja Uudenmaan lääninvankilan yhteistyönä kehittämä strukturoitu ohjelma jakaantuu neljälle viikolle, ja kurssilla keskitytään päihde- ja rikoskierrettä ylläpitävien ajattelu- ja toimintamallien muuttamiseen. Ohjelmaa on käytetty suljetuissa vankiloissa osana pitkätuomioisten vankien yhteisökuntoutusta.

Kalterit taakse -kurssin aiheita ovat päihderiippuvuus ja sen seuraukset, epäsosiaalisen elämäntavan ilmenemismuodot ja riskitilanteiden analysointi. Lisäksi kurssilla on monenlaisia harjoituksia kuten ”päättökenteko” ja ”jämäkkyys”. Kurssilaiset opettelevat myös ongelmanratkaisua, arkielämästä selviytymistä ja riskitilanteiden hallintaa. Kehitetään seuraamusajattelua, opetellaan ajan käytön suunnittelua ja rakennetaan sosiaalista tukiverkkoa. Lopuksi pohditaan arvoja erilaisten tehtävien avulla. Jos opitaan ainoastaan uusia selviytymistaitoja ilman, että arvoja asennemaailma muokkautuvat, seurauksena voi pahimmassa tapauksessa olla uusien taitojen käyttäminen epäsosiaaliisiin tarkoituksiin. (www.sosiaalisairaala.fi/koulutusmateriaalia/kalterit/index.html.)

Cognitive Skills -kurssi on strukturoitu kognitiivis-behavioraalinen menetelmä, jonka tavoitteena on saada aikaan muutoksia rikoksenteijöiden käyttäytymismalleissa. Kurssilla keskitytään käyttäytymistä ohjaavaan ajatteluun. Tavoitteena on saada kurssilaiset ennalta pohtimaan omaa toimintaansa, suunnittelemaan paremmin reaktionsa mahdollisiin vaikeuksiin, toimimaan ongelma- ja ratkaisukeskeisesti, ottamaan paremmin huomioon muiden mielipiteet ja oman käyttäytymisen vaikutukset. Tavoitteena on myös, että kurssilaiset alkaisivat ajatella joustavammin, ennakkoluulottomammin, järkevämmin ja tietoisemmin kuin ennen. (*Cognitive Skills Ajattelutaitojen ohjelma*, ohjaajan käsikirja 2004.)

Osassa toimintaohjelmista on laadittu strukturoitu kognitiivis-behavioraaliseen viitekehykseen nojautuva käsikirja, jota noudatetaan tiukasti kurssin aikana. Toisissa ohjelmissa kirja on laadittu niin, että se ohjeistaa hyvin toiminnan etenemisen, mutta siihen ei ole laadittu tiukkaa struktuuria. Vaikka perusteellisesti suunniteltu käsikirja on hyvä ohjelmien perusta, niin liian strukturoituna se vaikeuttaa yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista. Se myös estää puhumasta vaikeista elämäkokemuksista, jotka voivat ylläpitää kielteistä minäkuvaa. Liian muodollisten ja mekaanisten käsikirjojen lisäksi toinen ongelma on joskus se, että keskitytään liiaksi ”tuottamaan tunteja” tilastollisesti ja unohdetaan kurssin perimmäinen tarkoitus – vankien elämänhallinnan lisääminen. Kaikessa kuntoutuksessa, myös toimintaohjelmissa,

tulee muistaa, että vanki on kohdattava persoonana – ei vain vankina. Ohjelmilla on toki oma paikkansa, mutta niiden lisäksi tarvitaan muuta kuntoutusta. (Ks. Granfelt 2007.)

Rikosseuraamuslaitoksen toimintaohjelmien taustalla on kognitiivis-behavioraalinen näkemys, jonka mukaan ajattelu määrää ihmisen toimintaa. Pyrkimyksenä on vaikuttaa vankien ajatteluun ja sitä kautta käyttäytymiseen ja vankien tekemiin ratkaisuihin. Näkemys lähtee siitä, että elämänhistorian aikana opitut ajattelutavat ja toimintamallit ohjaavat käyttäytymistä ja niihin pyritään vaikuttamaan. Ryhmiin osallistuvien elämänhistorialla ei sinänsä ole merkittävää roolia. Kurssin sisältö ei rakennu yksilöllisten kokemusten varaan, mutta persoonallisia kokemuksia voidaan hyödyntää kurssin aikana. (Granfelt 2007, 40–41; Suomela 2002, 221–238.)

Kuten Granfelt (2007, 41) toteaa, kognitiivis-behavioraalisia ohjelmia voidaan kritisoida siitä, että niissä ei rikolliseen käyttäytymiseen liittyviä laajempia sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä oteta tarpeeksi huomioon. Linderborg (2004, 168–169) puolestaan liittää arviointinsa sosiaalisen pääoman käsitteeseen ja sanoo, että kognitiiviset ohjelmat eivät lisää todellista osallistumista ja yhteiskuntaan integroitumista. Vankiloiden aktiviteeteissa tarvitaan ohjelmien lisäksi sellaista toimintaa, joka lisää nimenomaan sosiaalista pääomaa. Tästä hyvänä esimerkkinä on Vanajan vankilassa toteutettu teatteriprojekti. Teatterin avulla vankien on mahdollista opetella yhteistyö- ja vuorovaiikutustaitoja sekä ryhmässä työskentelyä. Maailmalla teatteritoimintaa on toteutettu jo useita vuosia hyvin tuloksin.

Yhteisökuntoutus

Seuraavaksi kuvaan joitakin yhteisökuntoutusmalleja, joita vankilassa on käytetty menestyksekkäästi. Yleensä yhteisökuntoutus liitetään päihdekuntoutukseen, mutta sitä on käytetty apuna myös arkipäivän taitojen kehittämisessä, psyykkisen hyvinvoinnin ylläpidossa ja sosiaalisten suhteiden tukemisessa.

Yhteisökuntoutuksen on havaittu vaikuttavan positiivisesti moniongelmaisten vankien päihteidenkäyttöön ja uusintarikollisuuteen. Viime vuosina vankien kuntoutuksessa onkin siirrytty lääketieteellisestä näkökulmasta enemmän kuntoutujan voimavaroihin ja ympäristöön kohdistuviin toimenpiteisiin. Kuntoutuksen tarkoituksena on elämänhallinnan tukeminen suunnitelmallisen ja monialaisen toiminnan avulla. Korostetaan kuntoutujan omaa aktiivisuutta oman kuntoutusprosessinsa suunnittelussa. Asiantuntija on kuntoutuja itse. Vankilassa asiantuntijana toimii kuitenkin usein viranomainen, ja vangin omat näkemykset unohdetaan välillä kokonaan. Myös suljetussa laitoksessa vanki on kuitenkin asiantuntija omissa asioissaan.

Ensimmäisiä yhteisökokeiluja Suomessa oli Helena Kekkosen *Freire-kokeilu* Helsingin vankilassa vuonna 1976. Kurssilla keskityttiin opiskeluun. Kurssin pedagogisiin periaatteisiin kuului muun muassa se, että ”normaali”, perinteinen opetus alistaa sosiaalisesti heikommassa asemassa olevia. Opetuksen tavoitteena oli opiskelijoiden yhteiskunnallisen tietoisuuden herättäminen ja itsetunnon vahvistaminen. Aidon dialogin syntyminen opiskelijoiden keskuuteen oli toiminnan metodologisia perusteita: sen seurauksena syntyy hyvä oppimisilmapiiri.

Kekkosen kokoama ryhmä muodostui 22–56 -vuotiaista, lähinnä omaisuusrikkoksiin syyllistyneistä, ei kovin ammattimaisista rikostentekijöistä, ja opiskeluaiheita pohdittiin yhdessä. Kekkosen oman (1993, 174–212) kuvauksen perusteella ensimmäisessä tapaamisessa tuli esiin asioita, jotka tulevat muutoinkin usein esiin keskusteltaessa vankien kanssa. Ne valittiin opetuksen teemoiksi: epäonnistumisen kokemukset elämässä, sosiaalisten suhteiden menettäminen ja kokemus vangin alistetusta asemasta.

Kekkonen käytti opiskelumateriaalina erityisesti elokuvia ja kirjallisuutta. Kulttuurilähtöisyys lisäsi vankien taitoja ilmaista itseään, ja Kekkonen koki muun muassa vankien keskustelutaidon lisääntyneen kurssin aikana. Vankien itseluottamuksen kasvaminen näkyi kannanottojen lisääntymisenä, ja vangit ottivat kritiikkiä vastaan loukkaantumatta siitä. Helena Kekkosen ohjelmaan ja sen arviointiin palataan kirjassa myöhemmin.

Yksi vankeinhoidossa käytössä olevista yhteisöhoidon muodoista on ”siviilihoitona” tunnetuksi tullut *Kisko-ohjelma*. Sen läpikäyneet vangit ovat päässeet hyvin eroon päihteistä ja rikollisesta toiminnasta. Käsitykseni on, että yksi ohjelman menestystekijöistä on se, että osallistuja voi ja hänen täytyy luopua vankilaroolistaan.

Kisko-ohjelma on varsin työläs, sillä sen aikana joudutaan läpikäymään koko eletty elämä ja tunnistamaan tunteita. Ihmisen täytyy ottaa kokonaisvaltainen vastuu itsestään ja ymmärtää omia heikkouksiaan ja vahvuuksiaan. Usein vangit vierastavat Kisko-ohjelmaa, koska heitä on peloteltu ohjelman kovuudella. ”Kovuuden” aiheuttaa ohjelman hierarkia, eikä vanki ole tottunut ottamaan toiselta ihmiseltä käskyjä vastaan. Ohjelmaan hyvin motivoituneet vangit toteavat puolestaan usein, että heillä ei ollut enää muuta mahdollisuutta kuin käydä Kisko läpi.

Kisko-ohjelma muodostuu kolmesta askeleesta. Ensimmäinen niistä läpikäydään suljetussa laitoksessa. Toinen tapahtuu avolaitoksessa, ja viimeinen eli kolmas askel suoritetaan siviilissä. Ohjelman alkuvaiheessa tuomiota saa olla jäljellä noin 1 ½ vuotta, eli pitkää tuomiota suorittavat pääsevät ohjelmaan vasta tuomionsa loppupuolella.

Sosiaalisten suhteiden kuntoon saattaminen on Kisko-ohjelmassa tärkeää. Vankilassa oleviin kavereihin ei saa pitää yhteyttä, mutta päihteettömyyttä ja rikoksettomuutta tukevia ”siviilisuhteita” pyritään parantamaan. Kisko-osastolla on vakituinen henkilökunta, joka edesauttaa yhteisön synnyssä, ja esimerkiksi Keravan vankilassa osaston vangit käyvät töissä puutarhalla ja hoitavat vankilan lampaita ja kaneja. Puutarhuri on innostunut osallistumaan kuntoutukseen ja pitää puutarhatyön merkitystä suurena: Kukkien kasvattamisen avulla vankien on mahdollista saada onnistumisen kokemuksia, ja lisäksi on tärkeitä nähdä samalla elämän uusi alku. Eläinten hoidosta vangit taas saavat kokemuksia luottamuksen synnystä ja vastuullisuudesta.

Keravan vankilassa järjestettävä, nuorille miesvangeille tarkoitettu yhteisökuntoutuksen *WOP-projekti* (*Work Out Project*) on myös saanut aikaan hyviä tuloksia. Projektin tavoitteena on vähentää osallistujien uusintarikollisuutta vahvistamalla ja kehittämällä päihteettömyyttä

tukevia toiminta-, ajattelu- ja ongelmanratkaisutaitoja. Päihdekuntoutuksen lisäksi toimintaan kuuluu työnhakukoulutusta, velka- ja talousneuvontaa sekä työtoimintaa. Myös perhetyöllä ja elämänhallintataitojen parantamisella on projektissa suuri paino, samoin on vapautumisen jälkeisellä tukemisella. Kaksi työntekijää jatkaa työskentelyä vankien kanssa heidän vapauduttuaan. Tavoitteena on varmistaa vangille työ- tai opiskelupaikka yhteistyössä eri viranomaisten kanssa. (www.vankeinhoito.fi/12242.htm)

Riihimäen vankilassa perustettiin vuonna 2005 ”päivittäisen tuen osasto” sellaisille vangeille, jotka oli ”unohdettu” suljetuille osastoille. Heillä oli suuria ongelmia arkipäivän rutiinien hoitamisessa. Osaston tavoitteena oli opettaa näille vangeille sosiaalista kanssakäymistä ja yleistä arkipäivän asioiden hoitamista. Ensimmäisille osaston asukkaille opetettiin esimerkiksi sängyssä nukkumista, tiskiharjan käyttöä, siivousta ja normaalia päivärytmiä. Jokaisella vangilla oli viikkotehtävä kuten ruoan haku, käytävän siivous tai muu vastaava.

Vuosien aikana osastoa on kehitetty eteenpäin. Nykyisissä tiloissa on mahdollista järjestää erilaisia ryhmäkokoontumisia. Lisäksi osasto on jossakin vaiheessa leimautunut enemmän psyykkisesti ”heikoilla” olevien vankien osastoksi, mutta peruseriaate on entinen. Osaston ohjaaja on ottanut ohjelmaan esimerkiksi *Suuttumuksen hallinta -kurssin*, koska on havainnut, että suurimmalla osalla osaston vangeista on ongelmia impulsiivisen väkivallan kanssa. Myös päihdeasioiden pohdintaan motivoiva *Antiriippuvuus-kurssi* on käytössä tarvittaessa. Lisäksi osastolla on valmentavaa koulutusta, jonka sisältöä ja osallistumista suunnitellaan jokaisen opiskelijan kohdalla yksilöllisesti. Keneltäkään ei vaadita liikoja, vaan jokainen opiskelee oman kykynsä mukaisesti.

Osasto ei ole päihteen osasto, eli jos joku antaa positiivisen virtsänäytteen, se ei tarkoita automaattisesti osastolta pois siirtämistä. Välillä on ollut myös ”kiusaamista”, mutta siihen on puututtu heti ennen kuin suurempaa vahinkoa on tapahtunut. Kyseisellä osastolla ovat onnistuneet hyvin myös sellaiset vangit, jotka ovat aikaisemmin

asuneet suljetuilla osastoilla siitä syystä, että eivät ole tulleet toimeen muun vankiyhteisön kanssa.

Yhteisökuntoutuksessa kyse ei ole pelkästään erillisistä suunnitelluista ryhmä- ja yksilöohjelmista, vaan tavoitteena on saada aikaan mahdollisimman toimiva vertaistuki ja kuntoutusmyönteinen ilmapiiri. Yhteisökuntoutus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vangit ovat osastolla keskenään ja antavat toisilleen vertaistukea. Yhteisö vaatii pelisääntöjä, joita valvoo henkilökunta. Eteen tulleet positiiviset ja negatiiviset asiat käsitellään viikoittaisissa yhteisökokouksissa. Henkilökunnalle yhteisökuntoutus on hyvin vaativaa ja sitouttavaa, sillä vangit tulevat siinä poikkeuksellisen lähelle verrattuna muuhun vankilan toimintaan. Yhteisössä pyritäänkin murtamaan henkilökunnan ja vankien välillä normaalisti ilmenevää muuria. Se tuo myös lisäpaineita suhteessa muuhun työyhteisöön. Ohjaajat joutuvat usein puolustelemaan omaa asemaansa, ainakin jos esimiehet eivät selkeästi tue heidän näkemyksiään.

Yksi merkittävä viime vuosien projekti on Kriminaalihuollon tukisäätöön (Krits) *Ehjä-perhe -hanke*. Kyseessä on hanke, jonka avulla on haluttu kehittää perhetyötä vankilassa ja saada muun muassa kunnat huomaamaan, että vankien lapset ja puoliso ovat tuen tarpeessa siviilissä. Vaikka vangit ja heidän perheensä on ehkä marginaalinen ryhmä, niin on tärkeää tukea heitä myös siksi, että vankeuden siirtymisen ketju sukupolvesta toiseen saataisiin katkaistuksi.

Ehjä Perhe -hankkeen toinen tavoite on järjestää vankilan perhetyöhön liittyvää koulutusta kuntien ja vankiloiden henkilökunnalle. Hankkeen tavoite on tavalla tai toisella saada kyseinen koulutus juurrutetuksi sekä vankeinhoitoon että kunnalliselle puolelle. Koulutuksesta pyritään kirjoittamaan käsikirja, jonka avulla aiheeseen on mahdollista perehtyä, vaikka ei pääsisikään varsinaiseen koulutukseen.

Projekti on järjestänyt myös kaksi vertaistukeen pohjautuvaa kurssia. Ensimmäinen oli suunnattu Helsingin avovankilan Suomenlinnan osaston vangeille ja toinen järjestettiin Helsingin vankilan vangeille. Kurssi alkaa viikonlopun kestäväällä leirillä. Siihen osallistuvat puoliso, lapset ja vanki itse. Aloitustilaisuuden tarkoituksena on ryhmäyttää osallis-

tujia ja saada työskentely alkuun. Kurssin aikana kokoontuu kolme vertaistukiryhmää, vankien, puolisoitten ja lasten ryhmät, joilla on viikoittaiset säännölliset tapaamiset. Kurssi päättyy yhteiseen viikonloppuleiriin.

Toiminnasta saatu palaute on ollut hyvää. Vangit ovat kokeneet hienoksi, että ovat saaneet keskustella ryhmässä perheeseen liittyvistä asioista. Vankilassa ei ”kerroksilla” puhuta perheen asioista vaan niitä joutuu pohtimaan yksin sellissä. Siviilissä olevat puoliset taas kokivat saavansa voimaa mahdollisuudesta keskustella muiden samassa tilanteessa olevien kanssa. He eivät useinkaan voi puhua tilanteesta esimerkiksi työpaikallaan. Vanhemmat kokivat tärkeäksi myös sen, että lapset keskustelivat asioista keskenään. Lapset huomasivat, että he eivät ole ainoita, joiden isä on vankilassa vaan muidenkin isiä on.

Ryhmien tapaamisissa oli etukäteen suunnitellut keskusteluaiheet. Ryhmässä oli vetäjä, joka oli valmis tarvittaessa ohjaamaan puhetta takaisin aiheeseen. Tällaista ohjausta ei kuitenkaan tarvittu, sillä ryhmissä puhuttiin asioista avoimesti ja pysyttiin aiheessa. Ongelma onkin lähinnä se, että kyseessä on projekti. Uhkana on toiminnan lakkauttaminen projektin päätyttyä, vaikka on saavutettu hyviä tuloksia ja huomattu toiminnan tarpeellisuus. Kunta ja vankila eivät kumpikaan ole innokkaita järjestäjiä silloin, kun rahasta on kyse. Perusteena voidaan käyttää vaikkapa sitä, että joku osallistujista on maksajan kannalta ”väärässä” paikassa kurssin aikana.

2. Arvojen suhteesta elämänhallintaan

2.1. Johdattelua arvotutkimukseen

Ulkoisen elämänhallinnan odotukset liittyvät yhteiskunnassa vallalla olevaan kulttuuriin, ja kulttuurissa on myös arvoja, jotka vaikuttavat omalta osaltaan elämänhallinnan tunteeseen. Vankien kohdalla yhteiskunnan arvopäämäärien ja niiden saavuttamiseksi sallittujen keinojen välillä on ollut ristiriitaa, jonka seurauksena on syntynyt anomiaa, eräänlaista moraalista tyhjyyden tunnetta ja normittomuuden tilaa. Toisin sanoen ihmisen toiveet ovat olleet suuremmat kuin niiden realistiset toteuttamismahdollisuudet. Vangeilla yhteiskunnan asettamat paineet ovat kanavoituneet monenlaisiksi rikolliseksi toiminnaksi.

Sellaisten elämänhallintataitojen lisääminen, jotka ovat enemmän yhteydessä vankien omaan autonomiseen harkintaan kuin kulttuurin asettamiin vaatimuksiin, edellyttää vangin arvomaailmaan tutustumista. Esimerkiksi pelkkä päiheistä luopuminen ei riitä päihitteettömän ja rikoksettoman elämän saavuttamiseen. Tarvitaan myös oman ajattelun ja omien arvojen tunnistamista. Se puolestaan auttaa pohtimaan sitä, miten itselle tärkeitä arvoja on mahdollista toteuttaa ilman rikoksia.

Milton Rokeach ja arvojen luonne

En syvenny artikkelissani erilaisiin arvoteorioihin, sillä se ei ole tämän kirjan tehtävä. Silti ei ole mahdollista jättää mainitsematta sosiaalipsykologi Milton Rokeach'ia. Hän on tunnetuimpia arvotutkijoita, ja hänen tutkimuksiinsa viitataan jatkuvasti. Rokeach sanoo vuonna 1973 julkaistussa teoksessaan *The Nature of human Values*, että arvot ovat ihmisen suhteellisen pysyviä ominaisuuksia, uskomuksia siitä, että joku tietty menettelytapa tai elämän päämäärä on ihmiselle henkilökohtaisesti tai sosiaalisesti parempi kuin jokin toinen. Arvot voidaan jakaa instrumentaalisiin ja päämääräarvoihin. Viimeksi mainitut ovat niitä toivottuja päämääriä, joita ihminen toivoo saavuttavansa elämässään.

Päämääräarvoja on kahdeksantoista, muun muassa tosi ystävyys, kypsä rakkaus, itsekunnioitus, onnellisuus, sisäinen harmonia, tasa-arvo, vapaus, mielihyvä, sosiaalinen tunnustus, viisaus, pelastus, perheen turvallisuus ja mukava tai jännittävä elämä. Instrumentaaliset eli väli-nearvot taas viittaavat toivottuihin käyttäytymismalleihin tai keinoihin saavuttaa päämääriä. Niitä on paljon päämääräarvoja enemmän, muun muassa rohkeus, kohteliaisuus, rakastaminen, itsekontrolli, rehellisyys, kuvitteellisuus, älyllisyys, loogisuus, kuuliaisuus, vastuullisuus ja anteeksianto. Rokeachin mukaan kaikilla ihmisillä on samat arvot, mutta ne saavat erilaiset kulttuuriset ja yksilölliset painotuksensa. Rokeach erottaa uskomukset, asenteet ja arvot. Asenteet nousevat arvoista, mutta ovat niitä muuttuvampia ja asenteita on paljon arvoja enemmän. Arvo on yleinen ja abstrakti, kun taas asenne on tietyn kohteen arvostamista konkreettisesti. Se on johonkin merkitykselliseen sosiaaliseen kohteeseen liittyvä myönteinen tai kielteinen suhtautumistapa, eli asenne on jostakin ”pitämistä” ja ”ei-pitämistä”.

Shalom H. Schwartz ja arvojen rakenne

Kirjassa myöhemmin esiteltävä vankien arvotutkimus perustuu Rokeachin teoriaa osaltaan jatkavan israelilaisen sosiaalipsykologin Shalom H. Schwartzin arvoteoriaan (1992; ks. myös 2005). Schwartz on pyrkinyt todistamaan, että arvoilla on yleismaailmallinen rakenne. Hän on tehnyt laajaa kansainvälistä tutkimusta, jossa Suomi on professori Klaus Helkaman johdolla ollut mukana alusta alkaen. Schwartzin teoriaa onkin käytetty perustana useissa suomalaisissa tutkimuksissa. Niiden mukaan ”hyväntahtoisuus” on noussut suomalaisten tärkeimmäksi arvoksi, ”valta” taas on vähiten tärkeä. (esim. Mikkola 2003; Pohjanheimo 1997; Puohiniemi 2002.)

Rokeachin (1973) tavoin myös Schwartz on määritellyt arvot päämääriksi, jotka eroavat tärkeydeltään toisistaan. Arvot ovat yksilön elämää ohjaavia periaatteita: Ne voivat olla yksilöllisiä, yhteisöllisiä tai molempia. Schwartzin teoriassa tunnistetaan kymmenen perusarvoa, jotka ovat samanlaisia eri kulttuureissa. Arvot opitaan kotona, koulussa,

harrastuksissa ja työelämässä. Schwartz olettaa arvojen perustuvan tällöin kolmelle edellytykselle. Ensinnäkin ihminen tarvitsee lapsuudesta lähtien erilaisia virikkeitä, vaihtelua ja mielihyvää. Toiseksi hänellä on tarve sosiaaliin suhteisiin, mistä seuraa pyrkimys sovussa elämiseen toisten ihmisten kanssa. Kolmannen perusedellytyksen toteuttamiseksi ihminen pyrkii takaamaan turvallisuuden itselleen ja läheisilleen. Lisäksi hän pyrkii selviytymään taitavasti erilaisista hankalista tilanteista. (Schwartz 1992.)

Kymmenen perusarvoa ovat Schwartzin mukaan seuraavat:

1. Valta (tavoitellaan varakkuutta, arvovaltaa, yhteiskunnallista asemaa ja arvostusta).
2. Suoriutuminen (vaikutusvalta ja menestys ovat kunnianhimoisesti tavoiteltavia asioita).
3. Hedonismi (tavoitellaan mielihyvää, itsensä hemmottelua ja elämän nautintoja).
4. Stimulaatio (jännittävä, monipuolinen elämä, halu kohdata haasteita ja uuden etsiminen ovat arvostettavia päämääriä).

Schwartz (1992) käyttää käsitettä *stimulation* puhuessaan jännittävästä, virikerikkaasta elämästä. Sana on suomennettu useissa eri tutkimuksissa virikkeellisyudeksi. Ymmärrän kyseisen suomennoksen kuitenkin liian suppeana, koska se unohtaa käsitteen laajemmat merkitykset, esimerkiksi innostumisen, yllyttämisen ja keinotekoisien kiihottamisen. Ne ovat vankien arvotutkimusentutkimuksen kannalta oleellisia asioita.

5. Itseohjautuvuus (päämääriä ovat vapaus, riippumattomuus, itsenäinen ajattelu, toiminta ja luovuus).
6. Universalismi (tavoitteina ykseys luonnon kanssa, myös muiden kuin omaan lähipiiriin kuuluvien ihmisten arvostaminen, laajakatseisuus ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus).

7. Hyväntahtoisuus (arvostettavia asioita ovat läheisten hyvinvointi ja tosi ystävyys, uskollisuus, vastuullisuus ja anteeksiantavuus.).
8. Perinteet (päämäärinä on kulttuurin ja uskonnon välittämien tapojen ja periaatteiden kunnioittaminen, solidaarisuus ryhmää kohtaan, oman elämänosan hyväksyminen, maltillisuus ja nöyryys).
9. Yhdenmukaisuus (tavoitteina pidättäytyminen teoista, jotka voivat aiheuttaa harmia muille, tottelevaisuus, vanhempien kunnioittaminen ja kohteliaisuus).
10. Turvallisuus (tavoitteena palvelusten vastavuoroisuus, yhteiskunnallinen järjestys ja ihmissuhteiden harmonia).

Lisäksi Schwartzin tutkimuksissa mainitaan hengellisyys yhtenä arvottomuutena. Siihen kuuluvat hengellinen elämä, elämän tarkoitus, sisäinen tasapaino ja arjesta irtautuminen. Schwartzin mukaan hengellisyydellä ei kuitenkaan ole universaalialuonnetta: se ei ilmene kaikissa kulttuureissa. Lisäksi teologiain ja filosofien kuvailema elämän tarkoitus ja yhtenäisyys liittyvät hänen mukaansa sellaiseen hienostuneeseen ja ponnistelemaan ajatteluun, jota ihmiset eivät tavallisesti harjoita arkielämässään. Yhtenäisyyden tarve taas tyydytetään perinteiden, turvallisuuden ja yhdenmukaisuuden arvojen avulla. Toisin sanoen hengelliset arvot voidaan kuvata toisilla arvoilla, ja kaikille hengelliset arvot eivät ole valintoja ohjaavia asioita. Näistä syistä Schwartz ei ole ottanut hengellisyyttä varsinaiseen arvoluokitukseensa. (Schwartz 1992, 10–11.)

Schwartzin ensimmäisissä eli suoriutumisen- ja valta-arvoissa painottuu ihmisen itsekorostus, kun taas universalismi ja hyväntahtoisuus ovat sellaisia perusarvoja, joissa toiset ihmiset otetaan erityisesti huomioon. Itseohjautuvuus ja virikkeisyys ovat puolestaan muutokselle avoimen ihmisen keskeisiä arvoja. Vastaavasti perinteet, yhdenmukaisuus ja turvallisuus ovat tärkeitä ihmiselle, joka on halukas säilyttämään tutun ja turvallisen ympäristön. Itseohjautuvuus, stimulaatio, valta ja hedonismi ovat siis yksilöllisyyttä korostavia arvoja. Hyväntahtoisuu-

den, universalismin, perinteiden ja yhdenmukaisuuden taustalla on yhteisöllisyys.

Schwartzin arvojen kehällä vastakkain esitetyt perusarvot ovat sillä tavoin ristiriidassa keskenään, että esimerkiksi jännitystä elämään (stimulaatio) kaipaava ihminen ei voi samaan aikaan olla nöyrä (perinteet). Toisin sanoen yksilökeskeistä stimulaatiota ja mielihyvää korostavat arvot ovat ristiriidassa yhteisökeskeisten arvojen kanssa. Jos näitä vastakkaisia arvoja pyritään toteuttamaan yhtä aikaa, on seurauksena helposti monenlaisia psyykkisiä ja sosiaalisia ristiriitoja. (Schwartz 1992.)

2.2. Kulttuurin ja identiteetin suhteesta arvoihin

Keskustelut kulttuurista ja identiteetistä liittyvät saumattomasti arvo-keskusteluun. Zygmunt Baumanin mukaan (1997, 197–198) kulttuuri jopa pyrkii saamaan yksinoikeuden normeihin ja arvoihin. Kulttuurissa hyvinä pidettävät asiat näkyvät ihmisten arvoalinnoissa siten, että he asettavat myös omalle toiminnalleen kulttuurista nousevia yleisiä päämääriä, joiden perusteella sitten arvioivat sekä yhteiskuntaa että omaa toimintaansa. Siitä seuraa muun muassa se, että omasta kulttuurista poikkeavat kulttuurit esitetään usein alempiarvoisina ja jollakin tavalla uhkaavina.

Ihmisen identiteetti kuuluu arvojen ohella kiinteästi kulttuuriin. Sosiologisen käsityksen mukaan identiteetti muodostuu minän ja yhteiskunnan välisestä vuorovaikutuksesta. Ajatellaan, että yksilöllä on sisäinen ydin, joka muotoutuu ja muokkautuu dialogissa ympäröivän kulttuurisen maailman ja sen tarjoaman identiteetin kanssa. Stuart Hallin mukaan postmodernissa yhteiskunnassa ihminen tosin koostuu useista identiteeteistä, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään tai jopa yhteen sopimattomia. Identiteettikysymys onkin kriisissä. (Hall 1997, 22–23; 1999.)

Kulttuuria voidaan toki määritellä monin tavoin. Uusimmissa määritelmissä kulttuuri ymmärretään ihmisen elämän kokonaisuudeksi, ei miksiäkään erityisen ”korkeakulttuurisen” tietämisen sektoriksi. Se ymmärretään sekä persoonallisena että yhteisöllisenä ”kohtalon” luomisena. Näkemyksen mukaan kulttuuriin liittyy ihmisen aktiviteetti; osallistuminen ja jokaisen ihmisen, persoonan, tietoiseen valintaan perustuva toiminta. Kulttuuri on silloin arkipäivän elämäntavan luomista, ja sen erityinen tehtävä on heijastaa tavoitteita siitä, millainen tulevaisuuden tulisi olla.

Myös vangit elävät ja rakentavat arkipäivässään omaa, tulevaisuutta heijastavaa elämäntapaansa, kulttuuriaan. Minkälainen heidän tulevaisuutensa tulee olemaan? (Kurki 2000. Ks. kulttuurista ja identiteetistä sosiokulttuurisen innostamisen yhteydessä myöhemmin tässä kirjassa.)

Kyseinen kulttuurimääritelmä sopii siis hyvin vankien alakulttuurin analyysiin. Onhan kulttuuri aina oman ja yhteisen arkipäivän elämäntavan luomista, myös vankilassa. Alakulttuuri ymmärretäänkin usein suhteellisen riippumattomaksi ”varsinaisesta” kulttuurista: se ei välttämättä ota kantaa valtakulttuuriin, vaan toimii sen rinnalla itsenäisesti (Kääriäinen 1994, 92). Alakulttuuri on siis kulttuuria toisessa kulttuurissa. Sillä on omat arvonsa, ennakkoluulonsa ja uskomuksensa. Vankilan yhteydessä alakulttuurin nimitys täsmentyy rikolliseksi alakulttuuriksi, ja alakulttuuristuminen nähdään suorastaan välttämättömänä vaihtoehtona, selviytymisstrategiana laitoksen totaalisuutta, sen jatkuvaa valvontaa ja kontrollia vastaan. Silti on syytä muistuttaa, että alakulttuurit, mukaan luettuna rikollinen alakulttuuri, eivät kuitenkaan eristä jäseniään totaalisesti yhteiskunnan valtakulttuurista. Niillä on aina yhteytensä myös yhteiskunnan arvoihin ja asenteisiin.

Erilaiset laitokset, kuten kasvatuslaitokset, koulukodit ja vankilat, ovat rikollisten kulttuurien synnyssä ja uusiutumisesä keskeisessä asemassa. Rikollisessa alakulttuurissa on monia ”omia” elementtejä, on omat lakinsa ja normistonsa. Tyypillisin normi on, että ”rosvo ei vasikoit”. Normeja rikotaan samalla tavoin kuin yleensä yhteiskunnassa, mutta alakulttuurin normien valvonta voi olla hyvin tarkkaa ja

rangaistukset ankaria. Lisäksi kyseisellä kulttuurilla on oma kielensä ja oma ideologiansa, joka usein sisältää selitysmalleja rikolliselle käyttäytymiselle. Myös tunnistettavuus, ”ulkonäkö” kuuluu kulttuuriin. Rikolliset alakulttuurit ovat harvoin demokraattisia yhteisöjä, niissä on tarkka luokkajako. Seksuaalirikolliset kuuluvat vankilassa alimpaan kastiin, ja jengijohtajat ovat hierarkian huipulla. Oman elementtinsä rikolliseen alakulttuuriin tuo se, että vankiloissa tapahtuu jatkuvaa kulttuurista ”rekrytointia”, alakulttuuri saa uusia jäseniä.

Myös alakulttuuri liittyy identiteetin luomiseen. Se vahvistaa ja pitää koossa ihmisen käsitystä itsestään. Apua identiteetin koossapitämisessä tarvitaan muun muassa silloin, kun ihminen voisi joutua vielä suurempiin ongelmiin ilman alakulttuurin olemassaoloa. Alakulttuurit ovat myös selviytymisstrategioita tilanteissa, jotka johtaisivat muuten esimerkiksi itsemurhaan tai mielenterveyden järkkymiseen. Koska alakulttuurit syntyvät usein stigmasta, ihmisen yhteiskunnallisesta leimaamisesta poikkeavaksi tai rikolliseksi, ne ovat samalla jäsenilleen usein ainoita turvapaikkoja. (Laine 1991, 70–74). Stigmasta puhutaan enemmän myöhemmin kirjassa.

3. Vangit kertovat arvoistaan

3. 1. Arvokeskustelun taustoja

Vangit vertaavat itseään usein ”normaaliin ihmiseen”, ja toteavat silloin edustavansa valtakulttuurin ”normaaliuden” kanssa täysin erilaista kulttuuria. Kiinnostavaa on, mitkä ovat nämä kaksi erilaista kulttuuria? Miten ne eroavat toisistaan? Ovatko niiden arvot erilaiset? Vaikka yhteiskunnassa puhutaan nykyisin paljon arvoista, niin arvoja ei juuri määritellä, ja vankeihin liittyvä arvokeskustelu taas keskittyy heidän arvojensa poikkeavuuteen verrattuna valtaväestöön. Näihin keskusteluihin yhdistetään vankeuslaissa määritelty vankeuden tarkoitus eli

vankien elämänhallinnan lisääminen. Tähän muutosprosessiin ”kuuluu” arvojen muuttaminen, ja kuten edellä aikaisemmin esiin tuodut esimerkit osoittavat, monissa vankeinhoidon ohjelmissa ajatellaan juuri arvomuutoksen olevan yksi osa välttämätöntä muutosprosessia.

Rikosseuraamusvirasto on määritellyt, että rikosseuraamusalalla sitoudutaan suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeinä pidettäviin arvoihin; ihmisarvon kunnioittamiseen ja oikeudenmukaisuuteen. Lisäksi vankien parissa tehtävää työtä ohjaa, ainakin paperilla, käsitys yksilön mahdollisuudesta muuttua ja kasvaa. Käytännössä tämä määrittely edellyttää myös sitä, että vankien kaikki ihmis- ja muut perusoikeudet on turvattava. Tuomittuja tulee kohdella inhimillisesti, asiallisesti ja keskenään tasavertaisesti. Toiminnassa tulee noudattaa lainmukaisuutta, oikeutta ja kohtuutta. Rangaistuksen suorittamisen toteuttamisen tulee tukea tuomitun yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hänen pyrkimystään rikoksettomaan elämään. (Vankeinhoitolaitoksen ja kriminaalihuolto-yhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toiminta. 1999.)

Suomalaisia vankien arvotutkimuksia

Suomessa on tehty runsaasti rikolliseen alakulttuuriin liittyviä tutkimuksia. Vankilassa tehdyt tutkimukset ovat usein liittyneet elämänhallintaan ja elämään sillä hetkellä eli juuri vankilakulttuuriin (Granfelt 2006). Kriminaalihuoltolaitoksen asiakkaita taas on tutkittu suhteessa asiakkuusaikaiseen elämään ja asiakkuuteen yleensä (Järvinen 2005; Holopainen & Kaarlejärvi 2008).

Juha Kääriäinen (1994, 119) on tutkinut lainrikkokijia sekä siviilissä että vankilassa. Hän on kerännyt elämäkertoja ja jäsentänyt ne kolmeen osaan. Ensimmäisenä on ”surkutarinat”, joiden tarkoitus on osoittaa kuulijalle, että nöyryyttävään asemaan joutuminen johtuu muista syistä kuin omasta itsestä, esimerkiksi elämän olosuhteista. Seuraavaksi tulee ”sankaritarina”, jossa kertoja on vapaa ja itsellinen toimija, jota vankilatuomiot eivät lannista. Viimeinen tarinatyyppi on ”nöyryvän sankarin tarina”, johon liittyy pettymys omiin kykyihin itsenäisenä ja

menestyksellisenä sosiaalisen kontrollin vastustajana. Seurauksena on väsymys, masennus ja epätietoisuus elämän tarkoituksellisuudesta.

Kääriäisen mukaan viha, kosto ja katkeruus sävyttävät rikolliseen uraan liittyvää arvomaailmaa, ja juuri ”arvomaailma” on rikollisen uran moraalisia perustekijöitä. Arvoissa korostuvat silloin yhteiskuntavastaisuuden, henkilökohtaisen itsenäisyyden, riippumattomuuden, vapauden ja nopean menestymisen arvot. Lisäksi tietoisuus asemasta yhteiskunnan ulkopuolella sävyttää rikoksenteikijän maailmaa. (Kääriäinen 1994, 87–88.)

Kääriäinen jäsentää vankikulttuurin arvot kolmiulotteisesti. Ensinnäkin hän puhuu viranomaisvastustamiseen liittyvistä arvoista. Samaan asiaan liittyvät myös vankien keskinäisen lojaalisuuden arvot, joista ”vasikoinnin” paheksuttavuus on muodostunut vahvaksi sosiaalisiksi normiksi. Kolmas ulottuvuus on ”ihmisen arvo”, joka määrittää rikoksen laadun perusteella. (mt, 168.)

Vankilakulttuuriin keskittyvä Ruckensteinin ja Tepon (2005) tutkimus pelkääjävangeista on varsin mielenkiintoinen. Tutkijat ovat hakeneet syytä siihen, miksi yhä useampi vanki haluaa rangaistusaikansa jossakin vaiheessa eristäytyä yhä suljetummalle osastolle. Suljetummalle osastolle siirtymisen syynä on usein pelko toisia vankeja kohtaan. Tutkimus osoittaa, että vankilakulttuuriin kuuluu vahva hierarkia, ja vankien sijoittamisesta eri osastoille ja osallistumisesta eri toimintoihin ei vastaa ainoastaan henkilökunta, vaan myös vangit itse suorittavat oman sijoittelunsa. Vankilassa käytetään fyysistä väkivaltaa harvoin, sen sijaan pelotteena toimii uhkailu. ”Pelkääjävankeja” hallitaan pelolla enemmän kuin väkivallalla. (Ruckenstein & Teppo 2005, 37–46.)

Kääriäisen (1994) mukaan vankilakulttuurin arvojen jäsenitys määrittää vangin aseman hierarkiassa. Vakava väkivaltarikollinen tai huomattavan omaisuusrikoksen tehnyt on hierarkiassa korkealla, kun taas seksuaalirikolliset ovat sen pohjalla. Hierarkiassa yleneminen on hankalaa, mutta alaspäin pääsee nopeasti. Viime vuosina on vankikulttuurissa kuitenkin tapahtunut huomattava muutos esimerkiksi siinä, ettei vankien pääpähde ole enää alkoholi, vaan yhä useammalla on huumausaineongelmia. Huumausainemarkkinat vaikuttavat myös

vankilan hierarkiaan ja aineita taloon tuovilla on mahdollisuus muuttaa tilannettaan joko negatiivisesti tai positiivisesti. Huumeusaineet ovatkin vahva painostuskeino heikompiä vankeja kohtaan. (Ks. Kääriäinen 1994, 110,168.)

Ulla Knuutin (2007, 148, 150) tutkimus huumeidenkäytön lopettaneiden elämäntavasta ja toipumisesta tuo esiin myös riippuvuudesta vapautuneiden arvoissa tapahtuneita muutoksia. Knuutin tutkimukseen osallistuneet kertovat luopuneensa menestyksen, ”erilaisuuden”, nautinnon ja materiaalisen omaisuuden arvostamisesta. Huumeidenkäytön lopettaminen ei sinänsä ole muuttanut arvoja, vaan arvot ovat muuttuneet, kun ihminen on muuttanut käyttäytymistään ja valintojaan ja sitä kautta omaksunut uudet arvot.

3.2. Elämäntarinat ja arvot

”Arvot, kulttuuri ja identiteetti” ovat siis keskeisiä käsitteitä siinä keskustelussa, jonka avulla halutaan ymmärtää rikollista alakulttuuria. Siksi halusin päästä keskustelemaan vankien kanssa heidän arvoistaan, vaikka arvokeskustelu ei kuulu viralliseen työssä käyttämäni arviointilomakkeeseen. Lähdin arvokeskusteluun Kääriäisen (1994) vankien elämäntarinoita käsittelevän tutkimuksen tukemana. Halusin selvyyttä siitä, *mitä arvoja vankien elämäntarinoissa näkyy, miten arvot muuttuvat eri elämänvaiheissa, miten arvoihin liittyvä käyttäytyminen muovaa identiteettiä, ja ovatko alakulttuurin arvot erilaisia kuin valtakulttuurin arvot*. Tärkeänä tavoitteena oli tukea haastateltavia pohtimaan omaa elämäänsä uudesta näkökulmasta. En halunnut myöskään jättää keskustelua vain kahdenkeskiseksi, vaan minusta oli tärkeää jäsentää sen perusteet ja tulokset tutkimukselliseen muotoon. Ajattelin, että tutkimuksen avulla opin itse ymmärtämään vankien arvomaailmaa entistä enemmän, ja myös toiset vankien parissa työskentelevät saavat itselleen ymmärtämisen välineitä. Arvoista puhuminen on helpompaa, kun ne on määritellyt ensin itselleen. (Taruvuori 2008.)

Niin vankien kuin kaikkien muidenkin ihmisten elämää on mahdollista lähestyä vain pysähtymällä kuulemaan heidän omaa tarinaansa. Lähdin siis keräämään tarinoita, elämäkertoja, joiden avulla tarkastelin sitä, miten niistä näkyy arvomaailman kehitys. Lapsuuden, nuoruuden ja tämän päivän arvot eivät ole irrallisia toisistaan. Lapsuuden tapahtumat ovat vaikuttaneet nuoruuden valintoihin, ja nuoruudessa tehdyt elämänvalinnat ja sitä kautta muotoutuneet arvot näkyvät aikuisen elämänselityksessä.

Elämäkerta on tapa läpikäydä koko elämä ja löytää tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet eri elämänvalintoihin. Jos keskustellaan ainoastaan lapsuudesta, esiin tulee paljon lapsuuden aikaisia vaikeuksia, kuten perheväkivalta. Seurauksena voi olla, että ihminen rakentaa itselleen selitysmallin, jonka mukaan kaikki asiat johtuvat lapsuuden ongelmista. Kun elämää pohditaan kokonaisuudessaan, voidaan yhdessä todeta, että lapsuuden olosuhteilla on toki oma vaikutuksensa elämänselitykseen, mutta suurin merkitys on koko elämän aikana tehdyillä moninaisilla valinnoilla. Elämäkerrat heijastavat näitä valintoja ja juuri niistä on tärkeä keskustella. Vanki joutuu tällöin itsekin ehkä ensimmäistä kertaa pohtimaan omaa elämäänsä ja omia valintojaan. Vankien omat arvot ja heidän kulttuurinsa olivat siis keskustelujen teemana. Rikos itsessään ei sitä vastoin ollut kovin tärkeä aihe, vaikka ”tutkimuskohteena” oli rikollinen alakulttuuri ja vaikka haastateltavia yhdisti rikos, josta he olivat saaneet lain mukaisesti tuomionsa ja olivat vankilassa suorittamassa rangaistustaan.

Lähtökohtani oli, että jokainen tarinansa kertoja on samalla oman kulttuurinsa edustaja. Yhtenä tutkimuksen juonteena oli myös herättää ajatuksia alakulttuuriin liitetystä käsitteestä ”marginaaliryhmä”. Miksi puhutaan marginaaliryhmästä? Poikkeako sen arvomaailma valtakulttuurin arvomaailmasta ja voimmeko sillä perusteella syrjäyttää vankien marginaaliryhmään kuuluvat ihmiset? Vai onko kyse vain käyttäytymisen ja asenteiden erosta?

Arvojen analyysissä käytin lähtökohtanani ja tukenani aikaisemmin esiteltyä sosiaalipsykologi Shalom H. Schwartzin (1992) arvo-teoriaa. Hän on luonut teoriassaan selkeän arvokartan, jossa kuvataan

päämääräarvoja ja niiden suhdetta toisiinsa. Tutkimukseni yhtenä lopputuloksena syntyi uusi arvokartta, joka kuvaa nimenomaan rikollisen alakulttuurin arvoja ja arvojen suhdetta toisiinsa.

Haastateltavat olivat siis kaikki ammattimaisia lainrikkoojia, jotka ovat valinneet alakulttuurin omaksi yhteisökseen. Rikokset ovat heille osa kulttuuria ja myös tapa hankkia toimeentuloa. He kykenevät sekä suunnittelemaan rikoksensa että toteuttamaan ne suhteellisen hyvin. Väkivaltainen käyttäytyminen oli muutamille tutkimukseen osallistujille erityisen tyypillistä.

Kuten jo mainitsin, elämänkaarahaastattelut, eräänlaiset narratiivit, olivat tutkimuksen keskiössä (ks. menetelmästä enemmän Taruvuori 2008). Ihminen pohtii omaa elämänsä kulkuaan kertomusten kautta. Hän voi itse valita pohtimansa kertomukset ja tarinat haluamastaan kohdasta elämänsä kulkuaan ja luoda oman erityisen elämäntarinansa. Kerrottu elämäkerta ei siis ole koskaan autenttinen kuvaus elämästä, vaan sen luonne muovautuu kertomuskontekstin mukaan, jolloin kertomuksissa annetaan elämän tapahtumille erilaisia merkityksiä. Sosiaalisen vuorovaikutuksen lisäksi ihminen tulkitsee elämänsä oman sisäisen tarinansa kautta. Hän tulkitsee tarinaansa uudelleen eri tilanteissa ja rakentaa näin kulttuurin tarjoamaan kontekstiin sopivan identiteetin, joka muodostaa jatkumon menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden välille. Usein tarinoissa halutaan tuoda esiin kuva omasta itsestä mahdollisimman normaalina ja terveenä ihmisenä. (Hänninen 2000, 26; Saastamoinen 2000a, 135–136; Sintonen 1999, 44–45, 51.)

Tarinan avulla on siis mahdollista rakentaa minuutta, jonka kehittyminen tapahtuu ihmisen ymmärtäessä elämänkaaren eri vaiheiden liittymisen toisiinsa. Myös tutkimukseen osallistujat rakensivat sosiaalista identiteettiään kertoessaan tarinaansa. Identiteetin rakentamisen avulla he pystyvät parhaimmillaan eheyttämään elämänsä sirpaleisuutta ja siten lisäämään elämänsä hallinnan tunnetta. Ihmisen identiteetti voi myös muuttua hänen kertoessaan elämäntarinansa, ja samalla ihminen valitsee toimintamallejaan ja elämäntyyliään (Heikkinen 2001, 125; Hyväri 2001, 18; Hänninen 2000, 22, 28–30, 48–49, 59–60; Saastamoinen 2000a, 139.)

Edellisen kaltaista tutkimusta tehdessään tutkijan on reflektoitava myös omaa elämäänsä. Hänen tulee kyseenalaistaa oma ymmärryksensä ja tulkintoja tehdessään suhtautua kriittisesti omiin asenteisiinsa. Tutkijan tulee pohtia koko ajan myös oman ihmiskäsityksensä ja omien kokemustensa perusteita. Se toi ison haasteen tutkimukselleni, koska vankeinhoidon virkamiehenä minulle oli jo muovautunut tietty, byrokraatiasta nouseva, käsitys vangeista. Pyrinkin tutkimusta tehdessäni jatkuvasti pohtimaan ja jopa kyseenalaistamaan omia käsityksiäni. Ongelma oli myös se, että minun piti kyetä ikään kuin siirtymään virkamiehestä tutkijan rooliin. Erityisen haasteen aiheutti oletus siitä, että vangit ajattelevat minun olevan lähinnä virkamies. Aineistoa kerätessäni koin kuitenkin olleeni tutkija ja myös vangit suhtautuivat minuun sellaisena. Siihen auttoi se, että tein tutkimushaastattelut erillään muista haastatteluista.

Keskustelin tutkimuksesta aluksi kymmenen vangin kanssa. Heistä kahdeksan oli halukkaita osallistumaan tutkimukseeni, kolme perui myöhemmin osallistumisensa. Syinä oli hakeutuminen toiseen vankilaan, elämäntilanteesta johtuvat syyt ja tuntemus, että muutosprosessin siinä vaiheessa vanki ei ollut vielä kykenevä käymään elämäänsä kokonaisuutena läpi. Yksi näistä vangeista on kuitenkin ilmoittanut halukkuuden kirjoittaa elämäkertansa joskus myöhemmässä vaiheessa. Sain siis viisi elämäkertaa, jotka olivat varsin kattavia ja antoivat vastauksia hakemiini kysymyksiin.

Kaikki tutkimukseen osallistujat olivat olleet vankilassa kolmesta yhdeksään kertaan saakka. Neljän tuomio oli väkivaltarikoksesta, ja tuomion pituus oli vuodesta viiteen vuoteen. Iältään vangit olivat 27–39-vuotiaita. Kaikilla oli jonkinlainen päihdetausta, niin kuin suurimmalla osalla suomalaisista vangeista on.

Siviilissä haastateltavat olivat eläneet hyvin tyypillistä rikolliseen alakulttuuriin liittyvää elämää. Kolmella päihtee ovat ohjanneet elämänvalintoja varsin voimakkaasti, ja he ovat rahoittaneet elämäänsä huumausaineita myymällä. Kahdella väkivaltaisuus ja sen avulla hoidetut erilaiset alakulttuurin tehtävät leimasivat elämää. Kukaan ei ole ollut vakituksessa työsuhteessa, kahdella oli tosin viimeisten kahden

vuoden ajalta satunnaisia töitä rakennusosalta. Työt oli tehty ilman verokorttia. Kenelläkään ei ollut ammatillista koulutusta, sillä vaikka kaikki olivat käyneet peruskoulun ja aloittaneet ammatilliset opinnot, niin opinnot olivat keskeytyneet. Keskeytyksen syynä on ollut erottaminen koulusta käyttäytymisen seurauksena, kiinnostuksen loppuminen, soveltumattomuus koulutusosalalle ja kokemus, että on tullut väärin kohdelluksi.

Ensimmäisen elämäkerran sain kirjoitettuna, koska en lomani aikana voinut järjestää keskustelua. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ollut käyttää tätä elämäkertaa varsinaisessa tutkimuksessa, koska vielä siinä vaiheessa ajattelin ainoastaan haastatella. Palatessani lomalta sain kuitenkin käteeni tekstin, jossa oli aitoa pohdintaa siitä, miksi elämässä oli tapahtunut erilaisia valintoja. Sen jälkeen pyysin kirjoittajalta luvan käyttää materiaalia tutkimuksessani, sillä mielessäni oli herännyt ajatus kerätä enemmänkin kirjoitettua tekstiä.

Koska kaikilla vangeilla ei ole samanlaisia kykyjä kirjoittaa, en voinut valita kirjallisia elämäkertoja ainoaksi tiedonkeruutavaksi. Olen siis kerännyt osan materiaalista haastattelemalla ja osan kirjoitetussa muodossa. Yksi elämäkerta on käyty läpi yhdellä ja yksi kahdella haastattelukerralla, kaksi on kerätty niin, että aluksi ne on kirjoitettu ja sen jälkeen olen tavannut kirjoittajat ja haastatellut heitä. Näin toimin, koska kirjoitettuaan elämästään vangit ilmaisivat halunsa osallistua myös haastatteluun. Toista heistä haastattelin kahteen kertaan hänen omasta toivomuksestaan. Myöhemmin hän lähetti vielä postitse lisää kirjoitettua tekstiä. Kaikki haastattelut kestivät noin tunnin. Se oli selkeästi maksimiaika, jonka osallistujat jaksoivat keskittyä kertomiseen. Yksi vanki ainoastaan kirjoitti elämäkertansa, sen jälkeen hänet siirrettiin toiseen vankilaan eikä haastattelemisen ollut enää mahdollista.

Elämäkerroille annettu runko oli hyvin avoin, sillä lähtökohta oli, että vangit saavat kirjoittaa ja kertoa itselleen merkittäviä elämänsä tapahtumia. Ohjeeksi annoin, että kertomus aloitetaan lapsuudesta ja edetään tähän päivään. Elämäkerta päättyi tulevaisuuden pohdintaan. Pääteet, väkivalta, perhesuhteet, kaverit ja koulu olivat avainsanoja,

joita annoin esimerkkinä aiheista, joista puhua. Rungon syntymisen taustalla oli yhdelle vangille kesätehtäväksi annettu elämäkerta, jonka runko muotoutui edelliseen tapaan, koska tiesin vangin elämään liittyvän väkivaltaa ja päihteiden käyttöä. Muut avainsanat tulivat valtakulttuuriin liittyvästä ajatuksestani ihmisille merkittävistä asioista. Haastatteluja tehdessäni esitin tarkentavia kysymyksiä. Kirjoitetussa elämäkerrassa tätä mahdollisuutta ei ollut. Koinkin parhaaksi malliksi aineiston, jossa vanki aluksi kirjoitti elämäkertansa ja sen jälkeen haastattelin häntä. Kirjoitetuissa elämäkertoissa oli havaittavissa selkeää elämänkulun pohdintaa, kun taas pelkkä haastattelu oli enemmän perinteinen haastattelu eikä herättänyt niinkään vangin omaehtoista pohdintaa. Haastattelun jälkeen purin nauhat ja litteroin tekstit mahdollisimman nopeasti. Näin kykenin muistamaan aidon tilanteen. Tein myös muistiinpanoja haastattelujen jälkeen tilanteen herättämistä ajatuksista. (Ks. tutkimuksen analyysin etenemisestä tarkemmin Taruvuori 2008.)

3.3. Keskustelut elämästä ja arvoista

Arvoja ei useinkaan määritellä edes arvodiskursseissa. Jotta johtopäätösten tekeminen olisi mahdollista, tarvitsin kuitenkin tutkimukseni avuksi rungon, ja löysin Schwartzin teoriasta erinomaisen tuen analyysilleni. Lähdin sen avulla luokittelemaan aineistoa niin, että ensin poimin elämäkertoista ne kohdat, joissa arvot tulivat selkeästi esiin. Pysin ottamaan mukaan koko tarinan, jotta aineiston vuorovaikutuksellisuus ja kerronnallisuus säilyisivät. Tarinasta etsin mielestäni tärkeimmän arvoon liittyvän perustelun, jonka pelkistin ja liitin johonkin Schwartzin teorian mukaiseen perusarvoon. Varsinaisessa tutkimusraportissani toin arvoja esiin elämäkertojen suorien lainausten avulla. Esitän seuraavassa tutkimuksen tuloksia samaan tapaan, mutta luonnollisesti voimakkaasti lyhentäen. Etenen lapsuuden kautta nuoruuteen ja aikuisuuteen. (Ks. tarkemmin Taruvuori 2008.)

A. LAPSUUDEN ARVO-OPPIMISTA

Lapsuuden arvot ovat tässä niitä arvoja, jotka haastateltavat itse liittävät lapsuuteensa, ja jotka muotoutuvat vuorovaikutuksessa erityisesti perheen kanssa. Perheet ovat olleet työväenluokkaan kuuluvia, ja vanhemmat ovat olleet töissä. Perheiden tulotaso ei ole ollut korkea, mutta taloudellisesti on tultu toimeen ilman ylimääräistä sosiaaliturvaa. Kaikki haastateltavat ovat eläneet lapsuutensa pienessä kaupungissa. Alle 10-vuotiaana elämä on ollut perhe- ja kotikeskeistä. Kaikilla on ollut muutama hyvä ystävä, mutta ei laajaa kaveryhteisöä.

Väkivalta ja turvattomuus

Lapsuudessaan haastateltavat ovat kokeneet tavallista enemmän fyysistä, psykologista ja seksuaalista väkivaltaa sekä laiminlyöntiä. Isillä on ollut mielenterveyden häiriöitä, rikollisuutta ja alkoholiongelmia. Suurin osa biologisista isistä ei myöskään asunut perheen kanssa. Ei tiedetty esimerkiksi sitä, montako kertaa isä on ollut vankilassa. Äideillä ei ollut tämän kaltaisia ongelmia.

Perheväkivalta nousi esiin hyvin selkeästi. Ainoastaan yksi haastateltavista sanoi, ettei lapsuuden perheessä sitä ollut. Hänellä oli kuitenkin kokemus seksuaalisesta hyväksikäytöstä, jonka tekijä oli perheen ulkopuolinen. Väkivaltaa kohdattiin myös koulussa.

Väkivalta näytti olleen merkittävä turvattomuutta lisännyt tekijä. Isäpuolten tekemistä pahoinpitelyistä puhutaan ”koulutusmuotona”, jonka tavoitteena on ollut karsia lapsista pois huonot tavat. ”Huono tapa” ei aina ole liittynyt lapsen käyttäytymiseen, vaan taustalla on voinut olla myös isäpuolen ajatus lapsen biologisen isän käyttäytymismallista, joka on haluttu kitkeä pois ennen kuin se on tullut lapsessa esiin.

Jotkut vangit totesivat lapsuuteen liittyneen myös sellaisia vaikeita asioita, joista he eivät halunneet kertoa.

Lapsessa väkivallan näkeminen ja kokeminen herätti turvattomuuden tunnetta. Turvattomuus syntyy pelosta itseän kohdistuvaa väkivaltaa kohtaan tai, kuten seuraavalla kertojalla, turvattomuus herää

menettämisen pelosta silloin, kun äiti on väkivallan uhrina. Kun lapsi näkee parisuhdeväkivaltaa, saattaa hänelle syntyä pelko jopa äidin kuolemasta väkivallan seurauksena:

Iloisia tapahtumia, kun pääsi mummolaan, pääsi vittuun sieltä hullujenhuoneelta! Mummolassa vietin vitusti aikaa, mut aina kuitenkin ikävöin ”kotiin” mutsin luo. Pelkäsin, että mitä tapahtuu taas jne... Veneiltiin, mökkeiltiin, leikittiin ”broidin” kanssa, mutta ne matsit seuras sinnekin. Mummon ja papan kanssa mökillä ei tarvinnut nähdä sitä paskaa. Se oli jes homma...mutta se vitun pelon, epätietoisuuden tunne, huoli mutsista seuras koko ajan mukana.

...Mutsi ei mua uskaltanut pahemmin halailla, helliä tms. ”matsin” pelossa eikä ite pahemmin uskaltanut, halunnut mennä halaamaan mutsia, ettei sen vuoksi tulis mitään...Sillä tavoin ”suojelin” mutsia...Mutsi antoi mulle selkään joskus lujaakin, kun ei uskaltanut olla antamattakaan ettei ite olis saanut.

Turvattomuuden kokemus ei liittynyt ainoastaan väkivaltaan vaan myös tunnekyllyyteen. Seuraava kertoja ei ole kotonaan kokenut väkivaltaa, mutta hän on kokenut hellyyden puutteesta johtuvaa turvattomuutta:

...niin mä faijan syyliin yritin väkisellä tunkea, ku faija ei oo mikään sylissä pitäjä ja näin, mutta mä yritin väkisin tunkea sen syyliin ja se ei ota. Me saatiin vähän semmoinen miehen kasvatus, että meillä ei ollut semmoisia lällyn, lällyn juttuja. Faija niin kuin luonteeltaan oli sellainen juro, oikeudenmukainen ja rehti kyllä, niin se torjutuksi tuleminen. Mä en muista, että se olis tehnyt silloin mitenkään kipeetä, mä olin jo niin oppinut tyytymään. Jos ois faija ottanut mut syyliin ja paaponut näin, niin...se olisi ollut jotain ekstrapaa varmaankin.

Tarinan tapahtuma ei ollut ensimmäinen kerta, kun kertoja on kokenut torjutuksi tulemistä. Sen vahvistaa toteamus ”*mä olin jo niin oppinut tyytymään*”. Kertoja ei syyllistä isäänsä, hän vain tuo esiin isän arvoja ja liittää isän käyttäytymisen perinteeseen (perinnearvo). Siihen liittyy tietynlainen lasten kasvatus, jossa tavoitellaan nöyryyttä ja kun-

nioitusta vanhempia kohtaan. Kertoja itse ei halua toteuttaa tällaista mallia omien lastensa kasvatuksessa, vaan hänen tapansa kasvattaa on enemmän ”hyväntahtoista” (hyväntahtoisuusarvo) kuin perinteeseen liittyvää. Ymmärretään myös, että vanhempien osoittamalla huomiolla ja kiinnostuksella lapsen elämää kohtaan on tärkeä merkitys itsetunnon kehittymiselle.

Perheväkivallan ja hellyyden puutteen mukanaan tuoma arvomaailma on elämäkerroissa selkeästi havaittavissa. Kukaan tutkimukseen osallistuneista ei ole kokenut lapsuuden perhettään täysin turvallisiksi. Toiset olivat valmiimpia puhumaan näistä kokemuksista kuin toiset. Kaikki kuitenkin toivat esiin turvattomuutta, joka liitettiin joko perheväkivaltaan tai tunnekyllyyteen. Yhteenvedonomaisesti ja Shalom H. Schwartzin teorian kautta tulkittuna voidaan vankien lapsuuden kertomuksista löytää *turvallisuus arvona, ja turvattomuus kokemuksena*.

Koulukiusaaminen

Elämäkerroissa tulee esiin paljon koulukiusaamista. Kiusaamisen kohteena on ollut joko kertoja itse tai hän on ollut silminnäkijänä. Kiusaajat ovat olleet lapsia ja uhrin toisia lapsia. Kiusaaminen on ollut jatkuvaa, ja kertojat ovat kokeneet kiusaajan toimivan väärin kiusatesaan heikommassa asemassa olevia. Haastateltavilla on myös itsellään kokemusta kiusatuksi joutumisesta, mutta he ovat kaikki kyenneet puolustautumaan, yleensä väkivallan avulla. Heillä on ollut halu osoittaa yhteisön normeja rikkovalle kiusaajalle, että tämä tekee väärin, mutta samalla normeja rikkova väkivalta on ollut oman toiminnan mallina. Jo lapsuudessa on opittu, että väkivallan avulla toisia voidaan ”opettaa” ja samalla se herättää vanhempien oppilaiden kunnioitusta.

”Masa” ylimielinen kiusaajatyyppe ja isokokoinen. Suoraan sanoen en olisi halunnut ikinä tapella sen kanssa, mutta se oli väistämäntöntä. Se kiusas aina kaikkia. Rikko niitten majat, lumilinnat, sekoitti leikit jne...Ja minä vittu aina puolustamaan.

Yritti juosta kiinni noustessaan ylös, mut nakkasin kiven päähän ja se siitä matsista. Sain arvostusta 5 ja 6 luokkalaisilta ja ennen kaikkea hyväksyntää, kunnioitusta. Silloin päätin, että en puhu vaan toimin...menee paremmin perille...näköjään!? Mut himassa ei kunnioitusta herunut äijältä...taas selkään!

Ekalla luokalla sit alkoi se kiusaaminen mun ”höröksistä”, kuluneista, käytetyistä vaatteista (broidin vanhoja!) Pistin hanttiin vaikka turpaan tuli. Muistan kun kerran kaks mua pari vuotta vanhempaa jatkää repi mun paidan, taskut housuista, levitti repun pitkin piennarta ja uittivat ojassa! Kaverit huusivat juokse pakoon...Ja vitut ajattelin, sit tuli nyrkkiä ja potkuja ei ne sattunut...vaan se vitun nöyryyts toisten edessä!

Myös opettajien toiminta on aiheuttanut haastateltavissa negatiivisia tunteita. Paljon keskusteltu ”keskiluokkaisuuden” suosiminen koulussa tulee selvästi ilmi. Alempien sosiaaliluokkien lasten näkökulmia, puhetta, kieltä, tapoja ja tottumuksia ei hyväksytä. Siitä seuraa lasten suoritusasteen aleneminen ja koulutusasteen lyheneminen. Elämäkerroissa tulee esiin, kuinka haastateltava ei saanut mahdollisuutta kertoa omaa näkemystään tapahtumista, joista häntä syytettiin. Koettiin myös, että rangaistuksia oli saatu syyllistymättä muuhun kuin itsepuolustukseen. (Ks. Poikolainen, Ranta & Taruvuori 2005, 59–61.)

H2: No, koulussa tapahtu ihan mitä vaan niin se oli aina mun vika. Mä en tiedä, se johtu varmaan siitä meidän luokanvalvojust, se vihas niinku yksinhuoltajan lapsia.

Haastattelija: Toiks se jotenkin julki?

H2: Silleen julki, että mä olin meidän luokan ainoo yksinhuoltajan lapsi. Toi silleen julki, että kaikki mitä tapahtu, vaikka mä en ollu tehnyt pahoja, niin mua syytettiin.

Tutkimusten (esim. Lappi-Seppälä 2006, 24) mukaan koulussa tapahtuvan kiusaamisen ja negatiivisten kokemusten seurauksena voi olla koulujärjestelmän edustamien arvojen kieltäminen, jonka seurauksena lapset asettavat sellaiset omat arvot ja päämäärät, joihin he kokevat omaavansa resurssit. Arvojen uudelleen muotoilu tapahtuu usein

nuorisojengien rikollisissa alakulttuureissa ja siellä myös ”toteutetaan itseä” erilaisin keinoin.

Edelliseen liittyy myös se elämäkerroissa esiin tuleva seikka, että jo alle 10-vuotiaat lapset alkavat etsiä jännitystä, stimulaatiota, elämäänsä. Aluksi leikit ovat tuoneet sitä mukanaan, mutta kaikki ovat polttaneet myös ensimmäiset tupakkansa jo noin kuusivuotiaana ja alle kymmenen vanhana on maistettu alkoholia. Ensimmäiset näpistyksyetkin ovat jo ala-asteiässä toimineet jännityksenluojina.

Sitten kun menin kouluun. Heti ekalla luokalla jäätiin yhen kaverin kanssa röökin poltosta kiinni. Kun röökin polttokin lähti siitä, että meitä hyväksyttiin pentuna isojen jätkien porukoihin.

Perinteet

Shalom H Schwartz (1992) liittää nöyryyden ja vanhempien kunnioituksen perinnearvoon. Arvo näkyy elämäkerroissa vanhempien arvojen lisäksi myös lasten omassa käyttäytymisessä. Lapset ovat pyrkineet olemaan nöyriä vanhempiaan kohtaan. Nöyryys ja kohteliaisuus osoitetaan biologiselle vanhemmalle, hänelle, joka ei käytä väkivaltaa lasta tai toista aikuista kohtaan. Väkivaltaa käyttävät isäpuolet eivät ole saaneet osakseen kunnioitusta. Yleensä äiti on ollut ihminen, jolle ei ole haluttu tuottaa mielipahaa.

”Perinnearvo” tuotiin selkeästi esiin. Ne haastateltavat, jotka kokivat oppineensa lapsuuden perheestä hyviä asioita, kertoivat haluavansa opettaa nämä asiat myös omille lapsilleen.

Saatiin muuten hyvä kasvatusta siihen käyttäytymiseen. Se on kantanut elämässä ja se kantaa vieläkin. Mä oon opettanut sitä omille lapsillekin. Siitä on niin kuin mainittukin. Muistan kun vähän kasvettiin siitä, niin joku sanoi, että kyllä ne kakarat, että ne osaa käyttäytyä. Niin kuin just tällaisia, että tervehtii vanhuksia ja osaa olla korrekti asioissa. Mutta sellainen kasvatusta me saatiin varmaan mutsinkin takia, että niiden ei tarvinnut hävetä meitä.

Myös ”turvallisuus” liitettiin lapsuuteen, ja sekin näkyi puhuttaessa lapsuuden perheestä. Osalla haastateltavista oli hyvin läheinen suhde omiin lapsiinsa, ja puhuessaan omista lapsuuden turvattomuuden kokemuksistaan he vertasivat niitä omaan perheeseensä ja korostivat sitä, kuinka haluavat tarjota lapsilleen sellaista, mistä kokevat itse jääneensä paitsi. Erityisen mielenkiintoista on, että vaikka elämäkerroissa tuli lapsuudesta esiin paljon negatiivista, kukaan kertojista ei syyttänyt perhettään omista elämänvalinnoistaan.

Kokemukset lapsuudesta eivät olleet pääsävyltään myönteisiä. Lapsuudessa opitaan, mitä voi tehdä ja mistä yhteisö palkitsee ja mistä rankaisee. Lapsuuden yhteisö eli perhe oli opettanut, että väkivallan avulla toista alistamalla saa valtaa. Myös tunnekylmyys oli lapsuudessa opittu. Tunteita ei ole saanut osoittaa, mutta elämäkerroissa tulee esiin myös se, että kaikissa perheissä vanhemmatkaan eivät ole siihen kyenneet. Turvattomuus sai osan lapsista toimimaan myös siten, että he tukivat toisten lasten turvallisuutta. He ovat puolustaneet heikompia koulukiusattuja.

Lapsuuden tarinoissa tulee esiin myös se, kuinka arvostusta on haettu vanhemmilta lapsilta koulussa, kun kotoa ei sitä ole saatu. Lapsi kokee oman yhteisönsä aina tärkeäksi. Kun lapsi ei saa lähiyhteisöstään, perheestään, haluamaansa huomiota, hän hakeutuu toiseen yhteisöön ja pyrkii sieltä hakemaan arvostusta. ”Uuden” yhteisön jäseneksi pyrittiin tekemällä erilaisia kiellettyjä asioita kuten näpistämällä tai polttamalla tupakkaa.

”Valta” näkyi tavoiteltavana arvona jo hyvin varhain, alle 10 vuoden iässä. Väkivalta on kotoa opittu keino ratkaista erilaisia asioita. Vaikka väkivalta koetaan hyvin negatiivisena asiana ja turvattomuutta lisäävänä seikkana, ollaan myös itse valmiita käyttämään sitä. Tämä johtuu siitä, että lapsi on oppinut kotoa käytösmallin. Hän on nähnyt kuinka väkivallan avulla saadaan toinen henkilö alistetuksi.

Lapsuuteen liittyvissä tarinoissa oli löydettävissä useita Schwartzin esittämiä perusarvoalueita. Tarinoista löytyivät perinteet, turvallisuus, hyväntahtoisuus ja valta. Myös ”stimulaatio” alkoi näkyä lähellä 10-vuoden ikää yhä useammin. Schwartzilaiset vastinparit ”*Perinne ja*

hyväntahtoisuus valtaa ja virikkeellisyttä (stimulaatiota)”vastaan ilmenivät elämäkerroissa selvästi. Kiinnostavaa on, että lapsuuden arvoissa painottuivat toiveikkaasti sellaiset hyvät asiat, jotka halutaan liittää myös omien lasten elämään.

B. ARVOVALINNAT NUORUUDESSA

Perinteestä itseohjautuvuuteen

Itseohjautuvuus alkoi vallata tilaa nuoruudessa. Murrosiässä tulee usein kapinaa vanhempien yhdenmukaisuus- ja perinnearvoja kohtaan. Nuori pyrkii itsenäistymään, haluaa kokea jännitystä ja löytää haasteita elämälleen. Itseohjautuvuuteen liittyy toiminnan ja ajattelun vapaus. Ihminen haluaa valita itse omat päämääränsä, joiden toteuttamiseksi ollaan valmiita ottamaan myös riskejä. Itseohjautuvuus onkin nuorille hyvin tärkeä arvo. Toisaalta vanhemmillekaan ei haluta tuottaa mielihapaa ja siksi ollaan valmiita noudattamaan myös ”perinnearvoja”. Itseohjautuvuus- ja perinnearvot ovat kuitenkin toisilleen vastakkaisia ja seurauksena on ainakin hetkellisiä sosiaalisia ristiriitoja. Myös psykiset ristiriidat ovat mahdollisia. (Ks. Schwartz 1992, 8–10.)

Tutkimukseen osallistuneet tuovat nuoruudestaan esiin perinnearvoja, mutta myös sitä, kuinka he jo nuorina päättivät noudattaa omia sääntöjään ja lakejaan:

Okei sit alkuvuikosta kuulusteluihin mutsin kanssa olin alle 18 v. Naureskelin, että sitä saa mitä tilaa. Sanoin kyttille:”Missäs mun todistajat on? Et se sen aloitti!” Ei kuulemma tarvita kun on selvä (?) asia. Haistatin vitut ja siitä alkoi mun 100 % pure hate, rage for cops! Olin tehnyt ekojen kuulustelujen jälkeen päätöksen, että elän yhteiskunnan lakien ulkopuolella, noudattaen omaa katujen lakia.

Oman lain noudattaminen ei kuitenkaan ole ollut seurausta pelkästään viranomaisten toiminnasta. Suurimmalla osalla haastatelluista on myös lähipiirissään ollut ihminen, jonka käyttäytyminen on ollut ahdistavaa,

ja samanlaisten kokemusten uusiutuminen on haluttu estää. Toisaalta lapsuuden muistot ja kokemukset ovat osalle olleet niin rankkoja, että ne on haluttu jättää taka-alalle. Tilalle ovat tulleet itseohjautuvuus ja monenlainen ”virikkeellisyys”, eli on haluttu olla itsenäisiä ja samalla haettu jännitystä. Jännityksen haku on voinut samalla purkaa omaa pahoinvointia. Perinnearvot on suljettu taustalle ilman, että niistä olisi aidosti haluttu luopua.

Sit mutsi tuli yritti halata ja itki...Pyyteli anteeksi kaikkea. Pyyti pitämään huolta itsestäni. Tönäsin mutsin pois...Totesin sille kylmästi vain: ”Olisit pyytänyt vuosia sitten ja puhuisit vittu asia selvinpäin!” Olin ihan raivona. [...] Mutsi lähti...Tajus että sen omaa poikaa ei ollut, olin muuttunut kovax kylmäx jne...(Mulla oli kuitenkin ikävä äitiä jotenkin sisälläni mut en myöntänyt sitä itelleni vasta kun tuli tää tuomio tapon yrityksestä. Kun oli ekan kerran aikaa yli 20 vuoteen ajatella.)

Seuraava kertoja poikkeaa muista siinä, että hän on tehnyt nuoruuden rikoksensa lähinnä yksin. Hän on myös ainoa, joka kertoo olleensa koulukiusaaja, kun muut ovat olleet itse kiusattuja:

Haastattelija: Mikä siinä sitten, että sun oli saatava sitä (alkoholia) lisää?

H5: Kai se oli se nousuhumala...ja sitten kun se oli kiellettyä. Ja halus olla iso poika. [...]Kavereitten kanssa keksittiin aina ristiin sillai, että ne tulee meille ja mä meen niille. Oltiin aina kylillä. Kesällä mentiin teltaan, jonkun luokse. Ja sitten lähettiin aina sieltä livohkaan. Muistan joskus...joskus lähin kotoa ikkunastakin. Kävin kilometrin päässä kyläkaupan murtamassa ja takas kotiin tyytyväisenä nukkumaan.

Kertomuksissa tulee selkeästi esiin myös se, että nuoruudessa ihminen alkaa irtautua kodista ja etsiä uutta yhteisöä. Jos hän silloin ryhtyy hankkimaan arvostusta ja valtaa väkivallan avulla, seurauksena on yhteiskunnan antama leima, joka vahvistaa tietyn roolin. Tämän roolin seurauksena ihminen muovaa vähitellen omaa identiteettiään rikoksentekijäksi ja ryhtyy käyttäytymään uuden identiteettinsä vaatimalla tavalla. Sen velvoittamana hän hakeutuu kaltaistensa seuraan, ja aikaisemmat sosiaaliset suhteet heikkenevät.

Uusi yhteisö ja rooli

Kertojat ovat hakeutuneet jo nuorina ryhmiin, jotka ovat eläneet heidän arvojensa mukaista elämää. Ryhmä on arvostanut jännitystä ja toimintatapa, jonka avulla sitä on saavutettu, on kaikilla ryhmän jäsenillä ollut samanlainen. Uusien sosiaalisten suhteiden ja uuden yhteisön avulla haastateltavat ovat vahvistaneet rikoskäyttäytymistään ja samalla oppineet sitä lisää. (ks. myös Lappi-Seppälä 2006, 31.)

Osa haastatelluista kuului nuoruudessaan skinhead-ryhmään. Muun muassa sen ulkomaalaisvastaisia ajatuksia on pidetty oikeina, koska ulkomaalaiset on koettu uhkaksi yhteiskunnan rauhalle. Näillä nuorilla näkyi edelleen lapsuudessa vahvasti esiin tullut kaipuu turvallisuuteen, jonka saavuttamisessa käytettiin nyt valtakulttuurin normeja rikkovia keinoja.

Haastattelija: Ootko sä sitten ollut ihan...skinhead aate?

H5: On. Murrosiässä tutustuin, niin eihän mulla ollutkaan muita kavereita kuin nahkapäitä. Ihan ekaks olin punkkari, sitte siinä toiminnassa ei ollu mitään järkee. Tuolla pääsi hakkaamaan mailalla ihmisiä. [...]

Haastattelija: Mikä siinä oli siinä nahkapäissä?

H4: No kaikki normaali ihmiset pelkäs. Lähti aina karkuun ku me tultiin pakalle.

Kertoja on hakenut itselleen yhteisöä. Aluksi hän on liittynyt punkkareihin selvittämättä sen enempää, mitä tämän aatteen taustalla on. Sen jälkeen hän on kokenut punkkarit huonoksi valinnaksi ja liittynyt skinheadeihin. Siellä hän on ”toteuttanut itseään” väkivallan avulla. Uhreina ovat olleet lähinnä maahanmuuttajat, mutta väkivaltaa on käytetty myös muita, esimerkiksi punkkareita kohtaan. Väkivallan käytön taustalla ei ole ollut ainoastaan asenne vaan myös käyttäytymismalli, jonka avulla on saatu toiset ihmiset pelkäämään.

Kaikista haastatelluista käy yhä selvemmin ilmi, että rikollisen käyttäytymisen oppiminen tapahtuu pienryhmissä. Ryhmässä opitaan motiivit, tarpeet ja asenteet.

Niihin aikoihin noin 11 vuotiaana sain ensi kosketuksen katu-elämään. Siellä ”kundi” otti mut omakseen. Pikkuhiljaa otin ekat matsini kadulla. Vittu mikä filis. Siellä rupesin pikkuhiljaa tuntemaan, että se on mun elämää, ei lakeja, ei sääntöjä jne.

Kertojan uusi yhteisö on muodostunut alakulttuurin edustajista. Yhteisön muut jäsenet ovat olleet huomattavasti vanhempia. He ovat jo aikaisemmin valinneet oman kulttuurinsa ja noudattaneet kulttuuriin liittyviä arvoja. Myös kertoja saa väkivallan avulla osakseen yhteisön arvostusta ja samaan aikaan itseohjautuvuuden merkitys kasvaa. Hän tuntee itsensä itsenäiseksi ja ottaa alakulttuurissa hyväksytyin vastuun omasta toiminnastaan: Hän tuntee itsensä vapaaksi. Yleinen vastuunottoon liittyvä ajatus on kuitenkin se, että ihminen ymmärtää tekojensa seuraukset uhrilleen ja yhteisölle. Hän ei silloin vähättele omaa osuuttaan. Siksi valtakulttuurin edustajat ajattelevat väkivallan käyttäjän nimenomaan väistävän vastuuta teostaan. Alakulttuurissa väkivalta puolestaan on oikeutettu toimintatapa, ja käsitys vastuusta on toisenlainen.

Kertoja esittelee näytteessä myös saamansa roolin. Hän on noudattanut rooliodotuksia ja saanut siitä palkinnoksi hyväksynnän. Samaan aikaan hän on rikkonut valtakulttuurin nuoreen liitettyjä rooliodotuksia ja rangaistuksena tästä hän on saanut poikkeavan leiman. (Vrt. Goffman 1990.) Hän kertoo elävästi myös sen, miksi on nuoruudessaan käyttänyt väkivaltaa:

Samalla tappelin, purin pahaa oloani muihin, sain mainetta, kunniaa, hyväksyntää jne... Mitä en saanut himassa. Ja se tuntui hyvältä, mitä kadut, diskot jne. tarjos: vapautta, hauskanpitoa, tyttöjä ja ennen kaikkea tappeluita, joista nautin 100 %:sti! Ottaa erää, kokeilla mihin pystyy, mitä kestää. Siinä vaiheessa väkivalta rupes hallitsemaan mun elämää ja olemaan osa sitä! Joka päivä!

Väkivalta on ollut keino purkaa omaa pahanolon tunnetta, vaikka käyttäytymisen seurauksena on ollut toisen vahingoittuminen. Kertoja korostaa, että syyttömän päälle hän ei ole koskaan käynyt. Tappelun aloittaja on aina ollut joku muu. Myöhemmin useat nuoret ovat

halunneet haastaa kertojan tappeluun seurauksena siitä, että hän on saanut mainetta hyvin väkivaltaisena ”persoonana”. Väkivaltaisesta maineesta on seurauksena ollut myös toisten kunnioitus, joka on aiheuttanut hyvänolon tunteen. Kotoa kertoja ei koe saaneensa koskaan arvostusta.

Edellinen tarina seuraa selkeää käyttäytymismallia. Ensimmäinen on paha olo, joka on käyttäytymisen alkumotiivi. Pahanolon purusta seuraa kunnioitusta ja arvostusta. Saadaksesen lisää arvostusta nuoren miehen on pitänyt lisätä myös väkivaltaa, ja näin käyttäytyminen on alkanut kiertää kehää. Se on muodostunut eräänlaiseksi kehämalliksi. Käyttäytymismallin taustalla on sellaisia tekijöitä, jotka osoittavat, että tehdyt valinnat eivät ole olleet täydessä merkityksessä ”itsenäisiä”. Ne eivät siis ole itsenäisiä, autonomisina valintoina ohjanneet kohti rikollista alakulttuuria.

Päihteet

Varhain aloitettu päihteidenkäyttö tulee esiin kaikkien haastateltavien elämäntarinoissa. Suurin osa on aloittanut alkoholilla ja siirtynyt melko pian huumausaineisiin. Joillakin alkoholin käyttöön on nuoruudessa liittynyt lääkkeiden sekakäyttöä, mutta se ei ole ollut yleensä pitkäkestoista, lähinnä kokeilumuotoista. Alkoholia on kokeiltu alle 10-vuotiaana ja säännöllinen käyttö on alkanut viimeistään 14-vuotiaana. Seuraavassa kuvaus humalaan liittyvistä tuntemuksista:

Musta oli kasvanut ulkoapäin ohjautuva, mielitelevä ja ihmisiä pelkäävä lohduton nuorukainen ja kun tähän saumaan sain kokea humalan nostattamat tunteet, niin jo alistuneisuus ja ujous karisi...itsetunto kasvoi kohisemalla ja änkytys loppui.

Vapaus ja itseohjautuvuus liittyvät vangeilla nuoruudessa nimenomaan juuri päihteiden käyttöön. On ajateltu, että erityisesti huumausaineisiin liittyy vapaus tehdä mitä huvittaa. Huumausaineista puhuttaessa kuvauksiin liitetäänkin positiivisia tunteita. Sosiaalisuuden koetaan lisääntyneen. Alkoholin rinnalle on aluksi tullut kannabis, josta on

siirrytty amfetamiiniin, jonka käytön seurauksena alkoholi on jäänyt osalta kokonaan pois. Amfetamiini on saanut aikaan tunteen parantuneesta keskittymiskyvystä. (Ks. Knuuti 2007, 60.)

Haastattelija: Siitäkö se sitten alkoi?

H2: Silloin dokattiin vielä viikonloppuisin. Sitte alko tulla pilvi aika paljon kuvaan mukaan. Ja viina jäi vähemmälle. Alko loppuun nää pahoinpitelyt kokonaan. Ne jotka veti viinaa ei ne kuulunu enää samaan piiriin. Ne oli vähän niin ku alempaa kastii.

Kertojan alkoholin käyttöön oli aikaisemmin liittynyt väkivaltaisuutta. Hän on liikkunut kavereiden kanssa kaupungilla ja lyönyt nyrkillä vastaanulijoita. Kaveruksilla on ollut kilpailu siitä, kuka pahoinpitelee eniten. Kannabiksen käytön seurauksena pahoinpitelyt ovat loppuneet. Myös yhteisössä on tapahtunut muutoksia siten, että alkoholin käyttäjät on syrjäytetty kannabista käyttävien joukosta. Tämä osoittaa osaltaan yhteisön vaikutusta valintoihin: Kun aletaan käyttää huumausaineita, käyttö on suorastaan yhteisön jäsenenä pysymisen edellytyksenä. Yhteisö ja yhteisöllisyyteen liittyvä ystävyys ovatkin nuorelle erittäin tärkeitä asioita.

Rikokset

Tässä vaiheessa myös rikosten tekeminen on lisääntynyt. Kaikki haastateltavat ovat aloittaneet sen alle 15-vuotiaina. Rikoksia on tehty jännityksen ja rohkeuden osoittamisen takia. Osalla rikoksiin on liittynyt myös ”luovuutta” eli on pyritty keksimään rikoksia, joiden tekeminen ei ole ollut liian helppoa, ja näin ollen kiinnijäämisriski on kasvanut. Seuraavan sitaatin kertoja on aluksi tehnyt autovarkauksia tullakseen hyväksytyksi jengiin. Myöhemmässä vaiheessa varkauksista on haettu edelleen jännitystä, mutta mukaan on tullut myös ”suoriutumisen” eli rikoksista on etsitty haasteita.

Haastattelija: Jos siitä ois seurannu jotain...jos sä olisit joutunut Keravan vankilaan niin oisko se kasvattanut sun egoa vai?

H4: Todennäköisesti. Veljen kaverit ne...ne sano aina, kun mä aloin epäröimään jostain jutusta...kun ne anto mulle jonkun tehtävän...niin...kun mä rupesin epäröimään, että lähenks mä mukaan, niin kaikki broidin kaverit sano, että no totta kai sä lähet, niin et sä saa mistään mitään. Sen kun vaan meet ja annat mennä vaan. Ja jossain vaiheessa se iskostu mun päähän, että saatana, sen kun meen vaan niin ei siitä tuu mitään, ku mä oon alaikäinen. Jos siitä jotain tulee niin ne menee mutsille.

Edellinen haastateltava tuo selkeästi esiin nuorten ajatuksia alle 15-vuotiaina tehdyistä rikoksista. Nuori ei ota niistä minkäänlaista vastuuta, koska alle 15-vuotiaana hän on rikosoikeudellisesti alaikäinen. Se tarkoittaa, että rikoksista ei seuraa yhteiskunnan taholta rangaistuksia. Haastateltava kertoo myös ajatelleensa, että jos joitakin korvauksia tulee, niin ne menevät äidin maksettaviksi. Samaan aikaan nuori haluaa olla itseohjautuva. ”Aitoon” itseohjautuvuuteen liittyy kuitenkin vastuunotto omista teoista. Sitä nuori ei ota osittain siksi, että hänellä on rikosura alkuvaiheessa puutteellinen käsitys siitä, minkälaisia rangaistuksia rikoksista voi seurata. Vaikka itseohjautuvuuden taustalla on vapaus, niin se ei tarkoita oikeutta tehdä mitä tahansa. Siihen liittyy kyky päättää ja valita. Jos nuori päättää, että hän rikkoo valtakulttuurin normeja, häntä rangaistaan. (Ks. Kääriäinen 1994, 45; Bauman 2004, 29.)

Väkivalta, maine ja kunnia

Mainetta ja kunnioitusta nuoret rikoksenteelijät ovat omassa yhteisössään saaneet väkivallan avulla. Sen avulla on voitu hallita myös muita ihmisiä. Valta onkin Schwartzin (1992) mukaan yksi ihmisen perusarvoista, ja varakkuus ja yhteiskunnallinen arvostus liittyvät siihen kiinteästi. Seuraavassa otteessa kertoja tuo esiin omaa väkivaltaisuuttaan, josta hänelle on tullut jo jonkinlainen huume, eli hän on riippuvainen väkivallasta ja sen tuomasta maineesta. Myös hänen identiteettinsä on alkanut muotoutua yhä enemmän väkivallan kautta.

Lähdettiin menemään. Näin tappelukaverin vielä kun käveltiin kylän läpi. Sain kehuja, taputuksia, halauksia, tunnustusta sitkeydestäni, kovuudestani & parasta tunnustuksen kaikkien kuullen: tasapeli! Taas tuli kunnioitusta ja mainetta... Se oli kuin huumetta... Olin saanut/päässyt ns. top 10:iin katutappelijana yläaste ja amis tasolla, piireissä tai miten se sanotaan...?

Väkivaltaisilla nuorilla tunteet, ajatukset ja teot menevät usein sekaisin, koska heillä ei ole kykyä ilmaista tunteitaan. Heillä ei ole selkeää kuvaa omasta sisäisestä minästään, saati että he kykenisivät tuomaan sitä esiin. Seuraavassa sitaatissa tulee esiin, kuinka väkivaltainen nuori rakentaa identiteettiään oman toimintansa kautta. Haastateltava kuvaa itseään voimakkailla adjektiiveilla ja vertaa toisiin väkivaltaisiin alakulttuurin edustajiin.

Vittu se sai mahtavan filiksen mulle kun maistoin oman veren, näin sen veren... Se vittu pumppas lisää adrenaliinia lihaksiin, suoniin, jne... Sai mut suoraan sanottua hurmokseen... En tuntenut kipua, sääliä armoa. En vittu mitään muuta kuin halua satuttaa sitä vitun pahasti... ja lisää... Sit joku tarttui kiinni musta niskaotteella ja raahas kauemmaks... rimpuilin irti... broidi! Sanoi: Ota kaveris ja lähe meneen mä hoidan tän... Sanoin vitut tää on mun matsi, ehkä en ole himassa mitään tai ketään... täällä olen! [...] Pidän tätä matsia mun ”tulikasteena” kaduilla, näytön paikkana. Osasin ja uskalsin olla raaka mitä monet ei tänä päivänäkään ole! En säälinyt, antanut yhtään armoa, nautin toisen kivusta, satuttamisesta, vedin matsit loppuun asti kävi miten kävi, joko – tai tyyllillä! Siitä matsista tuli mun tavamerkki peloton, raaka, armoton, peräänantamaton.

Kaikki väkivalta ei kuitenkaan kohota mainetta. Seuraava haastateltava on nuoruudessaan puukottanut toista nuorta. Nuorten keskuudessa tällainen toiminta ei ole ollut hyväksyttävää:

Haastattelija: Oliko se ehdonalainen sellainen tuomio, että hetkauttiko se millään tavalla vai oliko se vaan ihan sama?

H2: No, silloin sanotaan, se itse teko hetkautti. Se itse teko. Eihän mun tarvinnu mennä kouluunkaan kuukauteen.

Haastattelija: Miksi ei?

H2: Mä oisin saanut turpaani, kun mä olin puukottanut. [...] Se ei ollut se puukotus, että se olis tavallaan mun mainetta nostanu, päinvastoin[...]

Haastattelija: Miks sä halusit kovan maineen?

H2: Halus näyttää, että toiset pelkää.

Haastattelija: Mitä haittaa siitä nimestä vielä on?

H2: On siitä haittaa ja hyötyä tavallaan. Puukotuksen jälkeen tuli aina viikonloppuisin, että ooks sä se. Halus tulla kokeileen. Nimestä on edelleen haittaa. Ei mun oo tarvinnu enää tänä päivänä tapella, viimeiseen kymmeneen vuoteen. Että sillä tavalla on ollut hyötyä. Mutta eka vankilatuomio tuli pahoinpitelystä.

Myös vankilatuomiot ovat kasvattaneet valtaan kuuluvaa mainetta jo nuorilla. Vankilasta vapautunut joutuu kuitenkin marginaaliryhmään ja hänen on vaikeata palata normaalin yhteiskunnan jäseneksi, sillä vankeja pidetään yhteiskunnasta vieraantuneina, vihamielisinä ja uhkaavina. Vankilakokemusten tuoman maineen avulla kertojat ovat silti saaneet valtaa myös ”siviiliyhteisössään”. Seuraavassa kuvaus ensimmäisestä vapautumisesta:

Isobroidi tuli hakeen mua siviiliin ja kyllä silloin kateltiin mua kunnioittaen, niinku oisin jotain suurta tehnyt ja kun näin vanhoja frendejä, ni ne oikein ihasteli mua ja taputti olalle, että oot sä kova jätkä, oikein linnan jätkä. Ja vasta hakattu tatuointi olkapäässä tietenkin korosti asioita...

Mua tietenkin miellytti moinen huomio ja aloin oikein ylläpitää tätä roolia ja se oli helppoo, koska se rooli kulki käsi kädessä alkoholismini kanssa. Uskalsin kannissa olla maineeni veroinen ja jopa kasvattaa sitä ja ei kulunut pitkää aikaa, kun häkki heilahti taas.

Aikaisemmassa näytteessä rakennettiin väkivaltaan liittyvää identiteettiä, edellisessä haastateltava puolestaan kertoo rakentaneensa uutta identiteettiä vankilakokemuksen ja siihen liittyvän kunnioituksen avulla. Vankila on antanut leiman, jonka seurauksena hakeudutaan myös siviilissä omaan alakulttuuriin, jossa tämä leima ei ole negatiivinen vaan lisää hyväksyntää. Alakulttuuri suojaa silloin valtakulttuurilta, ja

rikollisen leiman saamisesta seuraa uusi sosiaalinen asema. Ihminen on tästä eteenpäin ensisijaisesti rikollinen, ilman muita asemia tai rooleja. Positiivinen palaute on alakulttuurissa palkinto kyseisestä käyttäytymisestä ja roolista, kun taas valtakulttuurissa sama asia tuo mukanaan poikkeavuuden leiman. (Kääriäinen 1994, 82; Goffman 1990; Knuuti 2007, 74.)

Myös seuraava kertoja on jo nuoruudessaan valinnut alakulttuurin omaksi elämäntavakseen. Hän on kokenut kykenevänsä rikoksia teemmällä hankkimaan sekä taloudellista hyötyä että mielihyvää. Taustalla on arvovalintoja, joiden toteuttamiseksi ei löytynyt muita keinoja kuin rikokset.

Haastattelija: Oliko koko ajan rikoksia?

H5: Oli.

Haastattelija: Minkä ikäisenä sä jouduit eka kerran vankilaan?

H5: 17.

Haastattelija: Vaikuttiko se mitenkään?

H5: Ei. Putka pelotti, linna vitutti, mutta veri veti. Mutta nyt kun on oma lapsi, niin sitä ajattelee eri tavalla, että ei enää.

Kaikki haastateltavat sanoivat, että nuoruudessaan he ovat kokeneet vankilatuomion vain egoa nostavana asiana, ei niinkään pelotteena. Vankilatuomio on kasvattanut valtaa yhteisössä ja näin sen vaikutus on ollut nuorelle positiivinen, mutta samalla uusimisriski on lisääntynyt. Toisaalta kertojat arvostelevat sitä, että ovat saaneet tehdä pitkään rikoksia ennen kuin asiaan on puututtu tuomion avulla. Muutaman vuoden käytössä olleen nuorisorangaistuksen kaltainen rangaistus olisikin näiden kuvausten perusteella ollut haastatelluille oikea rangaistusmuoto: Asioihin puututtaisiin aikaisemmin, mutta rangaistus olisi sellainen, että se ei houkuttelisi vallan tavoitteluun nimenomaan alakulttuuriyhteisössä, niin kuin nyt tapahtuu.

Moni nuori vanki toivoo, että kykenisi vapautuessaan aloittamaan menestyksellisen ja kiinnostavan elämän. Haaveet ovat usein ylioptimistisia, ja siviiliin sopeutumisen vaikeus yllättää. Juuri samassa vaiheessa huomataan oman sosiaalisen arvostuksen vankien yhteisössä

kasvaneen. Seurauksena on alakulttuuriin liittyvän identiteetin yhä vahvempi omaksuminen ja uusien rikosten tekeminen. Niiden avulla ylläpidetään sosiaalista arvostusta.

Erityinen ongelma on lisäksi se, että itseohjautuvuus ja monipuolinen virikkeellisyys ovat jokaiselle nuorelle tärkeitä arvoja. Niitä vankilassa ei kyetä toteuttamaan, sillä henkilökunta ohjaa kaikkea toimintaa. Vanki ei voi toimia itsenäisesti, ja siksi stimulaatiota pyritään toteuttamaan esimerkiksi itsensä päihdyttämisen avulla. Vankilatuomion jälkeen halutaan edelleen toteuttaa itseohjautuvuutta ja stimulaatiota, ja usein se tarkoittaa uusien rikosten tekemistä. Rikokset ovat opittuja ja yhteisössä hyväksytyjä itseohjautuvuuden ja virikkeellisuuden sauttamisen toimintamalleja. (Ks. Kääriäinen 1994, 178.)

Vankilassa ihmisen täytyy löytää oma paikkansa uudessa yhteisössä. Paikan löytäminen ei ole helppoa, vaan vanki joutuu helposti myös alistettuun asemaan toisiin nähden. Ihmisen, jolle valta on tärkeää on vaikeata sopeutua alistaiseen asemaan ja hänen pyrkimyksensä onkin päästä korkeammalle hierarkiassa. Myös vankilassa valta merkitsee kunnioitusta ja hierarkiassa kohoamista. Vankila mahdollistaa nuoren siirtymisen seuraavalle askelmalle marginaaliin kuuluvalla ”moraalisella urallaan”, sillä vankilassa hänestä tulee oikea rikollinen.

No, Keravan vankilassa piti sit alkaa etsiä itselle paikkaa ja aluks se tietenkin oli vaikeeta, koska oli selvinpäin ja ujustelin ja arkailin, mut sitte tutustuin pilveen ja amfetamiiniin ja joihinkin mömmöihin ja tästähän se taivas taas aukeni...Olin löytänyt viinalle korvikkeen, jos tällainen ilmaisu sallitaan. Itsetuntoni näiden emmeiden avittamana alkoi taas kohota ja siitä reissusta tulikin mulle loppujen lopuks niin hyvä ja miellyttävä, että oikein harmitti lähteä siviiliin. Jotenkin opin kierolla tavalla, että saan kunnioitusta tasan sen verran miten paljon mulla on sananvaltaa talossa ja sananvaltaa saa tappelemalla ja nujuamalla ja linnassa se nujuaminen on niin ku ihailtavaa, eikä suinkaan paheksuttavaa kuten siviilissä.

C. AIKUISUUS JA ALAKULTTUURIN ARVOT

Fyysinen ja henkinen väkivalta

Vallan merkitys näkyy nuoruuden kertomuksissa väkivaltaisuutena ja sillä saavutettuna kunnioituksena ja arvostuksena. Väkivaltaisuus jatkuu vahvana myös aikuisuudessa ja sen avulla pidetään edelleen ”mainetta” yllä. Väkivaltaa ollaan valmiita käyttämään milloin ja missä tahansa kuten seuraava näyte osoittaa:

Tein myös ihan käsittämättömiä väkivaltarikoksia päihtyneenä. Saatoin vain maineeni pönkittämiseksi vaikka pysäyttää auton, jolla oltiin porukassa liikkeellä ja poimia jonkun kadulla kulkevan ja lyödä sitä siinä turpaan. Ja sit sen jälkeen jatkaa matkaa, niin ku mitään ei ois tapahtunutkaan.

Väkivallalla hankittu arvostus vaatii kuitenkin jatkuvaa toimintaa arvostuksen ylläpitämiseksi. Kertomuksissa tuodaan esiin, kuinka se on ollut myös rasite. Kertojat ovat jatkuvasti joutuneet käyttäytymään väkivaltaisesti pitääkseen omaa ”mainettaan” yllä ja näin myös turvatakseen omaa hyvinvointiaan. Lisäksi he ovat joutuneet puolustautumaan sellaisia ”kokeilijoita” vastaan, jotka ovat halunneet haastaa riitaa maineikkaan väkivallan edustajan kanssa.

Seuraavan näytteen kertoja on perinyt erilaisia velkoja ja tehnyt muita väkivallan käyttöä vaativia tehtäviä. Hän on toiminut niin sanottuna *torpedona*. Samalla hän on joutunut menemään tilanteisiin, joissa myös oma henki on ollut uhattuna. Lisäksi näytteessä tulee esiin, että kertoja on miettinyt omaa elämäänsä ja olisi halukas muuttamaan sitä lähemmäs valtakulttuuria.

Mä hakkasin ihmisiä. Valitsin sellaisia, että kun pyydettiin, että mee sanoon sille niin ja näin, niin valitsin ihmiset laskelmoidusti, että sillä on päihteitä tai se jollakin tavalla hyödyttää mua päihteiden saamisessa. Hakkasin ihmisiä muka hyväksyttävällä tavalla, että se on vasikka tai velkukko tai, että se on annettu mulle jotenkin muuten hoidettavaksi. Mua pidettiin torpedona niin kuin toistakymmentä vuotta. Ja se oli pelkkä valhe. Mä annoin kyllä sellasen kuvan itsestäni, mutta se oli vain sellainen suoja ja tuki. Mutta

totuus ja ainoa totuus oli syy mennä sinne taskulle ja saada sieltä 5 gramman piripussi. Ja tällaista mä ylläpidin, pähteiden käyttöä.

Vankien kertomuksissa tuodaan vahvasti esiin se, että naisiin ja lapsiin kohdistettua väkivaltaa ei hyväksytä. Silloin väkivallan käyttäjä joutuu usein ”koulutuksen” kohteeksi. Koska perheväkivallan käyttäjää ei vankilakulttuurissa hyväksytä, se voi merkitä tekijän eristämistä vankiyhteisöstä suljetummalle osastolle oman turvallisuutensa vuoksi. Jos vanki kuitenkin jostakin muusta syystä on vankiyhteisön erityisesti hyväksymä, hän voi edelleen asua normaalilla osastolla. (Ruckenstein & Teppo 2005, 53.)

Viime vuosina tehtyjen vankiloiden remonttien yhteyksissä vankiloita on osastoitu. Käytännössä se tarkoittaa, että osastolla on vähemmän vankeja kuin ennen ja siksi siellä on turvallisempaa kuin aikaisemmin. Niin sanotuista suljetuista osastoista pyritäänkin eroon, sillä tarkoituksena on, että mahdollisimman moni vanki voisi osallistua toimintaan. Tähän pyritään myös sillä, että joissakin vankiloissa hierarkiassa korkeammalla olevat, kuten organisoituun rikollisjärjestöön kuuluvat, tai korkeammalle uhkailemalla pyrkivät, ovat eristettyinä omalle osastolleen. Sillä pyritään estämään uhkaileminen ja kiristäminen. Vangit itse tosin kokevat, että sen seurauksena tietynlainen levottomuus lisääntyy tavallisilla osastoilla, koska huumeidenkäyttäjät eivät joudu entiseen tapaan vastuuseen veloistaan. Henkilökunnan mukaan osastointi taas on rauhoittanut tilannetta, ja väkivaltaisuus on vähentynyt. Vaikka tarkoituksena on, että mahdollisimman moni vanki voisi osallistua toimintaan, eristetyiltä osastoilta osallistuminen on lähes mahdotonta ja näin uusimisriskiin vaikuttaminen on heikkoa. Erityisen haasteellista osastoinnissa on ”jengivankien” saaminen mukaan toimintaan.

Tutkimukseen osallistuneet miehet kertoivat paljon omista perheväkivaltilanteistaan ja siitä, että vaikka he eivät sitä hyväksy, niin väkivaltaa omaa puolisoa kohtaan on joko käytetty tai se on ollut lähellä. Yksi haastateltavista selittää perheväkivallan käyttönsä pakkotilanteeksi ja katu ainoastaan sitä, että oma lapsi on nähnyt pahoinpitelyn.

Väkivalta on näissä tarinoissa fyysistä väkivaltaa. Miehet puhuvat perheväkivallasta ja tarkoittavat ainoastaan fyysistä, näkyviä vammoja aiheuttavaa toimintaa. Henkisestä väkivallasta puhuttiin muissa yhte-yksissä. Seuraavassa yksi osallistuja kertoo omasta suhtautumisestaan henkiseen väkivaltaan:

[...]Henkistä väkivaltaa. Nyt oon oppinut vanhempana, että se on paljon tehokkaampaa se henkinen väkivalta kuin fyysinen väkivalta. Saat ajettua ihmisen vaikka mielisairauteen, jos tarpeeksi grillaa.

Kuten sitaatista käy ilmi, henkinen väkivalta on hyvin raju keino hankkia valtaa. Siinä toinen osapuoli alistetaan vallan alle pitkäksi aikaa, eikä alistetulla ole tietoa, koska tilanne loppuu ja miten se loppuu.

Luottamus ja lojaalisuus

Uskollisuus ryhmälle, luottamus ja lojaalisuus ovat vankien alakulttuurissa arvostuksen säilyttämisen kannalta varsin tärkeitä asioita. Alakulttuurissa lojaalisuus tarkoittaa siis nimenomaan uskollisuutta ryhmälle. Se menee perheen edelle, ja sitä tulee jatkuvasti osoittaa. Ryhmän hierarkia määrittelee jokaisen jäsenen paikan, mutta uskollisuuden osoittaminen koskee kaikkia tasoja, on kyseessä sitten vaikkapa järjestäytyneen jengin ”presidentti” tai ”kokelas”. Ryhmään pyrkivä joutuu kuitenkin osoittamaan sitä hyvin eri tavalla kuin ryhmässä paikkansa jo vakiinnuttanut. ”Kokelaille” se voi käytännössä tarkoittaa esimerkiksi henkirikoksen tekemistä. (Ks. Laine 2007, 126–135.)

Luottamus ja lojaalisuus näkyvät varsin selkeästi myös alakulttuuriin kuuluvassa velanperinnässä, jota pidetään oikeutettuna velallisen pettäessä luottamuksen. Luottamus menetetään kun otetaan velkaa ja jätetään se maksamatta. Tällöin velanottaja pettää ryhmälle osoitettavan uskollisuuden. Alakulttuurin edustajat tuovat esiin puheissaan vertauksen pankkilainasta, joka myös tulee maksaa. Kertajat kokevat, että on velka mikä tahansa, se on maksettava pois. Kaikki kertajat korostivat ”hyväntahtoisuuden” moraaliarvoon liittyvää lojaalisuutta. Henkilö, joka rikkoo lojaalisuuden, rikkoo samalla yhteisön moraalisääntöjä.

(Ks. Schwartz 2005, 216–217.) Tässä vaiheessa moralisääntöjen rikkojaa kohtaan ei osoiteta enää hyväntahtoisuutta ja hänet syrjäytetään alakulttuurin ulkopuolelle. Seuraa moraalinen suuttumus, joka poikkeaa olennaisesti tavallisesta vihaisuudesta. Alakulttuurissa moraalinen suuttumus aiheuttaa monenlaista väkivaltaa.

Väkivallan käyttö kuuluu alakulttuurin toimintamalliin siinä vaiheessa kun lojaalisuutta rikotaan. Asioita ei myöskään unohdeta helposti, vaan tilanne ollaan valmis kostamaan vielä usean vuoden kuluttua. Seuraavassa sitaatti erään osallistujan tarinasta hänen kohdatessaan haastattelujen välillä toisen vangin, joka oli rikkonut lojaalisuutta osallistujaa kohtaan ”vasikoimalla” poliisille:

Tiedäks sä tähän asti se on tuttu kavero vuosien takaa, mä en oo nähnyt sitä edes sen (”vasikoinnin” KT) jälkeen. Että se karkas niin, että tais muuttaa paikkakuntaakin kun pelkäs niin kovin mua. Ja sitä kosto. Se on, että se oli jotenkin huojentunut. Tärkeintä tässä oli se, että siinä oli toinenkin kavero. Mulle itelleni...kun käyttäytyy tällä tavalla. Vuoren varmasti en oo koskaan käyttäytynyt näin. Niin ku...että ei niin ku pönkitä sitä, että ei mee niin kuin sen vanhan maineen...Ennenhän mulla ois ollu niin, että jos ois tämmönen tapaus ollu, niin mä olisin hakannut sen. Tai mä olisin jotenkin antanut ympäristön huomata, että mä rankaisen sitä tollasesta. Että mulle ei tehä näin.

Poliisille ei siis tule kertoa mitään, ja ”vasikoiden” asema on hyvin huono. Ilmiantajat ovatkin uhka yhteisöä kohtaan, ja ilmiannot pyrittään estämään ennalta välittämällä pieni uhkaus.

Varmistin asian, ettei vasikoi, kirjoittamalla velkakirjan/kuitin todistajien nimmareilla...Se oli helppo tonni...Huusi vielä, että voihan se todistaa, että se velkakirja on mitätön...Sanoin sille, että ei kannata, tiedän, että velkas oli alun perin ”pilvestä” ja sitä voi vahingossa löytyä sun autosta tai mistä vaan vaikka kilo! Se oli helppoa rahaa...

Lojaalisuuden osoittamista on myös se, että kun joku ilmiantaa asioita poliisille, hänelle täytyy antaa opetus, vaikka usean vuoden kuluttua.

Jos opetusta ei anneta, ei myöskään täytetä alakulttuurin vaatimuksia, sillä silloin ei osoiteta uskollisuutta ryhmälle. Yhteisössä lojaalisuuteen liittyy myös kuuliaisuus. Ryhmässä on tietyt säännöt, jotka annetaan ylemmältä taholta.

Mielihyvä ja nautinto

Mielihyvän ja nautinnon tavoittelu on huumeiden käytön tavallisin motiivi. Haastateltavien ainoa heroiinin käyttäjä kuvasi huumeiden tuomaa mielihyvää seuraavasti:

Haastattelija: Eli sä oot hakenu sitä raukeeta?

H5: Sitten heroiini. Pystyt oleen hereillä ja hoitaan asioita, mutta pystyy rentoutumaan ihan täysin.

Haastattelija: mikä siinä on, että hakee sitä raukeeta?

H5: Se on vaan niin hyvä olo. Se on niin kuin samanlainen, monta kertaa vaan rankempana, kun rankan urheilusuorituksen jälkeen, syönyt ja käynyt suihkussa. Tai rakastelun jälkeen, mikä tulee se hyvänolon tunne. Se tulee vaan paljon rajumpana. Ja se päättyy siihen, että lähtee taju.

Muiden kertojien päähuumausaine oli amfetamiini. Sen on koettu parantavan keskittymiskykyä ja lisäävän jaksamista.

Seuraavalla kertojalla huumausaineiden käyttö ei ollut päivittäin tapahtuvaa eikä suonensisäistä. Alakulttuurin huumeita käyttävä yhteisö on ollut hänelle kuitenkin hyvin läheinen ja tärkeä, koska sieltä hän on saanut arvostusta ja kunnioitusta. Sieltä hän on löytänyt myös todellisiksi kokemiaan ystäviä, joihin hän luottaa ja joiden mielipiteitä kunnioittaa. Silti alakulttuuriin liittyvä elämä on hyvin kuluttavaa. Kaikki eivät sitä jaksa, vaan päättävät tehdä toisenlaisen ratkaisun ja luopua elämästä.

Sit parin viikon päästä hautajaisiin...Se oli mun synkin päivä. Kax frendiä tunnin välein hautaan...kynneltäkään en itkenyt...Olin jo vittu turtunut siihen väkivaltaan, kuolemiin...Se kuului osax sitä elämää! Join melkein päivittäin, tappelin, vedin lääkkeitä, poltin pilveä jne...Amfetamiinin käyttäjät olivat sitä mieltä, että

heroiini on viimeinen vaihtoehto: Heroiinin käyttämisen aloittaminen on sama asia kuin elämästä luopuminen:

Haastattelija: Onks sulla koskaan ollu sen sellasta periaatetta, että en ala suonensisäisesti käyttään?

H4: Ei mulla oo koskaan ollu. Sanotaan, että kaikki, että ei mulla ole koskaan ollu sellaista ei ei. Paitsi heroiini. Sitä mä en oo koskaan kokeillut, koska sitä mä pidän jonkinlaisena pääteppysäkkinä. Siihen jos mä kajoon niin sitten voidaan saman tien...siihen mä en halua ollenkaan.

Ne haastateltavat, joille huumausaineet olivat selkeästi mielihyvän lähde, tekivät niillä myös kauppaa. Huumausaineiden myyntiin liittyi tiettyjä moraalिसääntöjä: alaikäisille ei myydä, eikä nuoriin aineita pistetä. Myös psyykkisesti heikossa kunnossa oleville ei ole myyty tai myyntiä on rajoitettu. Seuraavassa tulee esiin, kuinka edellisiä moraalisisääntöjä rikkonutta ”koulutetaan”.

Haastattelija: Mikä siinä on ollut siinä periaatteessa, että ei alaikäisille?

H2: No, mä en oo ite tarvinnu sitä silloin. On sitten sellasia henkilöitä, jotka on piikittänyt lapsia, niin niitä mä oon sitten kouluttanut.

Haastattelija: Millä tavalla?

H2: Vienyt mettään ja aika syvälle ja hakannu.

Haastattelija: Ja ihan vaan sen takia, että kun on ollu nää alaikäset?

H2: Niin.

Haastattelija: No 18-vuotiaanako on sitten?

H2: Ei siinäkään tarvi. On täysikäinen.

Haastattelija: 18-vuotiasko osaa päättää?

H2: Ei. En minäkään osannut. mutta oon mä sitten kysynyt, että ei oo alaikäinen.

Perhe

”Valta ja hyväntahtoisuus” ovat Schwartzin (1992) arvokartan mukaan ristiriidassa keskenään. Alakulttuurin edustajille tämä ristiriitaisuus näkyy esimerkiksi alakulttuuriin liittyvän toiminnan ja perhe-elämän

yhdistämisessä. Seuraavassa näytteessä haastateltava tuo esiin ristiriitaisuuden kokemuksen alakulttuurin edustaman elämän ja valtakulttuuriin kuuluvan elämän yhdistämisessä toisiinsa.

Tein ”duunejani” samalla yritin pitää perhettä kasassa...vittu se oli rankkaa...Kotona olin isä lapsilleni ja kaduilla torpedo, peto, tappelija jne...Sen voi vaan kuvitella...huh, huh...kotona rakastin, hellin, hoivasin lapsia kun taas kaduilla jne...katkoin sormia, hakasin, vuodatoin verta omaani toisten, tuli veistä, pulloa jne...

Kertojalla on hyvin väkivaltainen menneisyys. Väkivalta on ollut keino ratkaista ongelmia pienestä pitäen. Omien lasten syntymisen jälkeen hyväntahtoisuusarvon merkitys on kuitenkin lisääntynyt huomattavasti, ja hän haluaa tarjota lapsille turvallisemman ympäristön kuin oma lapsuuden ympäristö oli. Ristiriita perinne- ja hyväntahtoisuusarvojen ja vallan tavoittelun kanssa tulee esiin siinä, että aikaisemmin kertoja kuvasi kaivattua ja väkivallan avulla saatua kunnioitusta ja arvostusta ja siihen liittyvää korostettua individualismia ja egoistisuutta. Lasten synnyttyä esiin tulleissa perinne- ja hyväntahtoisuusarvoalueessa yhteisöllisyyden merkitys tuli tärkeäksi asiaksi.

Perhe oli siis kaikille haastatelluille hyvin tärkeä asia, ja aikuisuuden muisteluissa kertautuvat lapsuuden muistojen arvot. Isät puhuivat lapsistaan lämpimään sävyyn. Tarinoissa muistellaan ensimmäisiä kokemuksia lapsen syntymän jälkeen.

Kättilö toi MUN POJAN mun syliin...Vittu se oli pieni, avuton, pehmeä, tuhisi...silloin rupes kyöneleet valumaan, tärisin...tuli sellanen fiilis, että mitä pahaa mä olen tehnyt...mut oli vitun onnellinen olo, ylpeä, jne...[...] ”Sä oot mun poika, olen aina luonas, meitä ei kukaan tai mikään ikinä erota, tuun aina sua suojelemaan kaikelta pahalta vaikka oma henki menis, sen lupaan ja vannon.” Rakastan sua. Silitin sormella poskea, ekan kerran sanoin: rakastan sua, tarkoittaen 100 %:sti!

Vaikka isät ovat olleet vankilassa lasten ollessa pieniä, on heille kehittynyt selkeä isä-lapsisuhde, joka vaikuttaa lämpimältä ja lasta rakas-

tavalta suhteelta. Lapset kävivät vankilassa tapaamassa isäänsä yleensä isovanhempien kanssa, sillä kenelläkään haastatelluista ei ollut enää parisuhdetta lastensa äidin kanssa.

Lapset halutaan kasvattaa eri tavalla kuin kertojia itseään on kasvatettu. Lapsille pyritään tarjoamaan hyvä elämä. Omia kulttuurisia valintoja, päihteidenkäyttöä ja rikollista toimintaa, pidetään huonoina elämänvalintoina. Omat kokemukset myös ohjaavat lasten kasvatusta. Kaikki haastateltavat unelmoivat, että lapset pysyisivät erossa huumausaineista ja rikoksista. Lapsissa tosin nähdään omia piirteitä, ja se herättää pelkoja tulevaisuudesta. Lapsen koulumenestys, kiltteys ja hyvät tavat tuodaan ylpeinä esiin. Omat lapset ovatkin selvästi yksi vankien muutosmotivaatiota lisäävistä tekijöistä juuri siksi, että lapsille halutaan tarjota parempaa elämää kuin elämä oli ennen isän vankilaan joutumista ja vankilatuomion aikana. Jo siviilissä haastateltujen elämä on ollut hyvin sekasortoista, ja isät kokevat lastensa kärsineen tästä. Suhteista lapsiin puhutaan rehellisesti, asioita kaunistelematta.

Haastateltavilla on selkeästi ollut vaikeuksia näyttää tunteitaan vastakkaiselle sukupuolelle. Myöskään toisen osapuolen tunteisiin ei ole uskallettu luottaa. Omille lapsille tunteita on sitä vastoin osattu ja haluttu osoittaa enemmän kuin itse on lapsuudessa saatu osaksi.

Mä nukuin rappukäytävässä, että mä sain nähdä pojan, kun sitä viedään tarhaan, että saa huikata. Sen pää nousi sieltä vaunuista se huus iskä, iskä. Ne oli ihanat ne välit. Mä pidin aina kun mä sain vaan yhteyttä, niin mä otin syliin ja suukottelin ja pidin tossa. Mä kerroin joka kerta, että kuinka rakas sä oot mulle. Ilmeisesti sitä kautta, niin kuin mä ite jäin vaille. Aina mä sanoin ja pidin oltiin missä vaan. Pidin kädestä kiinni kun käveltiin kaupungilla. Mä tiesin, että se tekee hyvää niin kuin mun lapsille. Ja se kuuluu olla niin.

Jos kumppani on ollut raitis, on parisuhde hankaloitunut. Tosin haastateltavat kertoivat, että myös naisystävä on usein ollut päihteidenkäyttäjä. Joillakin puoliso on lopettanut huumausaineiden käytön lapsen syntymän jälkeen, ja joku tuo esiin lapsen huostaanoton äidin päihteiden käytön jatkumisen vuoksi. Muutama tuo esiin, että puolison

päihteidenkäyttö on lisääntynyt huomattavasti parisuhteen aikana. Suhteita on ollut myös vaikea lopettaa.

Roikuin kuitenkin vielä vuosia ex-vaimossani kiinni ja tavallaan ei hänkään pyrkinyt musta silleen lopullisesti eroon mut se mun alistaminen, mustasukkaisuus, määrääminen ja väkivaltainen elämäntyyl pelotti häntä. Joskus hän joutui jopa näkemään, kun raahasin jonkun velallisen tai muuten vain moraalisaantöjä mielestäni rikkoneen meille kotiin ja pieksin hänet siellä, vaimoni nähden, luullen, että ”osakkeenä” kasvaa hänen silmissään, kun hän saa nähdä, miten karski mies hänellä on. Miten väärässä olinkaan ja miten umpisokee ja tunteeton, sillä ei vaimoni mitään kiksejä saanut näkemästään, vaan meni shokkiin joka kerta, kun tällaista näki ja kun tästä ollaan jälkeenpäin keskusteltu, niin oon ymmärtänyt, että hänen paniikkioireensa saivat alkunsa juuri näistä tapahtumista.

Kertoja on yrittänyt saada puolisonsa arvostusta samalla tavalla kuin on saanut sitä muualla eli osoittamalla omaa väkivaltaisuuttaan. Hän on pyrkinyt alistamaan puolisoaan ja olemaan vallan haltija. Myöhemässä vaiheessa myös entinen puoliso on alkoholisoitunut. Haastateltava syyttää siitä itseään ja sanoo väkivaltaisen käyttäytymisen olleen yhtenä syynä vaimon alkoholin käytön lisääntymiseen, ja oma käyttö on saanut puolison myös aloittamaan päihteidenkäytön.

Kukaan haastatelluista ei kertonut käyttäneensä väkivaltaa omiin lapsiin, vaan he pohtivat väkivallan seurauksia lapsen elämään. Läheisten ihmisten turvallisuutta sitä vastoin ollaan valmiita puolustamaan keinolla millä hyvänsä, myös väkivallan avulla. Kertojat tuovat esiin valmiuden toimia aina, jos joku vahingoittaa läheistä.

Haastattelija: Jos sä näkisit puukotuksen ja joku kertois, että sä oot nähnyt sen ja sua kuullusteltais?

Osallistuja: En mä olis nähnyt sitä.

Haastattelija: No, jos ajatellaan, että sun tuttus, joka puukottaa sun läheistä?

Osallistuja: Niin mä kostan. En mä turvaudu poliisiin.

Läheistä vahingoittaneelle siis kostetaan. Kustoa ei ole poliisille kertominen ja näin mahdollisen tuomion aikaan saaminen, vaan sitä on väkivallan käyttö tekijää kohtaan. Sitaatissa tulee esiin se alakulttuuriin kuuluva asenne, että toisten asioihin ei puututa. Jos kadulla nähdään esimerkiksi puukotus, sitä ei tunnusteta nähdyksi. Jos uhri on läheinen, sitäkään ei poliisin kysyessä ole nähty, mutta tekijälle teko täytyy kostaa. Taustalla näkyy myös alakulttuurin yleisesti vihamielinen asenne poliiseja kohtaan.

Mainintoja: ulkomaalaiset ja seksuaalirikolliset

Ulkomaalaiset mainitaan haastatteluissa suhteellisen lyhyesti. Heihin asennoidutaan kuitenkin vankilassa varsin kielteisesti, ja siksi he joutuvat usein muuttamaan suljetulle osastolle, erityisesti jos poikkeavat ihonväritään suomalaisista. Ulkomaalaiset koetaan uhkaksi yhteiskunnan järjestykselle, ja heitä pidetään erityisesti seksuaalirikosten tekijöinä. Seksuaalirikollisiin suhtaudutaan muutoinkin hyvin kielteisesti, ja heitä ollaan ”valmiita” opettamaan väkivallan avulla. Heidät täytyykin vankilassa eristää muista, jotta heille voidaan taata turvallinen rangaistus aika. Seksuaalirikolliset rikkovat alakulttuurin näkökulmasta turvallisuusarvoa, koska myös he uhkaavat yhteiskunnan rauhaa. Lisäksi uhrin, naiset ja lapset, edustavat ryhmää, joita kohtaan ei väkivaltaa saa käyttää.

H2: Kannatan ”jengiä” ja toleen. Tykkään niiden periaatteesta.

Haastattelija: Mikä se on mistä sä tykkäät?

H2: Seksuaalirikolliset ja namusedät on pohjasakkaa.

Haastattelija: Onko se pelkkä ”jengi”?

H2: Ei. Ja sitten mä tunnen aika paljon niitä kavereita. Samalla tuomiolla ollu kuin mä. Vankilassa tutustunut. Ei mun tarvii ottaa liivejä. Meillä on ajattelu erilainen. Mulla on perhe tärkein eikä mikään liittymä.

Luonto, toiveet ja unelmat

Myös Schwartzin kuvaama universalismiarvo tuli esiin muutamissa puheenvuoroissa. Se liitettiin luontoon, jonka koettiin antavan voimaa, mutta myös pysäyttävän pohtimaan omia asioita. Luonto toimii vastapainona rikolliselle käyttäytymiselle ja runsaalle päihteiden käytölle. Lisäksi se tuo mielihyvää ja irrottaa hetkeksi arjesta. Luonto koetaan rauhoittavaksi, mutta myös ihmistä opettavaksi ja kunnioitusta vaativaksi asiaksi. Vaikutusta kuvataan samalla tavoin kuin huumausaineiden tuomaa mielihyvää. Luonnon ajatellaan olevan puhdas paikka, jossa yhteiskunnan ikävät asiat voidaan unohtaa. Yksi haastatelluista sanoi luonnon kokemisen auttaneen hänet irti huumausaineista. Toinen kertoo, että tulevaisuudessa hän voi etsiä luonnosta sitä mielihyvää, jota huumeet ovat tuoneet aikaisemmin.

Olin siinä yxin aamuyöllä 4-5 aikaan. Oli ihan hiljaista, järvi tyyni, aurinko rupes nousemaan...Se on paras hetki, mahtava fiilis kun näkee, tuntee sen rauhallisuuden ja hiljaisuuden. Sen ½ tuntia ennen kuin taas kaikki herää eloon. Alkaa se kaaos ja rikkoo sen idyllin lopullisesti...Se on pieni lyhyt hetki...Mut mulle siitä lähtien tärkeä. Jos herään tai olen herännyt niihin aikoihin linnassa tai siviilissä haluan aina sen kokea. Se irrottaa hetkeks tästä kaikesta. Tuo sen totuuden esiin, ettei voi palata takaisin. On mentävä vaan eteenpäin. Se vituttaa joskus.

Vangeilla on toki aina myös toiveita ja unelmia. Usein he toteavat vapauduttuaan vaihtavansa paikkakuntaa, jotta pääsevät entisestä elämästä eroon. Toiset panevat jo vankilassa ollessaan suhteet poikki entisiin tuttaviin. Laitoshoido ja puolison tuki ovat vankien mielestä tärkeitä asioita muutoksen mahdollistamisessa. Niiden lisäksi muutos vaatii uusien elämänperspektiivien ja uusien kiinnittymisten löytymistä. Se tapahtuu muun muassa näkemällä arvojen merkitys uudella tavalla. (Ks. myös Blomqvist 2004, 170.)

Nyt mä kuitenkin tiedän, että mulla täytyy olla asunto ja työpaikka kun mä vapaudun, mulla on pakko olla. Jos en halua tulla tänne enää. Enköhän mä kämpän saa. Mä aloitan jo sairaan aikaisin ennen kuin mä pääsen täältä. Jos mä pääsisin koevapauteen. Se

olis helvetin hyvä asia. Kun siinä on se valvonta. Ja jos kämmäät niin sä joudut linnaan takasi. Siinä on se sanktio. Puol vuotta siviilissä. Kyllähän täällä on helppo olla vetämättä. Siviilissäkin täytyy olla rankemmanpuolen juttuja. Ku ois työpaikka, niin olis helpompaa. Mulla on kokemus, että silloin menee ihan hyvin jos mulla on töitä.

Vahvasti rikolliseen alakulttuuriin liittyvän arvomaailman ja elämän muuttaminen vaatii siis kokonaan uuden suunnan löytämistä ja siten myös arvojen tärkeysjärjestyksen muuttumista. Itsekeskeisyyden arvostus vähentyy, kun vastaavasti läheisten huomioon ottaminen lisääntyy (Ks. myös Knuuti 2007, 149; Saastamoinen 2000, 177):

Sit mä huomasin, vähitellen, että mun asenteeni alkoi muuttua ja että aloin ottamaan vastuuta joistakin ”helpoista” asioista ja mua alkoi myös vaivaamaan oma päihteiden käyttö siitä syystä, että tuotin sillä mielipahaa toiselle.[...]Tänä päivänä uskon toipumiseeni, uskon oman identiteettini esiin tulemiseen vaikuttavana tekijänä omassa persoonassani, uskon tunne-elämäni eheytymiseen ja elämän kokonaisvaltaiseen eheytymiseen, uskon minun ja puolisoni väliseen rakkauteen ja sen aitouteen, uskon tulevaisuuden suunnitelmiiimme, uskon koko perheeni eheytymiseen ja uskon Jumalaan, joka tän kaiken Rakkaudessaan vaikuttaa.

Kääriäisen (1994) tutkimuksessa tulee esiin rikollisen identiteetin väheneminen myös rikosuran edetessä. Vanhemmat rikolliset väsyvät, turhautuvat ja kyllästyvät vähitellen rikolliseen identiteettiinsä. Se koetaan itsensä pettämiseksi ja todellisuuden väistämiseksi. Rikosten tekeminen on lähinnä vain opittu tapa, josta on vaikeata päästä eroon. Omassa tutkimuksessani havaitsin, että 35 vuotta täyttäneet harkitsevat rikollisesta käyttäytymisestä luopumista nimenomaan alakulttuuriin väsymisen seurauksena. Nuoremmat pohtivat tulevaisuuttaan ja sitä, onko nykyistä elämäntyyliä mahdollista jatkaa, jos haluaa toteuttaa unelmiaan.

Kaikilla tähän tutkimukseen osallistuneilla on samanlaiset haaveet kuin kenellä tahansa ihmisellä. He toivovat voivansa kasvattaa omat lapsensa niin, etteivät nämä tule tekemään rikoksia tai käyttämään

päihteitä. Se on suuri haaste, mutta toisaalta haastateltavat tuovat esiin myös omat kokemuksensa, joita he voivat käyttää hyväkseen lastensa kasvatuksessa. Kaikilla on myös haave, että jonakin päivänä he itse pystyisivät jättämään alakulttuurin taakseen ja elämään päihteetöntä ja rikoksetonta elämää tehden töitä ja eläen sopusoinnussa perheensä kanssa.

4. Rikollisen alakulttuurin arvot ja niihin ”vaikuttaminen”

4.1. Kokemuksia kertomisesta

Esitän seuraavaksi muutaman sitaatin haastateltujen kokemuksista siitä, millaista oli kertoa oman elämänsä tarinaa. Kaikki vangit eivät osallistu päihdekuntoutukseen tai toimintaohjelmiin, ja elämäkerta on silloin yksi tapa saada heidät pohtimaan elämäänsä, kuten seuraavassa näytteessä tulee esiin.

Mutta tänä päivänä se huojentaa niin paljon, vaikka se välillä tuottaa tuskaa penkoa tuota menneisyyttä ja katsoa niin kuin realistisesti, että mikä mä oon todella ollut. Niin kyllä se huojentaakin, että mun ei tartte enää näytellä, mun ei enää tartte niin kuin peitellä eikä pitää jotakin kulisseeja yllä kun ei oo mitään pakottavaa tarvetta. Mä saan luopua niistä. Ne on ollu mulla, että mä oon saanut ylläpitää sitä riippuvuutta, päihteidenkäyttöä. [...] Ja tiivistettynä tähän asti kun mä olen sitä penkonut, niin mä oon yks kaks yllättäen, mä oon tyytyväinen mun lapsuuteen. Se oli semmoinen kokemus, että huhhuh. Eihän se niin karmee kokemus ollutkaan.

Kertoja tuo esiin, että hänellä on ollut selitysmalli, jossa syyt käytäytymiseen ovat löytyneet omasta lapsuudesta. Hän kertoo aluksi keksineensä kirjoittaessaan syitä siihen, miksi hänestä on tullut päihde-

riippuvainen ja rikollinen. Pohdinnan laajentuessa koko elämänkaarta koskevaksi hän löytää monenlaisia tapahtumia ja kokemuksia, joilla on ollut vaikutuksia elämään. Samalla hän on oppinut huomaamaan, että omilla valinnoilla on merkittävä vaikutus elämäntulkkuun ja kaikesta tapahtuneesta ei voi syyttää muita.

Seuraavassa on sitaatti, joka osoittaa mitä elämäkerta voi saada aikaan muutosprosessin eteenpäin viemisessä. Sitaatissa tulee esiin, kuinka kirjoitusprosessi on lisännyt muutoshalua. Toisaalta elämäkerran kirjoittaminen lisää parhaimmillaan ymmärrystä siitä, miksi elämä on mennyt niin kuin se on mennyt.

Näiden vihkojen täyttämisen kokemuksilla, tunteilla, tapahtumilla jne. etenkin muistoilla! On ollu yx raskaampia ”hommia” mun elämässä (tää on vain pieni osa kokemastani, tekemisistäni jne. ... Kuin hytтын kusi valtameressä!) Olen kaivanut repinyt vanhoja muistoja, haavoja auki. Se oli rankkaa mut samalla antoisaa. Olen tajunnut syitä väkivaltaisuuteeni ja käyttäytymiseeni...olen itkenyt niin paljon näitä kirjoittaessani, etten ole varmaan ikinä itkenyt. Olen tajunnut, että olen ”ansainnut” jokaisen arpeni, luodin, pui-kon reikäni, tatuointini jne...Sillä elämällä mitä elin, tein kaduilla, linnoissa n. 22 vuotta. Ne on mun ”kunniamerkkini”. Niitä en kelleen toivo/halua. mun elämä on ollut 33 v. taistelua olemassa-olosta, hyväksynnästä, rakkaudesta, isyydestä, onnesta jne. Mä olen maksanut kovan hinnan ellen kovimman: nuoruuteni, lapsuuteni ja nyt vapauteni...Olen aiheuttanut teoillani kärsimystä, tuskaa jne. läheisilleni etenkin lapsilleni joita rakastan, kunnioitan eniten maailmassa. Samoin vanhempiani ja sisaruksiani...Kirjoittaessani maistoin sen kaiken veren suussani, ihollani mitä olen vuodattanut, tuntenut luotien iskemät, viiltojen ja iskujen tuskat...mut rankin tunne on ollut se mitä tunnen/tunsin sisälläni...Se on tuska isolla T:llä! Omistan nää textit lapsilleni että välttyisivät kokemasta samaa ikinä! Vanhemmilleni, läheisilleni että ymmärtäisivät, tajuaisivat sen tuskan mitä olen joutunut osaltani tuntemaan...Mix olen ollut mikä olen ollut ja mikä olen tänään...Olen elänyt kostosta, verestä, vihasta, väkivallasta mitä kohtaloa en kelleen halua...olla uhri tai tekijä!

Haastattelut osoittivat, että vangeilla on halu läpikäydä omaa elämään-sä, ja he ovat Suomessa ja maailmalla kirjoittaneet myös kirjoja jul-

kaistuja elämäkertoja (ks. johdanto). Mielestäni elämäkertoja tulisikin käyttää yhä enemmän apuna vankien parissa tehtävässä työssä, sillä ne auttavat elämän pohdinnoissa myös tulevaisuuden suuntaan. Toki ”menetelmä” on raskas sekä henkilökunnalle että vangeille, mutta asia on tärkeä myös työntekijöille (arvoihin liittyvissä keskusteluissa Schwartzin teoria on hyvä tuki). Jos työntekijä ei ole koskaan pohtinut, mitkä vankien arvot käytännössä ovat, saattaa olla vaikea lähteä keskustelemaan. Yksi esimerkki on rikollisuuden käsite. Rikoksettomuuden todetaan olevan arvo. Mielestäni rikoksettomuus on tavoite, mutta mikä on todella arvo, mikä sen taustalla on? Se lienee turvallisuusarvo, eli halutaan turvallinen yhteiskunta. On huomattavasti helpompaa keskustella rikoksettomuudesta tavoitteena, kun on määritellyt itselleen taustalla olevan perusarvon. Myös vangit haluavat yhteiskunnan olevan turvallinen paikka elää, mutta eivät näe oman käyttäytymisenä aiheuttamaa ristiriitaa tämän arvon kanssa. Lisäksi on syytä huomata, että yhteiskunnassa on tapahtunut muutoksia ja rikollisen alakulttuurin arvojen suhde alkaa joissakin tapauksissa lähestyä esimerkiksi erilaisten menestyvien liikemiesten arvojen suhdetta (ks. johdanto).

4.2. Pohdintaa rikollisen alakulttuurin arvoista

Valtakulttuurilla tarkoitetaan yleisesti yhteiskunnassa noudatettavia normeja, arvoja ja tapoja. Rikollisella alakulttuurilla taas on omat arvonsa, ennakkoluulonsa ja uskomuksensa. Tutkimukseni tavoite oli kuvata, mitä nämä alakulttuurin arvot ovat, ja kuten olen jo aikaisemmin kertonut, käytin kuvauksen apuna Shalom H. Schwartzin kehittämää arvokarttaa.

Tutkimuksessani, kuten myös Kauppilan tutkimuksessa (1999) vankien arvoista löytyi samoja ulottuvuuksia kuin valtaväestön arvoista. Keräämissäni elämäkerroissa näkyi kaikkiin Schwartzin (1992) perusarvoihin liittyviä viitteitä, mutta suurin osa arvoista jäi lähinnä maininnan tasolle. Esimerkiksi turvallisuus oli arvo, joka näkyi omana

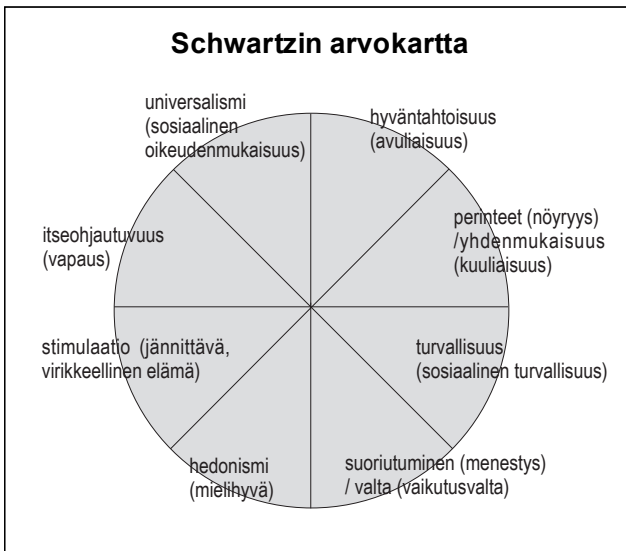
arvonaan lähinnä vain lapsuudessa. Myöhemmässä vaiheessa se liittyi muihin arvoihin, erityisesti valtaan.

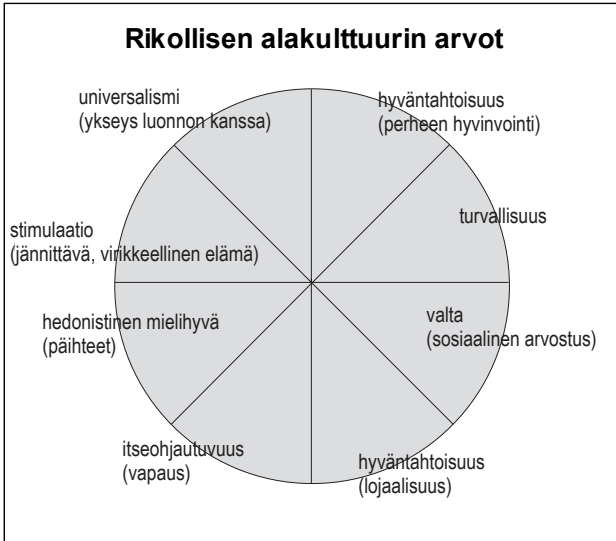
Lapsuudessa ja nuoruudessa puhuttiin asioista, joista ilmenivät selkeät perinteiden ja yhdenmukaisuuden arvot, mutta ne eivät tulleet esiin enää aikuisuudessa. Universalismi puolestaan esiintyi aikuisuuden kertomuksissa muutaman kerran hyvin voimakkaasti. Se liitettiin luontoon, joka oli kertojille rauhoittava paikka. Sen toivottiin tulevaisuudessa jopa korvaavan päihteiden tuoman mielihyvän tunteen.

Universalismiin liittyvä ”suvaitsevaisuus” ei sitä vastoin tullut tarinoissa esiin. Kertomuksissa oli joskus hienoisia rasistisia piirteitä, mutta toisaalta kaikilla oli tuttavapiirissään toista kulttuuria edustavia ihmisiä (ks. tuloksista lähemmin Taruvuori 2008).

Tutkimuksesta kävi selvästi ilmi, että valtakulttuurin ja rikollisen alakulttuurin arvot poikkeavat toisistaan. Niissä on toki samat perusarvot, mutta niiden suhde toisiinsa on kulttuureissa erilainen.

Esitänkin seuraavassa kaksi kuviota, Schwartzin ”alkuperäisen” kuvion ja sen rinnalla tutkimustulosten perusteella laaditun kuvion rikollisen alakulttuurin arvoista.

Kuvio 1. Schwartzin alkuperäinen arvokartta ja rikollisen alakulttuuri

Kuvioista näkyy, että vankien kohdalla hyväntahtoisuusarvo on jakautunut kahtia. On alakulttuuriin liitettävää hyväntahtoisuutta, josta voitaisiin puhua ennemminkin lojaalisuutena. Siihen kuuluu yhteisön, nimenomaan alakulttuurin yhteisön, kunnioittaminen. Perinteinen hyväntahtoisuus taas liittyy lähinnä perheeseen. Myös vangit haluavat perheen hyvinvointia, ja se on usein ristiriidassa oman toiminnan kanssa. Kun vangit pohtivat omaa tulevaisuuttaan ja irtautumista rikollisesta elämästä korostui perinteisempi, ja erityisesti juuri perheeseen liittyvä hyväntahtoisuus.

Lojaalisuuteen puolestaan liittyy myös valtaa ja itseohjautuvuutta. Halu elää yhteiskunnan sääntöjen ulkopuolella korostuu. Halutaan toimia vapaasti. Toisaalta alakulttuurin yhteisö vaatii tiettyjä sääntöjen noudattamista, mutta vapaus liittyykin nimenomaan normiyhteiskunnasta erossa elämiseen.

Alakulttuurista haetaan toisten hyväksyntää ja sitä kautta valtaa. Siinä vaiheessa, kun aletaan puhua rikoksista luopumisesta, valtaa ei enää kaivata. Vankien puheissa tulee usein esiin, että yksi rikoksista luopumista hidastava tekijä on rahan tuoma vapaus ja sitä kautta sosiaalisen arvostuksen saaminen. Tämä on yhteydessä nyky-yhteiskuntaan, jossa rahan arvostus on kasvanut huomattavasti ja sillä mitataan sosiaalista statusta. Se vaikeuttaa omalta osaltaan vankien palaamista yhteiskunnan täysvaltaisiksi jäseniksi, sillä pitkä vankilatuomio, isot korvaukset ja matala koulutustaso eivät mahdollista erityisen suuria palkkatuloja rehellisen työn avulla useampaan vuoteen, todennäköisesti ei koskaan.

Stimulaation ja hedonistisen mielihyvän merkitykset vähenevät iän karttuessa. Rikoksia ei enää tehdä jännityksen takia ja päihteiden käyttö ei tuo enää samanlaista mielihyvää kuin aikaisemmin. Molemmista asioista on tullut enemmänkin totuttu tapa kuin tavoiteltavissa oleva asia.

Itseohjautuvuus on alakulttuurin jäsenille tärkeää. He eivät halua olla kenenkään ohjauksessa vaan toimia itsenäisesti. Yhteiskunnan säännöt koetaan liian orjuuttaviksi ja sen seurauksena yhteiskunnan jäseneksi palaaminen on haastavaa. Universalismi tulee elämäkerroissa esiin siinä vaiheessa, kun pohditaan päihteetöntä ja rikoksetonta elämää: ykseys luonnon kanssa koetaan sellaiseksi arvoksi, jonka avulla on mahdollista elää ilman päihteitä.

Aikaisemmin esiin tuomani Kääriäisen (1994, 119) laatima elämäkertojen jako kolmeen ryhmään: ”surkutarina”, ”sankaritarina” ja ”nöyryvän sankarin tarina” löytyy myös tämän tutkimuksen tarinoista. Elämäkerroissa on ”surkutarinoita”, jolloin kertojat pyrkivät selittämään omaa käyttäytymistään perheestä ja lapsuudesta johtuvilla syillä tai päihteiden käyttämisellä. Kaikki tuovat kuitenkin esiin sen, että omat valinnat ovat vaikuttaneet elämäntulkukseen eniten. Kertomuksissa ilmenee myös ”sankaritarinoin” liittyvää oman toiminnan kehumista, joka on erilaista elämäkerran eri vaiheissa. Nuoruudessa kehuttu toiminta voidaan myöhemmässä elämänvaiheessa kokea hyvin

negatiivisina tapahtumina. Sankaritarinoissa näkyy aina toiminnan vapaus ja tarinat liittyvät lähinnä nuoruuteen.

Kääriäinen (1994, 119) liittää nöyryvän sankarin tarinoihin pettymyksen omiin kykyihin itsenäisenä ja menestyksellisenä sosiaalisen kontrollin vastustajana. Seurauksena on väsymys, masennus ja epätietoisuus. Myös näitä tarinoita tulee esiin tutkimukseni elämäkerroissa. Nöyryvän sankarin tarinat liittyvät vankeihin, jotka ovat kyllästyneet rikolliseen ja päihteiden täyttämään elämäänsä ja hakevat uutta suuntaa. Heillä ei kuitenkaan ole vielä hallussaan riittävästi keinoja, ja tulevaisuus pelottaa.

Lisään Kääriäisen jakoon vielä neljännen ryhmän. Otan mukaan ”tulevaisuuteen suuntautuneet” tarinat. Niitä kertovat vangit, joilla on halu päästä eroon rikoksista ja päihteistä. He kokevat, että heillä on todellinen mahdollisuus muuttaa elämäänsä paremmaksi ja ovat ehkä jo löytäneet erilaisia apukeinoja muutokseen tai ovat ainakin halukkaita etsimään niitä. He kokevat elämän mahdollisuudeksi. Elämäkerroissa on havaittavissa myös arvoissa tapahtunutta muutosta: Valta ja oman alakulttuurin yhteisölliseen hyväntahtoisuuteen liitetty lojaalisuus ovat väistymässä perheeseen liitettävän hyväntahtoisuuden tieltä.

Kaikkien haastateltavien elämäkerroissa tulee esiin yhteisön suuri merkitys yksilölle. Monelle oma kulttuurinen yhteisö on ainoa lähipiiri. Suhteet perheeseen ovat ehkä katkenneet ja omia lapsia ei ole tai heihin ei pidetä yhteyttä. Alakulttuuri on muokannut jäseniään usean vuoden ajan ja irtautuminen ryhmästä vaatii paljon päättäväisyyttä, ponnisteluja ja sinnikkyyttä. Näille ihmisille perheestä irtaantuminen ei sitä vastoin aikoinaan ollut kovin iso ja vaikea prosessi, koska perhe ei ole ollut niin tärkeä yhteisö kuin miksi alakulttuurin yhteisö on muodostunut.

Alakulttuuri on antanut tavoitteet, joihin pyrkiä. Tavoite voi olla esimerkiksi menestyminen velanperijänä, jolloin toimintatavaksi on tullut väkivalta. Samalla ihminen on valinnut itselleen merkityksellisiä ja merkityksettömiä asioita. Merkityksellisiä ovat esimerkiksi oman yhteisön hyväksyminen. Tällöin valtakulttuurissa oleva yhteisö on merkityksetön. Alakulttuuri auttaa näiden valintojen tekemisessä. (Ks.

Bauman 2004, 37.) Kun alakulttuurista halutaan irtautua, harvalla on valtakulttuurissa tukenaan vastaavaa yhteisöä, joka ohjaisi valintojen tekemisessä. Valintojen tulisi kuitenkin olla täysin erilaisia kuin mihin ihminen on alakulttuurissaan tottunut. Myös se lisää vaikeutta irtautua vanhasta kulttuurista.

4.3. *Vertaistuki apuna rikoksettomaan elämään*

Yhteisössä saatu arvostus ja kunnioitus lisäävät kiinnittymistä yhteisöön. Voi olla, että ihminen, vanki, ei ole koskaan aikaisemmin saanut osakseen arvostusta. Se onkin muutosprosessin suurimpia haasteita. Miten luoda uusi sosiaalinen ympäristö, jossa tuntee itsensä hyväksytyksi ja arvostetuksi? Erilaiset vertaistukiryhmät muodostuvat tässä yhteydessä hyvin merkittäviksi. Niiden jäsenet ymmärtävät, mitä tarkoittaa alakulttuurista luopuminen.

Esimerkkinä vertaistukiryhmästä on entisten vankien perustama yhdistys (Kris Suomi ry, 2001), joka toimii omalla tavallaan vasta-yhteisönä ja auttaa muutosta haluavia vapautuvia vankeja. Kyseinen yhdistys onkin jo selkeästi osoittanut, että sillä on tärkeä osa rikosten uusimisriskin pienentämisessä.

Yhdistyksessä toimivien entisten vankien omia selviytymistarinoita käytetään keinona vankien tukemisessa ja näin kokemuksen kautta autetaan toisia muuttamaan identiteettiään myönteiseksi. Vangin vapautuessa yhdistyksessä toimivat tulevat tarvittaessa häntä vastaan portille ja viettävät ensimmäisen päivän hänen kanssaan. Yhdistyksen toimintaa ei kuitenkaan ole osattu vielä käyttää niin laajasti hyväksi kuin olisi ollut mahdollista. (Möttönen & Niemelä 2005, 73.) Muutamat vankilat ovat tosin jo ymmärtäneet yhdistyksen tarjoaman vertaistuen merkityksen, ja esimerkiksi valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmaa laadittaessa on Kris Suomi ry:n toimintaan osallistuminen otettu huomioon.

Entisten vankien järjestö on merkki siitä, että ongelmaan on ha-
luttu vaikuttaa sellaisen palvelun avulla, jota ei ole aikaisemmin ollut.
Entiset vangit tietävät, mitä olisivat itse vapautuessaan tarvinneet. Siksi
he kykenevät tarjoamaan sellaista vertaistukea, josta virkamiehellä ei
ole minkäänlaista henkilökohtaista kokemusta. He ovat myös tavallisia
kansalaisia, joilla on joskus ollut kielteinen leima, mutta jotka nyt
kykenevät toimimaan asiantuntijoina. (Möttönen & Niemelä 2005,
57–58.)

Entisten vankien järjestö edustaa vastayhteisöä. Vastayhteisössä
eletään vaihtoehtoista elämäntapaa, jossa vuorovaikutuksellisuus yh-
teisön muiden jäsenten välillä painottuu. Aikaisemmin elämään han-
kaluuksia tuoneet asiat voidaan tällöin kääntää voimaksi, joka aktivoi
uutta toimintaa. Toiminnan avulla autetaan toisia samassa tilanteessa
olevia ihmisiä ja heidän läheisiään. Vangit kokevat usein katkeruutta
ja menetyksiä, heidän itsetuntonsa on matala. Vastayhteisössä on
mahdollista muuttaa katkeruus uudeksi elämäksi. Yhteisön avulla
kyetään rakentamaan myönteistä minäkuvaa, ja se auttaa identiteetin
luomisessa. Lisäksi vastayhteisöllä on oma kulttuurinsa, joka eroaa
sekä ala- että valtakulttuurista, ja niin yhteisön merkitys korostuu
uudella tavalla. Vastayhteisössä toimiminen ja yksityiselämä ikään
kuin limittyvät keskenään. Sääntöjä on vähän ja toimintamuodot
ovat hyvin joustavia. Ihminen on yhteisössään arvokas. (Kurkela &
Treuthardt 2004.)

Kuten edellä totesin, järjestötoimintaa ei ainakaan vielä osata
hyödyntää tarpeeksi. Toisaalta tosin ajatellaan, että kaikilla kansa-
laisilla on velvollisuus toimia sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi.
Silti esimerkiksi vertaistukea kyseenalaistetaan. Koetaan, että vain
koulutuksen saanut ammattilainen voi toimia todellisenä auttajana,
vaikka usein ainoastaan samassa tilanteessa joskus ollut ihminen tie-
tää, minkälaista on ollut elää esimerkiksi vangin elämää. Virkamies
voi ja hänen täytyy toimia tietynlaisena tukena ja opettajana, mutta
vertaistukea täytyy arvostaa. Erilaisten vastayhteisöjen mahdollisuudet
ovat juuri siinä, että niissä ymmärretään miten tietyn leiman antavat

kokemukset käännetään itselle voimavaraksi ja näin mahdollistetaan positiivisen identiteetin muovautuminen.

Vangit ovat omaksuneet oman alakulttuurinsa osaksi kapinaa yhteiskunnan valtakulttuuria vastaan. On lähes järjetöntä olettaa, että alakulttuurin jäsen siirtyisi valtakulttuuriin sormia napsauttamalla oltuaan vankilassa useita vuosia. Valtakulttuurin edustajien tulisikin ymmärtää, että rikollisen alakulttuurin edustaja kuuluu helposti johonkin alakulttuuriin myös tulevaisuudessa.

4.4. Päivittäisen työn ongelmia

Työntekijän suurin ongelma on vankien muutosmotivointi. Jos vanki sanoo selkeästi, että ei ole halukas muuttamaan elämäänsä, mikä oikeus työntekijällä on vaatia sitä? Onko oikein ilmoittaa vangille, että jos et suostu tähän ja tähän toimintaan niin on turha haaveilla lomista tai avolaitokseen pääsystä? Mielestäni työntekijällä ei tällaista oikeutta ole. En kunnioita ihmistä, jos sanelen mitä hänen tulee tehdä ja miten hänen tulee elämäänsä muuttaa. Sitä vastoin haasteen synnyttää vangin motivoiminen pohtimaan omaa elämäänsä ja sitä kautta itse toimimaan aktiivisesti elämänsä muuttamiseksi.

Työntekijän tehtävä on kysyä, miksi vanki ei halua muutosta. Mitä hyviä puolia siinä nyt on ja onko ehkä jotakin negatiivista? Muutos lähtee ihmisestä itsestään, ei pakosta. Vankien kanssa tulee käydä yhä enemmän heidän elämäänsä koskevia keskusteluja eikä keskustelijan tarvitse olla psykologi, hän voi olla esimerkiksi sosiaalityöntekijä tai vartija. Keskustelujen tulisi kuitenkin kohdistua vankien elämään. Näin vanki joutuisi pohtimaan elämäänsä ja perustelemaan itselleen erilaisia tekemiään tai tekemättömäksi jääneitä ratkaisuja. Keskustelujen seurauksena voi syntyä muutosmotivaatiota. Apuna sen synnyttämisessä voidaan käyttää myös elämäkerran kirjoittamista. Elämäkerrassa vangin on mahdollista pohtia elämäänsä kokonaisvaltaisesti ja perustella tekemiään valintoja.

Rangaistusajan suunnitelmat ovat hyvä tuki vankien elämänhallinnan lisäämisessä. Kivivuoren ja Linderborgin (2009, 149–151) tutkimuksessa vangit tuovat kuitenkin esiin suunnitelmiin liittyviä ongelmia. Suunnitelma on saatettu tehdä pelkästään kirjallisen materiaalin perusteella, ilman lain mukaista ”vangin kanssa yhdessä”. Vangit ovat saaneet suunnitelman ulosottoviranomaiselta tai vankilassa rikosseuraamusmieheltä, ja suunnitelmaan vedotaan silloin kun vanki pyytää jotakin, kuten valvottuun koevapauteen pääsemistä: Todetaan, että suunnitelmassa ei mainita asiaa ja näin pyyntö voidaan helposti sivuuttaa.

On ensiarvoisen tärkeää, että vanki saa itse olla mukana suunnitelman laadinnassa. Jos henkilökunta vetoaa suunnitelmaan, jonka tekemisessä vanki ei ole ollut mukana, siitä ei ole hyötyä. Voi vain toivoa, että esimerkiksi ”motivoiva haastattelu” toisi osaltaan apua keskusteluihin vankien kanssa. Se on menetelmä, johon vankilan henkilökuntaa koulutetaan Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa. Aitoa vuorovaikutusta ja dialogia nimittäin tarvitaan. Liian usein vangit pakotetaan edelleen toimimaan ”porkkana-keppi”-mallin perustalta. Kuka meistä pitää siitä, että tiettyihin päämääriin pääsemiseksi tarvitsee tehdä jotakin epämiellyttävää ymmärtämättä sen enempää miksi? Liian usein myös vankien itsemääräämisoikeus kyseenalaistetaan sanelemalla ne toiminnot, joihin heidän tulisi osallistua.

Kun vanki ymmärtää elämänsä ja havaitsee sen ongelmia, hän motivoituu todennäköisesti entistä paremmin muuttamaan sitä kohti rikoksettomuutta ja päihdeettömyyttä. Usein vangin kanssa keskustellaan kuitenkin niin sanotulla konfrontoivalla työotteella, jonka tarkoituksena on murtaa asiakkaan vastustus ja hänen käyttämänsä tyypilliset kieltomekanismit. Työotteen etuna on pidetty sitä, että tosiasiat kieltävä päihdeongelmainen on saatu näkemään todellinen tilansa. Välillä menetelmä voi onnistua, mutta myös sen haitoista on tutkimustuloksia. Heikon itsetunnon omaavilla ihmisillä ristiriidan osoittaminen ja asioiden ja mielipiteiden vastakkainasettelu (konfrontointi) voi huonontaa tilannetta entisestään. Jos työskentelysuhde kuitenkin on aito ja luottamuksellinen ja asiakkaan itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan, voi

konfrontaatio olla eduksi. Se edellyttää kuitenkin sitä, että keskustelu tapahtuu motivoivan haastattelun hengessä. Siinä asiakas ja työntekijä ovat tasa-arvoisia. Työntekijä ei toimi asiantuntijana, vaan hänen tehtävänsä on olla yhteistyökumppani, joka ylläpitää hienovaraisesti tilannetta ja ohjaa keskustelun käsiteltävinä oleviin asioihin. Ajatus on, että muutosvalmius ja motivaatio löytyvät asiakkaasta itsestään, ei mistään ulkopuolelta. (Koski-Jännes 2008, 45–49)

Entä ne vangit, joilla ei ole ongelmia elämänhallinnassaan? Rikoksen tekeminen ei aina ole merkki ongelmista, vaan se voi olla tietoinen valinta. Valinnan taustalla voi olla esimerkiksi taloudellisen hyödyn hankkiminen ja valtaan liittyvän varakkuuden arvostaminen. Usein talousrikoksiin syyllistyvät kykenevät halutessaan hallitsemaan elämäänsä ilman rikoksia. Ongelma onkin, mikä vankilan tarkoitus on heidän kohdallaan ja millä tavoin heitä tulisi kuntouttaa?

”Vankilan tarkoitus ja vaikuttavuusmahdollisuudet” onkin keskeisen tärkeä kysymys. Vankila on instituutio, joka herättää ihmisissä kielteisiä ajatuksia, ja vangeille toivotaan usein ainoastaan kaikkea kurjuutta. Tuntematta vankien elämää heitä ei tulisi syyllistää sen enempää kuin mihin he ovat rikoksellaan syyllistyneet. Vanki on oppinut hyvin tarkkaan näkemään itsensä sellaisena kuin muut hänet näkevät. Hänellä on usein käsitys, että hän ei voi muuttaa elämäänsä. Vakavasti päihdeongelmainen saa kuulla, että ei sinusta mitään tule. Kun ihminen näin omaksuu itselleen elämänsä kulussa yhä negatiivisemmän identiteetin, on seurauksena passivoituminen ja voimattomuus tehdä asioita toisin. Laitostumisessa on usein kyse juuri tästä; ihminen leimautuu vangiksi ja hyväksyy vangin identiteetin. Sen seurauksena laitoksen ulkopuolella eläminen tuntuu ylivoimaiselta. Siksi vankilan pitäisi oman toimintansa kautta pyrkiä tukemaan vankien identiteetin myönteistä kehittymistä ja samalla pitämään heidät aktiivisina toimijoina ja tarvittaessa lisäämään heidän toimintakykyään. Kirjan seuraavassa osakokonaisuudessa keskitytään näihin kysymyksiin.

Motto:

”Muuten: älkää etsikö rikollisuuden syytä suotta enää hajoavista perheistä, näivettyneistä ihmissuhteista ja sukupuolielämästä, geeneistä ja ihmisen kemiasta tai yhteiskunnan rakenteellisesta väkivallasta, sen pirullisuuksista. Tutkikaa sosiaalisen ihmisen luomia pal-kitsemisjärjestelmiä, niiden positiivisia ja negatiivisia puolia. Katsokaa joutsenia: Niiden elämästä voisi olla paljon oppimista.”

Veikko Teittinen 1993

Leena Kurki

Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa

1. Ihminen muurien takana

1.1. Sosiologien ajatuksia ihmisestä yhteisössään

Lähtökohta

Kirjan johdannossa painotettiin rikollisuuden ja sen tutkimisen monitieteistä olemusta. Myös Zygmunt Bauman ja Tim May (2007) kysyvät, mistä oikeastaan olemme saaneet ajatuksen, että inhimilliset toiminnat voitaisiin jakaa tiettyihin luokkiin: että yhteiskuntaa ja kautuisi talouteen, politiikkaan tai sosiaalipolitiikkaan. Elämämme ei koostu yhdestä hetkestä valtiotieteen ja toisesta taloustieteen piirissä, emme siirry sosiologiasta antropologiaan, kun matkustamme Afrikkaan, Aasiaan tai Latinalaiseen Amerikkaan. Meidät on vain opetettu tekemään kyseisiä erotteluja, ja siksi meille on muotoutunut erilaisia kuvia maailmasta. Maailma ei ole luonnostaan tällainen, vaan tutkijat vain työskentelevät kukin omalla asiantuntemuksen alallaan. He kiinnostuvat erilaisista asioista ja asettavat erilaisia kysymyksiä. Sosiologia pyrkii katsomaan ihmisten toimintaa ja sen rakenteellisia suhteita avarasti: Millä tavoin me näemme itsemme, tietoisuutemme,

toimintamme ja sen seuraukset niissä sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa suhteissa, joissa elämme. Kysymys on arkipäivästä, elämästä, suhteesta toisten ihmisten arkipäivään. Georg Simmelin (Noro 1997, 213–261) mielestä sosiologia saa erityisen määreensä tieteenä siinä, että se ”lävistää uudella tavalla ennestään tunnetut tosiasiat”.

Myös sosiaalipedagogiikka on kiinnostunut erityisesti ihmisistä arkipäivässään, persoonallisissa ja sosiaalisissa suhteissaan. Arkipäivän analyysien perustaksi tarvitaan sosiologisia näkemyksiä rakenteista ja suhteista, joihin sosiaalipedagogiikka tuo ihmiset kokemuksineen, arvoineen, toiveineen ja tavoitteineen. Sosiologian ja sosiaalipedagogiikan vuoropuhelu on siksi erityisen hedelmällistä. Päästäkseen lähemmäksi sosiaalisten kokonaisuuksien tulkintaa ne tarvitsevat toisiaan.

Sosiologialla ja sosiaalipedagogiikalla on paljon yhteisiä tutkimus-aiheita, muun muassa tämän kirjan kannalta keskeisiä eli tutkitaan organisaatioita ja yhteisöjä, yhteisöllistä toimintaa ja arvoja. Monet sosiologian käsitteistä ovat myös sosiaalipedagogiikalle tärkeitä: yhteisö, yksilö, normi, rooli, identiteetti, instituutio, kulttuuri, luottamus, solidaarisuus, toiminta, valta ja vapaus. Molemmissa pyritään ymmärtämään ja tulkitsemaan ihmisiä ja heidän yhteisöllisiä ja yksilöllisiä kokemuksiaan ja niiden välisiä suhteita. Lisäksi sosiologian erikoisala, oikeussosiologia – rankaisun sosiologia siihen liittyneenä – on kiinnostunut juuri tämän kirjan aiheesta, vangeista ja vankiloista.

Aloitin tämän kirjan kolmannen osan asettamalla aluksi kirjan aiheen kannalta keskeisiä kysymyksiä muutamien sosiologian klassikkojen pohdittaviksi ja rakennan samalla lisätukea vankilan sosiokulttuurisen innostamisen teorialle.

Max Weber (1864–1920) ja valta

Saksalainen sosiologian suuri klassikko Max Weber ajatteli, että sosiologian täytyy olla tieteenä arvovapaa. Tosin hän näki sen varsin vaikeaksi, koska jo tutkimuksen perusteiksi tehdyt valinnat nousevat arvoista. Tieteellisessä työssä nämä aikaisemmat arvovalinnat pitää kuitenkin

selkeyttää, ja varsinaisen työskentelyn tulee sitten olla arvoista vapaata. (Campbell 2007, 198–200; Freund 1978, 174–182.)

Sosiaalipedagogiikassa näkökulma on hieman toinen, sillä sosiaalipedagogiikka on eksplisiittisesti normatiivinen tieteenala siinä mielessä, että siinä pohditaan myös sitä, mitä meidän pitäisi tehdä, jotta elämämme olisi hyvää ja onnellista.

Arvovapauden korostamisesta huolimatta Max Weberin omista tutkimuksista heijastuu sellainen syvä ulottuvuus, joka sopii erityisen hyvin tukemaan myös tämän kirjan sosiaalipedagogista lähestymistapaa vankilaan. Weber puhuu Ryhmittymästä (Verband) ja Yhdistyksestä (Verein). Edellisessä on kyse sellaisesta suljetusta suhteesta, joka rajoittuu ulkopuolelta annettuihin säännöksiin. Tietyt henkilöt (muun muassa monenlaiset vartijat) pitävät yllä järjestystä. Lisäksi on erilaista hallinto- ja muuta henkilökuntaa hoitamassa juoksevia asioita. Verein – tyyppinen yhdistys taas syntyy yhteisestä sopimuksesta, ja säännökset on hyväksytty ihmisten omasta tahdosta ja vapaasti. Jo johdantoluvussa mainittujen rikollisten organisaatioiden lisäksi myös vankilat edustavat edellistä, suljettua, tyyppiä, mutta vankilan sisällä voi syntyä monia vapaasti solmittuja ryhmiä niin kuin aikaisemmin on todettu. (Gayraud 2007, 278–281.)

Vankila on siis oiva paikka synnyttää uusia ryhmiä ja löytää uusia jäseniä entisiin. Ryhmissä vallitsee järjestys vankien välillä, ja joissain ääritapauksissa myös vankila itse hyväksyy tämän hierarkian niin, että hierarkian huipulla olevilla vangeilla saattaa olla omat sellit, suorastaan sviitit, ateriat tuodaan ulkopuolelta, on jääkaapit, vapaat tapaamisoikeudet ja niin edelleen. Näin on ollut muun muassa napolilaisen camorran johtajalla Raffaele Cuttololla ja Kolumbian entisellä kokaiinikuninkaalla Pablo Escobarilla (Gayraud 2008, 291; Bowden 2002). Eliittiin on tosin varsin vaikea päästä. Glenny (2008, 325–326, myös Barger 2008; Mölsä 2009) kertoo Vancouverin vahvimasta ja näkyvimmästä rikollisryhmästä, Helvetin enkeleistä, joiden vahvan aseman yksi selitys on juuri järjestökuri. Enkeleillä on tiukka hierarkia ja vaaditaan ehdotonta uskollisuutta. Kuluu vuosia ennen kuin on mahdollista päästä lähellekään ryhmän valtakeskusta, ja kokelaiden

odotetaan täyttävän kaikki täysjäsenten antamat käskyt siivouksesta pahoinpitelyihin. Suomessa ei ehkä vielä olla aivan näin pitkällä, mutta myös meillä sekä organisoituneissa rikollisjärjestöissä että vankilassa vallitsee hierarkia ja tottelevaisuus. Kyse on holistisesta järjestelmästä, johon yksilöllisyys paljolti katoaa: Niin vankilat kuin rikolliset organisaatiotkin jakaantuvat tavalla tai toisella eliittiin ja massaan.

Weber kuvaa vankilan analyysiin hyvin sopivia kolmea dominaation ja vallan tyyppiä (Weber 1976 I, 140–142; II, 658; Etzioni 1961, 4-14; Campbell 2007, 198–226; Eisenstadt 1977; Freund 1978; Silvestre ja Defontaine 1996, 48; Kurki 1993): legitiimiä, karismaattista ja traditionaalista valtaa. Ensimmäisessä alistutaan valtaan sen vuoksi, että se koetaan laillisena, legitiiminä. Tässä ”vallan alla” oleva todella uskoo olevansa alistettu vallanhaltijalle. Heidän välillään vallitsee ikään kuin hiljainen sopimus. Valta on sosiaalinen rakennelma, ei mikään luonnollisesti syntynyt asia. Valitut koulutetut virkamiehet ja säännöllä normitettu tottelevaisuus luonnehtivat kyseistä valtaa. Yksilöihin ei kiinnitetä huomiota. Valta siis juurtuu epäpersoonallisiin sääntöihin, ja byrokratia edustaa kyseistä vallan muotoa puhtaimmillaan. Legitiimi valta on näkyvin vankilan vallankäytön muoto.

Karismaattinen valta puolestaan nousee persoonasta, johtajan erityisominaisuuksista, hänen armolahjastaan, ”sankaruudesta” ja profetallisuudesta. Weber näkee karisman tiettyä inhimillisen persoonan laatuominaisuutena, jonka avulla tämä erottuu muista ja tulee kohdehänneksi jollakin tavalla poikkeavia ominaisuuksia omaavana henkilönä. Häntä kohtaan tunnetaan affektiivista ja persoonallista kiintymystä. Hän on johtaja, ja alaiset tottelevat häntä. Usein suhteessa on nähtävissä tiukka kuri, eli jos johtajan karisma kyseenalaistetaan, seuraa rangaistus. Sääntöjä ei ole, vaan päätökset tehdään tapaus tapaukselta. Johtaja edustaa sankaruutta, rikollisjärjestöissä usein eräänlaista ”kadun sankaruutta”. Karismaattinen johtajuus edustaa puhtaasti persoonallista suhdetta johtajan ja alaisten välillä.

Kolmas eli traditionaalinen valta taas juontuu menneisyydestä ja perinteisistä tavoista. ”Traditio” kuvaa parhaiten kyseistä valtaa, mutta myös erilaiset mieltymykset liittyvät siihen. Alaiset ovat johtajastaan

persoonallisesti riippuvaisia ja tuntevat lojaalisuutta häntä kohtaan, mutta traditionaalisella johtajalla ei ole valtaansa varsinaista legitimiä, lain määrittämää, oikeutta. Sekä rikollisjärjestöissä että vankiloissa on nähtävissä piirteitä myös tästä traditionaalisesta vallasta, jota patriarkaatti edustaa puhtaimmillaan.

Edelliset kolme tyyppiä yhdistyvät usein rikollisjärjestöjen valtarakenteessa, ja ne näkyvät myös vankilassa: On sääntöjen järjestelmä, perinteisiä uskomuksia ja monenlaista persoonallista valtaa (ks. Gayraud 2008, 302–305).

Sosiaalinen toiminta oli Weberille valtapohdiskelujen rinnalla erityisen tärkeä asia, koska se yhdistyy hyvin valta-analyysiin ja lisäksi sen analyysien avulla on mahdollista saada tietoa yhteiskunnista ja yhteisöistä. Myös Weberin ihmiskäsitys lähtee toiminnasta, ja toiminnan analyysit ovat kiinteässä yhteydessä sosiaalisen suhteen analyysiin. Erilaiset sosiaalisen toiminnan tyypit ovat samalla myös vastaavia sosiaalisen suhteen muotoja, Sosiaalisella toiminnalla Weber tarkoittaa sellaista suhteessa toisiin ihmisiin tapahtuvaa toimintaa, jolle toimija antaa oman, subjektiivisen merkityksensä.

Weber tyypitteli sosiaalisen toiminnan neljäksi tyyppiä: instrumentaaliseksi, arvorationaaliseksi, affektiiviseksi ja traditionaaliseksi. Ensiksi mainittu on modernille yhteiskunnalle tyyppillistä, välineellistä toimintaa. Se on laskelmoivaa ja hyötytavoitteet ovat siinä ensisijaisia. Arvorationaalisessa toiminnassa asiaan taas uskotaan sen itsensä vuoksi, ilman laskelmoivaa hyödyn tavoittelua. Arvot perustuvat eettisiin, uskonnollisiin, filosofisiin ja muihin merkityksiin. Toimijan emotionaaliset tuntemukset ovat puolestaan keskeisiä affektiivisessä toiminnan tyyppissä, ja traditionaalinen toiminta perustuu menneisyyteen, perinteisiin. (Ks. Freund 1979; 151, 168–169; Gronow ja Töttö 1997, 291–305.)

Ferdinand Tönnies (1855–1936) ja yhteisö

Max Weber on saanut vaikutteita työtoverinsa, toisen saksalaisen sosiologin, Ferdinand Tönniesin ajattelusta, vaikka Weberin käyttämät

käsitteet ovat sinänsä erilaiset, ja hän pyrki eroon Tönniesin ”liian yksiviivaisista näkemyksistä”. Weber muun muassa jakoi sosiaalisen toiminnan neljään luokkaan Tönniesin kahden asemesta. Tönnies on kuitenkin tämän kirjan lähestymistavalle erityisen tärkeä tausta-ajattelija, koska hän analysoi teoriassaan sosiaalipedagogiikan keskeisintä kiinnostuksen kohdetta eli toisaalta yhteiskunnallista (Gesellschaft) ja toisaalta yhteisöllistä (Gemeinschaft) ihmisten yhteiselämän muotoa siten, että liittää teoriansa samalla psykologisiin yhteyksiin.

Tönnies puhuu ihmisen kahdesta ”tahtomisen” muodosta, toisaalta rationaalisesta tahdosta (Kürwille) ja toisaalta luonnollisesta tahdosta (Wesenwille). Ne määrittävät ihmisen yhteiselämää toisten kanssa, hänen sosiaalisia suhteitaan. Tönnies näkee yhteisön ”luonnollisine tahtoineen” luottamuksen ja läheisyyden tyysijana, ja inhimillinen moraalitulee silloin esiin yhteisöllisessä käyttäytymisessä toista ihmistä kohtaan: ystävällisyytenä, herkkyytenä toisen iloilille ja suruille, tuttuutena, sympatian ja luottamuksena. Näissä yhteisöllisissä gemeinschaft-arvoissa ilmenee jokaisen persoonan, ainutlaatuisen ja arvokkaan, merkitys yhteisössään. Yhteiskunta taas on luonteeltaan keinotekoinen, ja jokainen elää siinä vain rationaalisesti itseään varten. Sosiaaliset suhteet perustuvat laskelmallisuuteen. Tämä gesellschaft-tyyli ihmisten välisissä suhteissa heijastaa objektiivisuutta, rationaalisesti määritelyjen sääntöjen tärkeyttä ja suuntautumista abstrakteihin tieteellisiin arvoihin. Yhteiskunta ja yksilö ymmärretään toisistaan erillisiksi, yhteiskunta eräällä tavalla mekaaniseksi ja yhteisö orgaaniseksi, aidoksi elämäksi. (Tönnies 1974.)

Charles P. Loomis (1974) on analysoinut Tönniesin ajatuksia sosiaalipedagogiikkaan erityisen hyvin sopivalla tavalla. Hän on todennut Tönniesin ”molempien tahtojen” alaan kuuluvan myös sekamuotoja (niistä tarkemmin Kurki 1984). Ne luonevat hyvän perustan myös uudelle sosiaalipedagogiselle keskustelulle, jossa ei voida palata romanttiseen yhteisömuotoisen elämän ihannointiin. Silti on syytä pitää mielessä Tönniesin varmuus siitä, että ilman gemeinschaft-tyyppistä yhteisöllistä vuorovaikutusta, ilman sitä sosiaalista voimaa, joka tekee yksilöistä kokonaisuuden jäseniä, ei ole mahdollista kehittyä itsenäi-

seksi, tunne-elämältään vakaaksi ja sosiaalisesti kypsäksi persoonaksi. Toisaalta kehittyminen ei ole myöskään mahdollista ilman sitä etäännyttämistä, jota yhteiskuntakäsité edustaa. Tönniesin yhteiskäsite onkin ymmärrettävä kriittisenä käsitteenä, joka heijastuu aina vastakäsitteensä, yhteiskunnan, kautta.

Tönniesin mukaan ihmisten sosiaalinen toiminta perustuu siis aina tietynlaisiin sosiaalisiin suhteisiin, ja sosiaalinen todellisuus edustaa aina jompaakumpaa tahtomisen muotoa. Siksi Tönniesin näkemykset toimivat erinomaisesti myös sosiaalisten organisaatioiden ja laitosten, myös vankiloiden, analyysien apuna. Mathieu Deflem toteaaikin artikkelissaan Ferdinand Tönnies on Crime and Society (<http://www.s.cas.se.edu/socy/faculty/deflem/ztoem.htm>), että Tönniesin lukuisat kirjoitukset ja tutkimukset rikoksen sosiologiasta on jostain syystä sivuutettu lähes kokonaan. Deflemin mielestä Tönniesin erityinen anti nykyiselle kriminologialle on lisätä ymmärrystä siitä, että ei pitäisi kiinnittyä toisaalta joko pelkkään teoreettiseen reflektioon tai toisaalta vain empiriseen tutkimukseen. Pitäisi kehittää sellaista dialektista vuorovaikutuksellista sosiologiaa, joka on sitoutunut sekä ”itseensä”, teoriaansa, että yhteiskuntaan. Tönnies korostaa siis teorian ja käytännön vuorovaikutuksen, aidon praxiksen merkitystä, niin kuin myös tässä kirjassa sosiokulttuurisen innostamisen yhteydessä tehdään. (Tönnies 1974 (1887); Kurki 1984; 2002; elektroniset lähteet, ks. lähdeluettelo.)

Georg Simmel (1858–1918) ja salaisuus

Kolmas saksalainen klassikkososiologi Georg Simmel lähestyy ajatuksillaan sosiaalipedagogiikkaa luodessaan kokonaan uutta elämänfilosofiaa. Hän pohti, miten ihmisen pitäisi elää ja tuli siihen tulokseen, että tämän on todella eletävä elämänsä, filosofiaansa, eikä luettava sitä kirjoista. Moderni yhteiskunta oli Simmelille rahatalouden yhteiskunta, ja moderni elämäntyylä pesii erityisesti rahatalouden kehossa, suurkaupungissa. Suuri ongelma on siinä, miten ihminen voisi säilyttää itsenäisyytensä ja omanlaatuisen (*eigenart*) olemassaolonsa

yhteiskunnan puristuksessa, eli oman persoonallisuuden säilyminen on ongelma. Simmel paneutuukin vieraantumiseen modernin yhteiskunnan integraatioon liittyvänä ongelmana, ja siinä hän pohtii Ferdinand Tönniesin esittämän klassisen *Gemeinschaft-Gesellschaft* -dikotomian *gemeinschaftin* pirstoutumista ja hajoamista (Ks. Kurki 1984; Töttö 1997, 154–172; Freund 1979, 152–157).

Kaupunkisosiologisessa esseessään *die Großstädte und das Geistesleben* (1903) Simmel etsi henkisyyttä ja ihmisen olemassaolon itsenäisyyttä yhteiskunnan ylivoimaa vastaan. Hänen mukaansa ihminen toimii varsin erilaisten motiivien perustalta eikä silloin suhteuta minäänsä ainoastaan itseensä vaan vuorovaikutuksellisessa suhteessaan muihin, ympärillä eläviin ihmisiin.

Simmelin näkemykset sopivat erinomaisesti myös rikollisuuden, erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden, analyysiin. Kaupunkisosiologia ja muu kaupunkitutkimus ovat nykyisin hyvin tärkeitä myös rikollisuuden ymmärtämiseksi, ja Simmelin ajatus salaisuudesta ja salaisista yhteisöistä rakentaa sille vankkaa lisäperustaa (*das Geheimnis und die geheime Gesellschaft*). (elektroniset lähteet ks. lähdeluettelo.)

Rikollisuudella on aina erityinen suhde salaisuuteen. Simmel näkee, että salaisuus ei ole suorassa suhteessa pahuuteen, mutta pahuus on sitä vastoin aina suhteessa salaisuuteen. Salainen on myös kiehtovaa ja houkuttelevaa. Ryhmässä salaisuus suojelee, kun se perustuu ryhmän jäsenten väliseen luottamukseen. Luotetaan myös siihen, että ryhmän jäsenet vaikenivat. Ryhmäsalaisuus ja siihen kuuluminen vähentävät yksilön eristyneisyyttä ja toimivat psykologisenä tukena. Salainen yhteisö on myös erinomainen koulu ryhmän jäsenten väliseen moraaliseen solidaarisuuteen. Salaisuuteen liittyvä ”luottamus” on affektiivinen kategoria ja Simmel tarkasteleekin tunteita nimenomaan emotionaalisina siteinä ja vuorovaikutuksina. Hän kuvaa ”sisäistä sosiologiaa” eli ihmisten sisäisen vuorovaikutuksen tutkimista ikään kuin ”sielullisena kulkuna”, jossa annetaan ja vastaanotetaan. (Noro 2005, 22; Wolff 1950; 183.)

”Salaisuuden” ryhmässä vallitsee yleensä tiukka hierarkia, organisaatio ja työnjako. Yhteisöllä on absoluuttinen auktoriteetti jäseniinsä.

Totellaan suorastaan sokeasti. Mielenkiintoista kuitenkin on, että samalla yhteisöissä vallitsee tietty vapauden henki. Salaisen yhteisön tunnusmerkki on autonomia, mutta samalla jäsenillä tulee olla syvä tietoisuus kuulumisestaan yhteisöön. (ks. Gayraud 347–354; Wolff 1964, 181–307.). Tämä salaisuuden yhteisö on vankilassa kaksinainen: on virallista valtaa omaavien ja tähän valtaan alistettujen vankien yhteisö, mutta myös vankien oma sisäinen yhteisöllinen salaisuus on hyvin vahva.

1.2. Vankila totaalisenä laitoksena

Pakko-organisaatioista

Yhdysvaltalainen sosiologin Amitai Etzioni (s. 1929) määrittelee (1969, 9) organisaatiot sosiaalisiksi yksiköiksi, ihmisryhmittymiksi, joita varta vasten rakennetaan ja jatkuvasti jälleenrakennetaan erityyppisiin päämääriin pyrkimiseksi. Organisaatiomäärittelyt ovat sittemmin laajentuneet monenlaisiksi ja alati uudistuviksi organisaatioteorioiksi, ja niistä niin sanotut antiorganisaatioteoriat ovat vaikuttaneet vahvasti tämän kirjan syntyyn.

Konfliktiteoreettiseen ajatteluun perustuva antiorganisaatioteoria on vastakkainen vallitseville organisaatioteorioille. Sen keskeisiä käsitteitä ovat totaliteetti, vieraantuminen, tietoisuus ja kritiikki. Siinä painotetaan tietoisuuden ja totaliteetin välistä suhdetta. Organisaatiot ymmärretään silloin esimerkeiksi niistä välittäjistä, jotka aiheuttavat osaltaan ihmisen vieraantumisen todellisesta olemuksestaan.

Myös Etzioni on analysoinut organisaatioita monin tavoin. Hän puhuu muun muassa pakko-organisaatioista, joissa pakko on vallitseva kontrollin keino, ja korkea vieraantuneisuuden aste luonnehtii useimpien organisaatioihin kuuluvien orientaatiota ympäristöönsä. Tyypillisiä pakko-organisaatioita ovat vankilat ja keskitysleirit. (Etzioni 1961, 27.) Tosin vankilassa on myös niin sanotun normatiivisen organisaation piirteitä, jolloin normatiivinen valta on keskeinen kontrollin lähde.

Käsite ”laitos” sopii hyvin kuvaamaan totaalisia pakko-organisaatioita. Niissä kaikissa on ghettoa muistuttavia tunnusmerkkejä: ne ovat suljettujen aitojen ympäröimiä ja täysin erillään varsinaisesta yhteiskunnallisesta elämästä. Niissä on byrokraattinen hallinto, hierarkkinen sosiaalinen järjestys sekä tiukka ja jäykkä sääntöjen järjestelmä. Lisäksi laitoksissa on monenlaista väkivaltaa, jota ”niskan päällä” olevat harjoittavat niitä kohtaan, jotka ovat alistetussa asemassa. Toisin sanoen laitokselle on tyypillistä jako niihin joilla on valtaa ja niihin, joilla ei sitä ole. Vallanhaltijan ja vallasta osattoman välinen suhde on sorron ja väkivallan merkitsemä. (Basaglia 1972, 73; Ottomeyer 1978; Burrell ja Morgan 1979, 310–313, 365–370; Kurki 2006.)

Antipsykiatrian anti

Antipsykiatrian synty toi uuden teoreettisen näkökulman myös organisaatioiden ja samalla vankiloiden ja rikollisuuden analyyseille. Sen näkemyksen mukaisesti psykiatria on silmiinpistävä esimerkki ideologisesta psykologiasta käytännössä. Psykiatrian näennäislääketieteellisen harhakuvitelman avulla pyritään ihmisen konkreettiseen valvontaan kulutusyhteiskunnan intressien mukaisesti. Antipsykiatrisen liikkeen tunnetuimpia edustajia ovat psykiatrit, eteläafrikkalainen David Cooper (1931–1986), skotlantilainen Ronald Laing (1927–1989), unkarilaissyntyinen Thomas Szasz (s. 1920) ja ranskalainen filosofi Michel Foucault (1926–1984).

David Cooper (1970,7–27; ks. myös Szasz 1979, 9–16; Heather 1978, 60–62) toteaa, että yhteiskunnassamme on monenlaisia keinoja lähestyä tiettyjä vähemmistöjä. Kuitenkin on olemassa ”julkinen omatunto”, ja se vaatii selityksiä näiden vähemmistöjen käsittelylle. Arvovaltaisain selittäjä on lääketieteellinen tieto ja sen tuoma siunaus. Niin myös psykiatria saa oikeutuksen systemaattisesti invalidisoida suurta joukkoa ihmisiä. Keskeinen ongelma on valta ja väkivalta ja se, että niiden avulla, institutionalisoinnin kautta, tulee sairaiksi luokiteltujen persoonallisuus systemaattisesti muokatuksi.

Ronald Laing (1971; 1973) mullisti niin sanotun normaaliuuden koko käsitteen kyseenalaistamalla normaaliuuden rajat. Tämän kirjan aiheen kannalta erityisen tärkeää on Laingin mielenkiinnon kohdistuminen yksilöihin heidän ryhmäkontekstissaan. Hän uskoo mikrovallankumouksiin instituutioissa. Ne ovat keino yhteiskunnan uudelleen rakentamiseen asteittaisena, kumulatiivisena prosessina, rauhanomaisena vallankumouksena. (Ks. Howarth-Williams 1977, 72–76.) Näissä ajatuksissa piilee toivo: koulua, vankilaa ja niin edelleen uudistamalla meidän on mahdollista uudistaa koko yhteiskuntaa.

Michel Foucault (1978, 25–35, ks. myös 1976) puolestaan kuvaa mielisairautta lepran jälkeisenä poissulkemisen syynä. Keskiaikainen todellinen ilmiö Narrenschiff, narrien laiva, palvelee hyvin myös asian symbolisena kuvana. Narrien laiva oli alun perin kirjallinen luomus, joka muuttui todellisuudeksi. Laivat kuljettivat mielisairaita kaupungista toiseen, ”hullut” viettivät kulkijan elämää. Heidät jätettiin kohtalon armoille, vesi satoi heidät kohtaloonsa. Hullu narrilaivassaan purjehti kaukaiseen maahan ja tuntemattomasta laiva lipui jälleen hetkeksi satamaan. Hullulla oli kotinsa vain näiden kahden tuntemattoman maan välillä, matkalla jostakin jonnekin... Narrenschiff’issä korostui selkeästi se, että tärkeintä on poistaa poikkeavat joukosta. Heidän kohtalollaan ei ole mitään merkitystä. – Antipsykiatrian vahva yhteys Michel Foucaultin vankilaan ja rikollisuuteen liittyviin pohdintoihin onkin ilmiselvää.

Erving Goffman, stigma ja identiteetti

Totaalisten laitosten oivaltava tutkija, syntyjään kanadalainen sosiaalipsykologi Erving Goffman (1922–1982) sanoo jokaisella laitoksella olevan saartotaipumuksia. Laitosten totaalista ja saartavaa luonnetta ympäröi este ulkomaailman kanssa käydyn sosiaalisen vaihdon ja laitoksesta poistumisen tiellä – este, joka on usein osa laitoksen fyysistä koneistoa: lukitut ovet, korkeat muurit, piikkilanka, kalliot, vesi.

Goffman jäsentää totaaliset laitokset useaan luokkaan, ja niistä vankilat ovat laitoksia, joihin eristetään yhteiskuntaa vaarantavia

henkilöitä. Tarkemmin Goffman määrittelee totaalisen laitoksen laitokseksi, jossa elämän eri puolet tapahtuvat samassa paikassa ja yhden auktoriteetin alaisina. Suuri joukko ihmisiä sekä asuu että työskentelee yhteiskunnasta tietyksi ajaksi irrotettuna, tiettyjä rutiineja ja aikatauluja noudattaen. Byrokraattinen organisaatio joutuu käsittelemään monia inhimillisiä tarpeita, ja toimintojen sisällöt suunnitellaan ulkoapäin, ei asukkaiden omasta toimesta. Laitoksen henkilökunta ja asukkaat elävät eri maailmoissa, joita jotkut seremoniat hetkeksi yhdistävät. Totaalisissa laitoksissa kehittyi siksi kaksi erilaista sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä, ja vankilassa niistä toisessa syntyy aivan oma vankien kulttuuri.

Jokainen totaalinen laitos on Goffmanille ikään kuin kuollut meri, jossa on pieniä saaria, joilla on jotain elämää ja toimintaa. Toiminnat ovat kuitenkin täysin riittämättömiä, sillä vaikka näiden laitosten virallisena tehtävänä on asukkaiden ”kuntouttaminen”, se onnistuu harvoin. (Goffman 1969, 5–8; 1961, xii. 3–71; 109; 1961b, 312–340.) Siitä huolimatta tämän kirjan optimistinen ajatus on, että sosiokulttuurisen innostamisen on mahdollista osaltaan täyttää tuota kuollutta merta niin, että toisistaan irrallisten, vaatimattomien toimintojen saaret yhdistyisivät vähitellen kokonaisvaltaiseksi, aktiiviseksi ja arkipäivää rikastuttavaksi ”mantereeksi”, toimivaksi yhteisöksi.

Perusteellisessa totaalisten laitosten analyysissaan (esimerkkinä mielisairaala) Goffman pohtii yhtä nöyryytyksen lajia, jonka vaikutus on hänen mukaansa epäsuora ja merkitys vaikeasti arvioitavissa. Kyseessä on ”minän” nöyryytys, katko yksilön ja hänen tekojensa normaalissa suhteessa. Ensimmäinen katko on ”silmukoiminen”, eli yksilössä herätetään suojautumisreaktio ja seuraavassa hyökkäys kohdistetaan juuri tähän reaktioon. Yksilö havaitsee, että reaktio, jolla hän pyrkii suojaamaan itseään hyökkäyksiltä, tehdään tyhjäksi. Hän ei voi puolustautua eikä päästä irti nöyryyttävästä tilanteesta. Totaalisissa laitoksissa menetelmä on selvästi nähtävissä, mutta niin on myös esimerkiksi koulussa. Omista sosiaalikirjallisuustutkimuksistani on selkeästi jäänyt mieleen monta esimerkkiä. Yksi niistä on, että ensin opettaja solvasi suorastaan törkeällä tavalla oppilaan perhettä luokan edessä.

Sen jälkeen oppilas puhkasi opettajan autosta kumin. Siitä seurasi rankaisuja ja lopulta erityisluokalle siirto. Kun yksilö muussa yhteiskunnallisessa elämässä joutuu alistumaan olosuhteisiin ja käskyihin vastoin sitä käsitystä, joka hänellä on itsestään, vastoin minuuttaan ja identiteettiään, hänelle sallitaan tietty määrä reaktiivista ilmaisua (murjotusta, herjosten heittämistä tai muuta). Myös totaalisissa laitoksissa on tällaista itsepuolustusta, mutta henkilökunta voi siitä heti rangaista. (mt. 29–30.) – Vankien kertomusten (esim. Zamoro 2005) mukaan silmukoiminen on vankilassa jokapäiväistä.

Goffmanilla oli varsin monia kiinnostuksen kohteita, eikä hän edes pyrkinyt laajan ja koherentin sosiaalisen teorian rakentamiseen. Muun muassa siksi häntä on paljon kritisoitu (ks. Goffmanista ja kritiikistä Baert 2001, 95–114). Vuorovaikutukseen ja identiteettiin liittyvät asiat säilyivät Goffmanin kiinnostuksen kohteina kuitenkin koko ajan.

Identiteetin Goffman ymmärsi niin, että se on alati vuorovaikutuksessa muuttuva asia. Se ei ole ihmisen sisäinen ominaisuus, vaan ”esitys”, jotakin mitä ihminen käyttäytymisensä kautta toisille tarjoaa. Goffmanin minäkäsitystä on mahdollista kuitenkin tulkita useammalla tavalla: Identiteetti voi olla joko postmodernia hajoavuutta niin, että ihminen voi olla aamulla sitä ja illalla tätä, tai sitten ihmisellä on oikeus ”esittää” selkeästi minäänsä, arvoaan ja integriteettiään. (Peräkylä 2001, 360–362.) Jälkimmäinen näkemys on hyvän elämän kannalta hyvin tärkeä asia. Vaikka Goffmanin piti identiteettiä aina tavalla tai toisella roolikokoelmana, niin joka tapauksessa ihmisen tulisi hänen mielestään saada ”esittää” itseään, rooliaan, vapaasti. Tämä tulkinta konkretisoituu Goffmanin tutkiessa totaalisia laitoksia ja käsitellessä stigmaa ja pilalle mennyttä identiteettiä. Hän analysoi minän riisumisen prosessia ja päätyi ajatukseen, että oikean, aidon minän esittäminen on jokaisen oikeus eikä sitä tule ottaa häneltä pois.

Goffman paneutuu identiteetin kysymyksiin muun muassa kirjassaan *Stigma – notes on the management of spoiled identity* (1963; 1959). Kirja on tärkeä tuki myös pohdittaessa rikoksen tehneitä ja heidän elämäänsä. Muutoinkin Goffmanin usein Simmelin tavoin

”mikrososiologiaksi” kutsuttu tuotanto on varsin lähellä sosiaalipedagogisia näkökulmia, keskittyhän hän tutkimaan ihmisten kasvokkaisia vuorovaikutustilanteita ilman psykologisointia. Hän kiinnittää huomionsa vahvasti ihmisten toiminnan ilmaisulliseen luonteeseen. Kasvojen säilyttäminen ja niiden pelastaminen ongelmatilanteissa olivat hänelle sosiaalisen elämän peruseriaatteita.

Goffmanilainen stigman käsite liittyy edelliseen varsin vahvasti. Stigma on eräänlainen poltinmerkki, joka tekee ihmisestä toisten silmissä poikkeavan. Hänellä on jokin ominaisuus, fyysinen vamma tai tietynlainen maine, tai hän käyttäytyy muiden mielestä poikkeavasti. Nämä synnyttävät sosiaalisia stigmoja, ja rikollisuus on varsin vahva stigman tuottaja. (Goffman 1963.)

Stigmaa kantava ihminen ei saavuta täyttä sosiaalista hyväksyntää, ja hänet luokitellaan tavalla tai toisella ei-toivotuksi henkilöksi. Hän ei ole ”normaali”. Jo kreikkalaiset tekivät konkreettisen poltinmerkin orjien, kavaltajien ja vankien ruumiiseen ja kaunokirjallinen ”mylady”, Dumasin Muskettisoturien ”paha nainen”, kantoi rikollisiin poltettua ruusun merkkiä. Nykyisin stigma ei ole enää samalla tavoin konkreettisesti nähtävillä, vaan se on sosiaalinen merkki, josta seuraa, että stigmaa kantavan kanssa ei eletä normaaleissa sosiaalisissa suhteissa. Hänessä itsessään kasvaa häpeä stigmastaan. Hän ei tunne itseään ja hänen minäkäsityksensä järkkyy, niin kuin vankien arvotutkimuksen yhteydessä tuli aikaisemmin esiin.

Käsite moraalinen ura kuuluu stigmaan kiinteästi: Ihminen tulee tietoiseksi stigmastaan, hän yrittää peittää sitä tai kehittää muita strategioita sen voittamiseksi. Stigma voidaan löytää ”rikollisen urasta” jo lapsuudesta lähtien. Lapsi saa poikkeavan leiman jo päiväkodissa ja tuo stigma kulkee hänen mukanaan, kun päiväkodista kerrotaan kouluun tästä hankalasta lapsesta. Se aiheuttaa osaltaan monenlaisia vaikeuksia, koulukiusaamista ja muuta. Myöhemmin vankilassa sanotaan, että hänhän oli poikkeava jo päiväkodissa.

Mielenkiintoista on kuitenkin se, että monet rikolliset järjestöt antavat itse itselleen poltinmerkin: heidät erotetaan toisistaan esimerkiksi erilaisten tatuointien perusteella. Toki merkki aiheuttaa

kielteisen stigman vuorovaikutussuhteissa muun väestön kanssa, mutta rikollisten omassa kulttuurissa se saattaa nostaa arvostusta jopa varsin voimakkaasti.

Michel Foucault ja Panoptikon

Englantilainen filosofi ja sosiaalteoreetikko Jeremy Bentham (1748–1832) loi Panoptikonin vuonna 1791 tietyyntyyppisen vankilan arkkitehtoniseksi malliksi. Oleellista siinä oli, että vartijat saattoivat tarkkailla vankeja niin, että nämä eivät sitä nähneet. Samalla vangit olivat tietoisia siitä mahdollisuudesta, että heitä tarkkaillaan. Panoptikonin inspiroimat ajatukset ovat myöhemmin laajentuneet mielen, vallan ja kurin moninaisiksi analyyseiksi. Niiden yhteyteen syntyivät muun muassa käsitteet ”kurinpitoyhteiskunta”, ”hierarkkinen valvonta”, ”tutkinta” ja ”normalisaatio”. (Ks. Baert 2001, 150–154; Bauman 2007, 30–71; Alhanen 2007, 110–114; Miller 1994, 219–223; Hautamäki 1996, 24; Oksala 2007; http://fr.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault.)

Aikaisemmin antipsykiatrin yhteydessä sivuttu ranskalainen filosofi Michel Foucault (1926–1984), sosiaalisten instituutioiden kriittinen tutkija, käytti erityisen ansiokkaasti panoptikonin perustana valtasuhteiden analyyseilleen. Foucault esitti panoptikonin kurinpitörakennelmansa arkkitehtonisena kaavana. Hän puhui uudentyypisestä vallasta, kurin vallasta, ja osoitti riippuvuudet tiedon muotojen, vallan tekniikkojen ja niiden toteuttajien välillä. Kyseinen rakennelma automatisoi vallan ja tekee sen epäyksilölliseksi. Panoptisen valvontakaavan tarkoitus onkin levittäytyä koko yhteiskuntaan menettämättä ainuttakaan ominaisuuttaan. Panoptikon oli Foucaultille suorastaan yhteiskuntamme paradigma. (Foucault 1980)

Foucaultin tutkimusalue oli sosiaalinen käytäntö, hänen koko ajattelunsa oli käytännön eri puolien tutkimista. Erityisen kiinnostunut Foucault oli ryhmien välisistä mikrotason valtasuhteista, jotka hän näki osittain myös identiteettiä määrittävinä vuorovaikutussuhteina. Hän määritteli vallan mikrofysiikkaa käytännöiksi, joiden avulla ihmis-

tä tehdään kurinalaisia ruumiita. Hierarkkinen valvonta, yksilöiden erottelu ajassa ja paikassa, normaalistava rangaistus (poikkeavuuksien rankaiseminen), vallan kohteena olevien monipuolinen tutkiminen ja saadun tiedon arkistointi ovat keskeinen osa tätä mikrofysiikkaa. Vanki objektivoituu yhä tarkemmin tunnettavaksi ja tutkittavaksi yksilöksi: kirjataan vankien elämäkertatietoja, millainen on hänen yhteiskunnallinen taustansa, entä saamansa kasvatusta, millaista elämää hän on viettänyt ja niin edelleen. Kaikesta tästä tiedosta on tullut vankien moraalisen luokittelun perusta. Tämä vankiloiden normatiivinen valta muokkaa erilaisin mekanismein ihmisruumista toimimaan toivotulla tavalla. Valta ja tieto kuuluvat yhteen: Valta sekä edellyttää että tuottaa tietoa. (Ks. Alhanen 2007, 110–111; Foucault 1978; Kurki 1981; Oksala 2007, 55–63.) Foucault sanoo:

”Se rangaistustehtävän yleisyys, jota 1700-luku haki mielteiden ja merkkien ’ideologisesta’ tekniikasta, nojaa nykyään erilaisten pakkolaitosjärjestelyjen levinneisyyteen sekä niiden aineelliseen, monimutkaiseen ja hajanaiseen, mutta johdonmukaiseen runkoon. Juuri tästä syystä on vähäisimmänkin poikkeaman ja raskaimmankin rikoksen välillä tietty yhteinen tarkoite, se ei enää ole niinkään rike eikä edes yhteisen edun vastainen teko, vaan poikkeavuus ja epänormaalisuus. Juuri tällaista poikkeavuutta pidetään olennaisena seikkana koulussa, tuomioistuimessa, mielisairaalassa ja vankilassa. Se yleistää merkityksen kohdalla sen funktion, jonka pakkolaitosmalli puolestaan yleistää taktiikan osalta. Hallitsijan vastustaja, sittemmin yhteiskunnan vihollinen, käsitetäänkin poikkeavaksi yksilöksi, joka tuo mukanaan epäjärjestyksen, rikoksen ja mielisairauden moninaisen vaaran... Vankila jatkaa sille luovutettujen yksilöiden kohdalla toisaalla alullepantua työtä, jota myös koko yhteiskunta jatkaa itse kunkin kohdalla lukemattomien kurinpitomekanismien välityksellä. Tehtävältään tämä rankaisovalta ei olennaisesti eroa ojentamis- tai kasvatustalasta. Sitä mukaa, kun yhä suurempi osa valvonta- ja rankaisuvallasta siirtyy lääketieteen, psykologian, kasvatustieteen ja sosiaalihuoltotyön käsiin, niin vastapainoksi taas rangaistuskoneiston luonne voi muuttua suuremmissa määrin lääketieteelliseksi, psykologiseksi ja pedagogiseksi.” (Foucault 1980, 332–350.)

Tässä kirjassa vankien elämäntarinoiden kuuleminen ymmärretään kuitenkin toisin. Tavoite ei ole tietojen kirjaaminen ja kerääminen, vaan kyse on dialogisesta keskustelusta, vangin äänen kuulemisesta, jonka avulla tavoitellaan parempaa ymmärrystä oman elämän kulusta. Ilman sitä ihmisen ei ole mahdollista herätä tekemään elämäntarinojaan toisin. Asian suhteen tulee kuitenkin aina olla varovainen: haastattelut voivat kääntyä myös antidialogiseksi kirjaamiseksi valvontafunktioineen.

Foucault määrittelee valtasuhteen ”toimintaan kohdistuvaksi toiminnaksi”. Hänen mukaansa vallan käytössä on kyse kamppailusta eri osapuolten välillä. Valtasuhteessa toinen osapuoli pyrkii ohjaamaan toisen toimintaa tiettyjen päämäärien mukaisesti. Esimerkiksi vankilassa vartijoiden ja vankien välinen valtasuhde on juuri toiminnan ohjaamista. Kuitenkin vapaus on Foucaultille valtasuhteen välttämätön edellytys: vallan kohteella tulee olla mahdollisuus toimia myös toisin kuin vallanharjoittaja haluaa. Valtasuhde ei siis koskaan ole staattinen ja vakiintunut asetelma, vaan vallasta kamppaillaan jatkuvasti. (Alhainen 2007,122.)

1.3. Sosiologiasta sosiaalipedagogiikkaan

Sosiaalipedagogiikasta

Jo aikaisemmin on todettu, että persoona yhteisössään ja yhteisölliset suhteet ovat sosiaalipedagogiikan erityisiä kiinnostuksen kohteita. Samat asiat kiinnostavat monia tieteenaloja. Sosiaalipedagogiikalla on asiaan kuitenkin oma perspektiivinsä, jonka ymmärtäminen edellyttää alan tiedeluonteen määrittämistä. (ks. sosiaalipedagogiikasta Hämäläinen ja Kurki 1997; Kurki 2002.)

Espanjalainen professori Jaume Trilla (2004) nostaa kyseistä luonnetta määrittäessään esiin kolme tärkeintä sosiaalipedagogiikkaa kuvaavaa ja sen oppihistorian aikana eri aikoina eri tavoin painottunutta piirrettä. Ensinnäkin sosiaalipedagogiikka on ihmisen – persoonan

– sosiaalisen kasvun tukemista. Se auttaa hänen sosiaalista kypsymistään ja tukee sosiaalisuuteen. Toiseksi sosiaalipedagogiikka on oppiala, joka lähestyy hädässä ja sosiaalisissa ristiriidoissa eläviä ihmisiä. Kolmanneksi se on non-formaaliala kasvatusta eli sitä kasvatustyötä, jota tehdään koulun ja muiden muodollisten koulutusjärjestelmien ulkopuolella, ihmisten arkipäivässä ja vapaa-aikana.

Trillan (2004, 33–37) mielestä edellä esitetyt kolme erillistä luonnehdintaa eivät enää riitä, sillä yhteiskunnassa on tapahtunut paljon. Ensinnäkin koulutusta annetaan nykyisin myös muualla kuin muodollisten järjestelmien piirissä. Toiseksi perhetyö ja koulun sosiaalityö ovat perimmäiseltä luonteeltaan puhtaasti sosiaalipedagogista työtä. Kolmanneksi kaikki sosialisointia parissa tehtävä työ ei enää ole pelkästään sosiaalipedagogista työtä, eikä sosiaalipedagogiikan kentällä toimita ainoastaan marginaalissa elävien ihmisten kanssa tai pelkästään non-formaalien kasvatuksen piirissä. Toisin sanoen perinteiset tarkkarajaiset määrittelyt ovat murtuneet, ja kysymykset tulevat asettaa uudelleen. Trilla näkee myös, että sosiaalipedagogiikka voidaan nyt lähestyä yhdistelemällä edellä esitettyjä luonnehdintoja.

Professori Antoni Petrus (2004, 70–81) pohtii tällaisen ”uuden sosiaalisen kasvatuksen” syntymisen syitä. Lähtökohtana on siis ollut maailman nopea muuttuminen. Muutosta pidetään suorastaan itseisarvona. Globalisaatio, informaatioteknologia, verkostoyhteiskunta ja muut uudet ilmiöt suuntaavat keskustelua ja vaativat myös kasvatuksellisia ratkaisuja. Johdannossa puhuttiin jopa geopolitiikan muuttumisesta rikollisjärjestöjen tuella, ja niin myös kriminologia tarvitsee avukseen monen tieteenalan näkemyksiä.

Yhteiskunta ei ole kuitenkaan, mahdollisista toisenlaisista väitteistä huolimatta, mikään yhtenäinen tai globaali ilmiö, eikä sosiaalinen kasvatukseen voi lähteä yhtenäisyyden erheestä. Ihmisten ajattelu ei ole yhtenäistä, vaikka siinä on paljon yhteistä ainesta. Ihmiset myös syntyvät erilaisiin oloihin ja heidän mahdollisuutensa elämässä ovat erilaiset. Lisäksi välitämme kasvatuksen avulla varsin monenlaisia arvoja omassa kulttuurisissa yhteisöissämme. Ihminen myös kaupungistuu yhä enemmän, jolloin yksityisyys muuttuu ja jopa häviää – samalla

kun yksinäisyys toisaalla lisääntyy. Yhteisö ei kuitenkaan ole hävinnyt. Vaikka yhteiskunnalla on tietty yhteinen, taloudellisten ja teknisten voimien säätelemä katoksensa, niin sen alla on mitä monimuotoisimpia yhteisöjä, eikä keskusteluissa ole enää mahdollista sivuuttaa yhteisökäsitettä. Yhteisöt ovat myös rikollisuuden ja vankilaelämän ymmärtämisen keskeistä diskurssia.

Petruksen mielestä luonnollinen seuraus tästä kaikesta on ollut, että käsitys kasvatuksesta on laajentunut. Kasvatuksen tärkeimpiä lähtökohtia on silloin sen ymmärtäminen, että ihmisen tulee saavuttaa laajasti niitä sosiaalisia valmiuksia ja taitoja, joita tarvitaan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen ympäristöön sopeutumisessa ja sen edelleen kehittämisessä. Saavuttaakseen nämä taidot hänen tulee ensisijaisesti oppia kuulumaan ryhmään ja tuntemaan olevansa arvostettu ja ryhmänsä hyväksymä. Hänen tulee omalta osaltaan kyetä vaikuttamaan ryhmän kehittymiseen ja yhteisten tavoitteiden saavuttamiseen. Ihmisen tulee osallistua sosiaalisesti. Siten myös vankilan jälkeiseen elämään kasvamisen vaatii ennen kaikkea sosiaaliin aktiviteetteihin osallistumisen kasvatuksellista tukemista koko vankilassaoloajan. Se liittyy kiinteästi yksilön persoonallisen kasvun tukemiseen, joka on myös sosiaalisuuteen kasvun perusehto. Tämä kasvu on elämänikäistä.

Anthony Giddens, Zigmunt Bauman ja sosiaalipedagogiikka

Yhteisö on siis sosiaalipedagogiikan ydinkäsitteitä, ja Ferdinand Tönniesin Gemeinschaft-Gesellschaft -yhteisöanalyysit ovat osa myös sosiaalipedagogiikan klassista keskustelua kuten aikaisemmin totesin. Myös brittiläisen sosiologin Anthony Giddensin (s. 1938) (1979; 1995; 2007; Baert 2001, 115–140; Ilmonen 2000; 2004) holistinen ja monista tieteistä ja paradigmoista (eksistentialismista, hermeneutiikasta, etnometodologiasta, jälkistrukturalismista – ja goffmanilaisuudesta) vaikutteita saanut sekä mikro- että makrotasolla liikkuva ajattelu moderneista yhteiskunnista ja niiden vaikutuksesta ihmisten persoonalliseen ja sosiaaliseen elämään on hyvä tuki sosiaalipedagogiselle yhteiskuntadiskurssille. Giddens nostaa luottamuksen käsitteen hyvin

tärkeään osaan ja näkee yhdeksi instituutioiden suurimmista ongelmista sen, miten järjestelmä voidaan pitää koossa ja integroituneena usein kovin erilaisten intressien vallitessa: Miten luottamus voidaan saavuttaa ja säilyttää. Luottamuksen syntymistä vaikeuttaa se, että tulevaisuus on aina avoin. Se ei ole ennustettavissa, ja siksi se sisältää riskin. Kuitenkin juuri luottamuksen ja turvallisuuden saavuttaminen ja säilyttäminen on instituutioiden toiminnassa oleellisen tärkeää. Eriytyisesti on kysymys siitä perusluottamuksesta, joka ihmisellä on minäidentiteettinsä jatkuvuuteen ja ympäröivän sosiaalisen ja materiaalisen toimintaympäristön pysyvyyteen. Tämän varmuuden ylläpitämisessä tarvitaan sekä traditionaalisia tapoja että päivittäisiä rutiineja.

Giddens painottaa sitä, että makro- ja mikrotason tarkastelut kuuluvat aina yhteen. Ihmisen yksilöllisiä valintoja ja hänen identiteettiään ei ole mahdollista tarkastella individualistisesti pelkkinä mikrotason kysymyksinä, ihmisen spontaaneina mielenliikkeinä tai muina, kuten niitä ei voida tarkastella myöskään pelkkien sosiaalisten instituutioiden perspektiivistä. Kysymys on aina monimutkaisista sekä makro- että mikrotason verkostoista. Yksilön arkipäiväisellä toiminnalla on maailmanlaajuiset seuraamuksensa ja joudumme valitsemaan, miten olla ja toimia. Aktiivinen valinta tuottaa autonomiaa, mutta moniin elämäntyyliin kannalta ratkaiseviin valintoihin emme voi kuitenkaan vaikuttaa. Voimme vain päättää toimia jollakin tavalla, ja Giddens erottaakin valinnat ja päätökset. Kysymys on, kuka päätöksiämme ohjaa. (Giddens 1995, 107–108.)

Giddensin mielestä myös identiteetistä tulee monimutkaisessa yhteiskunnassamme väistämättä reflektiivinen projekti, hanke jonka parissa työskennellään jatkuvasti. Identiteetti ei ole perittyä tai saat-tista vaan tulee näkyviin eräänlaisena koko elämän mittaisena tilin-tekona, joka näyttäytyy kykyinä ylläpitää tiettyä narratiivia, jatkuvaa kertomusta ihmisestä itsestään ja hänen elämästään. Jos ihminen elää arkipäiväänsä jatkuvasti yhdessä toisten kanssa, ei hänen tarinansa voi olla pelkkää fiktiota: Hänen täytyy koko ajan integroida itseensä ulkopuolisia tapahtumia ja lajitella niitä jatkuvaan kertomukseen elämästään. (http://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens.)

Yhdessä uusimmista kirjoistaan *Europe in the global age* (2007, 209–230) Giddens palaa erityisen voimakkaasti identiteettikysymykseen ja korostaa edelleen ”yhteisöllisyyden ja kuulumisen” merkitystä: Ihmisillä pitää olla jotakin, johon kuulua ja tämä jokin on yhteisö. Myös uusi eurooppalainen identiteetti voi syntyä yhteisökäsitteen kautta. Siihen liittyy, että Euroopan tulisi kyetä luomaan sellainen yhteinen rauhan alue, joka kykenisi suojelemaan ihmisiä uusilta riskeiltä, joita ovat muun muassa rikollisuus ja terrorismi. Kysymys on samalla yhteisistä arvoista. Tarvitaan solidaarisuutta, jossa Giddens (mt., 99–117) näkee kolme dimensiota: Psykologinen solidaarisuus viittaa yhteiskuntaan, jossa välitetään toisista ihmisistä, myös niistä, jotka ovat olleet vähemmän onnekkaita kuin itse on ollut. Se on eräänlainen kansalaisuuden asenteellinen ulottuvuus. Solidaarisuuden käyttäytymisulottuvuus taas on luonnehdittavissa jonkinlaiseksi kohteliaisuudeksi (*civility*). Se tarkoittaa yksinkertaisesti vastuullista käyttäytymistä toisia ihmisiä ja ympäristöä kohtaan kaikkialla. Se tarkoittaa toisten kunnioittamista ja erilaisuuden hyväksymistä. Kohteliaisuus liittyy erityisesti tuntemattomien väliseen kanssakäymiseen. Perheen ja muiden läheisten kanssa vuorovaikutus on vankempaa ja intiimimpää. Solidaarisuuden kolmas, rakenteellinen, ulottuvuus taas tarkoittaa integraatiota yhteisöön, mihin tahansa sosiaalisen yhdistymisen muotoon, myös kansakuntaan.

Edellä mainituista dimensioista muodostunut sosiaalinen solidaarisuus tarkoittaa samalla eräänlaista positiivista kansalaisuutta, joka tuo mukanaan sosiaalisia velvollisuuksia, luo siviilikulttuuria ja kunnioitusta toisia ihmisiä kohtaan. Tarvitaan kokonaista elämäntyylin muuttumista sellaiseksi, joka synnyttää ”uutta hyvinvointia”. Hyvinvoinnilla tarkoitetaan silloin jokaisen ihmisen persoonallista autonomiaa, omanarvon tuntoa ja itsekunnioitusta. – Omanarvon tunnon häviäminen on vahvasti yhteydessä muun muassa rikollisuuteen, ja se rajoittaa vahvasti ihmisen autonomiaa.

Myös vankilakeskusteluissa on aivan keskeistä pohtia luottamusta ja sen syntymistä ja nähdä, että luottamus on toisaalta luottamusta sekä minä-identiteetin jatkuvuuteen että ympäröivän toimintaympä-

ristön pysyvyyteen. Toisaalta se on luottamusta toiseen ihmiseen ja sen perustalta uskallusta asettua dialogiseen, tasavertaiseen suhteeseen toisen kanssa. (Kurki 2002, 18–19; Giddens 1995, 252; 1992, 87; 1979, 304; Ilmonen 1993.)

Kirjassa aikaisemmin jo arvokeskustelujen yhteydessä mainittu puolalaissyntyinen sosiologi Zygmunt Bauman (s.1925) ikään kuin jatkaa giddensiläistä keskustelua (2007, 1988). Hän analysoi vapautta sosiaalisena suhteena, ei minään filosofisena käsitteenä, lain periaatteena tai poliittisen ideologian kysymyksenä. Tarkastellessaan vapautta sosiaalisen suhteen perspektiivistä Bauman on toiveikas. Hän on sitä mieltä, että menneisyys ei päättä tulevaisuudestamme, sillä tulevaisuus tuo mukanaan ja suo meille valinnan ja inhimillisen toiminnan mahdollisuuksia. Ilman valintaa ei ole tulevaisuutta. Tulevaisuus on toki epävarma ja avoin, se ”ei ole vielä”. Sen luomiseksi tarvitaan juuri valintoja, ja niiden avuksi on tärkeä osoittaa ja nähdä erilaisia mahdollisuuksia jokapäiväisessä elämässä. Niiden näkeminen tekee valinnoista tietoisia. Onkin opittava käyttämään mahdollisimman hyvin sitä vapauden ja valinnan mahdollisuutta, joka meillä on. Ihmisen elämä koostuu näistä valintojen minidraamoista. Draama on aina toimintaa, ja draamassa koemme maailman persoonallisuutemme kautta. Se, mitä tapahtuu on seurausta siitä, mitä ihminen on valinnut. Hän olisi voinut valita myös toisin. (Bauman 2007, 195–197, 222–223.)

Bauman kysyy, voimmeko todella tehdä ”vapaassa yhteiskunnassa” sellaista, mikä olisi toisessa tilanteessa mahdotonta. Voimmeko tehdä asioita pelkäämättä tulevamme rangaistuksi, vankilaan heitetyiksi tai kidutetuiksi? Kysymys on siitä, että vapaassa maassa toimimme omalla vastuullamme. Vapaus onkin paljon enemmän kuin vain säännösten puuttumista. Tarvitsemme myös resursseja toteuttaaksemme vapauttamme. Kysymys on monimutkainen, ja sosiologit puhuvatkin mieluummin vapauden puutteesta kuin vapaudesta: Vapaus on jotakin luonnollista ja sen puute taas keinotekoista, yhteiskunnan säännösten ja muun luomaa. Ihmisen toimintaa siis säätelevät toisaalta hänen yläpuolellaan olevat asiat, jotka tulevat selvästi ulkoapäin ja toisaalta sisäiset voimat kuten hänen elämänprojektinsa ja omatuntonsa. Pohjimmiltaan

vapaus onkin aina ja vain sosiaalista suhdetta, se ei ole kenenkään omaisuutta, vaan se on yksilöiden välistä laadullista suhdetta. Toisin sanoen, jotta yksi voisi olla vapaa, pitää toisenkin olla sitä.

Myös Bauman puhuu muureista, jotka eivät ole vain fyysisiä. Kulutusyhteiskunnassa ihmiset tuntevat pelkoa toisiaan kohtaan. He pelkäävät erityisesti sellaisia ihmisiä, jotka eivät ole osa tätä kulutusta, jotka ovat epäonnistuneita kuluttajia. Koska yhteiskunta on järjestynyt ”kulutuksen vapauden” ympärille, jokainen ihminen määrittää kulutuksen mukaan. Epäonnistuneilla ei ole oikeuksia, koska he ovat epäonnistuneet juuri siinä, missä niin monet ovat voittaneet.

Identiteettipohdintaa

Kysymys identiteetistä (”itsestä”, erityislaatuisesta minuudesta tai tiettyyn ryhmään kuulumisesta) on varsin monimutkainen ja askarruttaa monia tieteenaloja, niin myös kaikkia edellä esiteltyjä sosiologeja. Erityisen kiinnostava kysymys on, voiko identiteettimme olla pirstaleinen ja aamulla, tai ainakin ensi vuonna, erilainen kuin illalla, niin kuin Goffman pohdiskelee, vai muodostaako se jonkinlaisen jatkumon, giddensiläisen narratiivin, elämäkertomuksen, jota haluamme rakentaa. Ongelma ei varmasti ratkea koskaan kaikkia tyydyttävällä tavalla, mutta myös tämän kirjan kannalta se on oleellinen. On erilaisia näkemyksiä esimerkiksi siitä, ovatko vankien kertomukset elämästään luotettavia vai rakentavatko he niiden avulla jonkinlaista uutta puolustelumekanismia teoilleen.

Brittiläisen sosiologin ja kulttuuritutkijan Stuart Hall’in ajatukset (1999) ovat samantapaiset goffmanilaisen modernin identiteetin näkemysten kanssa. Hall’in mielestä sosiaalista todellisuutta vakauttaneet vanhat identiteettimme ovat rappeutumassa. Ne antavat tietä uusille identiteeteille ja sirpaloittavat yksilöä yhtenäisenä subjektina. Ihmisen käsitys itsestään horjuu, ja vakaa ”minätunto” katoaa. Tällainen postmoderni subjekti koostuu siis monista identiteeteistä, jotka ovat joskus ristiriidassa keskenään, jopa kokonaan yhteensopimattomia. Sisällämme on eri suuntiin tempoilevia identiteettejä, eikä ihmisellä

ole kiinteää olemusta. Jos ihmisestä silti tuntuu, että hänellä olisi yhtenäinen identiteetti kohdusta hautaan, niin se johtuu vain siitä, että hän on rakentanut lohduttavan tarinan tai ”minäkertomuksen” itsestään. (Hall 1999 15–23.)

Tämä kirja edustaa sosiaalipedagogiikan kriittistä diskurssia ja siinä niin sanottua personalistista sosiaalipedagogiikkaa (Kurki 2002). Hallin esittämä subjektin syntymisen ongelma ratkeaa siinä niin, että yksilö nähdään ainutlaatuisena yksilöllisenä persoonana, mutta samalla yhteisönsä jäsenenä. Hän ei ole yksilö itsekänsä individualistisessa mielessä, sillä hän ei kasva täyteyteensä ilman vuorovaikutusta, vastavuoroisuutta, toisten ihmisten kanssa. Ihmisellä ymmärretään siis olevan sisäinen olemus, ydin, joka täydentyy hänen elässään arkipäiväänsä suhteessa toisiin ihmisiin ja maailmaan. Hänellä on siis oma ainutlaatuinen elämänsä, elämäntarinansa, jopa elämänkutsumuksensa. Ehkä se on juuri ”identiteetti”, jota ihminen rakentaa valintojensa kautta taisteluna, pettymyksinä ja voittoina koko elämänsä ajan.

Tässä kirjassa siis uskotaan ihmisen identiteetin ainakin jonkin asteiseen jatkuvuuteen ja siihen, että kasvatuksen avulla sitä on mahdollista tukea. Petruksen (2004, 74–75) mukaan ihmistä ja hänen omaehtoista identiteettiään kunnioittavaa kasvatusta pitäisikin mietiskellä ainakin kolmen identiteetin näkökulmasta, jotka kaikki heijastuvat laajan kulttuurisen identiteetin valossa. Ensinnäkin ihmisellä on vallitsevien instituutioiden tuottama, eräänlainen laillinen identiteetti. Silloin hänelle on ulkoapäin annettu esimerkiksi kunnan kansalaisen malli. Toiseksi on vastarinnan identiteetti. Se on ihmisen itsensä luoma ja syntyy erityisesti silloin, kun hän huomaa alkuperäisen identiteettinsä olevan ”lailliselle, annetulle” identiteetille vastakkainen ja sen aliarvostama. Erityisesti järjestäytyneiden, omaan symbolimaailmaansa rakentavien rikollisten identiteetti liittyy usein tähän yhteyteen. Kolmas eli projekti-identiteetti on ihmisen oman, alkuperäisen kulttuurisen identiteetin synnyttämä, mutta muokkautuu yhteydessä niihin muihin identiteetteihin, joita ihminen kohtaa elämänsä kulussa, esimerkiksi paljon keskusteltu ”rikolliseksi kasvaminen” vankilassa liittyy tähän. – Edellä mainittujen erilaisten identiteettien

vuoropuhelu antaa kuitenkin toivoa, se antaa mahdollisuuden myös uuden identiteetin syntymiselle. Siksi on tärkeää, että ihmistä ei pakoteta luopumaan omasta kulttuurisesta identiteetistään, vaan hän saa vapaasti, sosiaalisen kasvatuksen tukemana, rakentaa mahdollista uutta identiteettiään omien valintojensa mukaan, dialogissa toisten ihmisten kanssa.

1.4. Persoona ja yhteisö sosiaalipedagogiikan ytimessä

Martin Buber ja inhimilliset suhteet

Aikaisemmin esitetyt Tönniesin käsitykset ihmisten välisistä suhteista tulevat samanlaisella ja kuitenkin uudella tavalla esiin itävaltalais-juutalaisen filosofin Martin Buberin (1878–1965) analyyseissa. Buber (1965; 1987, myös Wood 1969) on luonnehtinut aitoja yhteisöllisiä suhteita varsin kattavasti. Hänkin puhuu tönniesiläisittäin kahdenlaisesta inhimillisten suhteiden tyypistä. Aitona eletty suhde Sinun (Du) kanssa on edellytys sille, että ihmisestä tulee aidosti myös Minä (Ich). Minä-sinä -suhteessa on kysymys kahden tasa-arvoisen subjektin, ”persoonan” (ei individualistisen yksilön), välisestä suhteesta, jossa korostuvat toisaalta yksilön arvokkuus ja toisaalta sosiaalisuus: persoona yhdessä toisten persoonien kanssa. Tässä yhteisöllisessä suhteessa on kyse nimenomaan ”jakamisesta”, siis aivan tietyyntyyppisestä dialogisesta vuorovaikutuksesta. Buber sanoo, että siellä missä ei ole jakamista, ei ole todellisuutta. Luonteeltaan tällainen aito minä-sinä -suhde on avoimuutta, suoruutta, molemminpuolisuutta ja läsnäoloa. Toinen ihminen kohdataan koko olemuksella.

Toinen suhteiden tyyppi eli minä-se -suhde puolestaan on subjekti-objekti -suhde, jossa toista ihmistä kohdellaan esineenä eikä häntä osata kuunnella. Yksilö on silloin individualistisen minäkeskeisesti maailmaan suuntautuva ja suhtautuva olento.

Buber käyttää jaotteluissaan ihmisestä kahta käsitettä: yksilö ja persoona. Yksilö on individualistinen, ”minäkeskeinen” ihminen,

kun taas persoona suuntautuu tasa-arvoisesti ja yhteisöllisesti kohti toista ihmistä ja toimintaa hänen kanssaan. Myös tämä kirja perustuu samanlaiseen ajatteluun, vaikka paikoin puhutaan pelkästään ”yksilöstä”, käsitteen neutraalissa merkityksessä. (ks. persoonakäsitteen määrittelystä myöhemmin)

Buber päätyy ajatuksissaan tönniesiläisittään ”kolmanteen tiehen”. Hän sanoo, että jokainen ihminen elää tietyllä tavalla kaksoisminässä, sillä ihminen ei koskaan ole täysin ”persoona”, mutta ei myöskään täysin, itsekkäässä individualistisessa mielessä ”yksilö”. Mitä syvemmin individualismi kuitenkin hallitsee yksilön minää, sitä syvemmin hän uppoaa epätodellisuuteen. Mitä vahvempi taas on persoonallinen minä-sinä -suhde, sitä rikkaampaa ja syvempää inhimillinen elämä on. Tämä suhde kasvaa dialogin ja rakkauden avulla, ja sitä kautta ihminen täydellistyy. Toisin sanoen tämä minä-sinä -suhde on Buberille myös eettinen ideaali, joka osoittaa tien ihmisen kasvulle, persoonaksi tulemiselle.

Ihmisen ei kuitenkaan ole edes mahdollista elää jatkuvassa minä-sinä -suhteen välittömässä vuorovaikutuksellisuudessa, sillä vaikka elämämme perustuu tähän välittömyyteen, niin se voi toimia vain minä-se -maailman vakiintuneissa muodoissa. Niin yksilöllisen elämän kuin sosiaalisten suhteidenkin luotettavuus ja jatkuvuus edellyttävät sosiaalisten roolien ja instituutioiden eli minä-se -maailman olemassaoloa. (Ks. Friedman 1988; Kurki 2002.)

Ihmisen ja yhteisön olemus

Antropologiassa eli sen tutkimisessa, mikä ihminen on olemassaolossaan, on monia lajeja. On biologista, etnis-kulttuurista ja filosofista antropologiaa, joista viimeksi mainittu keskittyy etsimään ihmisen syviä ulottuvuuksia. Myös sosiaalipedagogiikassa on oma filosofinen näkemyksensä ihmisestä. Perusajatus siinä on, että ihminen, persoona, on ennen kaikkea dynaaminen toimija. Toiminnassa on aina mukana toimijan kehittymiseen tähtäävä eettinen ulottuvuus, joka sisältää sitoutumisen, ja juuri sitoutuminen toimintaan on ihmisen

persoonallista elämää integroiva tekijä. Se integroi persoonan koko inhimillisen olemassaolon; tavoitteet, ajattelun ja tahdon. Toiminnassa ihminen samalla harjoittaa vapauttaan tekemällä valintoja ja luomalla ja rakentamalla sitä kautta itseään. Toiminta tapahtuu aina yhdessä toisten ihmisten kanssa, ihmisten, jotka jakavat yhteisen tietoisuuden, yhteiset unelmat ja tavoitteet paremmasta arkipäivästä. Ihmisen koko olemassaolo on siis toimintaa, ja täydellisin olemassaolo on silloin täydellisintä toimintaa, praxista, vuorovaikutusta ajattelun ja toiminnan välillä.

Yhteisöpohdinta ei siis ole mahdollista ilman keskustelua siitä, mikä ihminen, toimiva persoona, on olemassaolossaan. Persoona ei ole kuitenkaan tarkoin määriteltävissä, sillä hän on aina enemmän kuin määritelmänsä, hän voi valintojensa tukemana olla ”huomenna enemmän kuin tänään”. Persoonan ulottuvuuksia voidaan silti kuvata. Tämän kirjan kannalta ulottuvuuksista keskeisimpiä lienevät seuraavat kolme ulottuvuutta (ks. ulottuvuuksista enemmän Kurki 2002; Barco ja Fuentes 1993; Mounier 1976; 1981):

- Ihminen on yksilö, persoona. Tällöin hän polarisoituu toisaalta individualistiseksi hajoavuudeksi ja toisaalta eheytymistä, kokonaisuutta ja yhteisyyttä edustavaksi persoonaksi. Nämä ihmisen eri puolet kulkevat koko ajan jännitteisesti yhdessä, ja vain avautuminen yleiselle, yksilön ”yläpuolella” olevalle kokonaisuudelle, yhteisyydelle, voi persoonallistaa ihmisen. Ihminen on kuitenkin myös yksityisyyttä. Vaikka persoona on aina ensisijaisesti liikettä kohti toisia persoonia, se ei sulje pois ihmisen sisäistä subjektiivista elämää (tässä hajoavuudessa tulee esiin myös yksilön ja persoonan käsitteiden rinnakkaiseen käyttöön liittyvä ongelma).
- Persoona on kommunikaatiota. Yhteisöllisyys on ihmisen olemassaoloa integroiva tekijä, ja yhteisöt syntyvät juuri kommunikaation välityksellä. Todellinen kommunikaatio voi kuitenkin syntyä vain rakkauden kautta, sellaisessa maailmassa, jossa kanssaihmiset ovat lähimmäisiä, eivät vain lajitovereita.
- Persoona on dialoginen olento. Dialogi on luonteeltaan aina yhteisöllistä ja sillä on neljä ominaisuutta. Ensimmäinen on rakkaus. Jos ihminen ei rakasta maailmaa, elämää ja toisia ihmisiä, ei todellinen

dialogi ole mahdollista. Dialogisessa kohtaamisessa kumpikaan osapuolista ei ole täysin tietämätön, mutta ei myöskään sellainen, joka tietäisi kaiken. He ovat vain ihmisiä, jotka etsivät yhdessä laajempaa tietämystä ja ymmärrystä.

Usko ihmisiin on dialogin toinen ominaisuus. Ilman sitä dialogi on vain farssia ja manipulaatiota. Myös kolmas ulottuvuus, toivo, on todellisen dialogin ehdoton edellytys. Toivo ei ole koskaan passiivisuutta, jolloin kädet ristissä vain odotetaan valmista, vaan se liikahtaa eteenpäin elämän taistelussa. Neljäs dialogin ulottuvuus, kriittinen ajattelu, on välttämätöntä todellisuuden alati jatkuvalla laadullisen muutoksen etsinnälle. Utooppisena näköalana on silloin ihmiskunnan pysyvä inhimillistyminen

Myös vapauden käsite liittyy kiinteästi edellä esitettyyn näkemykseen ihmisen olemuksesta. Persoona on siis vapaa kirjoittamaan itse elämäntarinansa, löytämään oman tehtävänsä elämässä. Vapaus ei ole kuitenkaan mitään annettua vapautta, vaan se on saavutettava ja yhä uudelleen saavutettava. Vapauden käsite liittyy läheisesti lain käsitteeseen, jolloin vapaus ymmärretään ”hengen” ohjaamaksi, ja lain tehtävänä on luoda tietä tuolle vapaudelle. Vapaudella onkin aina ja oleellisesti myös yhteisöllinen ulottuvuus: Ihminen ei voi olla vapaa, jos ei myös toinen ihminen sitä ole. Lisäksi vapaus on aina sidoksissa konkreettiin tilanteeseen. Käsitys absoluuttisesta vapaudesta on myytti, eikä vapautta ole edes mahdollista tuntea, jollei sitä koko ajan elä ja harjoita valintoja tekemällä. Vapaus on jatkuva prosessi, joka sisältää edistysaskelia ja voittoja, mutta myös epäonnistumisia ja tappioita. Vapaus saavutetaan vapautuksen taistelevan prosessin avulla. (Ks. Barco ja Fuentes 1993.)

Vapautuksen prosessi ei ole mielivaltainen, vaan se tarvitsee perustakseen kiinteyttä antavia elementtejä. Yksi niistä on yhteisöllisyys. Samalla kun taistellaan yksilöllisestä vapaudesta, taistellaan yhteisön vapaudesta. Yhteisö on tosin käsite, jolla on lukemattomia määritelmiä. Tähän kirjaan niistä sopii esimerkiksi seuraava:

Yhteisö on sellainen *sosiaalinen suhde*, jonka välityksellä *sosiaalinen toiminta* on ihmisten yhteisten intressien ja arvojen ohjaamaa. Sekä suuri persoonien joukko että jokaisen osallistujan subjektiivinen tunne jakavat nämä intressit. Ihmiset liittyvät yhteen tiettyä tarkoitusta varten. Tavoite on sellaisen sosiaalisen järjestyksen luominen, joka mahdollistaa inhimillisen ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan syntymisen (del Hierro 1987, 33).

Sosiaalinen, yhteisöllinen, toiminta on edellä esitetyn yhteisön määrittelyn oleellinen elementti. Se on yhteiskunnan alkeisyksikkö, joka lähentää ihmisiä sosiaalisen vuorovaikutuksen todellisuuteen. Oleellista on osallistujien jakama yhteinen ymmärrys toiminnasta ja sen tavoitteista ja toisaalta yksilön, persoonan, subjektiivinen suhde toiseen ihmiseen. Yhteisön jäsenet ovat silloin heitä ympäröivän maailman muuttajia siten, että he päättävät osallistua vastuullisesti ja sitoutua solidaarisuuteen.

Vankila yhteisönä

Ei liene vankilakuvausta, jossa vankilan ilmapiirissä olisi nähtävissä paljonkaan edellä kuvattua yhteisöllisyyttä. Sitä vastoin goffmanilaisfoucaultilaisten totaalisten pakkolaitosten kuva on selkeä. Vankien omasta alakulttuurista nousee kyllä ”yhteisöllisyyttä”, mutta se ei ole pääosiltaan rakentavaa ja positiivista, vaikka auttaakin omalta osaltaan kestäämään vankilaelämän moninaisia paineita.

Eri puolilla maailmaa tehdyt tutkimukset osoittavat suhteellisen yksimielisesti, että vankila ei ”paranna”. Tavalla tai toisella vangin on omaksuttava sekä vankilan byrokratian vaatima kulttuuri erillisine sääntöineen ja toimintamalleineen että otettava kantaa vankien omaan alakulttuuriin. Hänen sisäinen maailmansa muuttuu niin, että on varsin vaikea kehittää myöhemmin elämässä tarvittavia myönteisiä positiivisia taitoja. Vankilassa menetetään ne piirteet, jotka ovat ominaisia vankilan ulkopuoliselle kulttuurille. Vankila itsessään on suorastaan vastakkainen sille kuntoutukselle, jota siellä tavoitellaan. (García-Borès Espi 2003, 395–425.)

Dosentti Juha Kääriäinen kärjistää seuraavasti (<http://www.vhkk.fi/ukh/9011.htm>):

”Moninkertaisen rikostenuusijan tutuin ja turvallisin paikka on vankila. Näin siitäkkin huolimatta, että vankila on fyysisiltä puitteiltaan monta kertaa ikävämpi ja luotaantyyntävämpi paikka kuin keskivertosuomalainen voi kuvitella...Yli puolet vuorokaudesta lukitussa, omien ulosteiden hajuisessa, hämärässä, talvella kylmässä ja kesällä kuumassa kuuden neliömetrin kivikopissa...”

Toki on parempiakin vankiloita, mutta silti lainaus kuvaa hyvin vankilayhteisön usein katkeruutta ja vihaa tuottavaa lohdutonta perusolemusta.

Kääriäinen pohtii myös vankilakulttuurin vahvaa voimaa ja vankien ja henkilökunnan välien etäisyyttä ja vetäytymistä omiin yhteisöihinsä. Hän pohtii suurten vankiloiden vaikutusta vankikulttuurin kehittymiseen ja vankilan toiminnallisen sisällön yksipuolisuutta lähinnä teollisena palkattomana pakkotyönä. Lisäksi Kääriäinen ihmettelee, miksi vapausrangaistukseen ei voisi liittää vapaaehtoista, todellista ja vankia houkuttelevaa kuntoutusmahdollisuutta:

”Omatukseen onnistumisen mahdollisuudet kuntoutustyön lähökohtana olisi kuitenkin oltava aivan toisenlainen sosiaalinen ilmapiiri kuin vanhoissa ja suurissa vankiloissamme vallitsee. Vankilassa ei saisi olla kuin yksi yhteisö; sellainen, jonka toiminnan päämääriin niin vangit kuin henkilökuntakin voisivat vilpittömästi uskoa.”

Monien vankiloiden sisällä on tosin nykyisin erilaisia, lähinnä päihdekuntoutukseen keskittyviä, hoitoyhteisöjä kuten Karoliina Taruvuori on aikaisemmin kirjassa kuvannut. Niistä on saatu rohkaisevaa palautetta. Ne ovat ilmapiiriltään hyviä, kooltaan pieniä ja niissä on monipuolista toimintaa ja pohdinnan mahdollisuuksia. Jotta tavoitteet todella toteutuisivat, tarvitaan kuitenkin työnohjausta ja koulutusta, resursoinnin tarkistamista, moniammatillisen, yhdenmukaisen työotteen rakentamista ja teoreettisen kehyksen selkeyttämistä. (Karsikas 2005; Tourunen ja Perälä 2004.)

2. Sosiaalipedagogisesta työstä vankien parissa

2.1. Sosiaalisesta kasvatuksesta

Yhteiskunta ja sosiaalinen kasvat

Aikaisemmin pohdittiin yhteiskunnan olemusta monien sosiologien sanoin. Nykyistä yhteiskuntaa voidaan toki kuvata ja analysoida vielä lisää. Voidaan puhua esimerkiksi informaatio- ja riskiyhteiskunnasta tai pohtia tehtyä monipuolisemmin postmodernia uusliberalismia. Määrittelyistä riippumatta kaikissa analyyseissa on ainakin se yhteinen piirre, että yhteiskunta nähdään kaksijakoisena. On ihmisiä, jotka ovat yhteiskuntaan integroituneita ja voivat hyvin ja yhä paremmin. On myös ihmisiä, joiden elämän laatu on huono, ja jotka elävät yhteiskunnan ulkopuolella, poissuljettuina, eksklusiossa. Globalisaatio ja eksklusio ovatkin keskiössä myös pohdittaessa tämän päivän rikollisuuden kehitystä. Analysoidaan yhteiskunnan epävarmuutta, sitä että uusi globaali maailma on yhä liikkuvampi ja epävakaampi, eivätkä hallitukset kykene pitämään yllä sosiaalista järjestystä. Tämä globalisaatio inspiroi myös rangaistusjärjestelmää kehittämään yhä uusia muotoja. (Gil Villa 2004, 120.)

Puuttumatta käsiteanalyysiin sen enempää nostan esiin Kauko Aromaan terävän näkemyksen. Hän pitää mielenkiintoisena sitä, että eksklusio (myös ruotsinkielinen käännös utslagning) viittaa siihen, että yhteiskunta itse sulkee ihmisen ulkopuolelleen. Suomenkielen vastine syrjäytyminen sisältää puolestaan sen, että ihminen tuottaa syrjäytymisensä itse. Aromaa jatkaa:

”... Polarisaatiokehityksen rinnalla ovat kriminaalipolitiikan linjaukset vähitellen muuttuneet – ja nämä muutokset ovat luultavasti omiaan vahvistamaan polarisaatiota. Hyvinvointikehyksessä tavoitteena on inkluusio – 1960-luvulla puhuttiin integraatiosta, mukaan ottamisesta. Tästä on siirrytty kohti rikosoikeuskehystä, joka tuottaa eksklusiot. Sosiaaliturvan toimenpiteitä painotetaan aiempaa vähemmän ja rikosoikeuden toimenpiteitä aiempaa enemmän.” (<http://www.haaste.om.fi/37896.htm>)

Sáez Carreras ja Molina (2006, 414–318) pohtivat sosiaalipedagogisen työn yhteydessä perusteellisesti eksklusion olemusta. He kuvaavat sen taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuuris-persoonallisia ulottuvuuksia. Taloudelliset aspektit liittyvät työhön ja tuloihin ja moniin niihin yhteydessä oleviin elementteihin velkaantumisesta asunnottomuuteen. Sosiaalinen dimensio viittaa ihmissuhteisiin sekä laajemmissa yhteisöissä että mikrososiaalisella tasolla. Tämä alue on erityisen haavoittuvainen, ja muun muassa perhesiteiden höltyminen, yksinhuoltajuus ja eristäytyminen kuuluvat siihen.

Kuuluminen rikollisryhmään, stigmatisoituminen, tiedon puutteet ja niin edelleen ovat eksklusion kulttuurista puolta, jonka yhteydessä persoonallinen ulottuvuus liittyy ihmisen subjektiiviseen kokemukseen. Toiveissa ja tavoitteissa pettyminen, identiteettikysymykset, omien kykyjen pohdinta ja koko ihmisen eksistentiaalinen olemassaolo jäsentävät tätä kokemusta. Myös sairaudet, päihteidenkäyttö, väkivaltaongelmat, pessimismi, fatalismi, sukupuolen ja iän ongelmat ja niin edelleen liittyvät siihen.

Sosiaalipedagogisen sosiaalisen kasvatuksen mahdollisuudet ovat yhä pahenevan eksklusion yhteydessä varsin haavoittuvat, eivät kuitenkaan toivottomat, vaikka ilman yhteiskunnallisia toimenpiteitä asiat eivät korjaannu. Sosiaalinen kasvatusta on kuitenkin välttämätön väline taisteltaessa sosiaalista, kulttuurista ja persoonallista eksklusiota vastaan. Kyse on jatkuvasta teoreettis-praktisesta reflektiosta, jolloin teoria ja käytäntö ovat saman todellisuuden kaksi puolta. Toista ei ole ilman toista.

Sosiaalinen kasvatusta liitetään usein sosiaaliseen marginalisaatioon ja sopeutumattomuuteen. On kuitenkin hieman epäselvää, mitä se tarkoittaa. Kuten edellä on sosiaalipedagogiikan yhteydessä mainittu, sosiaalisella kasvatuksella on aina kaksi pilaria eli ensinnäkin kaikkien ihmisten elämän laadun tukeminen ja toiseksi apu erityisesti syrjäytyneiden ja onnettomien ihmisten ongelmien ratkaisemisessa. Lisäksi pyritään luomaan strategioita, joiden avulla voidaan ehkäistä sosiaalisen epätasapainon ongelmia, välttää yhä pahenevaa eksklusiota.

Sosiaalisen kasvatuksen määrittelyä

Sosiaalipedagogiikan kääntyessä sosiaalisen kasvatuksen käytännöiksi on tarjolla varsin monia määrittelyjä, ainakin yksitoista erilaista (Petrus 1997, 20–32). Ne sopivat myös vankilatyön taustaksi, mutta silti jokaisen kyseistä työtä tekevän on selkeytettävä oma näkemyksensä aivan samalla tavalla kuin hänen tulee selkeyttää näkemys siitä, mitä ihminen, persoona, yhteisössään on.

Ensimmäinen määritelmä keskittyy sopeutumiseen siinä mielessä, että kasvatuksen tavoitteena on saavuttaa niitä älyllisiä, sosiaalisia ja kulttuurisia valmiuksia – lukutaidosta lähtien – joita ihminen tarvitsee kyetäkseen elämään sosiaalisessa todellisuudessaan. Tämä sosiaalinen sopeutuminen jatkuu koko elämän ajan. Se ei kuitenkaan saa eikä voi olla mitään staattista, passiivista mukautumista ilman luovaa suuntautumista kehitykseen ja positiiviseen tulevaisuuteen.

Toiseksi sosiaalinen kasvatusta esitetään synonyymina sosialisatiolle. Se on prosessi, joka auttaa ihmistä integroitumaan yhteisöönsä ja yhteiskuntaansa, omaksumaan sen välttämättömät normit, arvot ja asenteet voidakseen toimia sosiaalisissa ryhmissään ilman liiallisia ristiriitoja. Kyse on samalla sosiaalisesta oppimisesta.

Kolmanneksi sosiaalinen kasvatusta on tukemista sosiaaliseen osallistumiseen. Se on nykyisessä yhteiskunnassa yhä tärkeämpi ja samalla yhä vaikeampi asia, sillä se käsittää kaikkien niiden hyveiden, kykyjen ja sosiaalisten taitojen omaksumisen, joita ihminen elämässään tarvitsee. Kyse ei ole pelkästään rationaalisesta ja kognitiivisesta prosessista vaan affektiivisen ja kommunikatiivisen prosessin tulos on oleellisen tärkeä. Kyse on oppimisesta ”tunteiden lukutaitoon”. Opitaan myös asenteita ja niissä tarvittavia muutoksia suhteessa työhön, kulttuuriin ja alakulttuuriin, opitaan vastuullisuutta niiden periaatteiden omaksumisessa, joita yhteiselämässä tarvitaan. Ilman näiden hyveiden ja kykyjen sisäistämistä ei ole mahdollista integroitua yhteiselämään riittävällä tavalla.

Jotkut puhuvat sosiaalisen kasvatuksen yhteydessä myös sosiaalisesta didaktiikasta. Se ymmärretään paljolti erilaisina ohjelmina, tekniikkoina ja resepteinä, joiden avulla pyritään ratkaisemaan ongelmia.

Tämä näkemys ei kuitenkaan ole oikeaa sosiaalipedagogista kasvatusta. Sitä ei myöskään ole sosiaalisen kasvatuksen näkeminen pelkästään joidenkin ammattilaisten tekeminä professionaalisina teknisinä toimenpiteinä. Oleellista on, että työntekijä kykenee tarkastelemaan kriittisesti omia toimiaan.

Määritelmät jatkuvat. Sosiaalinen kasvatusta on kansalaisuuteen kasvun tukemista ja samalla tukemista poliittiseen osallistumiseen. Lisäksi se ymmärretään ennaltaehkäisyä ja hoitona, jolloin sillä on myös sosiaalisen kontrollin ulottuvuus. Sosiaalipedagoginen sosiaalinen kasvatusta on kuitenkin aina sellaista liikettä, aktiviteettia, joka nousee ihmisten yhteiselon tarpeista, kyse on dialektisista suhteista kasvatuksellisen tukemisen, ennaltaehkäisyä ja ”hoidon” välillä. Sosiaalinen kasvatusta voi olla myös pedagogista sosiaalityötä, jolloin perinteinen sosiaalityö muuttuu ja laajenee uusiin ulottuvuuksiin hyväksyessään kasvatuksellisen perspektiivin osaksi itseään. Silloin työ suuntautuu erityisesti kohti epäoikeudenmukaisen sosiaalisen todellisuuden muutosta ja kohti niiden syiden ratkaisemista, jotka aiheuttavat tuota epäoikeudenmukaisuutta. Lisäksi sosiaalinen kasvatusta on määritelty kaikiksi koulun ulkopuoliseksi kasvatustyöksi. Tosin nykyisin myös koulu nähdään hyvin tärkeänä sosiaalipedagogisten analyysien kohteena.

Sosiaalinen kasvatusta voidaan ymmärtää myös kokonaisnäkemystenä, jolloin kasvatusta on kaikkien niiden ärsykkeiden yhteisyyttä, jotka suuntaavat yhä parempaan, oikeudenmukaisempaan ja aktiivisempaan yhteiskuntaan, onnellisempaan elämään. Siksi sosiaalinen kasvatusta on hyvin tärkeä, yhteiskunnalle kuuluva tehtävä.

Sosiaaliskasvatuksellisen työn perusteet

Miten sosiaaliskasvatuksellinen työ vankilassa tulisi ymmärtää? Tämän kirjan mukaan se on sosiokulttuurisen innostamisen kaltaista filosofis-metodologista toimintaa, ja palaan siihen myöhemmin. Joka tapauksessa kaiken pedagogisen työn tulisi ponnistaa seuraavista osallistavan sosiaalipedagogisen aikuiskasvatuksen periaatteista – nuorten

laitoksissa kyseisiä periaatteita ikäkauteen soveltaen (ks. Quintana 1986, 11–12 mukailten):

1. Pedagoginen tukeminen on *osallistavaa*. Vangit ovat toimijoita omassa oppimisessaan ja ottavat osaa itseään koskevaan päätöksentekoon (myös opetusmetodeja, välineitä ja niin edelleen koskevaan).
2. *Aktiivisuus* on toiminnan tärkeimpiä määrittäjiä. Oppiminen ei synny kulttuuristen sisältöjen passiivisesta vastaanottamisesta, vaan se syntyy ihmisten omasta etsinnästä. Samalla ymmärretään, että se on paras tapa omaksua asiat.
3. Työntekijä on *innostaja*. Sen sijaan, että hän olisi ryhmän autoritaarinen johtaja, hän rajoittuu auttamaan ryhmää itseään oppimisen prosessien aikaansaamisessa.
4. Kysymyksessä on *yhteinen* etsimisen prosessi. Silloin sekä opitaan parhaiten että samalla eletään sosiaalisissa suhteissa ja kasvetaan yhteisyydessä.
5. Tällä tavoin ihmiset vähitellen havaitsevat omat *tarpeensa*, ongelmansa, jotka tulisi ratkaista ja tilanteensa, jota tulisi parantaa. Ymmärretään yhä paremmin, että tärkeintä ei ole oppia tiettyjä kulttuurisia ja muita sisältöjä, vaan tärkeintä on oppia tapa orientoitua elämään arvokkaasti ja tehokkaasti.
6. Tämä elävä ymmärrys saa aikaan myös sen, että yksilöllisten tarpeiden rinnalla ymmärretään yksilöiden elämän ja tarpeiden vaikutus koko yhteisöön. Ymmärretään, että *yhteisöllinen elämä* rakentuu yhteisön jäsenten yksilöllisen elämän kehittyessä ja samalla löydetään yhteisiä tavoitteita.
7. Kun yhteisölliset ongelmat on ensin yhdessä havaittu, siirrytään välttämättä seuraavaan vaiheeseen. Aletaan yhdessä pyrkiä *transformaatioon, oman sosiaalisen todellisuuden laadulliseen muuttamiseen*. Tavoitteena on ratkaista yhdessä havaittuja ongelmia.

8. Niinpä sosiaalipedagogisen työn perimmäinen tavoite on ryhtyä sellaiseen prosessiin, joka johdattaa ihmiset arvioimaan todellisuuttaan ja etsimään tehokkaita ratkaisuja.
9. Lopullinen toivottu tulos – ja koko pedagogisen prosessin kulminaatio – on inhimillinen vapautus ja yksilöiden elämän laadullinen paraneminen. Se voidaan ilmaista yhdellä sanalla: *kehitys*. Tämä jatkuva kehitys on sekä yksilöllistä, yhteisöllistä, alueellista että yhteiskunnallista.

2.2. Onko sosiaalipedagoginen työ vankilassa mahdollista?

Ajatuksia vankien kuntoutuksesta

Vankila ei ole hyvä paikka. Se on kova rankaisun ja turvatoimien järjestelmä, jonka rakenne on väkivaltainen sekä vankeja että henkilökuntaa kohtaan. Vankilan tehtävänä on paitsi rangaista, myös ”puhdistaa” yhteiskunnan sosiaalista kenttää, taata kansalaisten turvallisuutta ja jopa välittää tiettyä moraalista järjestystä. Tarvittaisiinkin varsin paljon sekä poliittista päätöksentekoa että rohkeutta ja mielikuvitusta, jotta löydettäisiin hyviä tapoja kehittää vankilaa. Yksi suurimmista ratkaisua vaativista ongelmista on kysymys ajasta eli se, miten vankien aika ”kuluu”. Tämän kirjan yksi sosiaalipedagoginen tavoite onkin osoittaa, että vankiloiden tulisi kehittyä sellaisiksi arkipäivän sosiokulttuurisiksi keskuksiksi, joissa vangeilla on todella mahdollisuus käyttää aikaansa myönteisesti, tehdä mielekästä työtä, elähdyttää jo kauan sitten unohdettuja tapoja ja taitoja, havaita persoonassaan uusia ulottuvuuksia ja oppia uusia töitä ja tehtäviä. (Ks. itsetoteutuksen vapaasta ajasta Kurki 2008.)

Vaikka kirjassa uskotaan vankilan kehittymisen mahdollisuuteen, pyritään samalla pitämään mielessä, että kyseessä on yhteiskunnan oikea vankila, ei mikään ideaali laitos, joka syntyisi lähes vain sormia napsauttamalla. Kehittymisen tie on pitkä ja hidas. Erityisen tärkeää on muistaa myös se, että vankila on yhteisö, jossa sosiokulttuurinen

toiminta kuuluu kaikille, ei esimerkiksi vain opettajille ja ohjaajille, vaan jokaiselle työntekijälle. Se on vankien ja työntekijöiden yhteisöllinen, kollektiivinen tehtävä, jossa myös yhteiskunnalla on oma osansa. (ks Arnanz 1988.)

Kuten aikaisemmin on ollut puhetta, vankiloissa on toki monenlaisia kuntoutusohjelmia, ja jatkuvasti käydään kiivasta keskustelua siitä, toimivatko ohjelmat vai eivät. Kauko Aromaa arvioi edellä viitatussa artikkelissaan, että hyvinvointi- ja sosiaaliturvayhteiskunnan kriisiytyminen on synnyttänyt postmodernin yhteiskunnan kriminaalipolitiikan, joka ei enää ole rationaalinen hyvinvointihanke vaan populistinen turvallisuushanke. Uusliberalistinen politiikka ei ehkäise vaan tuottaa eksklusioita, eikä siinä ole inklusiota tukevia elementtejä. Aromaa näkee kuitenkin toivoa ja asettaa toivonsa valistuneisiin viranomaisiin ja vapaaseen kansalaistoimintaan. Nykyiselle kielteiselle kehitykselle on hänen mukaansa mahdollista luoda vastavoimia.

Matti Laine (1994; ks. myös 2007) ikään kuin jatkaa edellistä pohtiessaan vankien ja rikollisten kuntouttamista ja sen mahdollisuuksia tärkeässä neliosaisessa artikkelisarjassaan. Kyseiset artikkelit on hyvä tuntee perustaksi tämän kirjan keskusteluille. Niistä viimeisessä Laine pohtii myös omia kuntoutusnäkemystään. Hän lähtee siitä, että rikollisuus ei ensinnäkään ole yksilöllinen sairaus, johon olisi olemassa lääketieteellinen tai psykologinen parannuskeino. Toiseksi rangaistusten ja vankilan olemusta ei ole mahdollista määritellä tieteellisesti, vaan kysymys on arvoalinnoista, joihin tutkimus toki voi antaa hyviä suuntaviivoja. Rangaistusjärjestelmien, muun muassa vankilan, kehitystä ei myöskään voida tarkastella ainoastaan instrumentaalisesti, utilitaarisesta näkökulmasta. Laine lainaa David Garlandia, jonka mielestä rangaistusinstituutiot tulisi nähdä instituutioina, jotka ilmaisevat yhteiskunnallisia arvoja, tietoja ja moraalisuutta enemmän kuin välineellisiä keinoja johonkin rangaistuspoliittiseen päämäärään pääsemiseksi. Sellaisten arvojen kuten oikeudenmukaisuuden, säädylisyyden, humanisuuden ja sivistyneisyyden tavoittelun tulisi olla osa jokaisen rangaistuslaitoksen itseymmärrystä, luontainen ja perustava piirre sen roolissa. Vankilassa toteutettavia toimintojakaan ei saisi

arvioida vain ahtaan vaikuttavuuden ja tehokkuuden näkökulmasta. Ihmisiä pitää ja on mahdollista auttaa.

Kokemuksia sosiaaliskasvatuksellisista ohjelmista

Kuntouttavia ohjelmia on siis vankiloissa paljon ja monenlaisia. Niitä on myös arvioitu ja päädytty varsin ristiriitaisiin tuloksiin (ks. tarkemmin Garrido Genovès ja Martínez Francès 1998). Valencian yliopiston professori Garrido Genovès (1998, 87–95) on omien laajojen tutkimustensa ja kokemustensa perusteella päätenyt esittämään joitakin ehtoja, jotka ovat – ohjelmasta riippumatta – välttämättömiä onnistuneen työn perustaksi. Ensinnäkin inhimillisen myötätunnon ja tieteellisen käytännön tulee kulkea käsi kädessä. Molemmat ovat yhtä välttämättömiä rikollisten kanssa työskennellessä. Inhimillinen arvokkuus ja jokaisen ihmisen, persoonan, ainutlaatuinen luonne ja olemus liittyvät tähän ehtoon kiinteästi. Arvokkuus viittaa silloin ihmisen tapaan käyttäytyä ja tyyliin elää elämäänsä. Se liittyy hänen suhteeseensa maailmaan ja myös niiden tärkeiden ja arvokkaiden arvojen omaksumiseen, joiden perustalta ihminen kohtelee toisia ihmisiä heitä vahingoittamatta. Yhtä tärkeänä kuin suhtautuminen toisiin arvokkuuteen kuuluu suhtautuminen omaan itseen. Itsekunnioitus ja oman arvon ainutlaatuisuuden ymmärtäminen ovat oleellisia asioita, kuitenkin niin, että toista ihmistä ei unohdeta, vaan häntä kohdellaan hyvin. Arvokkuuteen kuuluu, että ihminen ei edes halua elää vastoin eettistä koodistoaan.

Ihmisen ainutlaatuinen persoona, luonne, liittyy edelliseen oleellisesti. Luonteessa on kyse sellaisten perittyjen ja ”saavutettujen” (tavalla tai toisella opittujen) psyykkisten ja affektiivisten ominaisuuksien kokonaisuudesta, jotka omalla tavallaan ehdollistavat ihmisen käyttäytymistä toisia ihmisiä kohtaan. Kuntoutuksesta onkin apua vain silloin, kun ihmisen luonne, hänen tapansa olla, ei salli hänen toteuttaa antisosiaalisia taipumuksiaan. Se ei ole helppoa, sillä vangit ovat joutuneet usein elämään heidän arvokkuuttaan tuhoavassa ympäristössä, jota myös vankila laitoksena edustaa.

Suhtautuminen toisiin ihmisiin ei ole kenellekään helppoa, ja jokainen ihminen tarvitsee sosiaalisia taitoja, sosiaalista pätevyyttä ja kykyä kyetäkseen hyviin ihmissuhteisiin. Hän tarvitsee prososiaalista käyttäytymistä. Se tarkoittaa toisiin ihmisiin suhtautumista ja heidän puolestaan toimimista myös heidän tarpeittensa näkökulmasta, oikeudenmukaisuuden, autonomian ja solidaarisuuden luomalta perustalta. Toisin sanoen sosiaalinen pätevyys sisältää sosiaalipedagogiikan tavoin kaksi pilaria, ensinnäkin yksilön, ainutlaatuisen persoonan, taipumuk-
sineen ja resurssineen ja toiseksi persoonien väliset sosiaaliset suhteet ja sen sosiaalisen ympäristön, jossa ihmiset elävät.

Sosiaalinen pätevyys ei ole helppo eikä helposti määriteltävä asia. Usein sillä tarkoitetaan lähinnä niiden taitojen omaksumista, joiden avulla ihminen integroituu yhteiskuntaan, tähän vallitsevaan yhteis-
kuntaamme lakeineen ja normeineen. Kuitenkin esimerkiksi vangeilla saattaa olla varsin paljon sosiaalista pätevyyttä, mutta kyseiset sosiaaliset taidot ovat sellaisia, jotka auttavat heitä integroitumaan ensisijaisesti omaan vankiyhteisöönsä ja alakulttuuriinsa. Tällaisten sosiaalisten kykyjen ja taitojen tukeminen ei luonnollisesti ole suotavaa. Toisin sanoen, jos tavoitteena on vankien prososiaalisen käyttäytymisen ke-
hittyminen, tarvitaan uutta asennoitumista, ajattelua ja pedagogista orientoitumista, jotta opittaisiin myös uudenlaisia tapoja ja saataisiin uudenlaisia kykyjä. Jos kuntoutusohjelmissa keskitytään ”pahojen tapojen ja taipumusten” poiskitkemiseen, ohjelmat eivät onnistu. Oleellista on riskitekijöiden minimoimisen ohella löytää se hyvä, joka jokaisessa ihmisessä on, vaikka joskus se toki on varsin kätkettyinä. On kysyttävä: ”Mitä sellaista hyvää tässä ihmisessä ja hänen ympäristössään, perheessä ja muualla on, jonka tukeminen ja vahvistaminen voisi auttaa häntä jättämään rikokset?”.

Edellä esitetty on siis välttämätön edellytys sille, että jokin kuntoutusohjelma voi onnistua, perustuu se muutoin minkälaisiin lähtö-
kohtiin tahansa, korjaavista hoitaviin. Yhteistä on muutakin, sillä lähes kaikkien onnistuneiden, sinänsä varsin erilaisten, kuntoutusohjelmien arvioinneista löytyy yhteinen ydin (ks. myös Garrido Genovès 1998; 2005). Ohjelmilla on ollut selkeä taustafilosofia ja hyvä strukturointi.

Arviointi on ollut sisäänrakennettua prosessiarviointia, ohjelmilla on mietityt tavoitteet ja ne ovat rakentuneet niiden resurssien perustalle, joita on realistisesti ollut tarjolla. Perusorientaatio on ollut yhteisöllinen. Ohjelmat ovat olleet monipuolisia: kognitiivisia, affektiivisia, työkykyä tukevia, maailmaan suhtautumiseen oppimista edistäviä, toisaalta jokaisen oman persoonan kehittymistä tukevia (vakavia rikoiksi tehneille osin erilaisia kuin muille) ja toisaalta yhteisöllisyyttä ja vuorovaikutusta edistäviä. Ne ovat olleet luonteeltaan samanaikaisesti pedagogisia, sosiaalisia ja kulttuurisia. Innostunut ja kyvykäs henkilökunta, joka olemuksellaan ja toiminnallaan on positiivinen malli suhtautumisesta toiseen ihmiseen ja ympäristöön ja jonka toiminta vastaa vankien omaa oppimisen kykyä, on ollut ehdottoman välttämättömän ehto ohjelmien onnistumiselle: henkilökunta, joka kykenee rakentamaan dialogista pedagogista suhdetta vankien kanssa.

Espanjassa sosiokulttuurinen innostaminen on ollut vankiloissa käytössä 1980-luvun puolenvälin tienoilta, ja samoista ajoista lähtien se on ollut monissa paikoissa myös oppiaineena vankiloiden henkilökunnan koulutuksessa. Aluksi ohjelmissa havaittiin seuraavia puutteita (Aznar 1988, 18–22):

1. Selvää oli, että alkuun vankeinhoidon piirissä oli paljon ihmisiä, jotka eivät ymmärtäneet asian tärkeyttä eivätkä arvostaneet toimintaa. Monet ajattelivat, että vangeilla ei ole kykyä muuttua. Jotkut taas ajattelivat, että ohjelmien tarkoitus on lähinnä viihdyttää. Toiset näkivät niiden suurimpana positiivisena piirteenä vain sen, että näin vankeja on mahdollista vartioida helpommin, eikä synny ongelmia, kun vangit ovat puuhastelemassa jotakin.
2. Kesti pitkään ennen kuin sosiokulttuurinen toiminta laajassa ja kokonaisvaltaisessa kasvatuksellisessa mielessä ymmärrettiin normaalina vankilaan kuuluvana arkipäivän toimintana. Ajateltiin, että asia kuuluu vain joillekin työntekijöille. Ei ymmärretty, että se kuuluu kaikille, vankilan johtajasta jokaiseen työntekijään ja vankiin saakka.
3. Alkuun ei ollut myöskään riittävän selviä määrittelyjä sille, mitä sosiokulttuurinen työ vankilassa tarkoittaa. Jokainen toimi vähän ”niin kuin tykkäsi”. Vasta vähitellen syntyi sellainen toiminnan

orgaaninen rakenne, jonka avulla todella voitiin dynamisoida vankiloita, vähitellen löytyivät hyvät ohjelmat uusine sovelluksineen, alettiin tutkia toimintaa ja tehdä yhteistyötä moneen suuntaan.

4. Sosiokulttuurisista resursseista oli puutetta, eikä olemassa olevia resursseja osattu käyttää riittävän hyvin. Suurin ongelma ei kuitenkaan ole se, millaisia konkreettisia tuloksia kunkin uuden aloitteen avulla saadaan, vaan oleellista on, miten toiminnat saadaan juurrutetuiksi jatkuvaksi prosessiksi, luonnolliseksi osaksi vankilan arkipäivää.

Sosiokulttuurinen toiminta vankilassa on vaikeaa, sillä se on monelta suunnalta ikään kuin ehdollistettua. Mahdollisuudet eivät ole rajattomat, päinvastoin ne ovat varsin rajalliset. Suurin ehdollistava tekijä lienee kysymys asenteista eli ei olla valmiita tukemaan tällaista toimintaa. Kontrollin ja turvallisuuden ensisijaisuutta on vaikea kääntää kasvatuksen ja kulttuurin ensisijaisuudeksi. Myös resurssit ovat rajalliset ja isona ongelmana on, että koko henkilökunta tarvitsee koulutusta asiaan, ehkä vankilan johtaja ennen kaikkea. Hän on keskeinen henkilö ohjelmien onnistumisen takaamisessa. Myös vankiloiden rakenteelliset puitteet ovat usein esteenä innostamisen toiminnoille. Lisäksi vankien rikokset ovat hyvin eritasoisia, ja se vaatii ohjelmien eriyttämistä. Vankien liikkuvuus vaikeuttaa ohjelmia, samoin korkea sairastavuus ja monet muut tekijät. Silti ohjelmien avulla on saavutettu suuria edistysaskelia.

Suomessa on julkisuuteen jälleen kerran tullut tietoja resurssien supistamisesta niin, että myös vankien iltatoimintoja on jouduttu radikaalisti vähentämään. Se on luonnollisesti varsin lyhytnäköistä, sillä kokemukset osoittavat esimerkiksi sen, että vapaa-ajan toiminnan supistuminen lisää vankien aggressiivisuutta (esim. Virtanen 2009). Persoonallisen ja sosiaalisen kehityksen tukemisesta ei tällöin voida edes puhua.

Suomalainen vankilaprojekti Paulo Freiren hengessä

Brasiliaaninen Paulo Freire (1921–1997) on pedagogiikallaan vaikuttanut vahvasti eri puolilla maailmaa varsinkin eri tavoin sorrettujen ja marginalisoitujen ihmisten elämään (ks. Freirestä Hannula 2000; Kurki 2000; 2002; 2006; 2007).

Freireläisyys voidaan määritellä kriittiseksi sosiaalipedagogiikaksi, ja freireläinen ajattelu on hyvin lähellä innostamisen metodologiaa. Helena Kekkonen teki Helsingin keskusvankilassa, Sörkässä, vuonna 1976 freireläisen kasvatuskokeilun, jota Karoliina Taruvuori aikaisemmin sivusi. Palaan kokeiluun, koska siinä tehtiin myös virheitä, joilla oli luultavasti oma osuutensa siihen, että suomalaisten vankiloiden ovet sulkeutuivat vastaavalta toiminnalta. Kokeilusta on sanottu:

”Vaikka ryhmän jäsenten itseluottamus kasvoi ja tulokset olivat rohkaisevia, kokeilu lopetettiin vartijoiden uhatessa mennä lakoon. Aktiiviset opintopiiriläiset olivat näet yrittäneet kehittää vankien työoloja ja saada passiivisia vankitovereita mukaan ohjelmaan.” (http://www.opettaja.fi/portal/page?_pageid=95,82089&_dad=portal&_schema=PORT... luettu 24.2.2009.)

Helena Kekkonen aloitti työn vankilassa osana aikuiskasvatuksen opintojaan. Aluksi hänen luonnontieteen, myöhemmin moniksi kulttuurisiksi ja yhteiskunnallisiksi laajentuneilla, kurseillaan ei ollut freireläiseksi nimettyä kehystä, mutta niillä toteutettiin samantapaisia toiminnallisia ja ongelmakeksisiä menetelmiä. Työ oli kuitenkin vielä hapuilevaa, muun muassa vankilan sääntöjä rikottiin tietoisesti silloin kun ne nähtiin vääriksi: vaihdettiin salaa kirjeitä, vaikka se oli kiellettyä, ja tuotiin salaa lahjoja (Kekkonen 1993, 24–25). Se ei anna hyvää mallia vangeille tulevan elämän varalle, ja esimerkki on myös freireläisyydessä sangen tärkeä pedagoginen periaate.

Myöhemmin Kekkonen ”alkoi kaivata opetukseen jotakin koavampaa ja syvällisempää ” (mt., 174), ja hän alkoi käyttää Paulo Freiren ajatuksia työnsä perustana.

On toki luonnollista, että työ hapuili aluksi ainakin kahdesta syystä. Ensinnäkin Helena Kekkosen aikuiskasvatuksen opinnot olivat

vankilatyön alkaessa vasta alkuvaiheessa. Toiseksi freireläisyys oli Suomessa tuolloin aivan uutta ja myös Helena Kekkonen oli opiskellut sitä varsin vähän, kurssin verran Ruotsissa. Hän joutui tavallaan uranuurtajana rakentamaan työtään lähinnä kolmen saatavilla olevan Freiren kirjoittaman kirjan perustalta. Siihen nähden kokeilussa saavutettiin varsin innostavia tuloksia.

Helena Kekkonen on kirjoittanut toiminnastaan kirjassa *Rauhan siltaa rakentamassa* otsikolla ”freireläistä opiskelua” (1993, 174–192). Tekstin perusteella työ ei kuitenkaan ollut varsinaisesti freireläistä, vaikka se siksi nimettiin, ja vaikka Freiren ajattelu oli työn vahva innostaja. En puutu tässä kokeiluun sen tarkemmin, käytössäni ei ole riittävästi aineistoa analyysiin. Helsingin keskusvankilasta vastattiin asiaa koskevaan tiedusteluun, että materiaalia kyseisestä työstä ei ainakaan löydy, jos sitä on joskus ollut (sähköpostivastaus 23.3.2009 Karoliina Taruvuoren tiedusteluun). Silti pidän tärkeänä sivuta asiaa, koska on mahdollista, että jotkut suhtautuvat myös sosiokulttuuriseen innostamiseen vankilassa kielteisesti osin niiden virheiden takia, joita kyseisessä kokeilussa tehtiin.

Suurin virhe lienee se, että toimittiin vain vankien kanssa ja vartijat jätettiin syrjään. Mikään yhteisöllinen toiminta ei voi onnistua syrjäyttämällä osa yhteisön jäsenistä, eikä syrjäyttäminen kuulu freireläiseen ajatteluun. Yhteisöllisen dialogisen vuorovaikutuksen tulee ulottua kaikkiin yhteisön jäseniin, ja vankila on kokonaisuudessaan yhteisö. Toki sen sisällä on pienempiä yhteisöjä, on työntekijöiden yhteisö, myös vangeilla on omansa, ja lisäksi vankien yhteisön sisällä on monenlaisia alayhteisöjä. Jos tavoite on kuitenkin elävöittää ja parantaa vankilaa kokonaisuutena, on koko yhteisön osallistuttava kehittämistyöhön. Tärkeä analyysi siitä, mikä on vartijoiden osa toisaalta rankaisujärjestelmän toteuttajina ja toisaalta vankilayhteisön jäseninä, jäi myös tekemättä.

Vasta siinä vaiheessa, kun vartijat ilmoittivat ”jos Kekkonen vielä aikoo jatkaa täällä, niin me vartijat istumme”, vartijoille järjestettiin tilaisuus, jossa Helena Kekkonen esitteli 15 (!) minuutin ajan projektissa saavutettuja tuloksia. Lienee selvää, että enää tässä vaiheessa hän

ei saanut vastakaikua. Erikoinen on myös toteamus, että ehkä vartijat odottivat aluksi yhteistyötä, mutta ei ollut mahdollista menetellä toisin: pieninkin veljeily vartijoiden kanssa olisi lukkiuttanut suhteet opiskelijoihin. (mt., 202–212). Nyt vaikutelmaksi saattaakin jäädä veljeily vankien kanssa.

Keravan nuorisovankilan entisellä pastorilla (1979–1985) Kimmo Virtasella (2009) on vartijoista toisenlainen ja pääosin varsin hyvä käsitys. Hän työskenteli vuosien ajan yhteistyössä sekä vankien että vartijoiden kanssa ja kertoo kirjehaastattelussa tämän kirjoittajalle monia hyviä esimerkkejä vartijoiden kuuntelutaidosta, turvallisuudesta ja asiallisuudesta tiivistäen: ”Monella nuorukaisella elämänsä ensimmäinen tosi mies on nuorisovankilan vanginvartija. Hän noudattaa sääntöjä. Hänen sanaansa voi luottaa. Hän on oikeudenmukainen.” Toki poikkeuksiakin on.

Freireläisyyden toteuttaminen onkin varsin vaikea asia myös siksi, että kunnioittavan dialogin tulee ulottua kaikkiin yhteisön jäseniin. Työn koordinaattori ei voi valita, keitä hän kunnioittaa ja ketkä eivät sitä ansaitse. Vankilassa työ on organisaation erityisluonteen vuoksi luonnollisesti erityisen haastavaa. Kestävä edistyminen tapahtuu vain hyvin pienin askelin. Helena Kekkonen toteaa itse KEPAN lehden Kumppanin haastattelussa 12.5.2005:

”Lopetettuani vankilassa kutsuin vartijat kotiimme ja pahoittelin heidän laiminlyömistään. Kaikkien ihmisten kanssa voi tulla toimeen”.

Toinen ongelma kokeilussa oli, että suunnitelmaa ei ilmeisesti liiemmästi ollut. On selvää, että freireläinen käsitys opetussuunnitelmasta on toinen kuin niin sanotussa perinteisessä, opettajajohtoisessa ja tietoja ylhäältäpäin jakavassa opetuksessa eli Freiren sanoin *educación bancaria*’ssa. Freireläisyydessä myös sisällöt ja menetelmät suunnitellaan yhdessä osallistujien kanssa, mutta kasvatustoiminnassa on silti tietyt selkeät askeleensa, jotka työntekijän tulee tiedostaa ja joita tulisi noudattaa. *Praxis* eli teorian ja käytännön dialektinen vuorovaikutus on freireläisyyden metodologinen perusta. Koska näitä askeleita ei

ilmeisesti suunnitellusti seurattu, jää kysymykseksi muun muassa se, otettiinko vankilan luonne riittävästi huomioon. Tehtiinkö tietoista analyysia todellisuudesta ja tulkittiinko todellisuutta kokonaisuudessaan? Näyttää nimittäin siltä, että kokeilussa esimerkiksi miljööanalyysi on ymmärretty lähinnä koordinaattorin tekemänä analyysinä. Kyseisestä pedagogisesta työvaiheesta todetaan, että miljööanalyysi oli jo valmiina. Sen takasivat kahden vuoden perusteellinen yhdessäolo ja opintotoiminta eri vankiryhmissä ja laudaturopintoihin kuuluvat vankien syvähaastattelut (Kekkonen, ”Paolo Freire – alistettujen herättäjä” *Psykologia* 6/81, 355–362). Freireläinen miljööanalyysi tulee kuitenkin aina tehdä tuoreesti kaikkien toimintaan osallistujien kanssa yhdessä. Kerran tehtyä analyysia ei ole mahdollista sellaisenaan mallittaa tulevaisuudessa, niin kuin ei mitään muutakaan freireläistä vaihetta: kukin ryhmä ja yhteisö on aina ainutlaatuinen ja omanlaisensa.

Freireläisessä kasvatuksellisen ajattelun metodologiset askeleet ovat seuraavat:

Ensimmäinen vaihe on *analyttinen*. Lähdetään liikkeelle todellisuuden kriittisestä analysoinnista yhdessä kaikkien toimintaan osallistuvien kanssa: On tunnettava todellisuus ennen kuin sitä voi muuttaa. Analyysi tulee tehdä perusteellisesti, ja apuna voidaan käyttää kokonaista kirjoa erilaisia menetelmiä, haastatteluista tilastoihin, laeista tutkimuksiin, pohjapiirustuksista ympäristöanalyysiin, resurssikartoituksista tarveanalyysiin. Istutaan yhdessä keskustelemaan ja pohtimaan, lukemaan ja tutkimaan. Kokeilussa tehtiin toki haastatteluja, mutta jäikö esimerkiksi vankilan säännöksillä ja laeilla säädelty rangaistuslaitoksen tyly todellisuus silti sivuun? Pohdittiinko realistisesti, mitä on mahdollista tehdä ja mitä ei? Olivatko kyseiset ”freireläiset” vangit mukana haastattelukeskusteluissa, vai tehtiinkö haastattelut joidenkin muiden kanssa jo aikaisemmin? Se ei ole freireläisten periaatteiden mukaan mahdollista, vaan todellisuuden analyysissa ovat aina mukana kaikki juuri kulloiseenkin ohjelmaan osallistuvat.

Seuraavana vaiheena *tulkitaan ja ymmärretään* analyysin tuloksena avautuvaa todellisuutta. Kysytään ja vastataan, miksi todellisuutemme on tämä kuin se nyt on. Pohditaan yhdessä, miksi siis olemme täällä,

voisiko tilanteemme olla toinen, mikä on se historiallinen kehitys, että tähän on tultu, voisiko tämä vankila olla toisenlainen ja niin edelleen. Sen jälkeen *katsotaan tulevaisuuteen*, utooppiseen horisonttiin, eli nähdään konkreettisen kuvan tavoin, millainen kyseinen todellisuus voisi parhaimmillaan ja kuitenkin realistisesti, tästä tilanteesta nousten, olla. Lopuksi etsitään yhdessä *käytännöllisiä välineitä*, joiden avulla voidaan lähteä hitaalle tielle kohti tuota parempaa tulevaisuutta, parempaa vankilayhteisöä ja parempaa ja ehjempää arkipäivän elämää myöhemmin vapaudessa. (Ks. Duque 1989; Kurki 2000, 98–118; 2005; 2007.)

Helena Kekkosen sinänsä menestyksellisesti käyttämät keskustelu-, kirjallisuus- ja elokuvapiirit ovat näissä freireläisyyden (ja myös sosiokulttuurisen innostamisen, ks. myöhemmin) eri vaiheissa hyvänä apuna, mutta niiden tulee tietoisesti ponnistaa laajemmasta, kokonaisvaltaisesta, koko yhteisöä tukevasta, tavoitteellisesta filosofis-metodologisesta kehiksestä, jonka perustana on rakastava ja dialoginen *pedagoginen suhde* työntekijän ja osallistujien välillä. Tämän dialogisuuden tulisi ulottua kaikkiin yhteisön jäseniin. (Ks. Kurki 2002.)

Paulo Freiren pedagogiikkaa on toteutettu käytännössä varsin laajasti eri puolilla maailmaa ja hänen kasvatustutkimuksensa, edellä esitetyt askeleensa, on kiteytettävissä seuraaviksi periaatteiksi, jotka toimivat hyvin myös vankien parissa tehtävässä työssä (Barco ja Fuentes 1993, 210–212):

- Lähdetään todellisuudesta, vankilan arkipäivästä. Samalla siihen otetaan etäisyyttä, analysoidaan ja tulkitaan sitä ja nähdään tulokinnan perusteella uusi, parempi kuva tulevaisuudesta. Toiminta lähtee aina jokapäiväisestä elämästä tässä ja nyt, ja lähestymistapa suhteessa todellisuuteen on ongelma-perustainen, problematisoiva.
- Ymmärretään toiminnan tärkeys. Toiminta on todellisuuden muuttamista. Käytäntö ilman teoriaa on silloin pelkkää aktivismia, ja teoria ilman käytäntöä on vain turhaa puhetta. Kun päästään kulloinkin asetettuun tavoitteeseen, vaikka vain pieneen, se on samalla lähtökohta uudelle toiminnalle kohti uusia tavoitteita.

- Ymmärretään ryhmän, yhteisön, merkitys. Ihminen ei anna toiselle ihmiselle uutta tietoisuutta, ei kasvata häntä, vaan tietoisuus herää yhdessä, ryhmässä. Ryhmä onkin kasvatuksen ydinsolu. Se on se, joka kasvattaa, ja ryhmä myös luottaa tähän yhteiseen kasvun kykyyn
- Ymmärretään metodin ja sisällön välillä vallitseva uusi suhde. Ajatellaan, että metodi ei koskaan ole neutraali, vaan se on jo sinänsä sisällöltään kasvatuksellinen, eli myös metodi on kasvatava. Se kasvattaa elämäntäyteisesti lähtiessään siitä elämästä ja todellisuudesta, joka kohdataan ja jota tulee reflektoida
- Uusi suhde työntekijän ja vangin välillä on oleellisen tärkeä asia. Suhde on dialoginen ja toimii progressiivisessa vapaudessa. Silloin molemmat kasvattavat ja molemmat kasvavat. Kyse on molempien toiminnasta ja sen reflektiosta maailman parantamiseksi. Molemmat luottavat toisiinsa ja luovat yhdessä. (Freireläisyyttä on analysoitu vielä konkreettisemmin, ks. lisää käytännön vaiheista esim. Kurki 2006, 166–167.)

3. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa

3.1. Innostamisen olemus

Sosiokulttuurinen innostaminen on yksi sosiaalipedagogiikan filosofimetodologinen sovellusmuoto. Määrittelen sitä lyhyesti seuraavassa. Mutta en esitä kaikkea tietoa, joka tarvitaan innostamisen projektien rakentamiseksi. Se löytyy kirjasta *Sosiokulttuurinen innostaminen – muutoksen pedagogiikka* (2000, 4. painos 2008). Kyseisen kirjan tietoja on myöhemmin syvennetty (Kurki 2002; 2006; 2007; 2008; 2009). Tässä kirjassa kuvaan lähinnä niitä innostamisen elementtejä, jotka tulevat vankilassa erityisesti esiin.

Synty ja leviäminen

Sosiokulttuurinen innostaminen (*animation socioculturelle, animación sociocultural*) syntyi Ranskassa toisen maailmansodan jälkeen, vapaan sivistystyön (*education populaire*) perustalle, ja varsinaisena sosiaalisen kasvatuksen ammattina se laajeni 1960-luvulta eteenpäin. Nykyisin toiminta on levinnyt voimakkaasti varsinkin ranskaa, espanjaa, portugaliala ja italiaa puhuvissa maissa Euroopassa, Kanadassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Afrikassa. Esimerkiksi Ranskassa työskentelee yli 200 000 ammatillista innostajaa (*animateur*). Innostamisen koulutusta ja toimintaa on kyseisellä nimellä Euroopassa myös ei-romaanisen kielialueen maissa, ainakin Alankomaissa, saksankielisessä Sveitsissä, Unkarissa ja Suomessa. Englanninkielisellä alueella innostamista on runsaasti Australiassa ja Uudessa Seelannissa. Myös muualla keskustelua on alettu käydä vilkkaasti.

Vankiloissa innostamista on jo monessa maassa. Yhteisellä eurooppalaisella rintamalla ollaankin laajasti etsimässä uusia hyviä toiminnallisia vankilakäytäntöjä, ja innostaminen on niissä mukana. (ks. *European Commission-Directorate-General Justice. Freedom and Security AGIS Programme 2006. International seminars The European Prison Management Best Practices Dissemination, esimerkiksi Best Practices in Prisoners' Intervention Programmes. Seminar Barcelona 19–20 June 2008.*)

Myös *Council of Europe 'n* (ministerikomitea) suositus N:o R(89)12 vankilakoulutuksesta jäsenvaltioille avaa sekä virallisissa englannin- ja ranskan-kielisissä versioissa että espanjankielisissä ja muissa käännöksissä tien laajalle kasvatustajatteluun ja samalla innostamisen tyyppiselle toiminnalle. Suomalainen käännös sitä vastoin pitäytyy tiiviisti ”vankilakoulutuksen” perinteisessä byrokrattisessa käsitteessä, kielessä ja hengessä. Esimerkiksi ”*social education*” on käännetty suorastaan virheellisen suppeasti pelkäsi ”yhteiskunnalliseksi koulutukseksi”. Vaikka suositus on jo vuodelta 1989, niin ”*social education*” ymmärrettiin eurooppalaisessa perspektiivissä jo silloin sosiaalisesti kasvatukseksi käsitteen laajassa merkityksessä. ([http://www.epea.org/index.php?option=com_content&task=view&id=68&Itemid=85.](http://www.epea.org/index.php?option=com_content&task=view&id=68&Itemid=85))

Innostamisen määrittelyä

Etymologisesti innostaminen (*animal/animus* lat.) on elämän ja hengen antamista, toimintaan motivoitumista, suhteeseen asettumista ja yhteisön ja yhteiskunnan puolesta toimimista. Innostaminen on pedagoginen liike, jonka tavoite on saada ihmiset osallistumaan oman elämänsä ja yhteisönsä elämän aktiiviseen ja tiedostavaan rakentamiseen.

Innostaminen on elämää yhteisössä, lähiössä, kylässä, kaupungissa ja maailmassa. Ihmisen arkipäivä on toiminnan lähtökohta. Mennään sinne, missä ihmiset ovat ja elävät: kaduille, toreille, puistoihin, hoitolaitoksiin ja vankiloihin. Ei jäädä toimistojen kätköihin. Innostaminen suuntautuu kohti jokaisen ihmisen persoonallista ja sosiaalista, yhteisöllistä heräämistä, kohti hänen tietoisuutensa heräämistä. Silloin innostaminen on ensisijaisesti osallistumista, sillä vain osallistuessaan ihminen voi rakentaa arkipäiväänsä. Hän sitoutuu toimintaan oman arkipäivänsä muuttamiseksi laadultaan paremmaksi, solidaarisemmaksi ja välittävämmäksi kuin se nyt on.

Oleellista innostamisessa on, että työntekijöiden ja niiden ihmisten, joiden parissa he työtään tekevät, väliset suhteet ovat aitoja ”pedagogisia suhteita”. Suhde perustuu autenttiseen, tasavertaiseen (buberilaiseen) minä-sinä -dialogiin, jossa jokaisen ihmisen persoonallista arvokkuutta ja autonomiaa kunnioitetaan. Myös tämän dialogin avulla ihminen etsii omaa elämänkutsumustaan ja tekee itse siihen liittyvät valintansa. Työntekijä on valmis väistymään silloin, kun ihmisten omat voimavarat ovat lähteneet liikkeelle.

Ammatillisten innostajien työkenttä on hyvin laaja. He toimivat nuorisotyöstä (Kurki 2007b) vanhustyöhön (Kurki 2007a), kouluista (Kurki 2006) turismiin (Kurki 2008). Innostajia on paljon myös taiteen parissa: museoissa, teattereissa ja taidegallerioissa. He työskentelevät yhteisöjen kehittäjinä, vapaaehtoisjärjestöissä ja monenlaisissa projekteissa muun muassa vapaan sivistystyön piirissä. Innostamista on päiväkeskuksissa ja vanhainkodeissa, vankiloissa ja maahanmuuttajien parissa, vähemmistöjen kanssa ja päihdetyössä, väkivallan uhrien parissa ja huumetyössä, luonnonpuistoissa ja urheilun kentillä.

Innostamisen ”tarkkoja” määritelmiä on paljon. Ne muuttuvat koko ajan yhteiskunnan ja aikakauden muutosten myötä, mutta kaikkien ytimessä on ajatus innostamisesta tapana elähdyttää ihmisten herkimisen ja itsetoteutuksen prosessia. Innostaminen herättää tietoisuutta, organisoii toimintaa ja saa ihmiset liikkeelle. Se suuntautuu sosiaalisen kommunikaation edistämiseen, ihmisten välisen vuorovaikutuksen lisäämiseen ja subjekti-subjekti -suhteen kehittämiseen. Innostamisen pedagogisen toiminnan avulla pyritään parantamaan yhteisöjä ja yhteiskuntaa kokonaisuudessaan.

Mario Viché (2008, 4–9) toteaa, että innostamisen monimuotoisuuden vuoksi on välttämätöntä määritellä eräänlainen synergeettinen käsite, joka yhdistää innostamisen kolme perustehtävää eli integroivan kasvatuksen, sosiaalisen ja kansalais -osallistumisen sekä kulttuurisen luomisen.

Integroiva kasvatus tarkoittaa jatkuvaa kasvatusta, joka nousee yksilöiden, ryhmien ja ympäristön välisistä kokemuksista ja kommunikatiivisista suhteista. Se on osallistavaa kasvatusta, joka tavoittelee jokaisen yksilön aktiivista toimijuutta oman persoonallisen ja yhteisöllisen kehityksensä prosessissa.

Kansalaisosallistuminen viittaa yksilön aktiiviseen toimimiseen niissä verkostoissa, ryhmissä ja yhteisöissä, joissa hän elää. Se perustuu vapaaseen päätöksentekoon ja ajatusten, mielipiteiden ja arvojen vapaaseen esittämiseen.

Kulttuurinen luominen taas tuo ihmisten yhteiselämään uusia, innovatiivisia, emotiivisia ja esteettisiä prosesseja ja arvoja, kuten taidellisen luomisen ja arkielämän ja ihmissuhteiden muotojen kollektiivinen uudistaminen. Tavoitteena on elämän laatua parantava kulttuurinen kehitys, joka perustuu osallistumisen ja kommunikaation prosesseihin.

Määrittelyn monimuotoisuudesta huolimatta esitän seuraavassa pari tunnettua innostamisen määritelmää, jotka ovat varsin sopivia myös vankilassa tapahtuvan työn perustaksi:

Sosiokulttuurinen innostaminen on kaikkea sitä toimintaa ja toimintojen kokonaisuutta, joka on suunnattu pohjimmiltaan ja oleellisesti sellaisten käytäntöön suuntautuvien projektien aikaansaamiseen ja kehittämiseen, jotka tavoittelevat yksilöiden, ryhmien ja /tai instituutioiden tietoisuuden heräämistä, osallistumista ja sosiokulttuurista integraatiota yhteisöllisyyden hengessä. Projektien tavoite on edistää niitä tarpeellisia elämänlaatuun liittyviä sekä laadullisia että muita muutoksia, jotka saavat aikaan todellisuuden kriittistä rakentumista. (Caride Cómez 1992, 106.)

Toinen on sosiokulttuurisen innostamisen uranuurtajan, argentiinalaisen Ezequiel Ander-Eggin ”käytännöllinen” määritelmä:

Sosiokulttuurinen innostaminen on ihmisten elämänlaadun kehittymiseen liittyvien, osallistavaan pedagogiikkaan perustuvien sosiaalisten käytäntöjen yhdistelmä. Käytäntöjen lopullinen tavoite on edistää ihmisten omaa osallistumista kulttuuriseen kehitykseensä luomalla tilanteita ja mahdollisuuksia ihmisten väliselle kommunikaatiolle ja vuorovaikutukselle. (Ks. Ander-Egg 1986; 1987; 1989;1992.)

Innostaminen vankilassa

Vankiloiden sosiokulttuurisen innostamisen määritelmä (esp. *ASCP: Animación sociocultural penitenciaria*) tarkentuu esimerkiksi seuraavasti (ks. <http://geo.ya.com/webprisiones/especial/26box.htm>; Arnanz 1988. 31-34; ks. myös González Sánchez 1999, 99-101):

Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa tarkoittaa ihmisen, vangin, kasvun ja kehityksen tukemista ja sellaisen syvän muutoksen aikaansaamista hänen todellisuudessaan, että hän löytää itsestään tähän mennessä tuntemattomia ominaisuuksia ja mahdollisuuksia. Hän oppii uusia asioita ja kehittää itsessään sellaisia kykyjä, jotka ovat hyödyllisiä tulevaisuudessa ja samalla tukevat ja auttavat häntä välttämään rikoksia ja olemaan palaamatta vankilaan.

Toisin sanoen sosiokulttuurinen innostaminen on erityislaatuista ja integroivaa vankiloissa tapahtuvaa filosofis-metodologista sosiokulttuurista käytäntöä. Samalla se on oma ”metodinsa”, joka integroi kokonaisvaltaisesti vankilan omista olosuhteista nousevaa toimintaa.

Sosiokulttuurinen innostaminen ei ole sama asia kuin koulutus, mutta se ei ole myöskään pelkkää kulttuuristen, sosiaalisten ja kasvatuksellisten toimintojen järjestämistä. Sitä vastoin se integroi vankilan kaikkea kasvatuksellista toimintaa, koulutuksesta muihin pedagogisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin sisältöihin. Ajatellaan, että ei ole mieltä opettaa ja kouluttaa vankeja sellaisten teoreettisten sisältöjen avulla, jotka voivat olla varsin kaukana heidän omasta menneestä, nykyisestä ja tulevasta elämästään. Sen sijasta sosiokulttuurisen innostamisen kokonaisvaltaisessa kasvatuksellisessa mallissa on kaksi elementtiä, joista toinen muodostuu säännellyistä oppisisällöistä ja käsittää tietoja, opintosuunnitelman, oppimisen tekniikkoja, metodeja ja niin edelleen. Toinen puolestaan ”luodaan” yhdessä, ja se toimii ilman virallisia säädöksiä ja käsittää kaikki ne kulttuuriset, sosiaaliset ja kasvatukselliset ohjelmat ja toiminnat, jotka eivät ole osa virallista opetussuunnitelmaa.

Oleellista on, että innostaminen vankilassa organisoidaan hyvin. Se on myös hyvin monimuotoista: Se on työn ja opiskelun yhdistämistä, se voi muotoutua yhdeksi kaikille sopivaksi ohjelmaksi tai useiksi ohjelmiksi vankien tilanteen mukaan, se on oppimista, herkistämistä, luomista, treenaamista, hiljentymistä ja niin edelleen. Ennen kaikkea se on osallistumista ja liikkeelle lähtemistä.

Lisäksi innostamisen on onnistuakseen täytettävä seuraavat kolme ehtoa:

1. Innostaminen ymmärretään vankeinhoitoon integroituneesti kuuluvaksi toiminnaksi.
2. Sosiokulttuuriset ohjelmat ja prosessit kuuluvat koko vankilakollektiiville, ei ainoastaan erityisenä tehtävänä esimerkiksi opettajille, ohjaajille ja muille erityishenkilöille.
3. Myös ympärillä oleva yhteisö, se ympäristö, jossa vankila sijaitsee, tulee jollakin tavalla integroida mukaan toimintaan.

Vankilan innostamisessa on otettava huomioon monia muitakin tekijöitä. Ensinnäkään muutos ei ole vangeille hyvä markkinoitava

toiminnan tavoite. Vangit vierastavat luonnollisesti sitä, että heitä pyrittäisiin muuttamaan. Se ymmärretään helposti ulkoapäin tuoduksi pakoksi. Toiseksi muistutan vielä, että vankila on väkivallan, ei demokratian, rakennelma, jossa johtajalla on ehdoton auktoriteetti, ja jonka alaisuuteen ihmisten tarpeet ja subjektiiviset seikat alistetaan. Vankilan säännöstö määrää, ja vangin identiteetti ja omanarvontunto murtuvat väistämättä – ainakin jossakin määrin. Myös siksi erilaisten ohjelmien ”markkinoinnin” pitää olla huolellisesti suunniteltua ja toimintaan osallistumisen vapaaehtoista.

Selvää on myös, että sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa ei ole eikä saa olla mitään ajan viettämistä, vaan sen tulee olla monessa mielessä hyödyllistä esimerkiksi seuraavasti:

- Vanki ei saa menettää mahdollisesti aikaisemmin oppimiaan hyviä sosiaalisia taitoja, mutta hän voi niiden lisäksi oppia myös uusia.
- Kaiken toiminnan tulee orientoitua tulevaan, vankilan jälkeiseen elämään.
- Toiminnan tulee suuntautua vahvasti työhön, siinä tarvittavien taitojen, valmiuksien ja asenteiden sisäistämiseen. Tämä lienee alue, johon ei ole vielä kukaan kiinnitetty tarpeeksi huomiota, vaan työ on usein yksitoikkoista ja mekaanista, tavoitteetonta ja lähes palkatonta puuhastelua. Uuden lainsäädännön avulla asiaan tosin pyritään vaikuttamaan, kuten Matleena Kurki-Suutarinen jo kuvasi.
- Sosiaalisen kasvatuksen avulla tulee pyrkiä vangin yhä vahvempaan ”itseorganisoidumisen” kykyyn niin, että hän kykenee vähitellen yhä paremmin suunnittelemaan ja järjestämään omaa elämäänsä. Myös vankilassa sille pitää antaa mahdollisuuksia.
- Sosiaalisen kasvatuksen tulee olla yhteisökeskeistä, suuntautua yhteisön kehittämiseen. Selvitetään myös vankilan ulkopuolisen ympäristön mahdollisuudet tukea toimintaa: resurssit, palvelut ja niin edelleen. Se tarkoittaisi samalla sitä, että vangit kärsisivät rangaistuksensa kotiseuduillaan. Niin taattaisiin jatkuvuus arkielämälle vankilan jälkeen. Jos vankila on uusi ja varustuksiltaan hieno, sitä ja sen tiloja pitäisi avata myös yleiseen käyttöön.

- *Kasvatuksellisen toiminnan tulee olla monialaista: koulutuksellista, ammattien ja töiden oppimista ja monipuolisia sosiokulttuurisia ohjelmia sisältävää. Jokaisen vankilan työntekijän innostamisen ohjelmiin liittyvät tehtävät sovitaan yhdessä ja samalla verkostoidutaan vankilan ympärillä elävän yhteisön kanssa. Se tarkoittaa muun muassa yhteistyötä kunnan ja seurakunnan sekä alueella toimivien järjestöjen kanssa. Lisäksi tarvitaan alueen ihmisten sosiokulttuurista herättelemistä monin tavoin, jotta he ymmärtäisivät oman suhteensa vankilaan ja siellä eläviin ihmisiin. Parhaimmillaan sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa voi siis olla samalla koko alueen yhteisöllistä kehittämistä. (ks. myös Arnanz 1988.)

3.2. Innostamisen rakentuminen

Kulttuuri innostamisen ytimessä

Käsitys kulttuurista on sosiokulttuurisen innostamisen lähtökohta. Kulttuuria on eri aikoina määritelty monin tavoin: Määritelmät voitaneen jakaa karkeasti kolmeen ryhmään (Ander-Egg 1992; Unigarro 1986; Ventosa 1993), jolloin ensimmäisen näkemyksen mukaan kulttuuri on opiskeltua ja nojautuu tietoihin ja taiteelliseen luovuuteen. Tietyn kasvatuksen ja ohjauksen tuloksena ihminen voi saavuttaa tarvittavat tiedot ja hänestä tulee ”sivistynyt kulttuuri-ihminen”. Toiseksi kulttuuri ymmärretään sosialisatioprosessin kautta saavutettuna elämisen, tekemisen ja ajattelun tyylinä ja tapana. Kulttuuri on sosiaalista perintöä, johon sopeudutaan osin tiedostamattomasti. Jokaisella kansalla ja yhteisöllä on oma kulttuurinsa, joka heijastaa juuri sen yhteisön elämäntavan kokonaisuutta. Myös alakulttuureilla on oma elämäntapansa, joka sekin tulee näkyviin pukeutumisenä, puhetyylinä, sääntöinä ja tapoina.

Kolmannen käsityksen mukaan kulttuuri ilmenee sekä persoonallisena että yhteisöllisenä ”oman kohtalon” luomisena, eli se on sitä miten ihminen elää ja luo elämäänsä ja yhteisönsä elämää yhdessä toisten kanssa. Myös tämä näkemys kulttuurista ilmentää tietyn yh-

teisön sisällä elävien ihmisten elämäntapaa, mutta määritelmä sisältää myös sen historiallisen prosessin, johon osallistujana ihminen ei ole vain kulttuurinsa tuote vaan myös sen luoja. Kulttuurin oleellinen elementti on silloin inhimillinen aktiviteetti: osallistuminen ja jokaisen ihmisen, persoonan, tietoiseen valintaan perustuva toiminta. Ihmiset ottavat vastuun omasta elämästään, ja sivistynyt ihminen tarkoittaa ihmistä, jolla on kyky elää luovasti omaa humaania olemassaoloaan nyt ja tulevaisuudessa. (Ks. myös Bernal Guerrero 1994, 41–43.)

Näkemyks kulttuurista ensimmäisen kulttuurikäsitteen mukaisesti kokoelmana tietoja ja taitoja tarkoittaa vankilassa muun muassa välttämättömien asioiden oppimista. Jos lukeminen sujuu huonosti, se pitää oppia paremmin, jos koulu on jäänyt kesken, se voidaan suorittaa loppuun. Tarvitaan ohjelmia, jotka lisäävät niitä välttämättömiä taitoja, joissa on puutteita.

Toinen kulttuurikäsitys tarkoittaa ihmisten kulttuuristen traditioiden ja tapojen tuntemisen herkistämistä oman identiteetin syventämiseksi. Vankilassa on kuitenkin myös oma rikollinen alakulttuurinsa vahvoine traditioineen ja tapoineen. Siinä näkyy muun muassa sellaisten normien koodisto, joka säätelee suhtautumista vankilan virkailijoihin ja myös sitä, mikä osoittaa ”todellista miehuutta” ja niin edelleen. Aivan samalla tavoin virkailijoilla voi olla oma kulttuurinsa, koodistonsa, asenteensa ja käyttäytymissääntönsä. Toisin sanoen sekä vangit että henkilökunta ovat omaksuneet enemmän tai vähemmän nämä normit, asenteet, tavat ja muut vankilan kulttuuria määrittävät tekijät. Siihen kulttuuriin sopeudutaan ja soosialistutaan tietyn prosessin kautta. Onkin aivan välttämätöntä, että hyvissä ja realistisissa sosiokulttuurisen innostamisen projekteissa nämä seikat tulee tuntea hyvin.

Kolmas kulttuurinäkemys on sosiokulttuurisen innostamisen ydintä ja näyttää suunnan kaikelle toiminnalle. Tavoite on, että jokainen nykyinen vanki kykenisi tulevaisuudessaan elämään täyttä inhimillistä olemassaoloaan arkipäivässään ja rakentamaan tulevaisuuttaan, vaikka tie siihen olisi hidas ja vaikea.

Innostamisen ulottuvuudet

Innostamisen rakenteissa on aina mukana kolme ulottuvuutta: *pedagoginen, sosiaalinen ja kulttuurinen*. Nämä kolme elementtiä nivoutuvat yhteen kaikessa toiminnassa, vaikka painottuvat eri tilanteissa eri tavoin.

Persoona on pedagogisen ulottuvuuden ytimessä. Kasvatuksellisen toiminnan avulla tavoitellaan ihmisen persoonallista kehittymistä, asenteiden muutosta, kriittisen ajattelun kehittymistä, oman vastuun tiedostamista, herkistymistä ja motivaation heräämistä. Toimintatapoina ovat silloin moninainen opiskelu, erimuotoiset terapeuttiset ja pedagogiset keskustelut, seminaarit ja kurssit, väittelyt, työpajat ja kulttuuripiirit. Myös teemapäivät ja informaatiotilaisuudet kuuluvat lähinnä kyseiseen alueeseen.

Sosiaalinen ulottuvuus puolestaan keskittyy ryhmään ja yhteisöön. Se tuo ihmisiä yhteen, ja ihmisten osallistuminen ja sen avulla integroituminen yhteisöön ja yhteiskuntaan sekä pyrkimys niiden transformointiin eli laadulliseen muutokseen ovat avainasemassa. Ihmisiä voidaan tuoda yhteen varsin monin tavoin myös vankilassa, ja siksi ryhmätyön menetelmät ovat innostajan ammatillista perusvälineistöä.

Kulttuurisen toiminnan tavoitteena on erityisesti ihmisen luovuuden ja yleensä monipuolisen ilmaisun kehittyminen. Innostamisen tapoja ovat muun muassa teatteri, konsertit, museokäynnit ja erilaiset taidetapahtumat. Erityisen tärkeitä ja mahdollisia myös vankilassa ovat kuitenkin ei-ammattilliset taiteellisen ilmaisun lajit kuten yhteisötaide ja -teatteri, tanssi, musiikki, monenlainen askartelu, käsityötaide, kansanjournalismi, elokuva- ja valokuvaustaide, kieli ja kirjallisuus. Vapaa-ajan virkistäytyminen taas voi suuntautua liikuntaan, seikkailuun, luontoon, meditaatioon, leikkeihin ja peleihin. Vankilassa kulttuurinen ulottuvuus toteutuu useimmiten erilaisissa kulttuurisissa työpajoissa, yhteisissä temakokouksissa ja juhlissa, joista myöhemmin käytännön esimerkissä enemmän. (Ventosa 1993, 18, 184–185; 2006; Gillet 1995.)

Innostamisen tehtävät ja rakennepuut

Ranskalainen innostamisen asiantuntija, professori Jean-Claude Gillet (1995, 74–79, 186–190, 295–310; 2006, 74–159; Augustin ja Gillet 2000, 157–163; Kurki 2000) on pohtinut perusteellisesti innostamisen tehtäviä. Hän jakaa innostamisen kokonaisuuden kolmeen elementtiin ja jokaisen innostamisen tilanteen seitsemään rakennepuuhun.

Ensinnäkin innostaminen on aina kollektiivinen tehtävä, joka perustuu ihmisten omaan osallistumiseen. Se ei siis ole vain työntekijän, innostajan, asia, vaan se kuuluu koko yhteisölle. Innostaminen on perusluonteeltaan aina sekä yhteistä kokemista että jokaisen osallistujan yksilöllistä, persoonallista kokemista, joka heijastuu yhteisen kokemuksen kautta ja muokkaa osaltaan ryhmän kiinteyttä ja henkeä.

Gilletin mukaan innostamisen kolme tehtäväaluetta painottuvat eri tavoin erilaisissa innostamisen projekteissa ja prosesseissa. Ensimmäinen tehtävistä on *tuotantotehtävä*, joka tarkoittaa sitä teknisluonteista tuotetta, joka tuotetaan, projektia, joka toteutetaan. Toiminta on avainsana, eli projekti näkyy ulospäin rationaalisenä toimintana. Joskus tämä tekeminen on oikean innostamisen vastaisesti vain aktiiviteettien ja puuhastelujen järjestämistä ja ammatillisesti oleellista on oppia hyvin tekemisen tekniikat. Aidossa innostamisessa tekeminen suuntautuu syvemmälle. Puuhastelun aktiiviteetit pyritään muuttamaan syvemmäksi tietoisuudeksi ja käytännöksi, pysähdytään kysymään: miksi. Toimitaan palvelun, yhteistyön ja solidaarisuuden hengessä. Kyse on kokemuksellisesta oppimisesta ja todellisesta toiminnasta, jonka avulla ihminen kehittyy ja kasvaa.

Toiminnan ja tekemisen tuote voi olla konkreettinen tai abstrakti. Se voi olla joku rakennettu esine, huonekalu tai muu, mutta se voi olla myös suoritettu tentti tai tutkinto, se voi olla ilmaisullista suhdetta, selvitystä tai kommunikaatiota; joka tapauksessa se näkyy työnä ja tekemisenä. Tuottamisen tavoitteet vaihtelevat projektista riippuen. Tuottaminen siis näkyy siinä, mitä ryhmä tekee, ja innostajat ovat tällöin toiminnan asiantuntijoita ja informaation jakajia. Innostajan toiminnan rationaali ja tekninen puoli korostuvat. Silti mukana on sosiaalista mielikuvitusta ja taustalla tietty näkemys maailmasta. Tie-

täminen ja tekeminen toimivat vuorovaikutuksessa. Tuotantotehtävän logiikka on ekonominen.

Toinen eli *helpottajana ja välittäjänä toimimisen tehtävä* tarkoittaa puolestaan nimensä mukaisesti sitä, että innostajat ovat fasilitaattoreita, ryhmän elämän helpottajia, organisoijia, tavoitteiden ja metodien asiantuntijoita, kommunikaatiorakenteen luoja ja keskustelun koordinoijia. Tehtävä liittyy keskeisesti ryhmän toiminnan suunnitteluun ja organisointiin samoin monimuotoiseen puheen ja luovuuden herkistämiseen. Helpottamisen tehtävä selkeyttää tavoitteita ja näkemyksiä, asenteita ja odotuksia, se herättää ihmisten kyvyt odottaa ja unelmoida. Innostaja on toiminnan välittäjä ja auttaa aivan erityisesti luomaan sosiaalisia suhteita. Hän myös välittää tiettyä johtajuutta ja vallan jakamista vähitellen kohti yhteisöllistä johtajuutta. Siinä missä tuotantotehtävä painottaa tekemistä ja luovuutta, välittämisen tehtävä keskittyy ryhmään itseensä ja jäsentää samalla ihmisten paikkaa yleensä elämässä. Helpottaminen perustuu ajatukseen, että on olemassa sellaisia yhteisiä intressejä, jotka yhdistävät ihmisiä sekä toisiinsa että yhteiskuntaan. Innostaja auttaa näiden intressien löytämisessä ja vahvistamisessa. Hän on strategioiden suunnittelija, jolloin myös innostamisen poliittinen tehtävä korostuu. Välittäjänä toimimisen tehtävän logiikka on psykologinen ja poliittinen.

Kolmas eli *valaistumisen taisteleva ja militantti tehtävä* on sidoksissa erityisesti osallistujien tunteisiin, suuntaudutaan tiedostamattomiin prosesseihin ryhmän elämässä. Pyritään selkeyttämään hämäriä tunteita, vapauttamaan osallistujien puhetta ja asettamaan tavoitteita. Asenteet, motivaatio ja transsendentit arvot ovat keskeisellä sijalla. Toiminnassa korostuvat tilanteen analyysi, sen ymmärtäminen, tiedostaminen ja arviointi. Pyritään edistämään ryhmän sosioaffektiivista kiinteyttä. Militantti tehtävä korostaa innostamisen ideologista näkökulmaa ja noudattaa symbolisen logiikan järjestystä, jolloin kulttuurinen ulottuvuus nousee esille erityisen näkyvästi. (ks. tarkemmin Kurki 2008 a ja b.)

Innostamisen kaksi ensimmäistä rakennepuuta ovat *tekeminen* ja *osallistuja*. Kaikki toimintaan osallistujat tekevät ja tuottavat yhdessä.

Kolmantena on *aika*, jona tavoitteet saavutetaan. Ongelma on, että joskus jäädyään pelkkään yleisluonteisen ohjelmallisten laatimiseen ja läpikäymiseen. Lista on laadittu etukäteen ja sopii käytettäväksi useissa paikoissa ja useissa tilanteissa lyhytkestoisina ohjelmina. Aidossa innostamisessa yhteisön jäsenet kuitenkin suuntautuvat yhdessä luotavaan, vuorovaikutukselliseen ja prosessinomaiseen projektiin. Sitä ei ole mahdollista mallittaa joka paikkaan sovellettavaksi, sillä jokaisella uudella ryhmällä on aina omat piirteensä. Ihmiset itse ovat prosessissa mukana tilanteen mukaan.

Neljänneksi innostaminen tapahtuu aina jossakin *instituutiossa*, eli toiminnalla on jokin juridispoliittinen tausta, tässä tapauksessa vankila. Instituutio voi olla varsin byrokraattinen, ja ohjelmat toteutetaan jäykissä puitteissa. Instituutiossa on omat säädöksensä ja ohjeensa, se päättää ja ohjaa. Innostamisessa tulisi kuitenkin pyrkiä uusien yhteisöllisten suhteiden rakentamiseen ja ainakin vanhojen muokkaamiseen. Pitäisi nähdä uusia mahdollisuuksia ja pyrkiä vaikuttamaan niiden toteutumiseen.

Viides rakennepuu, *sosiaalinen subde*, rakentuu samalla kertaa sekä ryhmän sisällä että suhteessa ulkopuolisiin. Selkeästi suunniteltu järjestys ja normatiivinen orientaatio luonnehtivat näitä suhteita vankilassa. Innostamisessa suuntana pitäisi kuitenkin olla sosiaalisuus, yhteisöllisyys, ja se, että ihminen ymmärretään ainutlaatuisena persoonana yhteisössään. Yhteisöllisyys on hänen perusominaisuuksiaan, hänessä elää kaipuu vapaaehtoisesti ja spontaanisti liittyä yhteen muiden kanssa. Vain sitä kautta hän täydellistyy myös yksilönä. Tämä yhteisöllisyys ei kuitenkaan hylkää sosialisatiota, sillä sosialistuminen yhteisön ja yhteiskunnan kulttuuriin on toki välttämätöntä, ja yhteisöllisyys voi puolestaan ilmetä myös väkivaltana ja vihamielisyytenä. Oleellista onkin, että innostajat pohtivat sosialisatiion ja yhteisöllisyyden suhdetta ja problematiikkaa.

Strategia on kuudes innostamisen rakenteeseen liittyvä tekijä. Se tarkoittaa keinojen sopeuttamista tavoitteiden saavuttamiseen. Strateginen suunnittelu perustuu usein passiivisuuteen ja rakentuu jo olemassa olevien jäykkien rakenteiden perustalle. Pyritään vain niiden

ohjaamaan usein näennäiseen harmoniaan ja sosiaaliseen integraatioon. Konsensus on toiminnan perusta. Innostamisessa sitä vastoin uskotaan muutoksen mahdollisuuteen, joka nousee havaittujen ristiriitojen perustalta ja herättää kriittistä tietoisuutta itsestä ja ympäristöstä. Ymmärretään, että ristiriitojen kautta on mahdollista päästä dynaamiselle uudistusten tielle. Muutoksen teema on silloin keskeinen.

Filosofia on viimeisin eli seitsemäs innostamisen rakennepuista. Toiminnan taustalla on aina jokin filosofia. Vankilassa se on usein determinismii, jolloin käytäntö ymmärretään sellaisena konkreettisenä ja materiaalisena toimintana, joka keskittyy vain olemassa oleviin realiteetteihin, niiden hyötynäkökohtiin ja teknisiin tehtäviin. Suuntaudutaan olemassa olevan säilyttämiseen sellaisena kuin se on. Innostamisessa filosofinen näkemys toiminnasta on toisenlainen. Käytäntö ei silloin ole pelkkää aktiviteettia, vaan se sisältää jatkuvan vuoropuhelun teorian ja käytännön, toiminnan, välillä. Se sisältää luomisen ulottuvuuden, joka perustuu tietoon paremmasta. Käytäntö avaa autonomisen näkemyksen siitä, että ihmiset ovat vapaita ja kykeneviä askel askeleelta ottamaan itse vastuun toimistaan.

3.3. Innostamisen toiminta

J-C. Gillet (1995) korostaa, että innostaminen on praksiksen filosofiaa, ja liike teorian ja käytännön välillä on silloin oleellista. Innostaminen toimii teorian ja käytännön rajamaastossa. Käytäntö haastaa teorian osoittamalla miten analyysimallit toimivat ja teoria puolestaan kyseenalaistaa käytännön, sen perusteet, kiinteyden ja toimintamallit.

Sosiokulttuurinen innostaminen on aivan oma toimintatutkimuksellinen metodinsa, joka lähtee siitä, että tulee tuntee se todellisuus, jossa aiotaan toimia. Innostaminen siis lähtee myös jokaisen vankilan todellisuuden tutkimisesta ja analysoinnista. Kuvasinkin jo aikaisemmin ne kolme freireläistä metodologista askelta, jotka toimivat hyvin myös innostamisen perustana (ks. tarkemmin Kurki 2000; 2008).

Innostamisen metodologisia vaiheita voidaan jaotella edelleen monin tavoin. En kuvaa innostamisprojektin rakentamista enää tässä tarkasti, korostan vain niitä asioita, jotka tulevat erityisesti vankilassa esiin. (ks. metodologisista vaiheista ja innostamisen projektien suunnittelusta, toteutuksesta ja arvioinnista kirjasta *sosiokulttuurinen innostaminen* Kurki 2000). Yksi vankilaan hyvin sopiva tapa on seuraava:

Todellisuuden analysointi

Jokainen vankila on aivan oma todellisuutensa, vaikka niissä on myös yhteisiä elementtejä. Miesten, naisten ja nuorten vankilat eroavat toisistaan, samoin suljetut avovankiloista. Arkkitehtoninen rakenne ja sijoituspaikka vaihtelevat, samoin säännöt, resurssit ja ilmapiiri. Vankien omat tarinat ja tarinat ovat varsin erilaisia. Todellisuuden analysointi onkin hyvin vaativa asia. Se ei tarkoita sitä, että istutaan hetki yhdessä ja kysytään ja vastataan, mitä mieltä olet, kuinka sinä asian näet, vaan kyseessä on pitkä prosessi. On tiedettävä mitä on olemassa, mitkä ovat resurssit ja mahdollisuudet, mitkä ovat tilat, muut varustelut, mikä on kiinnostus asiaan, mitkä ovat toiveet ja tavoitteet, mitkä ovat yhteistyömahdollisuudet. On myös osattava nähdä, mitkä asiat ovat juuri tässä vankilassa oleellisen tärkeitä eli on yhdessä hierarkisoitava tarpeet. Kokoonnutaan keskusteluihin, jaetaan informaatiota, käytetään tilastoja, dokumentteja, haastatellaan asian-tuntijoita ja yhteistyökumppaneita.

On myös tiedettävä mitä ihmiset, johtajasta jokaiseen vankiin saakka, ajattelevat tästä sosiokulttuurisesta todellisuudestaan. Tulee tuntea ne sekä pinnalla että pinnan alla käytävät keskustelut, joita asiasta on liikkeellä. Täytyy olla realistinen näkemys siitä, mistä lähteä liikkeelle ja mihin asti on mahdollista päätyä. Käydään jälleen keskusteluja, väitellään, haastatellaan, järjestetään opinto- ja keskusteluryhmiä, käydään jatkuvaa dialogia sekä työntekijöiden että vankien kanssa: mitä heidän mielestään on tehtävissä, miten virheitä voidaan välttää, analysoidaan yhdessä näiden keskustelujen tuloksia ja niin edelleen.

Sen jälkeen analysoidaan yhdessä, miksi tilanne on tämä eikä toisenlainen. Tutkitaan ja pohditaan syitä ja ehtoja. Kysytään – ja vastataan yhdessä: *miksi*.

Etsitään vaihtoehtoja. Pohditaan mitkä vaihtoehdot olisivat mahdollisia ja kiinnostavia, mitä on mahdollista kehittää ja muuttaa juuri tässä tilanteessa ja tässä vankilassa. Tuotetaan ajatuksia ja ideoita ja järjestetään ja organisoidaan niitä sitten lyhyen ja pidemmän aikavälin suunnitelmiksi. Hahmotellaan sellainen paremman tulevaisuuden visio, joka rakentuu historiallisesti ja kulttuurisesti niiden ihmisten ja sen yhteisön tarinasta, joista kulloinkin on kysymys.

Ennakoidaan, millaisia vaikeuksia toiminnassa ehkä tullaan kohtaamaan ja etsitään mahdollisuuksia välttää ne jo etukäteen.

Innostamisen kohteena oleva todellisuus pyritään siis tuntemaan analysoimalla mahdollisuuksien mukaan kulloisenkin ryhmän tarpeita, resursseja, tilanteita, tekoja, voimia, vastavoimia ja yhteistyömahdollisuuksia. Tärkeää olisi tuntea myös niitä käsityksiä, ideoita ja arvoja, joita ihmisillä on kyseisestä todellisuudesta ja niitä motiiveja, jotka ohjaavat heidän käyttäytymistään. Tutkittua todellisuutta tulkitaan sitten kriittisesti. Samalla herätetään henkiin ryhmän historia ja sitä kautta kyky tunnistaa ja arvioida kriittisesti omaa kulttuuria. Tavoite on edistää vaihtoehtoisten kommunikaation prosessien ja ryhmän uuden ja paremman tarinan, ikään kuin vaihtoehtoisen historian syntymistä. (Ander-Egg 1997, 100–165; Merino 1997, 133–285; Arnanz 1988; Gairín Sallán ja Domínguez Fernández 1986, 208–222; ks. myös Pérez Serrano 1997.)

Perusryhmän muodostaminen

Toiseksi muodostetaan toimintaryhmä, jonka tulee edustaa vankilan koko kollektiivia: johtoa, vartijoita, huolto- ja hoitohenkilöstöä, sosiaalityöntekijöitä, opettajia eli kaikkia niitä, jotka vankilassa toimivat.

Ryhmän tehtävänä on suunnitella toiminnan kokonaisrakenne tarpeeksi joustavaksi ja sellaiseksi, että ihmiset tietävät mitä tekevät, että kaikki eivät puuhastele kaikkea. Jotkut koordinoivat erityisesti

urheilun ja liikunnan aluetta, toiset ammatillisia tehtäviä ja opiskelun aluetta, kolmannet yhteyksiä ulkomaailmaan.

Ryhmä tarvitsee koordinaattorin, joka vastaa eri alueiden toimintojen koordinoinnista, suunnitelman noudattamisesta ja yhteisen taustafilosofian pysymisestä elävänä. Tarvitaan myös sihteeri aikataulukujen, kokoontumisten ja muiden käytännön asioiden suunnitteluun. Yhteiset säännölliset kokoontumiset ovat aivan välttämättömiä, sillä ne pitävät yllä toiminnan sielua.

Toimintaryhmän muodostamisessa edellä kuvatulla tavalla on mielestäni kuitenkin ongelma, jota on syytä jokaisessa vankilassa perusteellisesti pohtia. Vangit ovat innostamisen tärkeimpiä toimijoita, ja sosiokulttuurisen innostamisen peruseriaate on se, että kaikki toimintaan osallistuvat ovat mukana toiminnan suunnittelusta sen arviointiin saakka. Pitäisi pohtia, miten vangit saataisiin mukaan jo perustoimintaryhmään. Miten se voisi tapahtua ja mitä esteitä ja ongelmia siinä mahdollisesti on. Tavalla tai toisella vankien tulee kuitenkin osallistua innostamisen projektiin jo suunnittelusta lähtien. Useimmiten he toki ovat mukana alusta alkaen ainakin osatoimintojen suunnittelussa (urheilu, musiikki, teatteri, juhlat ...).

Toiminnan ohjelmointi ja toteutus.

Ohjelmoinnissa on otettava huomioon muun muassa seuraavat asiat:

- Tavoitteiden selkeä määrittely.
- Toteutettavien toimintojen realisointi: mitä teemme, miten, miten vastuu jaetaan.
- Projektin kronologinen eteneminen.
- Organisoituminen eli jokaisen ryhmän jäsenen tehtävät.
- Persoonallisten ja taloudellisten resurssien suunnittelu.

Projektin suunnitteluvaiheessa tulee siis vastata seuraaviin kysymyksiin:

Kuka (ketkä) tekee?

Mitä tekee?

Miksi tekee?

Mikä on projektin perustelu?

Miten tekee? (miten prosessia rakennetaan)?

Minkä avulla?

Keiden kanssa?

Missä?

Milloin?

(ks. kysymyksistä tarkemmin esim. Kurki 2000; 2007)

Kaikessa suunnittelussa tulee olla realistinen, ei pidä luvata liikaa, sillä ei saa herättää vääriä odotuksia. Se lisää vankien muutoinkin helposti läsnä olevaa epäluottamusta työntekijöitä kohtaan. Ihmisiä ja heidän odotuksiaan ei saa pettää. (ks. tarkemmin Kurki 2008; Quintana 1993, 140–141.)

Kaiken toiminnan lähtökohta on kasvatuksellinen, jokaisen vangin persoonallisen ja yhteisöllisen kasvun laaja-alainen tukeminen tavoitteenaan asenteiden, ajatusten, arvojen ja käyttäytymisen muuttuminen. Perinteiset vankilan kasvatukselliset sisällöt kirjastoineen ja lainauspalveluineen, opetuksineen ja kursseineen kuuluvat ohjelmiin, mutta ennen kaikkea otetaan käyttöön uusia ja entisiä luovempia menetelmiä. Siihen tarvitaan avuksi sellaisia innostajia, joilla on mahdollisuus asettua persoonalliseen pedagogiseen suhteeseen vankien kanssa ja tämän dialogisen suhteen avulla auttaa heitä vähittäiseen asenteiden muutokseen. Innostavan kulttuurisen ilmapiirin luominen auttaa suuresti tässä prosessissa: teatteriryhmät, monenlaiset kilpailut (esimerkiksi kirjallisuudessa), valokuvaus, urheilu, videofoorumit, kuvanveisto, maalaus ja muu kädentaito, kielikurssit, sooloesitykset ja kuorot, pienoislentokoneet, lehtien toimittaminen ja multimediaohjelmien

teko ovat esimerkkejä sopivista ohjelmista. On myös hyvä kierrättää työntekijöitä eri toiminnoissa ja etsiä vapaaehtoisia (miehellään vankilan läheisyydestä alueen yhteisöllisyyden tukemiseksi) vetämään joitakin ohjelmia. Naisten vankiloissa menestyvät erityisesti tanssi, musiikki, itsetuntemuksen ja muun hyvinvoinnin kurssit, kampaus- ja emali-työkurssit, perhesuunnittelu ja juridisten käytäntöjen opiskelu.

Ei kuitenkaan riitä, että pelkästään järjestetään toimintoja, vaan kaikki tulee tehdä tarkasti ja suunnitellusti: sovitut kokoukset tulee pitää, sovittu kontrolli ohjelman etenemisestä toteuttaa ja informaation tulee olla jatkuvaa ja riittävää. Vain siten on mahdollista päästä tavoitteeseen, luottamuksellisen ja rentoutuneen ilmapiirin luomiseen, sellaisen, jossa yhteiselo sujuu hyvin. Samalla opitaan myöhemässä elämässä tarpeelliseen säännöllisyyteen ja rutiinien noudattamiseen.

Sosiokulttuurisen innostamisen vapaaehtoisesti valittavat ohjelmat antavat sisällön vankien vapaalle ajalle, ylittävät tylsistymisen ja poistavat monotonisuutta. Ne luovat uusia kiinnostuksen kohteita, uusia odotuksia ja jopa halua tavoittaa korkeampi koulutuksellinen taso.

Arviointi

Arviointi on sekä ohjelman aikaista prosessiarviointia että ohjelman toteuduttua tehtyä lopuarviointia. Arvioidaan *työryhmän* onnistumista ja sitoutumista toimintaan. Arvioidaan *ohjelmaa* itseään, ja arvioidaan *vankien* osallistumista. On erityisen oleellista, että prosessiarviointi tapahtuu yhdessä vankien kanssa. (arviinnista Kurki 2000).

Juhla

Projektin lopussa on aina syytä panna pystyyn juhla, juhlia sitä hyvää, mikä on saatu aikaan. Juhla antaa vankilayhteisön kaikille jäsenille myös mahdollisuuden kohdata toisensa toisella tavoin kuin tavallisesti, viettää yhdessä niin sanottua itsetoteutuksen vapaata aikaa, joka on

yhteydessä ihmisen sekä persoonalliseen että yhteisölliseen, sosiaaliseen kehitykseen. Se on sosiaalinen ilmiö silloin, kun yksilölliset kokemukset jaetaan yhdessä koko yhteisön, sen kaikkien jäsenien kanssa (vapaasta ajasta enemmän Kurki 2008).

Innostaminen pähkinänkuoressa

Seuraavassa esitän vielä tärkeimmät sosiokulttuurista innostamista kuvaavat piirteet:

- Innostaminen on osallistumista.
- Sen perustana on osallistava pedagogiikka.
- Innostamisessa mennään sinne, missä ihmiset ovat ja elävät, heidän arkipäiväänsä.
- Toiminnassa (sen metodologiassa) lähdetään siltä tietoisuuden tasolta, jolla ihmiset kulloinkin ovat (ei mitään hienoa metodia tai muuta, jota kukaan ei ymmärrä).
- Innostaminen perustuu kunnioitukseen: Jokainen ihminen on yhtä arvokas ja ainutlaatuinen persoona riippumatta rodusta, sukupuolesta, uskonnosta, asemasta tai varallisuudesta.
- Innostaminen on erinomainen tuki kulttuurisen identiteetin vahvistamiselle.

On havaittu (Arnanz 1988), että innostamisen onnistuminen vankiloissa näkyy ainakin seuraavasti:

1. Vankilan ilmapiiri on parantunut ja innostamisen mukanaan tuoma, vankien vapaata aikaa elävöittävä uusi sisältö on vaikuttanut siihen aivan erityisesti.
2. Vankilan ja sitä ympäröivän yhteisön suhteet ovat parantuneet.

3. Sosiaaliset suhteet ovat vahvistuneet kaikilla tasoilla sen myötä, kun ihmisten, työntekijöiden ja vankien, väliset suhteet ovat muodostuneet aidoiksi pedagogisiksi suhteiksi. Siltä perustalta on opittu näkemään myös vankien hyviä ominaisuuksia.
4. On kyetty luomaan uusia kohtaamisen paikkoja ja tilanteita varsinkin niiden vankien välille, jotka eivät ole linnoittautuneet omiin alakulttuureihinsa tai laitostuneet syvästi. Toki myös heidän kohdallaan on toivoa.
5. On opittu työssä ja ammateissa tarvittavia kykyjä: kommunikaatio-kyvyt ovat lisääntyneet, samoin ovat tehneet luovuus ja taiteellinen osaaminen.
6. Myös työntekijöiden toiminta on parantunut: ammattiryhmien välille on syntynyt koordinaatiota ja työntekijöiden osallistuminen innostamiseen on vahvistunut. Innostaminen on hyväksytty, on lähdetty toimintaan mukaan ja lähtemistä on kaikin tavoin helpotettu.

3.3. Ammattina innostaja

Sosiokulttuurinen innostaminen perustuu aina ihmisten omaan osallistumiseen toiminnan suunnittelusta arviointiin asti. Ammatillisen työntekijän, innostajan, tehtävä on olla katalysaattori ja dynamisoija, joka herkistää, yllyttää, rohkaisee, tukee ja motivoi yhteisön jäseniä osallistumiseen. Hän on tietojen välittäjä ja osallistumisen mahdollistavien ulkoisten olosuhteiden järjestelijä. Ennen kaikkea hän rohkaisee ihmisiä kokemaan ja auttaa heitä hyötymään kokemuksistaan. Hän on kasvattaja, ja kasvattajan rooli yhdistääkin kaikki innostamisen ulottuvuudet.

Vaikka innostamisen toiminta lähtee ihmisistä itsestään, ei työntekijästä, on hänen tehtävänsä varsin tärkeä, sillä aitoa liikkeelle lähtemistä ja osallistumista ei synny ilman herkistymistä ja motivoitumista. Tällöin herkistäminen tarkoittaa arkipäiväänsä elävien ihmisten herättelemistä, heidän tietoisuutensa koskettamista. Tavoitteena on

saada yhteisön jäsenten huomio kiinnittymään johonkin sellaiseen toimintaan, jonka he kokevat subjektiivisesti, oman elämänsä kannalta, arvokkaaksi ja merkitykselliseksi. Heissä herää tarve saada lisää informaatiota elämästään ja suhteestaan historiaansa ja ympäristöönsä. Samalla innostajan pedagoginen tehtävä on tukea ihmisiä pohtimaan ja löytämään arvojaan, erityisesti niitä, jotka liittyvät sosiaalisiin suhteisiin ja rakentavat niitä positiiviseen suuntaan. Tuetaan heräämistä tasa-arvoisuuteen, solidaarisuuteen, kunnioitukseen, erilaisuuden hyväksyntään, jakamiseen ja toisten auttamiseen. Pyritään kasvamaan kaikenlaisen sosiaalisen ja kulttuurisen väkivallan estämiseen ja yksilöllisen ja ryhmävastuun syntymiseen (Hérrnandez Serrano ja Varela Vicente 2008).

Innostajan ominaisuuksia on pohdittu paljon ja päädytty siihen, että ainoa ehdoton vaatimus on, että innostaa ei voi, jos ei ole itse innostunut. Tämän vaatimuksen suhteen vallitsee laaja yksimielisyys, ja yksimielisiä ollaan myös siitä, että muutoin innostajiksi sopivat hyvin monenlaiset ihmiset hiljaisista vilkkaisiin ja kaikkea siltä väliltä.

Innostajan omat, hänen asennoitumiseensa liittyvät ja sitä rakentavat uskomukset ja odotukset ovat siis työssä tärkeitä, mutta tutkimusten mukaan ei persoonallisia piirteitäkään ole mahdollista täysin sivuuttaa. Ennen kaikkea innostaja tarvitsee hyvää itsetuntemusta ja kehittymistä sitä kautta kohti psyykkistä tasapainoa ja kypsyyttä. Se mahdollistaa niiden monimuotoisten paineiden ja ongelmien kohtaamisen, joita työ tuo mukanaan. Lisäksi innostajan on luotettava ryhmänsä jäsenten ominaisuuksiin ja kykyihin ratkaista itse omat ongelmansa ja kehittyä eteenpäin. Hänen on ymmärrettävä ihmissuhteiden olemus ja luonne voidakseen tukea niissä myös ryhmäänsä. Hänen tulee osata ratkaista konflikteja ja vähentää jännitteitä. Hänen tulee myös ”osata johtaa johtamatta” eli hänellä pitää olla riittävästi persoonallisuutta ja dynaamisuutta yllyttämiseen ja herättelyyn ilman määräilyä. Hänen tulee kyetä hyväksymään toisten tekemät aloitteet. Hänellä pitää olla työn vaatima hyvä fyysinen ja hermostollinen vastustuskyky, koska työssä ei ole selkeitä aikatauluja, tehtäviä on paljon, ja ne ovat varsin vaihtelevia. Yllätyksiä sattuu koko ajan. Hänellä pitää lisäksi olla kyky omistautua

ja organisoida suurta määrää asioita ja ihmisiä. Hänen täytyy kyetä jatkuvasti omaksumaan uusia asioita. Toisin sanoen innostajalla tulee olla hyvät älylliset, fyysiset ja moraaliset valmiudet. (Kurki 2000; 2008; Besnard 1991; Petrus 1994; Poujol 1996.)

Professori José V. Merino Fernándezin (2004, 78–86) mukaan viime aikoina on kuitenkin ilmestynyt valitettavan vähän sellaisia kirjoituksia, joissa innostamisen välineellinen runsaus jäsenyysi sosiokulttuurisen kasvatuksen ja toiminnan kokonaisvaltaiseksi teoreettis-käytännölliseksi kokonaisuudeksi. Kokonaisvaltainen filosofis-metodologinen kehys antaa nimittäin sekä innostajalle että toiminnan laadulle aivan erilaiset kriteerit kuin mitkä ne teknis-välineellisessä maailmassa ovat. Silloin siirrytään nykyisestä joskus suorastaan intohimoisesta tuotannon ja kulutuksen suhteen seuraamisesta ja tuottavuuden taloudellisen tehokkuuden laskemisesta kohti alkuperäisen innostamisen syvempiä arvoja, intohimoon kohti solidaarisuutta, vapautta, vastuullista autonomiaa, osallistumista ja persoonan ja ryhmän kunnioittamista: kohti humanimpaa maailmaa.

Myös vankilassa innostamisen tavoite on syvässä mielessä kasvatuksellinen, ja tätä pedagogista työtä tehdään siellä sellaisten ihmisten parissa, joiden persoonalliset ominaisuudet ja kyvyt ovat usein hautautuneet syvälle ja lukkiutuneet. Työntekijöiden tehtävä on avata tätä lukkiutunutta maailmaa. Heidän tehtävänsä on myös oman esimerkinsä avulla herätellä suhteita, jotka eivät perustu voimaan ja vallankäyttöön. Lopulta vanki voi löytää itsestään sellaisia ehkä aikaisemmin hänelle itselleenkin tuntemattomia piirteitä, jotka auttavat vähitellen kasvuun kohti autonomisempaa elämää ja parempaa itsetuntoa ja -luottamusta.

Jotta edelliset asiat voisivat toteutua, on vankilan innostajan:

- tunnettava vangit hyvin, tunnettava heidän ongelmansa ja todellisuutensa. Hänen on tunnettava hyvin myös vankila itsessään, kaikkine piirteineen. Vankien tunteminen tarkoittaa jatkuvaa kasvokkaista yhdessäoloa ja kohtaamista, kävelyitä ja keskusteluja selleissä ja muualla. Se tarkoittaa myös keskusteluja ja kokemusten jakamista työtovereiden kanssa. Vangin ja työntekijän suhteen

tulee olla aito pedagoginen suhde, ja työntekijän tulee uskoa, että jokaisella ihmisellä on kyky muuttua.

- osattava suunnitella toimintansa hyvin, hänen tulee kyetä työskentelemään ohjelmissa ja projekteissa metodologisesti ja tavoitteellisesti. Hänen pitää osata monenlaisia ja vaihtelevia toiminnan menetelmiä.
- kyettävä työskentelemään ryhmässä. Hänen pitää hylätä mahdolliset narsistiset, kateelliset, kunnianhimoiset ja ylhäältäpäin katsovat asenteensa.
- toteutettava sovitut asiat. Hänen tulee kyetä saamaan aikaan aktiiviteetteja ja dynamisoimaan toimintaa ja sen organisointia, oppimaan perusasioita ihmisestä ja hänen taipumuksistaan, ja hänellä pitää olla ryhmätyön taitoja. Hänen on pidettävä lupauksensa.

Suomalaisiin vankiloihin ei varmaankaan pitkään aikaan palkata varsinaisia innostajia. Niissä on kuitenkin jo nyt sellaisia työntekijöitä, esimerkiksi ohjaajat, joille innostaminen sopii erityisen hyvin ja joiden koulutuksessa on kyseistä ainesta. Lisäksi vankilassa on paljon muuta henkilökuntaa, joiden ammattikuvaan innostaminen sopii luontevasti. Ohjaajien lisäksi opettajien, sosiaalityöntekijöiden ja terveydenhuoltohenkilökunnan ammatillisessa koulutuksessa on ainakin parhaimmillaan paljon innostamista tukevia sisältöjä. Toki myös he tarvitsevat lisäkoulutusta ja usein myös asenteiden tarkistamista.

Vartijat on kuitenkin keskeisen tärkeä ryhmä sosiokulttuurisen innostamisen onnistumiselle. He ovat päivittäisessä tiiviissä vuorovaikutuksessa vankien kanssa ja tuntevat vangit parhaiten. Asia ei silti ole yksinkertainen, sillä kaikkialla vartijat muodostavat sellaisen oman kollektiivinsa, jonka piirteet ja asenteet helposti vaikeuttavat innostamisen kaltaista toimintaa. Heillä ei ehkä ole riittävästi koulutusta tällaiseen toimintaan ja vanhat vankeinhoidon käsitteet ja toimet voivat olla innostamiselle lähes vastakkaiset. Lisäksi vartijan ja vangin välinen suhde saattaa olla antagonistisen ristiriidan värittävä. Vartijoiden työ lieneekin vankilan vaikein, sillä kaiken muun ohella vartijat joutuvat jatkuvasti kohtaamaan henkilökohtaista ja kollektiiv-

vista turvattomuutta, ja siksi he saattavat nähdä myös innostamisen uhkana sisäiselle järjestykselle ja kurinalaisuudelle.

Vartijat voivat tosin myös tukea kyseistä toimintaa, mutta joskus vain siksi, että se pitää vangit rauhallisina ja helpottaa järjestyksenpitoa.

Innostamisen onnistumiselle on oleellista, että vartijat tutustutetaan ja koulutetaan hyvin sekä innostamisen aatteeseen että sen metodologiaan ja ohjelmiin. Sen avulla heille voi vähitellen kehittyä toisenlainen, kasvatuksellinen, käsitys valvonnan funktiosta. Heistä tulee hyviä fasilitaattoreita ja toiminnan dynamisoijia. Samalla he asettuvat entistä suurempiin ja persoonallisempiin suhteisiin vankien kanssa. Vartijat ovatkin tärkeä osa sosiokulttuurista perusr ryhmää osallistuessaan kaikkiin toiminnan vaiheisiin todellisuuden analyysistä arviointiin saakka. He voivat myös omien kiinnostustensa puitteissa laajentaa toimintaansa sosiaaliseen ja kulttuuriseen suuntaan ja olla varsinaisten ammatillisten innostajien tapaan toiminnan koordinaattoreita, motivoijia ja herkistäjiä. He ovat vangeille myös keskeisiä sosiokulttuurisen toiminnan informaattoreita.

Vankilan johtaja on kuitenkin erityisasemassa kaikessa, mitä vankilassa tapahtuu, niin myös innostamisessa. Kuten Kimmo Virtanen toteaa (2009): ”En tiedä muuta instituutiota, joka olisi niin johtajavaltainen kuin vankila, yleensä kaikki määräykset ja ohjeet päättyvät aina varaukseen ’ellei johtaja toisin päättä’. Ehkä armeija tulee tätä jossakin määrin lähelle.”

Innostamisen yhteydessä on tutkittu vankilanjohtajien asennoitumista asiaan ja sitä on kolmenlaista (Arnanz 1988, 55–56). Noin neljäsosa johtajista näkee, että tämänkaltaista toimintaa tarvitaan ehdottomasti. Heidän syvänä huolenaan on se aika, joka vankiloissa vietetään. Siihen pitää saada muutos dynaamisempaan ja sisältörikkaampaan suuntaan, ja he ymmärtävät toiminnan antaman tuen myös vankien persoonallisuuden vahvistumiselle. Puolet johtajista taas arvostaa kyseistä toimintaa siksi, että se on terapeuttista ja pitää vankilan rauhallisena, ja kontrollointitehtävä sujuu mukavammin ja helpommin. Muita tavoitteita ei pidetä kovin tärkeinä. Neljännes johtajista

puolestaan suhtautuu sosiokulttuuriseen innostamisen kielteisesti ja epäluuloisesti asenteella ”vanki ei muutu”.

Vankilan johtajan on siis uskottava innostamiseen ja hänen tulee tuntee hyvin laitoksessa toteutettavat ohjelmat ja innostamisen tavoitteet. Hänen tehtävänsä suhteiden luojana ja instituution edustajana ulospäin on muutoinkin merkittävä, niin myös innostamisessa. Aivan oleellista on, että hän asettuu dialogiin vankien kanssa ja tarkastelee ohjelmien onnistumista ja arvioi puutteita yhdessä heidän kanssaan. Usein johtajat kuitenkin valittavat laitoksen byrokraattisuutta, resurssien puuttumista, ajan puutetta, monien ammattiryhmien kielteistä asennoitumista, vankilan monimuotoisuutta ja niin edelleen. Toisin sanoen he ovat sitä mieltä, että innostamista ei ole mahdollista toteuttaa. He saattavat myös ajatella että kasvatukselliset ja kulttuuriset päämäärät eivät ole vankilan ensisijaisia päämääriä, vaan vasta myöhemmillä sijaluvuilla. (Ks. myös <http://tariacuri.crefal.edu.mx/decision/d16/sab5-4.php>. Luettu 24.11.2009)

4. Innostamisen käytäntöä

4.1. Ihannevankila

Joitakin vuosia sitten kahdeksan vankilan työntekijöitä ja vankeja kokoontui Espanjassa keskustelemaan sosiokulttuurisen innostamisen hengessä tulevaisuuden vankilasta. He tuottivat vapaasti ilman sensuuria ja realismia ideoita siitä, minkälainen olisi ihannevankila. Sen jälkeen ajatukset konkretisoitiin ja alettiin pohtia ideoiden toteuttamismahdollisuuksia käytännössä. Koska ei ole olemassa kahta samanlaista vankilaa, konkretisointi ja toteuttamismahdollisuuksien pohdinta käytiin vankilakohtaisesti. Kolmanneksi rajauduttiin miettimään yksityiskohtaisesti sitä, mitä voitaisiin tehdä heti ja mitä vähän myöhemmin. (Arnanz 1988.)

Ihannevankilaa maalailtiin seuraavanlaisesti:

- Ihannevankilaa ei ole olemassa.
- Siinä ei ole muureja, kaltereita eikä ketjuja. On vain vapautta, kukkia ja puita. Se on ikään kuin kylä, jossa ihmiset elävät perheidensä kanssa.
- Siinä on itsehallinto, johon kaikki osallistuvat, auktoriteetti on jaettu ja työ on yhteis- ja osuustoiminnallista. Sosiaalinen kontrolli tapahtuu ihmisten arkipäivässä, jossa ei ole tilaa rikollisuudelle.
- Byrokratiaa ei ole, tai se on hyvin joustavaa.
- Valvontatehtävää suorittavat tuomarit tuntevat vankilan hyvin (Espanjassa vankilan lakimies on kiinteässä yhteydessä vankien arkipäivään, hän ottaa kantaa lomiin jne.), vangit on järjestetty sopiviin ryhmiin yhteiselo varten, ja koko henkilökunta on erityiskoulutettua. Myös virkailijat osallistuvat ”hoitotyöhön”, eli kaikki ammattilaiset ovat kasvattajia.
- Vangit todella osallistuvat vankilan elämään. Se onnistuu, koska vankilatyypit ja ”vankityypit” vastaavat toisiaan. Se mahdollistaa kasvatuksen. Vangit itse kontrolloivat normien täyttämistä, ja entiset vartijat ovat nyt koordinaattoreita ja orientoijia.
- Ennaltaehkäisy on kaikkein tärkeintä. Sitä varten tarvitaan moniammatillisia ryhmiä, jotka työskentelevät perheiden kanssa, organisoivat seurantaan ja informaatioon keskittyneitä ja erikoistuneita keskuksia, johtavat ensikertalaisten keskuksia ja luovat uusia äideille ja lapsille. Perusajatus on, että kaikki toiminta täytyy hyväksyä vapaaehtoisesti.
- Uudentyyppisissä keskuksissa ei ole lainkaan vartijoita, vaan töissä voidaan käydä myös vankilan ulkopuolella. Vankilat ovat pääosin avovankiloita, ehkä lisäksi tarvitaan jokin suljettu keskus.
- Ensikertalaiset suorittavat rankaisunsa yhdyskuntatyönä. Vankilat ovat kunnioituksen ja yhteiselämän keskuksia, kohtaamisen ja työn paikkoja, paikkoja joissa on korkea osallistumisen ja vastuullisuuden aste. Ja luonnollisesti ne ovat aina paikallisia vankiloita, lähellä kunkin vangin omaa elämänpiiriä.

- Niissä vankiloissa, jotka ovat avoimien kylien kaltaisia, on vain työhön liittyviä velvoitteita, eikä niissä ole lainkaan hierarkioita. Työ ja kulttuuri ovat arkielämän pilarit. Vanki ja työntekijät hyväksyvät toisensa eikä ole enää vartioinnin ammattilaisia, ainoastaan sosiaalisia kasvattajia. Tällainen sosiaalistunut yhteisö vähentää rikollisuutta varmasti.
- Rikoksen tekijä ja uhri saatetaan kosketukseen toistensa kanssa.

4.2. Centro (establecimiento) penitenciario de Picassent (Valencia)

Yleiskuva vankilasta

Onnistuuko sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa ja päästäänkö sen avulla kohti parempaa vankilaa ja hyvää arkipäivää rangaistusajan jälkeen? Onko unelma ihannevankilasta vain utopia, jota ei ole mahdollista edes lähestyä, saati sitten saavuttaa? Saadakseni vastauksen muun muassa edellisiin kysymyksiin lähdin maaliskuuhun vaihteessa 2009 tutustumaan Espanjan suurimpaan ja monissa yhteyksissä vaikeimmaksi, vaarallisimmaksi ja monilla muilla luonnehdinnoilla kutsuttuun vankilaan Picassent'in Valenciassa. Tutustumiseen ei riittänyt vankilan antama lupa, vaan se tarvittiin Madridista, alan keskushallinnosta. Ehkä osin siksi vastaavanlaisia tutkimusvierailuja ei vankilaan ole juuri tehty.

Picassentin vankila on rakennettu vuonna 1961 noin 1000–1300 vangille, mutta heitä on yli 2600, joista ulkomaalaisia kahdestakymmenestä kahdesta maasta yhteensä 790 eli yli 30 %, naisia on 10 % (vuoden 2008 tilasto). Ulkomaalaisten suurimmat ryhmät ovat romanialaisia, kolumbialaisia ja marokkolaisia. Vankila on jaettu 36 moduuliin ja siellä on sekä äitien ja lasten yhteinen osasto, yhteensä kolme naisten osastoa, ja lisäksi on kolme osastoa nuorille. Miesten osastoista kaksi on suljettua, vaarallisimmille ”ensimmäisen asteen” vangeille. Varsinaisia vankilatyöntekijöitä on saamani informaation mukaan noin 600, heistä yksi on suomalainen naisvartija. Vankila on paljolti

omavarainen omine leipomoineen, pesuloinen ja keittiöineen. Lisäksi on monenlaisia tuottavia työpajoja, joissa vangit työskentelevät.

Vankila ei ole hyvä paikka elää, niin kuin olen jo moneen otteeseen todennut. Myös Picassentissa on monia ongelmia. Joka päivä tapahtuu jotakin. Huumeet liikkuvat, ja myös vartijoita on saatu kiinni ulkopuolisen huumemafian kuriireina. Ongelmat vaihtelevat monenlaisesta väkivallasta isoihin rottiin ja kaikkeen siltä väliltä. Lehdistössä suuria keskustelunaiheita keväällä 2009 olivat vartijan puukotus, striptease-tanssijattaren tuominen vankien juhliin ja lehdistön hyökkäykset asiasta vankilan johtajaa kohtaan. Viimeisin aihe huhtikuussa tätä kirjoitettaessa on kolmen vartijan ottaminen panttivangeiksi. Vankilan työntekijät järjestivät pitkin kevättä useita suuria mielenosoituksia vastustaakseen talouden kiristymisen mukanaan tuomia supistuksia ja niistä johtuvaa työolojen tiukentumista ja muuttumista entistä vaarallisemmiksi (ongelmista tarkemmin ks. google, hakusanalla *Centro (tai establecimiento) penitenciario de Picassent*).

Uskallan silti sanoa, että vaikka ongelmat ovat suuret, niin sosiokulttuurinen innostaminen toimii hyvin. Se on vankilan sosiaalis-kasvatuksellisen toiminnan filosofis-ideologinen perusta ja suuntaa pedagogisen tuen ja yhteiskuntaan integroitumisen prosessia. Innostaminen luo perustan yhteisöllisyydelle. Vankila on kuitenkin aina kova ja väkivallan merkitsemä paikka, joten on selvää, että parhaimmillaankaan se ei muutu miksikään lintukodoksi.

Sosiokulttuurinen toiminta

Picassent koostuu useista rakennuksista, ja alue on laaja, lähes kaupungin kaltainen. Yhdessä rakennuksessa on terveydenhoito-osasto ja sairaala, suuri sosiokulttuurinen moduuli ja äitien ja lapsien yhteismoduuli isoine pihoineen, monipuolisine leikkivälineineen ja kauniine puutarhoineen. Potilaista monet ovat sairaalassa psyykkisten syiden vuoksi, ja myös heidän kuntoutuksessaan sosiokulttuurinen toiminta on vahvasti mukana. Erityisen hedelmälliseksi on osoittautunut opas-koirakoulu. Koirat ovat suurelta osin vankilan oman koiratarhan asuk-

keja, ja koulutuksen ohjaajat tulevat vankilan ulkopuolelta opettamaan vankeja opaskoirien kouluttajiksi. Toiminta on sujunut erinomaisesti. Koiran ja vangin yhteistyö on monin tavoin palkitsevaa, psyykkiset ongelmat ovat rauhoittuneet, ja vanki on oppinut samalla vastuuntuntoa, täsmällisyyttä ja muita arkielämässä tarvittavia taitoja.

Rakennuksen sisätilat saivat minut hämmästyttämään. Olin odottanut kalseutta, kaltereita, harmautta ja rappeutuneisuutta, eihän vankila ole uusi, ja tilaongelmat ovat valtavat. Tilat on kuitenkin maalattu tyylikkäästi kirkkain värein, ja niitä koristavat vankien tekemät suuret seinä- ja muut maalaukset. Halleissa oli taidenäyttelyitä, muun muassa erittäin korkeatasoinen keramiikkapajan töiden esittely. Mitään ei kuulemma rikota ohimennessä. Ilmapiiri oli valoisa, ystävällinen ja rauhallinen.

Vankilan sosiokulttuurinen toiminta on monipuolista. Se koostuu erilaisista työpajoista, esiintymisistä ja juhlista, mutta myös opiskelusta ja keskusteluista. Vankilan ammattikoulussa on kaksi linjaa, puutarha- ja kampaajalinja, ja myös muita tutkintoja on mahdollista suorittaa, aina yliopistollisiin loppututkintoihin saakka: niissä psykologia ja oikeustiede ovat suosiossa. Vain harvat suorittavat yliopistotasoisia opintoja, ja opiskelu muodostaakin pyramidin, jonka leveä pohja koostuu perusopinnoista aina lukutaidon opiskelusta lähtien. Pyramidin kapealla huipulla ovat sitten korkeakouluopiskelijat.

Picassent tekee kiinteää yhteistyötä sekä Valencian katolisen yliopiston että madridilaisen UNED:in (*Universidad Nacional de Educación a Distancia*) kanssa. Vankilalla ja yliopistoilla on myös yhteisiä psykologian ja sosiaalisen kasvatuksen maisteriohjelmia, ja opiskelijat tekevät muutoinkin paljon seminaari- ja muita opiskeluunsa liittyviä töitä Picassentissa. Lisäksi Valencian yliopistosta tulee vapaaehtoisia ohjaajiksi erilaisiin harrastusryhmiin. Picassentin johtaja toivoikin kansainvälistä opiskeluyhteistyötä myös Suomeen. Valitettavasti Tampereen yliopistossa sosiaalipedagogiikka ja sosiokulttuurinen innostaminen eivät ole painopistealueina, eivät kasvatustieteessä eivätkä sosiaalityössä, joten yhteistyö jää henkilötasolle. Toivottavasti Rikosseuraamuslaitoksen Keskushallintoyksikössä kuitenkin kiinnostutaan aiheeseen. Onhan

Suomessa jo otettu varovaisia askelia sosiokulttuurisen innostamisen suuntaan: Vanajan vankilan naisvankien harjoittama ja esittämä yhteisöteatterinäytelmä Punahilkka (esitykset Hämeenlinnan teatterissa toukokuun lopussa 2009) on sosiokulttuuriselle innostamiselle tyyppillistä toimintaa, vaikka se ei liittynytäkään laajempaan, tietoiseen innostamisen kehukseen. Tavoitteet olivat kuitenkin samat, eli niin kuin vankilan johtaja Kaisa Tammi-Moilanen sanoo (Helsingin sanomat 23.5.2009): ”Onhan tämä laitos, mutta yritämme rikkoa vankilamaisuutta korostamalla ihmisten oma-aloitteisuutta ja aktiivisuutta. Täällä ei holhota ketään, vaan eletään elämää... Nyt meillä, niin vangeilla kuin vartijoillakin, on yhteinen kunnia-asia, yhteinen agenda, ja se on sentään aika harvinaista...”

Picassentin vankilassa on paljon erilaisia sosiokulttuurisia työpajoja elokuvista teatteriin, ruoanlaitosta puhetaitoon, kirjallisuudesta flamencoön, maalauksesta monenmoiseen musiikkiin, kauneushoidosta käsitöihin. Lisäksi on erilaisia kulttuurisia teemaviikkoja. Jatkuvasti luodaan uusia pajoja, sillä vankilan ulkopuolelta tulevat vapaaehtoiset ohjaajat tuovat mukanaan omia kiinnostuksen kohteitaan, ja myös vangit ovat kiinnostuneita varsin eri asioista. Keväällä 2009 Picassentissa työskenteli noin 250 vapaaehtoista, suurelta osin vankilan ympäristössä toimivista kerhoista ja yhdistyksistä. Vankilan suhde ympäristöönsä oli varsin avoin.

Työpajatoimintaa on maanantaista perjantaihin, sekä aamu- että iltapäivällä. Vangit voivat vapaasti osallistua ja valita muun muassa sen, haluavatko tulla mukaan työpajoihin vai mennä tuottavaan työhön. Jos vanki ei halua, tai vielä kykene ryhmätoimintaan, toiminta viedään selliin hänen niin toivoessaan. Esimerkiksi kirjallisuus, maalaus ja musiikki onnistuvat hyvin niinkin.

Tutustuin työpajoista, koirakoulutuksen lisäksi, keramiikkapajaan, video- ja elokuvapajaan, lehden toimitukseen sekä urheilu-, teatteri- ja tanssitoimintaan. Toimintaa seurattessani keskustelin vankien, vartioiden ja työpajojen ohjaajien kanssa. Sen lisäksi haastattelin vankilan johtajaa ja sosiokulttuurisen toiminnan vastuuhenkilöitä. Kaikilta tahoilta saamani palaute tuki uskoani innostamiseen. Oli myös sel-

keästi havaittavissa kuinka avoimesti työntekijät ja vangit juttelivat keskenään ”pedagogisen suhteen” dialogisessa hengessä. Myös toisen ihmisen kunnioittaminen välittyi selvästi.

Tuloksia on kuitenkin vaikea mitata. Missä määrin vangit löytävät juuri innostamisen avulla avaimia arkielämäänsä ja jättävät pysyvästi rikollisen uransa, on vaikeasti vastattavissa oleva kysymys. Asian tutkiminen ei ole helppoa. Vastaus on moniulotteinen eikä onnistumista ole mahdollista mitata yksinkertaisesti vaikkapa sillä, kuinka usein vanki palaa vankilaan tai muilla yksiviivaisilla mittaamisen tavoilla. Uusintarikollisuuteen vaikuttavat niin monet seikat. Havaintojen lisäksi käytettävissä on kuitenkin monia epäsuoria arvioinnin tapoja. Voidaan lukea esimerkiksi päivittäisiä häiriöiden kirjaamislistoja, joista vankilan sisäiset ongelmat heijastuvat. Picassentissa häiriöt ovat pääosin pieniä ja henki rauhallinen, vaikka myös vakavia yhteenottoja tapahtuu, kuten edellä mainitsin. Päivittäiseen yleishenkeen innostaminen on kuitenkin vaikuttanut selkeästi, ja yhteisöllisyys on selvästi havaittavissa. Myös monet tiedossa olevat vapautumisen jälkeisen hyvän elämän esimerkit ovat rohkaisevia.

Kaikissa työpajoissa välittyi into ja ylpeys siitä mitä tehtiin: Sekä ohjaajat että vangit esittelivät innokkaasti toimintaansa vierailijalle. Ylpeyden aihetta olikin. Esimerkiksi suuren keramiikkapajan työt vetivät vertoja mille tahansa hienolle korkeakulttuuriselle keramiikkataiteelle. Tanssipajassa taas ryhmä oli ensimmäisessä harjoituksessaan. Miehet ja naiset harjoittelivat yhdessä suurta näytöstä varten. Tanssi sujui jo nyt niin innostuneesti ja täsmällisen taidokkaasti, että oli vaikea kuvitella millainen lopputulos tulikaan olemaan.

Myös videopaja oli varsin vaikuttava: täynnä hienoja elokuva- ja muita kameroita, tietokonepäätteitä ja muuta tarvittavaa. Vierailuni aikana työstettiin ulkopuolelta tilattua mainospätkää, joka oli kekseliäisyydessään ja rohkeassa taiteellisuudessaan vaikuttava. Videotaltointien kautta pääsin mukaan myös vankien juhliin ja konsertteihin. Esimerkiksi vankilan omat rokki- ja heavybändit ovat selvästi hyvää ammatillista tasoa.

Erityisen innokkaasti vankilassa kuitenkin valmistellaan vuosittaista valencialaista kulttuurijuhlaa, *fallas de Valencia*, jota vietetään 15–19. maaliskuuta. Juhlaan valmistaudutaan pitkin vuotta ja sen ytimessä ovat valtavan kokoiset vahasta tai korkista valmistetut rakennelmat, jotka kuvaavat muun muassa poliittisia tai mielikuvitushahmoja tai mitä vain keksiä saattaa. Juhlien lopuksi rakennelmat poltetaan, joku säästetään museoon. Juhlintaan kuuluvat myös tanssit, erilaiset kilpailut ja palkinnot. Valencialle tyypillistä ruokaa *paellaa* syödään joka puolella. Niin tehdään myös vankilassa, ja vankilan *fallas* seuraa muutoinkin tarkoin riemukkaan juhlan kuvioita, kuten juhlan lopun *cremà* -tahtumaa 19.3, jolloin rakennelmat poltetaan.

Vankilan lehti *Via Libre* (vapaa tie), *revista de establecimiento penitenciario de Valencia* on oma lukunsa. Se on sekä ulkoasultaan että sisällöltään erittäin korkeatasoinen. Lehdessä on osastonsa kulttuurille, terveydelle, huumorille, tarinoille ja runoudelle. Luonnollisesti on myös mielipideosasto. Kevään 2009 lehdissä on kulttuuriosastolla esitelty muun muassa Fidel Castroa, Frank Sinatraa ja monia muita nykyisyyden ja menneisyyden hahmoja, heidän ajatteluaan, taidettaan tai vaikutustaan historiassa, perustuslain 30-vuotista taivalta, Goyan taidetta suhteessa kansakunnan historiaan, lisäksi on elokuva- ja musiikkiarvosteluja ja paljon muuta.

Terveysosastolla on paljon kirjoituksia terveellisestä elämästä, ja se laajenee ekologisiksi pohdintoiksi. Myös urheilulla on siinä oma osansa. Kirjoituksissa on käsitelty muun muassa anoreksiaa ja bulimiamia, oopiumin historiaa ja sen merkitystä lääketieteessä, diabetesta, kokaiinin vaikutuksia, leikin merkitystä, lihasvammojen välttämistä ja sterilisaation merkitystä naisille. Ekologiassa on puhuttu esimerkiksi planeetan pelastamisesta, luonnosta, öljystä ja maapallon vesikysymyksestä.

Mielipide- ja kolumniosastolla on pohdittu ilmaisun vapautta, vanhemmuutta, miten ilmaista rakkautta, halua kirjoittaa kirja, kansainvälistä oikeutta, normaaliutta, väkivaltateorioita, kansalaisuutta ja monia muita kysymyksiä.

Runoja lehdessä on erityisen paljon. Ne käsittelevät useimmiten rakkautta ja yksinäisyyttä, myös kaipuu luontoon korostuu. Luulenkin, että kirjan epilogiksi sopii hyvin seuraava, vängin ajatuksia luultavasti yleismaailmallisesti kuvaava runo.

Epilogi

(karkea käännös Leena Kurki):

SOVITUS

Aika,
Laulun viimeistelty rytmi,
seuraa minua loppuun asti,
Ehkä toinen ovi?
En halua tietää sitä.
Väsynyt, polvistun.
Yksi ainoa ajatus
yhdistää aallot ja musiikin,
tuskan ja kärsimyksen.

Hiljaisuuden pohjattomassa syvyydessä
minua seuraa silmiesi muisto:
vaikka hämärä ja pilvimäinen,
se hallitsee maisemaa.

Olet alku ja loppu,
tuskani ja lohdutukseni.
Olen tullut jalkojesi juureen,
alastomana ja yksin.

Olet keitaani,
ja tunnen sinut yhä lähempänä,
toivottoman lohdutuksena,
sielun balsamina.

Palaan sinuun, luoksesi.
Olet alku ja loppu,
sinun rinnallasi tahdon lakata olemasta.

EXPIACION - SOVITUS

por Marcelo Danyi

El tiempo,
escogido ritmo de una canción
me acompaña hacia el fin.
Otra puerta quizás?
No deseo saberlo.
Cansado, me arrodillo.
un único pensamiento
compara oleaje y música,
dolor y sufrimiento.

En la inmensa profundidad del silencio
me persigue el recuerdo de tus ojos:
aunque borroso y nublado,
domina el paisaje.

Eres fin y principio,
mi dolor y consuelo.
Ante tus pies he llegado,
desnudo y solo.

Eres mi oasis,
y te siento más cerca,
consuelo de lo imposible. bálsmo de almas.

A ti volverè
Eres principio y fin,
a tu lado quiero expirar.

En voisi elää ilman sinua
en myöskään kuolla.
Odottaminen on ainoa mikä jää:
ajan kulumisen hidas kidutus
muistuttaa hautajaismarssin laulua.

Opin jo lapsena,
että mikään ei ole ikuista,
että kaikella on loppunsa.
Silloin kun on minun loppuni,
kun kaikki lakkaa,
haluan kohdata sen vierelläsi:
sinä annat minulle vastaukset
ylivoimaisiin kysymyksiin,
syvimmän levollisuuden,
rauhan, tyyneyden.
Ja minä alan jälleen soida.

Sin ti no podría vivir:
ni tampoco morir.
Esperar es lo único que queda:
la lenta tortura del paso del tiempo
recuerda una canción de marcha
fúnebre.

Desde pequeño aprendí
que nada es eterno,
que todo tiene su final.
El mío, cuando cese todo,
quiero encontrarlo a tu lado:
me darás las respuestas imposible,
la tranquilidad suprema,
la paz, la calma.
Y volveré a soñar.

(vía libre 17)

Lähteet

Johdanto

- Barger, R. 2008. *Hell's angel*. Helsinki: Opus Liberum.
- Bodström, T. 2008. *Pakenija*. Helsinki: Otava.
- Galtung, J. 1959. *Fengsels samfunnet*. Oslo: Universitetsförlag
- Garrido Genovès, V. ja Martínez Francés, M-D. 1998. *Educación social para delincuentes*. Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Gayraud, J-F. 2007. *El G9 de los mafias en el mundo (Le monde des mafias, geopolitique du crimen organisé 2005)* Barcelona: Tendencias Editores.
- Glenny, M. 2008. *McMafia. Matka kansainväliseen alamaailmaan*. Helsinki: Tammi.
- Jalutsi, J. 2009. *Ammattina vankikarkuri*. Helsinki: Teos.
- Kivivuori, J. 2008. *Rikollisuuden syyt*. Helsinki: Nemo.
- Lapidus, J. 2008. *Rahalla saa*. Helsinki: Like.
- Larsson, M. ja Wierup, L. 2008. *Svensk Maffia*. Stocholm: Norstedts Pocket.
- Larsson, S. 2006-2008. *Millennium-trilogia*. Helsinki: WSOY.
- Mölsä, M. 2009. *Prosenttijengit. Moottoripyöräkerhot ja järjestäytynyt rikollisuus Suomessa*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Persson, L. GW. 2008. *Putoaa vapaasti kuin unessa*. Helsinki: Otava.
- Persson, L. GW. 2009. *Ken lohikäärmeen surmaa* Helsinki: Otava
- Santavuori, R. 2000. *Rouva syyttäjä ja mafian lait*. Helsinki: Edita.
- Saviano, R. 2007. *Gomorra*. Helsinki: WSOY.
- Teittinen, V. 1993. *Vangin filosofia*. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Teittinen, V. 1992. *Vangin näkökulma. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma*.
- Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos. Julkaisematon.
- Zamoro, P. 2005. *A ambos lados del muro*. Tafalla: Txalaparta.

Matleena Kurki-Suutarinen:

Kidutuksesta vankien elämänhallinnan edistämiseen

- Anttila, I.; Heinonen, O.; Koskinen, P. ja Lahti R. 1974. Rikollisuus ongelman. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi
- Anttila, I. ja Törnudd, P. 1983. Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Juva: WSOY.
- Beccaria, C. 1998. Rikoksesta ja rangaistuksesta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 8/98 Helsinki: Edita.
- Carceral, K.C. 2006. Prison, Inc. A Convict Exposes Life inside a Private Prison. New York.
- Foucault, M. 1980. Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.
- Kekkonen, J. 1999. Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Kotkas, T. 2003. Suosiosta ja armosta. Tutkimus armahdusoikeuden historiasta autonomian ajan Suomessa. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Laitinen, A., Aromaa, K. 2005. Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vas-tapaino.
- Lappi-Seppälä, T. 2000. Rikosten seuraamukset. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Lappi-Seppälä, T. 2006. Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Mohell, U ja Pajuoja, J. 2006. Vankeuspaketti. Helsinki: Tietosanoma OY.
- Nuutila, A-M. 1997. Rikoslain yleinen osa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Pajuoja, J. 1993. Vankilarakentaminen. Helsinki: Painatuskeskus.
- Pajuoja, J. 1997. Vankeinhoidon vaihtoehdot. Art House.
- Pihlajamäki, H. 2004. Johdatus varhaismoderniin oikeushistoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Richter, M. 2002. Vankeinhoidon käytännöt. Teoksessa Salminen M. ja Toivonen K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Ruokanen, M. 1981. Ihmiskäsitys vapausrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevassa lainsäädännössä Suomessa 1889–1980. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu N:o 7 Helsinki: Valtion painatuskeskus
- Strömholm, S. 1989. Länsimaisen oikeusajattelun historia. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Takala, H.; Heinonen, O. ja Lappalainen, J. 1985. Johdatus Suomen rikos- ja prosessioikeuteen. Helsinki: Juridica.

Tuomikoski, M. 1998. Esipuhe: Kirjasta ja sen tekijästä. Teoksessa Rikoksesta ja rangaistuksesta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 8/98 Helsinki: Edita.

Vähimmäissääntöjen soveltaminen. Hyvän vankeinhoidon käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy

Ylikangas, H. 1984. Miksi oikeus muuttuu, laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana. Juva: WSOY.

Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2007–2008. Rikosseuraamusvirasto.

Vankeuslaki 767/2005

Perustuslakivaliokunnan lausunto 20/2005

Lakivaliokunnan mietintö 10/2005

Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi 263/2004

Rikoslaki 39/1889

Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 39A/1889

Asetus rikoslain voimaantulamisesta 39B/1889

Valtioneuvoston asetus vankeudesta 509/2006

Laki nuorista rikoksentekijöistä 262/1940

Arvoja ja elämänhallintaa vankilassa

- Blomqvist, J. 2004. Pohdintoja riippuvuuden spontaaniparantumisesta. Teoksessa Hänninen, V. & Ylijoki, O-H. (toim.) *Muuttuuko ihminen?* Tampere: Tampere University Press, 157–184.
- Bauman, Z. 1997. *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Z. 2004. *Sosiologinen ajattelu*. (alkuteos *Thinking Sociologically*. Blackwell 1990). Tampere: Vastapaino.
- Cognitive Skills. Ajattelutaitojen ohjelma, ohjaajan käsikirja. Päivitys 2004.
- Goffman, E. 1990. *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Doubleday.
- Granfelt, R. 2007. ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa” – Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. *Rikosseuraamusviraston julkaisu* 2/2007. Vammala: Rikosseuraamusvirasto.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen, H. 2001. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksesta Aaltola, J. & Valli, R. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2*. Jyväskylä: PS-kustannus, 115–132.
- Helne, T. 2002. Sisällä, reunalla ja ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa Juhila, K., Forsberg, H. & Roivainen, I. (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 20–43.
- Holopainen, S. & Kaarlejärvi, K. 2007. Ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta – Asiakkaan kokemus ja valvontatyön kehittäminen kriminaalihuollossa. *Kriminologinen kirjasto: Tutkielmat ja selvitykset 1/2007*. Verkkojulkaisu osoitteessa www.rskk/kirjasto.
- Hyväri, S. 2001. Vallattomuudesta vastuuseen. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001. Vammala: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Hänninen, V. 2000. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Järvinen, M-K. 2007. Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. *Rikosseuraamusviraston julkaisu* 1/2007. Vammala: Rikosseuraamusvirasto.
- Karsikas, V. 2005. Selvinpään olosta tulee hyvää fiilis – Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. *Rikosseuraamusviraston julkaisu* 3/2005. Vammala: Rikosseuraamusvirasto.
- Kauppila, T. 1999. Vankeudesta vapauteen. Suomalaisten miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1999. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Kekkonen, H. 1993. *Rauhan siltää rakentamassa*. Helsinki: Kirjapaja.

- Kivivuori, J. & Linderborg, H. 2009. Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntavasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009. Helsinki: Hakapaino.
- Knuuti, U. 2007. Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2007. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus.
- Koski-Jännes, A. 2008. Motivoivan haastattelun periaatteet ja menetelmät. Teoksessa Koski-Jännes, A., Riittinen, L. & Saarnio, P. (toim.) Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin. Jyväskylä: Tammi, 41–64.
- Kurkela, R. & Treuthardt, A. 2004. Kristillisen päihdetyön kouluttajan opas. Sininauhaliitto Sillakaar-projekti.
- Kurki, L. 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.
- Kääriäinen, J. 1994. Seikkailijasta pummiksi. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Helsinki: Painatuskeskus.
- Laine, M. 1991. Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/2007. Helsinki: Tietosanoma.
- Laitinen, A. & Aromaa, K. 2005. Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vastapaino.
- Lappi-Seppälä, T. 2006. Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki: Forum Iuris.
- Linderborg, H. 2004. Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoon liittyvässä valvonnassa. Oikeus 2004:33 (2), 158–178.
- Maslow, A. 1971. The Further Research of Human Nature. New York: Viking Press.
- Mikkola, T. 2003. Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka. Tutkimus arvojen mittaamisesta ja monitasoisuudesta. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 241. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitos.
- Motiuk, L. 2003. Rikollista käyttäytymistä selittävät teoriat. Teoksessa Järvenpää, R. & Kempas, M. (toim.) What Works. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Vantaa: Vankeinhoidon koulutuskeskus, 11–51.
- Möttönen, S. & Niemelä, J. 2005. Kunta ja kolmas sektori – yhteistyön uudet muodot. Keuruu: PS-kustannus.
- Ojuri, A. 2004. Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäntavasta ja selviytymisestä. Acta Universitatis Lapponiensis 77. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Pohjanheimo, E. 1997. Arvojen muutos, työ ja sosiaalinen tausta; tutkimus työikäisistä pyhtäläisistä 1982–1993. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.
- Poikolainen, P. Rinne, L. & Taruvuori, K. 2005. Kaupunki- ja maaseutuym-päristö koulutusvalintojen ja elämäntavan muovaajina. Diakonia-ammattikorkeakoulu B raportteja 24. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Puohiniemi, M. 2002. Arvot, asenteet ja ajankuva. Vantaa: Limor kustannus.
- Riihinen, O. 1996. Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelma. Teoksessa Raitasalo, R. (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Helsinki: Kela, 16–34.
- Roos, J.P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan – elämäntapaa etsimässä 2. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rokeach, M. 1973. Nature of human values. London: The Free Press.
- Ruckenstein, M. & Teppo, A. 2005. Vankien väliset valtasuhteet ja väkival-tan pelko suljetussa vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2005. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Saastamoinen, M. 2000a. Elämäankaari, elämäkerta ja muistelemisen. Teoksessa Kuusela, P. ja Saastamoinen, M. (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio: Sosiaalitieteiden laitos Kuopion yliopisto, 133–160.
- Saastamoinen, M. 2000b. Elämäntapayhteisöt ja yhteisöllistämisen teknologiat – identiteetti, ekspressiivisyys ja hallinnointi. Teoksessa Kuusela, P. & Saastamoinen, M. (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio: Sosiaalitieteiden laitos Kuopion yliopisto, 161–195.
- Schwartz, S. H. 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. Teoksessa Zanna, M. P. (ed.) Advances in experimental social psychology. Vol. 25. London: Academic Press, 1–59.
- Schwartz, S. H. 2005. Universalismi-arvot ja moraalisen universumimme laajuus. Teoksessa Pirttilä-Backman, A-M., Ahokas, M., Myyry, L. & Lähteenoja, S. (toim.) Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaali- ja psykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus, 216–236.
- Sintonen, T. 1999. Etninen identiteetti ja narratiivisuus: Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. Jyväskylä: SoPhi.
- Suomela, M. 2002. Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Teoksessa Salminen, M & Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon tutkimuskeskuksen julkaisuja 4/2002. Helsinki: Tietosanoma, 110–122.

Internetlähteet

Taruvuori, K. 2008. Alakulttuurin arvot vankien elämäkerroissa. Kriminologinen kirjasto: Tutkielmat ja selvitykset 6/2008. Sähköinen versio luettavissa osoitteessa www.rskk/kirjasto

http://fi.osha.europa.eu/good_practise/stressi/elaman_hallinta.stm (luettu 22.2.2009)

<http://www.vankeinhoito.fi/12242.htm> (luettu 12.3.2009)

<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ad8cqicpw.pdf> (Luettu 18.2.2009)

Muita lähteitä

Vankeuslaki 2005

Eurooppalainen viitekehys (2006/962/EY)

Leena Kurki:

Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa

- Alhanen, K. 2007. Käytännöt ja ajattelu Michel Foucaultin filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Ander-Egg, E. 1986. Metodología y practica de la animación sociocultural. Buenos Aires: Humanitas.
- Ander-Egg, E. 1987. Perfil del animador sociocultural. Alicante: Ayuntamiento de Palma.
- Ander-Egg, E. 1989. La dimensión liberadora de la animación sociocultural. Teoksessa Intervención transformadora en una sociedad en crisis. Gobierno Vasco, 131–153.
- Arnanz, E. 1988. Cultura y prisión. Madrid: Editorial Popular.
- Aromaa, K. Pääkirjoitus. Ekskluusio ja inklusio. <http://www.haaste.om.fi/37896.htm> (luettu 15.2.2009).
- Augustin, J-P ja Gillet, J-G. 2000. L'animation professionnelle. Paris: L'Harmattan.
- Baert, P. 2001. La teoria social en el siglo xx (Social Theory in the Twentieth Century 1998). Madrid: Alianza Editorial.
- Barco, M.J. ja Fuentes, P. 1993. El animador solidario y comprometido. Madrid: Editorial CCS.
- Barger, R. 2008. Hell's angel. Helsinki: Opus Liberum.
- Basaglia, F. 1972. Kumous laitosmaailmassa. Helsinki: Tammi.
- Bauman, Z. 2007. Libertad (Freedom 1988) Buenos Aires: Losada, S.A.
- Bauman, Z ja May, T. 2007. Pensando sociológicamente. Nueva edición revisada y ampliada (Thinking sociologically 2001). Buenos Aires: Nueva Visión .
- Bottomore, T. ja Nisbet, R. 1978. A history of sociological analysis. New York: Basic Books.
- Beristain, A. S.J. 2000. Victimología. Valencia: Tirant llo Blanch.
- Bernal Guerrero, A. 1994. Pedagogia de la persona. Madrid: Editorial Escuela Española.
- Besnard, P. 1991. El animador sociocultural. Valencia: Grub Dissabte.
- Bowden, M. 2002. Killing Pablo. London: Atlantic Books.
- Buber, M. 1965. Between Man and Man. New York: Macmillan Publishing comp.
- Buber, M. 1987. I and Thou. Edinburgh: T&T Clark.
- Burrell, G. ja Morgan, G. 1979. Sociological paradigms and organisational analysis. London: Heineman.
- Campbell, T. 2007. Siete teorías de la sociedad (Seven theories of human society 198). Madrid: Catedra. colección teorema.

- Caride Gómez, J.A. 1992. Educación y animación sociocultural: La pedagogía social como modelo de intervención. Teoksessa Quintana, J.M. Fundamentos de animación sociocultural Madrid: Narcea, 94–127.
- Cooper, D. 1970. Psykiatri och antipsykiatri. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Eisenstadt, S.N. 1977. Introduction. Teoksessa Weber, M. On charisma and institutions. Chicago: The University of Chicago Press.
- Etzioni, A. 1961. Complex Organizations. A sociological reader. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Etzioni, A. 1971. Comparative analysis of complex organizations. New York: the Free Press, 94–127.
- Foucault, M. 1976. Mental Illness & Psychology. USA: Harper Colophon Books.
- Foucault, M. 1978. Wahnsinn und Gesellschaft, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Foucault, M. 1978. Von der Subversion des Wissens. Germany: Ei Ullstein Buch.
- Foucault, M. 1980. Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.
- Freund, J. 1978. German sociology in the time of Max Weber. Teoksessa Bottomore, T. ja Nisbet, R. 1978 (ed.). A history of sociological analysis. New York: Basic Books, 149–186.
- Friedman, M. 1988. Martin Bubers's life and work – the later years 1945–1965. Detroit: Wayne State University.
- García-Borès Espi, J.-M. 2003 El impacto carcelario. Teoksessa Bergalli, R. (ed.) Sistema penal y problemas sociales, Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Gairín Sallán, J. ja Domínguez Fernández, G. 1986, Experiencias educativas en las instituciones penitenciarias. Teoksessa Quintana, J.M. (coord). Investigación participativa. Madrid: Narcea, 208–222.
- Garrido Genovés, V. ja Martínez Francés, M.-D. 1998. Educación social para delincuentes. Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Garrido Genovés, V. 2005. Manual de intervención educativa en readaptación social. Valencia: Tirant Lo Blanch
- Gayraud, J.-F. 2007. El G9 de los mafias en el mundo (Le monde des mafias, geopolitique du crimen organisé 2005) Barcelona: Tendencias Editores.
- Giddens, A. 1979. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Helsinki: Otava.
- Giddens, A. 1992. The Consequences of Modernity. Great Britain: Polity Press.
- Giddens, A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, U; Giddens, A. ja Lash, S (toim.). Nykyajan jäljillä. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- Giddens, A. 2007. Europe in the global age. Cambridge U.K: Polity Press.
- Gil Villa, F. 2004. La delincencia y su circunstancia. Sociología del crimen y la desviación. Valencia: Tirant lo Blanch.

- Gillet, J-G. 1995. Animation et animateurs. Paris: L'Harmattan.
- Gillet, J-G. 2006. La animación en la comunidad. Barcelona: Graó.
- Glenny, M. 2008. McMafia. Matka kansainväliseen alamaailmaan. Helsinki: Tammi,
- Goffman 1959. The presentation of self in everyday life. Garden City (N.Y.): Doubleday.
- Goffman, E. 1961. Asylums. Essays on the social Situation of Mental Patients and other Inmates. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Goffman, E. 1961. The characteristics of total institutions. Teoksessa Etzioni, A. (ed.) Complex Organizations. A sociological Reader. New York: Holt, Rinehart and Winston, 312–340.
- Goffman, E. 1963. Stigma. Notes on the Management of spoiled Identity. Englewood Cliffs. N.J.: Prentice Hall
- Goffman, E. 1969. Minuuden riistäjät. Lohja: Marraskuun liike.
- González Sánchez, M. La animación sociocultural en educación social especializada. 1999. Teoksessa Ortega Esteban, J. (coord.) Pedagogía social especializada, 99–109. Barcelona: Ariel
- Gronow, J. ja Töttö, P. 1997. Max Weber. Teoksessa Gronow, J.; Noro, A. ja Töttö, P. (toim.). 1997. Sosiologian klassikot. Helsinki: Gaudeamus, 262–329.
- Hall, S. 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Hannula, A. 2000. Tiedostaminen ja muutos Paulo Freiren ajattelussa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 167. diss.
- Hautamäki 1996. Individualismi ja humanismi. Teoksessa Hautamäki, A. et al. Yksilö modernin murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 13–44.
- Heather, N. 1978 Radikaali psykologia. Helsinki: Weilin & Göös.
- Hernández Serrano, M.J. ja Varela Vicente, A. 2008. El animador sociocultural como agente de acción comunitaria ante la educación para la convivencia y la interculturalidad. Teoksessa Ventosa, V. (coord.) Los agentes de la animación sociocultural. Madrid: Ediitorial CCS, 612–625.
- del Hierro, G. 1987. Sociología comunitaria, Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana.
- Howarth-Williams, M. 1977. R.D. Laing. His work and its relevance for sociology. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hämäläinen, J. ja Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Helsinki: WSOY.
- Ilmonen, K. 1993. Anthony Giddensin ”agentti” ja jälkistrukturalismi. Sosiologia 1, 3–15.
- Ilmonen, K. 2000. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: SoPhi.
- Ilmonen, K. 2004. Sosiaalinen pääoma – uusi ihmekäsite vai käyttökelpoinen hypoteesi? Teoksessa Rahkonen. K. (toim.) Sosiologian nykykusteluja, 99–142.

- Karsikas, V. 2005. Selvin päin olosta tulee hyvä filis. Vammala: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3.
- Kekkonen H. 1981. Paolo Freire – alistettujen herättäjä. *Psykologia* 8/6. 355–362.
- Kekkonen, H. 1993. Rauhan siltaa rakentamassa. Helsinki: Kirjapaja .
- Kurki, L. 1984. Moraalinen orientaatio. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C osa 45. diss.
- Kurki, L. 1991. Persoonakeskeinen kasvatustieteiden laitoksen tutkimusraportti A 46. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Tutkimusraportti A 46.
- Kurki, L. 1993. Pedagoginen johtajuus. Tampereen yliopisto. Hämeenlinnan opettajankoulutuslaitos. Julkaisu no. 28
- Kurki, L. 2000a Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, L. 2000b. Sociocultural animation in learning. *LLine-Lifelong learning in Europe*. Vol.5 iss.3. 2000, 162–167.
- Kurki, L. 2002. Persoona ja yhteisö – personalistinen sosiaalipedagogiikka. Jyväskylä: SoPhi.
- Kurki, L. 2004. L'Animation socioculturelle en Finland. En (sous la direction de) Gillet, J-C. *L'Animation professionnelle et volontaire dans 20 pays*. Tome 1. Paris: L'Harmattan, 129–141.
- Kurki, L. 2005. Sosiokulttuurinen innostaminen yhteisöllisyyden rakentajana. Teoksessa Kiilakoski, T; Tomperi T; Vuorikoski, M. (toim.) *Kenen kasvatustieteet? Tampere: Vastapaino, 335–357.*
- Kurki, L. 2006. Kansalainen persoonana yhteisössään. Teoksessa Kurki, L. ja Nivala, E. (toim.) *Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen*. Tampere: Tampere University Press, 115–191.
- Kurki, L. 2007a. Innostava vanhuus. Helsinki: FinnLectura.
- Kurki, L. 2007b. Nuorisokasvatustieteiden sosiokulttuurisen innostamisen kehityksessä. Teoksessa Nivala, E. ja Saastamoinen, M. (toim.) *Nuorisokasvatustieteiden teoria – perusteita ja puheenvuoroja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisu 73, 201–228.
- Kurki, L. 2008. Innostava matkailu – sosiokulttuurinen innostaminen ja vapaa aika. Helsinki: FinnLectura.
- Kurki, L. 2008. El campo "interdisciplinario" de pedagogía social y animación sociocultural en Finlandia. <http://quadernsanimacio.net>; 8.Julio de 2008.
- Kurki, L. 2009. La animación sociocultural en el trabajo comunitario en Finlandia. Teoksessa Ucar, X. (ed.) *Enfoques y experiencias internacionales de acción comunitaria*. Barcelona: Graó. (painossa).
- Kääriäinen, J. Vankila rikossensuusijan näkökulmasta. (<http://www.vhkk.fi/ukh/9011.htm>) (luettu 19.1.2009).
- Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Tietosanoma Oy.

- Laine, M. 1994. Voidsaanko vankeja ja rikollisia kuntouttaa. VHHK 2/ 1994. / 9431.htm; 9441.htm; 9423.htm; 9411.htm (luettu 15.02.2009).
- Laing, R. 1971. Kokemisen politiikka. Otava: Helsinki.
- Laing, R. 1973. Perhesuhteiden politiikka. Otava: Helsinki.
- Loomis, C.P. 1974. Translators word. Teoksessa Tönnies, F. Community and Association. Great Britain: Routledge and Kegan Paul.
- Maalouf, A. 2008. Identidades asesinas. Madrid: Alianza.
- Merino Fernandez, J.V. 1997. Programas de animación sociocultural. Madrid: Narcea.
- Merino Fernandez, J.V. 2004. Estado actual de animación sociocultural y sus analogías en España. Teoksessa (sous la direction de Jean-Claude Gillet) L'animation professionnelle et volontaire dans 20 pays. Tome I. Paris: L'Harmattan, 72–83.
- Miller, J. 1994. The passion of Michel Foucault. London: Flamingo.
- Minson, J. 1980. Strategies for socialists? Foucaults conception of power. Economy and society. Volyme 9. Number 1, February 1980.
- Morata García, M.J. 1997. Animación sociocultural, conflicto social y marginación. Teoksessa Trilla, J. (coord.) Animación sociocultural. Barcelona: Ariel, 269–282
- Mounier, E. 1976. Manifiesto al servicio del personalismo. Madrid.
- Mounier, E. 1981. El Personalismo. Bogotá: Nueva America.
- Mölsä, M. 2009. Prosenttijengit. Moottoripyöräkerhot ja järjestäytyneet rikollisuus Suomessa. Helsinki: Johnny Kniga.
- Noro, A. 1997. Georg Simmel. Teoksessa Gronow, J.; Noro, A. ja Töttö, P. (toim.). Sosiologian klassikot. Helsinki: Gaudeamus, 154–172.
- Noro, A. 2005. Esipuhe suomennosvalikoimaan. Teoksessa Simmel, G. Suurkaupunki ja moderni elämä. Helsinki: Gaudeamus.
- Oksala, J. 2007. How to read Foucault. London: Granta Books.
- Ottomeyer, K. 1978. Människan under kapitalismen. Göteborg: Rödä Bokförlaget AB.
- Pérez Serrano, G. 1997. Elaboración de proyectos sociales. Madrid: Narcea.
- Peräkylä, A. 2001. Erving Goffman. Teoksessa Hänninen, V; Partanen, J. ja Ylijoki, O-H. (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjii. Tampere: Vastapaino, 347–364.
- Petrus, A. (coord.) 1997. Pedagogia social. Barcelona: Ariel.
- Petrus, A. 2004. Nuevos ambitos en educación social. Teoksessa. Romans, M; Petrus, A ja Trilla. J. (coord.) De profesión educador(a) social. Barcelona: Paidós, 63–107.
- Poujol, G. 1996. Guide de l'animateur socioculturel. Paris: Dunod.
- Quintana, J.M. 1986. La investigación participativa. Teoksessa Quintana, J.M. (coord.) Educación de adultos. Madrid: Narcea, 11–22.

- Quintana, J. M. 1993. Los ámbitos profesionales de la animación. Madrid: Narcea.
- Sáez Carreras, J. ja Molina, J.G. 2006. Pedagogia Social. Madrid: Alianza Editorial.
- Silvestre, R. ja Defontaine, J. 1996. Précis de philosophie à l'usage des travailleurs sociaux Paris: Les Éditions D'organisation.
- Simmel, G. 2005. Suurkaupunki ja moderni elämä. Helsinki: Gaudeamus.
- Szasz, T. 1979. The theology of medicine. Great Britain: Oxford University Press.
- Teittinen, V. 1992. Vangin näkökulma. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma.
- Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos. Julkaisematon.
- Teittinen, V. 1993. Vangin filosofia. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Tourunen, J. ja Perälä, J. 2004. Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihteettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Vammala: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2 / 2004.
- Trilla, J. (coord.) 1997. Animación sociocultural. Barcelona: Ariel.
- Trilla, J. 2004. El universo de la educación social. Teoksessa Romans, M; Petrus, A. ja Trilla, J. (coord.) De profesión educador(a) social. Barcelona: Paidós, 15–58.
- Tönnies, F. 1974 Community and Association. Great Britain: Routledge and Kegan Paul.
- Töttö, P. 1977. Ferdinand Tönnies – Gemeinschaft und Gesellschaft. Teoksessa Gronow, J; Noro, A. ja Töttö, P. (toim.) Sosiologian klassikot. Helsinki: Gaudeamus, 154–172.
- Unigarro, M. SJ. 1986. Personalismo y concientización. Bogotá: Indo American Press.
- Weber, M. 1976. Wirtschaft und Gesellschaft I ja II. Tübingen: Mohr.
- Ventosa, V. 1993. Fuentes de la animación sociocultural en Europa. Madrid: Editorial Popular.
- Ventosa, V. 2006. Animación sociocultural. Perspectivas actuales de la animación. Madrid: CCCS.
- Viché Gonzales, M. 2008. La animación sociocultural. Zaragoza: Certeza.
- Wolf, K.H. (ed. ja introduction) 1950. Introduction. The sociology of Georg Simmel. New York: The Free Press
- Young, M. 1971. Knowledge and Control: London: Collier-Macmillan.
- Zamoro, P. 2005. A ambos lados del muro. Tafalla: Txalaparta.

Henkilöihin liittyviä elektronisia lähteitä:

Ferdinand Tönnies (luettu 21.1. 2009)

http://es.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_T%C3%B6nnies
http://de.wikipedia.org/wiki/Gemeinschaft_und_Gesellschaft
http://www.ugr.es/~pwlac/G13_03Mar_Llinares_Garcia.html
<http://www.tuobra.unam.mx/publicadas/050901121228-GRUPO.html>
<http://www.s.cas.se.edu/socy/faculty/deflem/ztoem.htm>
<http://www.tuobra.unam.mx/publicadas/050901121228-GRUPO.htm>

George Simmel (luettu 23.1.– 22.2.2009)

Simmel; G. <http://www.glanzundelend.de/konstanteseiten/georgsimmel.htm> : Die Grossstädte und das Geistesleben. 1903. Glanz@Elend Magazin für Literatur und zeitkritik.
[http://en.wikipedia.org/wiki/Secrecy_\(sociology\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Secrecy_(sociology))
http://socio.ch/sim/soziologie/soz_5.htm
http://www.brocku.ca/MeadProject/Simmel/Simmel_1906.html
<http://www.jstor.org/pss/2575031>
[http://en.wikipedia.org/wiki/Secrecy_\(sociology\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Secrecy_(sociology))

Michel Foucault (luettu 22.4. 2009)

http://fr.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault

Anthony Giddens (luettu 4.5.2009)

http://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens